

ประชาธิปไตย

จริงแท้...คือแค่นั้น

พระพรหมคุณาภรณ์

✿ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ✿

ประชาธิปไตยจริงแท้...คือแคไหน

ผู้ประพันธ์	พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)
ชื่อผู้จัดพิมพ์	สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง
พิมพ์ครั้งที่ ๑	กันยายน ๒๕๕๓ จำนวน ๔,๐๐๐ เล่ม
ISBN	978-616-7259-07-9
แบบปก	กิตติกร บุราณกุล พนักงานการเลือกตั้ง สنج.กกด.จว.พิจิตร
รูปเล่ม	สุชาติ คำป้อง เจ้าหน้าที่การเลือกตั้ง ฝ่ายพัฒนาการมีส่วนร่วม
พิมพ์ที่	ห้างหุ้นส่วนจำกัด สหกายบลิคและการพิมพ์ ๒๑๖/๒ ถนนพิษณุโลก แขวงสี่แยกมหานาค เขตดุสิต กรุงเทพฯ ๑๐๓๐๐ โทร. ๐๒-๒๘๑-๓๖๘๙, ๐๒-๒๘๒-๙๒๙๑ โทรสาร. ๐๒-๒๘๒-๙๒๙๑

กราบขอบพระคุณ

วัดญาณเวศกวัน ได้อนุญาตให้สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง จัดพิมพ์ผลงานบทปาฐกถาธรรมของพระเดชพระคุณพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน ตำบลบางกระทีก อำเภอสามปราชญ์ จังหวัดนครปฐม เป็นการรวมเล่ม ซึ่งผู้ประพันธ์ได้เมตตาตั้งชื่อให้เลือก ในการจัดพิมพ์จำนวน ๓ ชื่อ ดังปรากฏในคำอนุโมทนาแล้ว โดยสำนักงาน คณะกรรมการการเลือกตั้ง ขออนุญาตใช้ชื่อหนังสือว่า **“ประชาธิปไตย จริงแท้ คือแค่ไหน”** เพื่อส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจด้านประชาธิปไตย ให้แก่ประชาชน ในสังคมไทยให้ตั้งมั่นอยู่ในวิถีทางแห่งธรรมาธิปไตย เพิ่มมากขึ้น

สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง ขอกราบขอบพระคุณ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน ที่ได้เมตตาอนุเคราะห์ให้จัดพิมพ์ผลงานเผยแพร่เป็นธรรมทานเพื่อมอบให้แก่กลุ่มเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ของโครงการใช้ศึกษาและพัฒนา ประชาธิปไตย ให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชน และกราบขอบพระคุณ พระครูปลัดสวพัฒน์พรหมคุณ ที่ได้เมตตาตรวจทานต้นฉบับให้มีความ ถูกต้องและให้คำแนะนำต่อการจัดพิมพ์เผยแพร่ในครั้งนี้

สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง

๙ กันยายน ๒๕๕๓

อนุโมทนา

นายสุทธิพล ทวีชัยการ เลขาธิการคณะกรรมการการเลือกตั้ง ได้ปรารภ การจัดโครงการพระสงฆ์กับการบูรณาการหลักศาสนา เพื่อส่งเสริมการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น ที่สุจริตและเที่ยงธรรมขึ้นในปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๓ โดยมีกลุ่มเป้าหมายหลัก คือพระสงฆ์ฆาติการ ได้แจ้งความประสงค์ขออนุญาต พิมพ์หนังสือ ผลงานของพระเดชพระคุณพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ๒ เรื่อง คือ

๑. ธรรมาธิปไตยไม่มา จึงหาประชาธิปไตยไม่เจอ

๒. ประชาธิปไตยไม่ยาก ถ้าอยากได้

ทั้งนี้ เพื่อถวายแด่พระสงฆ์ฆาติการ ผู้เข้าร่วมประชุมตามโครงการฯ และแจกมอบเป็นธรรมทานแก่องค์กรเครือข่ายของสำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง ตลอดจนผู้เกี่ยวข้อง เช่น ผู้บริหาร พนักงาน ห้องสมุด ของสำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง ส่วนกลาง และระดับจังหวัด

เนื่องจากการพิมพ์หนังสือ ๒ เรื่องรวมเป็นเล่มเดียวกัน จึงขอชื่อรวมเล่ม ให้เรียบง่าย ซึ่งท่านผู้ประพันธ์ได้เสนอชื่อว่า “ประชาธิปไตย ที่คนไทยต้องการ” หรือ “ประชาธิปไตย ที่มันใจทุกเมื่อ” หรือ “ประชาธิปไตยจริงแท้ คือแค่ไหน” หรือ “ทำอย่างไร จะได้ประชาธิปไตยที่แท้” สุดท้ายจะเลือกใช้

ขออนุโมทนาสำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง
ที่ได้บำเพ็ญธรรมทานอันเป็นการให้อย่างสูงสุด ด้วยการพิมพ์
หนังสือธรรมแจก เป็นการแสดงน้ำใจปรารถนาดี อย่างแท้จริงแก่
ประชาชน ด้วยการมอบให้ซึ่งแสงสว่างแห่งปัญญาและทรัพย์
อันล้ำค่าคือธรรม ที่จะเป็นหลักนำประเทศชาติให้พัฒนาไปในวิถีทาง
ที่ถูกต้อง และเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขที่แท้และยั่งยืนแก่ชีวิตและ
สังคม ขอกุศลจริยาที่ได้ร่วมกันบำเพ็ญ จงเป็นปัจจัยอำนวยผลให้ธรรม
แผ่ไพศาล นำมาซึ่งประโยชน์สุขอันไพบูรณ์แก่มหาชน ยั่งยืนนาน
สืบไป

วัดญาณเวศกวัน

๑๖ มีนาคม ๒๕๕๓

สารบัญ

กราบขอพระคุณ

อนุโมทนา

ประชาธิปไตย ไม่ยาก ถ้าทำได้

๑

ภาค ๑ การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย

๑

ผู้เรียบเรียง

๑

ทำบุญอุทิศ แก่ผู้เสียชีวิตเพื่อประชาธิปไตย

๔

๑. ประชาธิปไตย ไม่ใช่แค่รูปร่างแต่ต้องมีเนื้อใน

๙

รูปแบบก็เหมาะสม เนื้อในก็มี จึงจะได้ประชาธิปไตยที่ดี

๙

ถึงมีเสรีภาพ ถ้าไม่มีดุลยภาพ ก็ไม่เป็นประชาธิปไตย

๑๓

มีเสรีภาพในประชาธิปไตย เพื่อให้ศักยภาพอวยผล

๑๙

สิทธิต้องมากับหน้าที่

๒๓

เสรีภาพต้องมากับความรับผิดชอบ

๒๗

มีเสรีภาพทั้งภายในภายนอกภายใน ประชาธิปไตยจึงจะสมบูรณ์

๓๑

เสรีภาพที่เป็นฐานของปัญญา คือรณานำหน้าของประชาธิปไตย

๓๙

๒. ประชาธิปไตย จะเป็นจริงเมื่อผู้ใช้อำนาจเป็นธรรมาธิปไตย

๔๕

ถ้าจะเป็นประชาธิปไตย ถึงจะไม่ยอมใคร ก็ต้องยอมให้แก่อธรรม

๔๕

ประชาธิปไตยจะสัมฤทธิ์ ประชาชนต้องเป็นธรรมาธิปไตย

๕๓

จะเรียกร้องประชาธิปไตย ต้องเรียกร้องให้สร้างสรรค์

๕๘

๓. ประชาธิปไตย จะยืนยงต้องครบสามหลักใหญ่	๖๒
ประชาธิปไตยอเมริกัน จะคับขันเพราะขาดเอกภาพ	๖๒
ปัญหาเสรีภาพและความเสมอภาคไม่มีวันหมด ถ้าไม่มีภราดรภาพ	๖๗
ปัญหาสุดท้าย ที่เป็นบทพิสูจน์มนุษยชาติ	๗๒
สมภาพและเสรีภาพจะไปได้ บนเวทีแห่งเอกีภาพ	๗๗
สังคมประชาธิปไตยมีเมตตาหรือไม่ตรี	
เป็นสนามปฏิบัติการของกิจกรรมเสรี	๗๙
มีภราดรภาพทางเศรษฐกิจ	
เอกภาพของสังคมก็สัมฤทธิ์ จิตบุคคลก็เป็นสุข	๘๒
ความเสมอภาคพื้นฐาน	
คือร่วมหลักการ และเสมอกันต่อกฎหมาย	๘๖
ฟังเขาว่า ประชาธิปไตยดูเหมือนอยู่แสนไกล	
แต่พอได้เห็นตัวแท้ ก็แค่อยูใกล้ๆ เอาติดตัวไปได้จับปล้น	๙๑
<i>ผนวก: Americanism</i>	๙๘

ภาค ๒ ประเทศเป็นประชาธิปไตยไม่ได้

ถ้าประชาชนไม่เป็นธรรมาธิปไตย	๙๙
ปัญหาพื้นฐานของสังคมไทย คือ	
ทำอย่างไรจะให้ประชาชนต้องการประชาธิปไตย	๑๐๑
คุณภาพของประชาธิปไตย ขึ้นต่อคุณภาพของประชาชน	๑๐๓
ประชาชนปกครอง คือประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจตัดสินใจ	๑๐๔
เสียงข้างมากตัดสินความต้องการได้ แต่ไม่อาจตัดสินความจริง	๑๐๕

ประชาชนจะตัดสินใจถูกดี ประชาชนต้องมีการศึกษา หนึ่งบัณฑิต ดีกว่าพันพาล	๑๐๖
แต่ประชาธิปไตยต้องการให้ทั้งพันเป็นบัณฑิต	๑๐๘
ธรรมาธิปไตย เป็นเกณฑ์ตัดสินใจ	๑๑๑
จะตัดสินใจได้ดี คนต้องมีปัญญา จึงต้องมีการศึกษา	๑๑๒
อำนาจตัดสินใจ คือตัวกำหนดระบอบการปกครอง	๑๑๓
ตัดสินใจด้วยปัญญา โดยมีเจตนาเป็นธรรม คือ ธรรมาธิปไตย	๑๑๕
พลิกแผ่นดินไทยได้ ถ้าธรรมาธิปไตยมาในวันเลือกตั้ง	๑๑๖
ธรรมาธิปไตย เป็นเกณฑ์ตัดสินใจ ให้ได้ประชาธิปไตยที่ดี	๑๑๘
ธรรมาธิปไตยของชาวบ้าน ถูกทดสอบครั้งสำคัญวันเลือกตั้ง	๑๒๑

ภาค ๓ บทเรียน หรือ บทเรียนในการพัฒนาประชาธิปไตย

มองให้ลึก นึกให้ไกล

ข้อคิดจากเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม ๒๕๖๕

คำถาม ๑๐ ข้อ	๑๒๓
มองให้ลึก นึกให้ไกล (ถาม-ตอบ)	๑๒๕
	๑๒๗-๑๖๗

ธรรมาธิปไตยไม่มา จักรหาประชาธิปไตยไม่เจอ ๑๖๙

(จุดบรรจบ: รัฐศาสตร์ กับ นิติศาสตร์)

๑. เป็นกลาง? กว้าง และ ไกล ๑๖๙

เขาไล่่นายกฯ ชาวพุทธจะมีบทบาทอะไรดี ๑๖๙
เพื่อทุกกาล ไม่ใช่เฉพาะกิจ เป็นกลาง ไม่ใช่แค่กลุ่ม ๑๗๐
ถึงเอาชนะได้ ก็ไร้ความหมาย ถ้าไม่หลุดจากวังวน ๑๗๓
เป็นกลาง ไม่ใช่ อยู่กึ่งกลาง - ครึ่งๆ กลางๆ - นั่นไม่เกี่ยว ๑๗๕

๒. ธรรมาธิปไตย กับ หรือ ใน ประชาธิปไตย ๑๗๘

ประชาธิปไตย กับธรรมาธิปไตย ต้องชัดว่าอันไหนเป็นอะไร ๑๗๘
ไม่มีระบอบการปกครอง ที่เรียกว่าธรรมาธิปไตย ๑๗๙
ธรรมาธิปไตย เป็นเกณฑ์ตัดสินใจ ๑๘๑
จะตัดสินใจได้ดี คนต้องมีปัญญา จึงต้องมีการศึกษา ๑๘๓
อำนาจตัดสินใจ คือตัวกำหนดระบอบการปกครอง ๑๘๔
ตัดสินใจด้วยปัญญา โดยมีเจตนาเป็นธรรม คือ ธรรมาธิปไตย ๑๘๕
ในธรรมาธิปไตย จะเอาธรรมไหน ไว้ถกกันต่อไป ๑๘๖

๓. กฎคนทำ ต้องเพื่อ กฎแห่งธรรม ๑๘๘

ธรรมชั้นสอง ต้องรองรับธรรมชั้นหนึ่ง ๑๘๙
ในธรรมาธิปไตย ถ้าเป็นผู้ปกครอง ต้องเอาธรรมไหน ๑๙๐
กฎแห่งธรรมสัมฤทธิ์ เมื่อกฎคนทำมีประสิทธิภาพ ๑๙๒

กฎหมายเป็นสมมติ แต่เจตนาเป็นของจริง	๑๙๔
ผู้ปกครองต้องดูแล ให้ภักทคนทำ นำสู่ผลตามกฎแห่งธรรม	๑๙๖

๔. ธรรมาธิปไตยของผู้ปกครอง ๑๙๙

ธรรมของนักปกครอง กับ ธรรมของนักธุรกิจ	๑๙๙
เรายังต้องก้าวไปอีก สู่ความเป็นธรรมและสันติสุขที่สากล	๒๐๑
พลิกแผ่นดินไทยได้ ถ้าธรรมาธิปไตยมาในวันเลือกตั้ง	๒๐๓
ธรรมของผู้ปกครอง ทุกแห่งมองหาทั้งนั้น	๒๐๕
ธรรมของผู้ปกครอง ตามครรลองราชประเพณีไทย	๒๐๙

๕. เพื่อธรรม จึงต้องการปัญญา ๒๑๑

วิธีการทางปัญญา คือค้นหาธรรม จึงไม่มีความรุนแรง	๒๑๑
รัฐธรรมนูญมุ่งตั้งธรรมที่จะเป็นหลักของสังคมประชาธิปไตย	๒๑๓
สมานฉันท์สำคัญต่อประชาธิปไตย	๒๑๔
จะปฏิรูปการเมือง ผู้ร่างรัฐธรรมนูญต้องพัฒนาปัญญา	๒๑๕
ตั้งแต่เลือกตั้ง ยันร่างรัฐธรรมนูญ ยังยากจะหวัง?	๒๑๗
สังคมไทยเลื่อมทรุดห่างไกลจากธรรมาธิปไตย?	๒๑๙

๖. หนทางสู่ประชาธิปไตยที่เป็นธรรม ๒๒๑

จะทำประชาธิปไตยให้เป็นธรรม ธรรมาธิปไตยก็ต้องมา	๒๒๑
ปัญหาไม่ว่า ประชาธิปไตยที่เป็นอยู่นี้ ไม่เป็นธรรม	๒๒๓
ที่จะปฏิรูปการเมือง ก็แค่จะทำประชาธิปไตยให้เป็นธรรม	๒๒๖

๗. นำธรรมาธิปไตยมาให้แก่ประชาธิปไตย	๒๒๙
จับประเด็นให้ชัดไว้ ไม่ว่าวุ่นไปกับสถานการณ์ที่สับสน	๒๒๙
มองให้กว้างให้ไกล ไม่มองแค่คนที่อยู่ในวังวน	๒๓๐
หายวุ่นเมื่อใด ควรมาจับหลักสำคัญที่เป็นเรื่องกว้างไกล	๒๓๒
ให้การศึกษาที่มีคุณภาพ	
ที่จะนำธรรมาธิปไตย มาให้แก่ประชาธิปไตย	๒๓๔

๘. ธรรมาธิปไตย ตอนเดียวจบ	๒๓๙
“ประชาธิปไตย” เพิ่งเกิดใหม่จาก democracy	๒๓๙
ธรรมาธิปไตย เป็นเกณฑ์ตัดสินใจ ให้ได้ประชาธิปไตยที่ดี	๒๔๑
ธรรมาธิปไตยของชาวบ้าน ถูกทดสอบครั้งสำคัญวันเลือกตั้ง	๒๔๔
ธรรมาธิปไตยของนายกรัฐมนตรี ชี้ชะตาประชาธิปไตย	๒๔๖
ธรรมาธิปไตย พิสูจน์นักบริหารที่ยิ่งใหญ่ยามฝ่าวิกฤต	๒๔๗
ธรรมาธิปไตยมา จะแก้ปัญหาได้ถูกทาง	๒๔๙

๙. เก่าไป ใหม่มา อย่าให้เป็น เก้าแค่นี้ ใหม่ก็คือกัน	๒๕๑
ถึงแม่เมืองวิกฤตไป บ้านต้องไม่วิกฤตด้วย	๒๕๑
ถึงวิกฤตร้อนจะผ่านไป หากวิกฤตลึกไม่หาย ก็ยังไม่ได้ชัยชนะจริง	๒๕๔
วิกฤตร้อนให้สติแล้ว จงตื่นขึ้นมาจัดวิกฤตลึก	
ให้สังคมไทยมีชัยที่แท้	๒๕๖

ประชาธิปไตย

จริงแท้...คือแค่นี้

✿ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ✿

วัดญาณเวศกวัน

ประชาธิปไตย ไม่ยาก ถ้าอยากได้

ภาค ๑

การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย

การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย*

ผู้ว่าร้อง

วันนี้ อาตมาภาพในนามของพระสงฆ์ ทั้งที่อยู่ประจำวัดหรือธรรมปฏิบัติ นครนิวยอร์กนี้ และพระสงฆ์อาคันตุกะ ที่เดินทางมาจากเมืองไทย ขออนุโมทนาโยมญาติมิตร ที่ได้มาทำบุญถวายภัตตาหารโดยพร้อมเพรียงกัน

การทำบุญเพลวันนี้ ประการเหตุ ๒ ประการ เรียกได้ว่ามี ๒ คณะ

คณะหนึ่ง คือทางวัด อันได้แก่กรรมการวัด ได้ประารมเรื่องราว เหตุการณ์ในเมืองไทย ที่เกิดขึ้นในเดือนพฤษภาคมที่ผ่านมา ซึ่งเป็น เรื่องของการเรียกร้องประชาธิปไตย และในเหตุการณ์นั้นได้มีผู้เสียชีวิต เนื่องจากมีการกระทำที่รุนแรง ซึ่งยังไม่ทราบจำนวนแน่นอน ญาติโยม ชาวไทยในต่างแดน ที่นครนิวยอร์กนี้ มีน้ำใจระลึกถึงท่านเหล่านั้น โดยมองเห็นว่าเป็นการสิ้นชีวิตไปเพื่อความเจริญก้าวหน้าของประชาธิปไตย ในประเทศไทย ก็เลยมาทำบุญอุทิศกุศลให้

อีกคณะหนึ่ง คือมิตรสหาย ระลึกถึงเพื่อนที่เดินทางไปในทวีปยุโรป แล้วได้ไปสิ้นชีวิตระหว่างเดินทาง ในฐานะที่เป็นเพื่อนใกล้ชิด เมื่อระลึกถึง

* ธรรมกถา ในพิธีบำเพ็ญกุศลอุทิศแก่ผู้เสียชีวิตในเหตุการณ์เรียกร้องประชาธิปไตย ในประเทศไทย เดือนพฤษภาคม ๒๕๓๕ แสดงที่วัดธรรมนิมิต นครนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา ๖ มิถุนายน ๒๕๓๕ (ได้กล่าวนำและแทรกเพิ่มความบางตอนให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น)

คุณความดีของท่านที่จากไป ก็เลยมาทำบุญอุทิศกุศลให้

แม้จะเป็น ๒ คณะ แต่รวมแล้วก็เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
คือเป็นเรื่องของการอุทิศกุศลแก่ท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว

ในส่วนของการเหตุการณ์เดือนพฤษภาคมนั้น เท่าที่เดินทางผ่านเห็นมา
รู้สึกว่ามีน้องชาวไทยในต่างแดน ณ ประเทศสหรัฐอเมริกาต่างก็มีความ
ห่วงใยต่อความรุนแรงที่เกิดขึ้นในเมืองไทยกันทั่วไป นอกจากติดตามข่าว
คราวแล้ว ก็มีการแสดงออกอื่นๆ ด้วย ดังเช่นที่เมืองนิวยอร์กนี้ และที่
ผ่านมาแล้ว ที่เมือง Los Angeles หรือเรียกกันสั้นๆ ว่า แอลเอ ได้มีการ
จัดพิธีบำเพ็ญกุศล สวดอภิธรรมอุทิศแก่ผู้เสียชีวิตถึง ๗ วันติดต่อกัน

ทำบุญอุทิศ แก่ผู้เสียชีวิตเพื่อประชาธิปไตย

การทำบุญอุทิศกุศลแก่ผู้ล่วงลับไปแล้วนั้น ว่าตามหลักคำสอนของ
พระพุทธเจ้า เราทำโดยมีวัตถุประสงค์ ๕ ประการ กล่าวคือ

ประการที่ ๑ เป็นวัตถุประสงค์ที่ยกขึ้นมาพูดถึงกันเด่นชัด ได้แก่
การอุทิศกุศล ให้แก่ท่านที่วายชนม์ไปแล้ว

ประการที่ ๒ เป็นการบำเพ็ญสิ่งที่เรียกว่าญาติธรรม กล่าวคือธรรม
หรือหน้าที่ของญาติมิตรต่อท่านผู้ล่วงลับจากไป สำหรับคนที่เสียชีวิต
ในเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม ก็สัมพันธ์กันในฐานะเป็นเพื่อนร่วมชาติ

เมื่อมีความสัมพันธ์กันแบบนี้ เราก็มีหน้าที่ต่อกัน ในยามอยู่เป็น
ปกติสุข ก็คบหาสมาคมมีความสุขรื่นเริงสนุกสนานด้วยกัน ยามมีทุกข์
ก็เผชิญและร่วมกันแก้ไข เรียกว่า **ร่วมสุขร่วมทุกข์** แต่เมื่อท่านล่วงลับไป
ไม่มีชีวิตอยู่แล้ว เราจะทำอย่างนั้นอีกก็ไม่ได้ มีทางเดียวที่จะทำได้ ก็คือ
การทำบุญอุทิศกุศลให้

เมื่อมาทำบุญให้อย่างนี้ ก็เรียกว่าทำหน้าที่ของญาติมิตร ถ้าญาติมิตรไม่ทำหน้าที่ให้ ก็คงไม่มีใครมาระลึกถึง ผู้ล่วงลับก็เลยไม่มีใครเอาใจใส่ เพราะฉะนั้น การที่เรามาทำบุญให้นี่ จึงเรียกว่าเป็นการทำหน้าที่ของญาติมิตรผู้ยังอยู่ ต่อญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว

ประการที่ ๓ ท่านว่าเป็นการบูชาคุณของท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งเป็นการมองที่ผู้จากไปว่าได้รับน้ำใจเหลียวแล

ทำไมจึงเรียกว่าเป็นการ “บูชาคุณ”?

“บูชา” นั้นแปลว่า การยกย่อง เทิดทูน ให้เกียรติ อย่างน้อยก็เป็น การแสดงน้ำใจเคารพนับถือ

หมายความว่า คนที่มีชีวิตอยู่นี้ มีน้ำใจ เมื่อระลึกถึงคนที่ล่วงลับไปแล้ว ก็ไม่ทอดทิ้งนิ่งเฉย แต่ช่วยกันชวนช่วยจัดพิธี หรือทำการที่เป็นการประกาศยกย่องเชิดชูคุณความดีของท่านผู้ล่วงลับไปแล้วนั้นให้ปรากฏ

การที่เรามาทำบุญอย่างนี้ เท่ากับเป็นการบอกแจ้งให้ผู้อื่นหรือผู้คนทั้งหลายรู้ว่า คนที่ล่วงลับไปแล้วนี้จะต้องมีความดีที่ได้ทำไว้ต่อเรา โดยส่วนตัวก็ตาม ต่อส่วนรวมก็ตาม เราเห็นคุณความดีของเขาแล้ว จึงมา ชวนช่วย ทำการแสดงออก ถ้าคนที่สิ้นชีวิตไปนั้นไม่มีความดี คงอยู่ในจิตสำนึกของผู้ใดเลย แล้วจะมีใครมาระลึกถึงและทำอะไรให้ ก็อาจจะล่วงลับหายสูญไปเปล่า

อันนี้คือการที่เราไม่ได้ทอดทิ้งท่านที่จากไป แต่มีน้ำใจระลึกถึง ความดี ของท่าน จึงได้มาทำพิธีอย่างนี้

เป็นอันว่า การทำพิธีอุทิศกุศลนี้ เป็นการประกาศเกียรติคุณของท่านที่ล่วงลับไปแล้ว โดยบอกให้รู้ว่าท่านผู้นี้เป็นญาติเป็นมิตรของข้าพเจ้า หรือเป็นผู้มีคุณความดีที่เคยทำไว้ต่อข้าพเจ้า ข้าพเจ้าระลึกถึงจึงได้มาแสดงออก

ยิ่งถ้าเป็นคนที่ได้ทำความดีมีคุณค่าเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม การทำพิธีอุทิศกุศลนี้ก็เป็นการบูชาเทวดาและยกย่องเชิดชูให้ปรากฏ เพื่อเป็น แบบอย่างต่อไปภายหน้าเพื่ออนุชนหรือคนอื่นที่เกิดตามมา จะได้ระลึกถึง แล้วชวนกันทำความดีอย่างนั้นต่อไป

ประการที่ ๔ เป็นการถวายกำลังหรือให้กำลังแก่พระสงฆ์ ผู้ทำหน้าที่ประกาศธรรม สืบต่ออายุพระศาสนา

ในเวลาที่ยุติโยมทำบุญอุทิศกุศลกันนั้น ก็มาเลี้ยงพระถวายภัตตาหารเป็นต้น ตลอดจนถวายวัตถุสิ่งของแก่พระสงฆ์ดังที่เรียกว่าถวายไทยธรรม หรือถวายปัจจัย ๔

พระสงฆ์นั้นอยู่ได้ด้วยอาศัยปัจจัย ๔ ที่ญาติโยมถวาย แล้วก็มีชีวิตและมีกำลังที่จะปฏิบัติศาสนกิจ คือทำหน้าที่ของท่าน ซึ่งเป็นกิจการงานทางพระศาสนา ที่จะทำให้พระศาสนาอยู่ได้ โดยเฉพาะที่สำคัญยิ่ง คือการศึกษาเล่าเรียนและเผยแผ่ประกาศธรรม ให้ประชาชนรู้เข้าใจความจริงและความถูกต้องดีงามทั้งหลาย สั่งสอนคนให้รักษารธรรม ทำความดีกันสืบต่อไป รวมทั้งความดีอย่างที่ผู้ล่วงลับได้ทำไว้ ที่เรามาทำพิธียกย่องบูชากันอยู่นี้ จนในที่สุดก็คือ เพื่อประโยชน์สุขแก่ชีวิตและสังคมทั้งหมด

เมื่อญาติโยมมาทำบุญ ช่วยถวายกำลังแก่พระสงฆ์ให้ท่านสามารถทำศาสนกิจอย่างนี้ ก็เป็นการบำรุงพระศาสนาและรักษารธรรมไปด้วย ญาติโยมที่มาทำบุญจึงเชื่อว่าได้มีส่วนร่วมในการสืบต่ออายุพระศาสนา และดำรงรักษารธรรมสืบต่อไป

ประการสุดท้าย ก็เข้ามาถึงตัวเอง เราทำบุญให้แก่ผู้ล่วงลับไป ยกย่องบูชาคนทำความดีบ้าง ถวายทานช่วยพระสงฆ์ให้มีกำลังบ้าง บำรุงพระศาสนาบ้าง นั้นเรามองว่าเป็นการให้แก่ผู้หนึ่งผู้นี้ เป็นบุคคลอื่นนอกตัว

แต่ในที่สุดแล้วก็มาถึงตัวเอง

เมื่อเราทำบุญอุทิศกุศลนั้น ก็คือตัวเราเองนี่แหละเป็นผู้ที่ได้ทำบุญ ได้ทำความดีทุกอย่างนั้นให้เกิดขึ้น ตัวเราก็เจริญงอกงามพัฒนาขึ้น ในความดีงามด้านต่างๆ ได้ทำจิตใจของตนเองให้อยู่ในธรรม มีความสงบ ไหม่น้อมไปในความดีงาม เช่นมีเมตตากรุณาต่อท่านที่ล่วงลับไป มีศรัทธา เชื่อมั่นในการทำกรรมดี มีความร่าเริงเบิกบานอímใจในการทำสิ่งที่ดี มีคุณค่า จิตใจสงบ ผ่องใส ได้เรียนรู้เรื่องราว เกิดความเข้าใจ ได้ปัญญา มองเห็นความจริงของสิ่งทั้งหลาย ตลอดจนเข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริง มองเห็นทางที่จะดำเนินชีวิตและปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายได้ถูกต้อง ยิ่งขึ้น นี่แหละ ผลสุดท้ายก็มีราวมงคลที่ตัวเราเอง คือที่ทุกท่านซึ่งเป็นผู้ได้ทำบุญ

เมื่อมาทำบุญอุทิศกุศลแก่ผู้ล่วงลับจากไปอย่างนี้ ขอให้ได้ตามวัตถุประสงค์ ๕ ประการที่กล่าวมา ถ้าเป็นไปทั้ง ๕ ประการนี้ก็ถือว่าได้ครบถ้วน ทุกท่านสามารถใช้อันนี้เป็นหลักในการสำรวจตัวเอง เวลาเรามาทำบุญอุทิศกุศลแก่ใคร ก็พยายามให้ได้ครบทั้ง ๕ ประการนี้ และหวังว่า วันนี้ โยมญาติมิตรทุกท่านคงได้บำเพ็ญกุศลครบตามวัตถุประสงค์ทั้ง ๕ ประการ

ดังได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า โญาติโยมทำบุญวันนี้ด้วยความระลึกถึงผู้ล่วงลับไปแล้ว โดยเฉพาะกรรมกรวัด ได้ระลึกถึงเหตุการณ์เดือนพฤษภาคมในประเทศไทย ที่มีความรุนแรงเกิดขึ้นถึงกับมีการเสียชีวิตกัน เนื่องจากการเรียกร้องประชาธิปไตย

เป็นการระลึกถึง โดยคิดหรือหวังว่า การเสียชีวิตของท่านเหล่านั้น คงจะไม่สูญเปล่า แต่จะเป็นส่วนที่ช่วยให้ประชาธิปไตยในประเทศไทยได้เจริญก้าวหน้าต่อไป

- ๑ -

ประชาธิปไตย ไม่ใช่แค่รูปร่างแต่ต้องมีเนื้อใน

รูปแบบก็เหมาะ เนื้อในก็มี จึงจะได้ประชาธิปไตยที่ดี

ว่าที่จริง ในเหตุการณ์ครั้งนี้ ที่มีการชุมนุมกันนั้น ก็บอกว่าต้องการเรียกร้องประชาธิปไตย เราคงไม่ได้มีเจตนาว่าจะให้มีการเสียชีวิตกันขึ้น

แต่เมื่อมีการเสียชีวิตขึ้นมาแล้ว ก็ควรจะคิดกันให้หนักยิ่งขึ้นว่าทำอะไรเหตุการณ์ที่เป็นเรื่องสำคัญ เป็นเรื่องใหญ่ถึงกับมีการเสียชีวิตนี้ จะไม่เป็นเหตุการณ์หรือความสูญเสียที่ว่างเปล่าเลื่อนลอย แต่ให้เป็นสิ่งที่มีค่ามีประโยชน์ ไม่ให้ท่านที่ล่วงลับเสียชีวิตไปเปล่า

การเสียชีวิตของท่านเหล่านั้นจะไม่เป็นของว่างเปล่าไร้ค่า ก็ต่อเมื่อคนที่อยู่ข้างหลังผู้ยังมีชีวิตอยู่นี้ ได้สืบต่อสิ่งดีงามที่จะทำ ให้ประชาธิปไตยได้รับการสร้างสรรค์และส่งเสริมสืบต่อไป ปัญหา

อยู่ที่ว่า ทำอย่างไรจะเกิดมีประชาธิปไตยสมตามวัตถุประสงค์ที่ดี
แท้จริง

ประชาธิปไตยที่เราพูดถึงกันนั้น โดยมากจะนึกถึงในเรื่อง
ของรูปแบบ รูปแบบที่เป็นรูปธรรมหรือเป็นระบบ เช่นนึกกันว่า
จะต้องมีรัฐสภา จะต้องมีคณะรัฐมนตรี จะต้องมีศาลอะไรต่างๆ ที่เรา
เรียกว่าอำนาจนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ นึกว่าต้องมีจำนวน
ผู้แทนราษฎรเท่านั้นเท่านี้ ฯลฯ

เรื่องรูปธรรมหรือรูปแบบนี่คิดกันมาก แต่สิ่งหนึ่งที่สำคัญ
มากซึ่งไม่ควรจะมองข้ามก็คือ สิ่งที่เราเรียกว่าเป็นสารธรรม

เนื้อหาสาระหรือสารธรรมของประชาธิปไตย ซึ่งเป็นตัว
นามธรรมนี้ เป็นตัวเนื้อเป็นตัวแก่น ถ้าไม่มีเนื้อหา ไม่มีแก่นสาร
อยู่แล้ว รูปแบบก็จะเป็นความหมาย

เพราะฉะนั้น ผู้ที่ต้องการประชาธิปไตย จะต้องคิด
พิจารณาให้ลึกซึ้งลงไปถึงเรื่องเนื้อหาสาระของประชาธิปไตยด้วย
มิใช่จะนึกถึงเพียงแค่ว่ารูปแบบ ถ้าวุ่นเวียนกันอยู่แต่ในเรื่องรูปแบบ
แล้ว ประชาธิปไตยก็คงจะเจริญก้าวหน้าไปด้วยดีไม่ได้

จริงอยู่ รูปแบบก็มีความสำคัญ สิ่งทั้งหลายต้องอาศัย
รูปแบบเป็นเครื่องห่อหุ้มรองรับหรือบรรจุไว้ เนื้อมะม่วงก็ต้องมีเปลือก
มะม่วง ถ้าไม่มีเปลือกมะม่วง เนื้อมะม่วงก็อยู่ให้เรารับประทาน
ไม่ได้ น้ำถ้าไม่มีแก้วช่วย เราก็รับประทานได้ยาก จะเอามืออวกกิน
มันก็ได้นิดหน่อย หรือจะเอาปากไปดื่มเลย ก็ยิ่งยุ่งยากลำบากมาก

ก็ต้องอาศัยแก้วอาศัยขวดบรรจุ น้ำ จึงจะอยู่ในสภาพซึ่งสะดวกที่จะดื่มกินได้เต็มตามวัตถุประสงค์ เพราะฉะนั้น เปลือกหรือเครื่องห่อหุ้มก็มีความสำคัญ

แต่ในเวลาเดียวกัน ถ้ามีแต่เปลือก ไม่มีเนื้อ ก็ไม่มีประโยชน์มีแต่แก้ว ไม่มีน้ำ แล้วชื่นชมว่าเรามีแก้ว เสร็จแล้วไม่มีน้ำจะดื่มก็ไม่ได้ความ หรือมีแต่เปลือกมะม่วง ไม่มีเนื้อมะม่วง ก็แยเลย ไม่รู้จะเอาเปลือกไว้ทำอะไร

เพราะฉะนั้น เนื้อหากับเปลือก หรือว่าสาระกับรูปแบบ ต้องคู่กัน จะมีแต่อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ไม่สำเร็จความประสงค์ได้เต็มที่ แต่ตัวสิ่งที่เราประสงค์แท้จริง คือเนื้อหา ไม่ใช่รูปแบบ รูปแบบมีความหมายก็เพราะเป็นสิ่งที่ทรงหรือรักษาไว้ซึ่งเนื้อหา

ในเรื่องประชาธิปไตยนี้ก็เหมือนกัน ต้องมีทั้งรูปแบบและเนื้อหาสาระ สิ่งที่เราชอบพิจารณามองเห็นกันมาก ก็คือเรื่องรูปแบบ ซึ่งเรายอมรับว่าสำคัญเหมือนกัน แต่ที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือ ทำอย่างไรจะให้รูปแบบนี้ทรงไว้ซึ่งเนื้อหาสาระด้วย ให้เนื้อหามีอยู่ในรูปแบบ ไม่ใช่มีแต่รูปแบบหรือเปลือกว่างที่ว่างเปล่า หรือแม้จะมีแต่เป็นเนื้อหา เนื้อปลอม

จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องคิดกันให้หนักว่า เมื่อจะพัฒนาประชาธิปไตย อย่างมองแค่รูปแบบ ต้องเข้าถึงเนื้อหาสาระให้ได้

การปกครองประชาธิปไตยนั้น มีเนื้อหาสาระของมัน และเนื้อหานี้ ก็มีส่วนประกอบหลายอย่างหลายประการ

แม้ว่ารูปแบบจะมีความสำคัญเป็นรองจากเนื้อหา แต่ก็อย่ามองข้ามความสำคัญของมัน เพราะถ้ารูปแบบไม่ดีหรือไม่เหมาะสมก็จะใช้การไม่ได้ผล ไม่สะดวก ไม่คล่อง หรือมีปัญหาได้ จึงจะต้องเลือกหาหรือจัดทำตลอดจนปรับแต่งรูปแบบให้มีคุณภาพ และพอเหมาะพอดีที่จะใช้การให้ได้ผลดีที่สุดตามวัตถุประสงค์ด้วย

เมื่อมีน้ำแล้ว ภาชนะที่ใส่น้ำก็ต้องดีและเหมาะสมด้วย ไม่ต้องพูดถึงภาชนะที่รั่วหรือที่น้ำซึมได้ หรือภาชนะที่ใหญ่ไปหรือเล็กเกินไป แก้วพอมันเล็กก็อาจจะล้มหกแตกได้ง่าย แก้วเตี้ยวงกว้างมากก็ยกถือยาก คอยจะเอียง น้ำจะหกอยู่เรื่อย แก้วปากเล็กเกินไปหรือกว้างบานเกินไป ก็จ่อปากดื่มไม่สะดวก แก้วปากเล็กกันลึกลงก็ล้างทำความสะอาดยาก แก้วใส่น้ำร้อน อาจต้องใช้แก้วเนื้อพิเศษ และอาจจะต้องทำหูถือด้วย แก้วใช้ในที่สาธารณะ ใช้ชั่วคราวกับคนมากๆ อาจต้องใช้แก้วพลาสติก หรือแก้วกระดาษ จึงจะเหมาะก็ได้

นอกจากมีเนื้อหาแล้ว จะต้องเลือกหาหรือจัดปรับรูปแบบให้บรรจุเนื้อหาไว้ได้ดีและใช้ให้ได้ผล เหมาะกับตนเองและวัตถุประสงค์ของตนด้วย ไม่ใช่เห็นเขามีอะไรดี ตัวชอบใจ ก็ทำตามอย่างเลียนแบบลอกกระบวนเขามาเรื่อยๆ โดยจับไม่ถูกเนื้อหาสาระ และไม่รู้จักจัดปรับรูปแบบระบบให้เหมาะกับสภาพของตน

อย่าว่าแต่จะเอาใจใส่เรื่องเนื้อหาสาระ และจัดปรับรูปแบบให้เหมาะกับเนื้อหาและการใช้ประโยชน์เลย บางทีไปเอารูปแบบของเขามาทั้งดุ้น เลียนแบบเขาแล้ว ยังเอารูปแบบนั้นมาใช้

ไม่สุจริต ใช้ผิดๆ ใช้ไม่เป็น หรือใช้ไม่ตรงตามวัตถุประสงค์ของมัน แก้วเขาทำสำหรับใส่น้ำกิน กลับเอามาใช้กินเหล้า ใส่น้ำโคลนสาตกัน หรือได้แค่เอามาใส่ตู้ตั้งโชว์ หรือใช้ใส่น้ำกินนี้แหละ แต่ปล่อยให้สกปรกแข็งทึบหมักหมม ถ้าเป็นน้ำหวานหรือน้ำคั้น ผลไม้ กินแล้ว ก็ท้องร่วง ท้องเสียไปเลย

เพียงแค่รูปแบบของเล็กน้อยอย่างแก้วน้ำ ก็ยังมีเรื่องที่ต้องคิดต้องทำมากมาย เพื่อให้ได้แก้วน้ำที่ดี ถ้าจะให้ดีรูปแบบที่ดีของประชาธิปไตยจะต้องพิจารณาและปฏิบัติด้วยการใช้สติปัญญาอย่างรอบคอบเพียงไหน

ถึงมีเสรีภาพ ถ้าไม่มีคุณภาพ ก็ไม่เป็นประชาธิปไตย

ที่นี่ ในด้านเนื้อหา ขอบพูดถึงหลักการอย่างหนึ่งของประชาธิปไตย

แต่ก่อนโน้น เรามีการปกครองชนิดที่ว่า มีบุคคลผู้หนึ่งซึ่งมีอำนาจเต็ม อาจจะเป็นพระมหากษัตริย์ที่เรียกว่าพระราชา มีอำนาจปกครองตัดสินลงโทษทุกอย่าง ในสภาพอย่างนั้นเรามอง คล้ายๆ กับว่าคนทั่วไปหรือประชาชนนี้ยังปกครองตัวเองไม่ได้ ก็เลยต้องมีบุคคลคนหนึ่งที่มีความเก่งกล้าสามารถมาช่วยปกครอง จัดการให้คนอยู่กันได้สงบเรียบร้อย

ต่อมาเราเห็นว่า คนทั้งหลายน่าจะปกครองกันเองได้ โดยเฉพาะในเมื่อคนเหล่านั้นมีสติปัญญากันดีขึ้น มีความรู้ความเข้าใจ

สามารถคิดได้ด้วยตนเอง สามารถพิจารณาเหตุผล รู้จักแยกแยะ วิเคราะห์ได้ว่า อะไรถูกอะไรผิด และควบคุมกันให้เว้นได้จากสิ่งที่ผิด และทำได้ในสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรม ก็จึงคิดว่าควรจะปกครองกันเอง

การที่ประชาชนปกครองกันเองนี้ ก็คือหลักการของ ประชาธิปไตย

ในการที่ประชาชนจะปกครองกันเองนี้ ข้อสำคัญอย่างหนึ่ง ก็คือ แต่ละคนควรจะเป็นคนที่ปกครองตัวเองได้ ถ้าปกครองตัวเอง ไม่ได้ ก็มาปกครองกันเองไม่ได้

เพราะฉะนั้น ถ้าจะพูดให้ได้ความชัดเจน ก็ต้องให้ความหมายว่า **การปกครองแบบประชาธิปไตย คือการปกครองของประชาชนที่แต่ละคนปกครองตัวเองได้** เมื่อแต่ละคนปกครองตัวเอง ได้ดีแล้ว ก็มาช่วยกันปกครองร่วมกัน ก็เป็นการปกครองของ ประชาชนที่ประชาชนปกครองกันเอง

ตรงนี้สำคัญ คือเราจะต้องพัฒนาคนให้สามารถปกครองตนเองได้ ถ้าเขาไม่สามารถปกครองตนเองได้แล้ว การที่จะมาร่วมกันปกครองประเทศชาติที่รวมกันอยู่ ก็เป็นไปด้วยดีไม่ได้

จะยกตัวอย่างข้อหนึ่ง ที่ถือว่าเป็นหลักของการปกครองตนเอง ในการปกครองแบบประชาธิปไตยนี้ เรามีหลักการสำคัญ อย่างหนึ่งที่เรียกว่า “เสรีภาพ” และเสรีภาพนั้น ก็มีความหมายของ มันที่จะต้องเข้าใจให้ถูกต้องชัดเจน

เสรีภาพ คืออะไร ความหมายเบื้องต้นตามตัวอักษร ก็คือ ความ
เป็นอิสระ ไม่มีอะไรมากีดกันจำกัด

ตามความหมายนี้ คนจำนวนมากจะมองว่า เสรีภาพคือ
การทำได้ตามใจตัว หรือว่า เสรีภาพคือการทำได้ตามชอบใจ
คนจำนวนมากเข้าใจว่าอย่างนี้ ในเมืองไทยนั้นคิดว่าคนไม่น้อยเลย
เข้าใจอย่างนี้ แต่ขอให้โยมญาติมิตรพิจารณาว่าเป็นความเข้าใจ
ที่ถูกต้องหรือเปล่า

ถ้าเสรีภาพคือการทำได้อย่างที่ใจตัวชอบ คนที่มีความเข้าใจ
แค่นี้ จะปกครองตนเองได้ไหม

คนที่คิดว่าเสรีภาพคือการทำได้ตามชอบใจ ปกครองตัวเอง
ไม่ได้แน่ เพราะอะไร ก็จะเอาอย่างใจตัวเอง

ถึงเวลาที่ควรจะเรียนหนังสือหรือทำงาน แต่ขี้เกียจ อยาก
จะนอน ก็ไปนอนเสีย ก็พาชีวิตของตัวไปไม่รอด

วางกฎจรรยาจนไว้ แต่จะทำตามใจ ไม่เอาตามกฎ รกก็
ติดขัดและเกิดอุบัติเหตุกันวุ่น คนที่เอาอะไรแน่ไม่ได้ จะพาสังคม
ให้พัฒนาไปดีไม่ได้

อย่างนี้ก็พอเห็นกันได้ง่ายว่า คนที่เข้าใจเสรีภาพในความหมาย
อย่างนี้ จะปกครองตนเองให้ดีไม่ได้ ประชาธิปไตยไม่สำเร็จ

ไม่ว่าในประเทศไหนๆ แม้แต่ประเทศที่ว่ามีเสรีภาพมากที่สุด
ก็ยอมให้มีเสรีภาพแบบทำตามชอบใจไม่ได้

หลักทั่วไปอย่างหนึ่ง ก็คือ ให้เสรีภาพในทางสร้างสรรค์

ทำสิ่งที่ดี และห้ามเสรีภาพในทางทำลายทำความชั่วเสียหาย เช่น จะค้นคว้า หาความรู้ได้เสรี แต่จะกินเหล้าเสรีไม่ได้

เพราะฉะนั้น ก็จึงมีคำจำกัดความหรือการให้ความหมาย อีกอย่างหนึ่งของเสรีภาพ ซึ่งนิยมหรือชอบพูดกันมาก คือบอกว่า **เสรีภาพ** หมายถึง ความมีสิทธิที่จะทำอะไรก็ได้โดยไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น หรือว่า พูดได้ ทำได้ ภายใต้เงื่อนไข ข้อกำหนด หรือ ความคุ้มครองของกฎหมาย พูดง่ายๆ ว่า **เสรีภาพภายในขอบเขต**

อย่างนี้ก็ไม่ใช่เป็นความหมายของตัวเสรีภาพเอง เพียงแต่บอกให้รู้ว่า เสรีภาพต้องมีขอบเขตเท่านั้นเอง ยังไม่ได้บอกให้รู้ถึงตัวเสรีภาพ

คนที่พูดอย่างนี้ บางทีก็ยังเข้าใจเสรีภาพในความหมายว่าเป็นการทำได้ตามชอบใจเหมือนกัน เพียงแต่จะให้การทำได้ตามชอบใจนั้นอยู่ในขอบเขต

เมื่อมีขอบเขต ก็คือยังถูกจำกัด เมื่อยังถูกจำกัด ก็ยังไม่เสรีจริง เมื่อคิดกันอยู่แค่นั้น ก็ยังไม่เข้าถึงความหมายของเสรีภาพ

เสรีภาพคืออะไร พิจารณาได้หลายชั้น เราลองมาดูเนื้อหาสาระในทางธรรม

ธรรมะของพระพุทธเจ้า เป็นธรรมะของคนเสรี หรือคนที่มีเสรีภาพอย่างแท้จริง บุคคลที่บรรลุธรรมในพุทธศาสนาสูงสุดแล้ว ท่านเรียกว่าเป็นเสรีชนหรือคนเสรีที่แท้จริง ถ้ายังไม่บรรลุธรรมก็ยัง

ไม่เสรี แต่จะเสรีได้เป็นขั้นๆ ถ้าเอาอย่างทีบอกเมื่อก็มาจัดด้วยก็คง จะเป็น
ทำนองที่จะว่าต่อไปนี้

เสรีภาพอย่างต่ำที่สุด คือเสรีภาพของคนที่เข้าใจว่าทำอะไร
อะไรๆ ได้ตามชอบใจ

ต่อมาสูงขึ้นอีกหน่อย ก็คือคนที่บอกว่าทำได้ตามชอบใจ
แต่ต้องมีขอบเขต แสดงว่ามีกรอบขึ้นมาน้อย

ต่อจากนั้น ความหมายที่สูงขึ้นไป ซึ่งมีสาระในทางธรรม
มากขึ้น จะเป็นความหมายแบบที่มีดุลยภาพหรือความสมดุลเกิดขึ้น
กล่าวคือ มองว่าตัวเองนี้มีเสรีภาพ โดยสัมพันธ์กับเสรีภาพของ
ผู้อื่น ซึ่งก็ใกล้เคียงกับเสรีภาพในกรอบหรือในขอบเขต แต่เป็นการมอง
โดยมีปัญญาเห็นเหตุผล และทำให้ไม่รู้สึกรู้ว่าความมีขอบเขตนั้น
เป็นการบีบคั้นตนเอง ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญมาก ที่จะทำให้เสรีภาพ
ในความหมายที่ถูกตอ้งนั้นดำรงอยู่ได้

เสรีภาพของตนเองสัมพันธ์กับเสรีภาพของผู้อื่น เสรีภาพ
ของเรามีอยู่คู่กับเสรีภาพของเขา เราจะต้องไม่ใช่เสรีภาพของตน
ในลักษณะที่เป็นการลดทอนหรือทำลายเสรีภาพของผู้อื่น

เมื่อมีจิตสำนึกอย่างนี้ ก็นำไปสู่การที่จะไม่ล่วงละเมิดสิทธิ
ของผู้อื่น โดยยอมรับสิทธิของผู้อื่นด้วย แต่อันนี้ก็ยังคงเป็นการมอง
อย่างง่ายๆ ยังไม่ลึกซึ้ง

ความหมายอีกอย่างหนึ่งที่สำคัญ คือ ความมีเสรีภาพนั้น
หมายถึงความพร้อมที่จะให้โอกาสแก่ผู้อื่นด้วย อันนี้สำคัญ คนที่จะ

ปกครองตนเองได้ จะต้องมิจิตสำนึกนี้ ความมีเสรีภาพนั้น หมายถึง ความเป็นเสรีที่จะให้โอกาสแก่คนอื่นด้วย มิฉะนั้นเสรีภาพจะมีความหมาย อยู่ที่ฉันเพียงด้านเดียว ไม่มีเสรีภาพแก่ผู้อื่น

เสรีภาพของตน กับเสรีภาพแก่ผู้อื่น จะต้องมีเป็นคู่กัน เมื่อมีเสรีภาพโดยมีการยอมให้โอกาสแก่ผู้อื่นด้วย ก็เกิดดุลยภาพขึ้น

ถ้าพูดอีกสำนวนหนึ่ง เสรีภาพของตนที่มาเข้าคู่กับเสรีภาพของผู้อื่น โดยที่ต่างก็มีเสรีภาพด้วยกันเท่ากันนี้ จะทำให้เกิดความพอดีขึ้น เรียกว่าเสรีภาพที่ถูกจำกัดโดยสมภาพ หรือความเสมอภาคกัน ซึ่งเป็นความสมดุลหรือดุลยภาพอย่างหนึ่ง และเป็นลักษณะของทางสายกลาง (middle way) หรือวิถีแห่งความพอดี ฝรั่งบางคนเรียกว่า จุดกลางสาย (midway point) ที่ **เสรีภาพถูกจำกัดด้วยสมภาพ** และว่า**ประชาธิปไตยอยู่ที่ตรงนี้***

คนที่จะเอาเสรีภาพแบบทำได้ตามชอบใจเต็มที่นั้น จะหาเสรีภาพที่เขาต้องการไม่พบเลย ไม่ว่าในที่ไหนๆ หรือถ้าเขาจะลองก็ไปไม่รอด ถ้าไม่ใช่ตัวเขาพบก็สังคมพัง กลายเป็นอนาธิปไตยไป

แม้แต่ในสังคมที่ว่าชอบเสรีภาพที่สุด ภูมิใจตัวว่ามีเสรีภาพมากที่สุด พอมีเสรีภาพขึ้นมา ก็มีเครื่องจำกัดขอบเขตของเสรีภาพตามขึ้นมาด้วยทันที โดยเป็นกติกาสังคมเช่นกฎหมายบ้าง โดยปฏิกิริยา

---

* คำกล่าวของ Louis Wasserman อ้างใน Webster's Third New International Dictionary, 1968 (คำว่า "democracy")

อนึ่ง สมภาพ หรือความเสมอภาคนี้ ถ้าจะให้ได้ความหมายที่มีนัยอันเป็นสาระแท้จริง ควรใช้คำว่า **สมานภาพ** (ดูอธิบายข้างหน้า)

จากคนด้วยกันเป็นกรอบทางวัฒนธรรมบ้าง

อย่างในอเมริกาเนี่ย ว่ามีเสรีภาพมาก ก็มีกฎหมายจำกัดขอบเขตมาก แล้วก็มีวิธีแสดงปฏิภิริยาระหว่างคนด้วยกันไว้คอยยับยั้ง จะบอกว่านี่บ้านของฉัน ฉันจะต่อเติมตรงนั้นตรงนี้ จะต่อท่อน้ำ จะเดินสายไฟใหม่ สนามหน้าบ้านฉันยังไม่มีเวลาตัด จะปล่อยรกบ้าง ก็เรื่องของฉัน พุดอย่างนั้นได้ แต่กฎหมายไม่ยอม จะต้องถูกดำเนินการ จะทำอะไรปล่อยปละละเลย ไปกระทบกระทั่งทำให้คนอื่นเดือดร้อน แม้โดยไม่ตั้งใจ เขาก็จะ “ซู” เอา (sue คือ ฟ้องเรียกค่าเสียหาย) จะทำอะไรๆ กลายเป็นต้องระวังตัวมาก ถ้าปรับใจไม่ได้พัฒนาจิตใจขึ้นมาไม่ทัน ก็อยู่ไม่เป็นสุข

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเสรีภาพในความหมายที่พูดอยู่นี้จะมีเนื้อหาสาระมากขึ้น แต่ก็ยังถือว่ามีความหมายไม่สมบูรณ์อยู่นั้นแหละ จึงมาว่ากันเป็นขั้นๆ ลีกลงไปอีก

มีเสรีภาพในประชาธิปไตย เพื่อให้ศักยภาพพอฉาย

มองต่อไป **เสรีภาพ** มีความหมายที่แยกเป็น ๒ ด้าน คือ เสรีภาพที่จะเอา อย่างหนึ่ง กับเสรีภาพที่จะให้ อย่างหนึ่ง ทั้งการได้และการให้เป็นความหมายของเสรีภาพ

โดยมากคนจะมองในแง่ที่จะเอาจะได้ ไม่มองเสรีภาพในการให้ คนเรามีเสรีภาพในการให้ด้วย อย่างมองเสรีภาพในแง่ที่จะเอาจะได้อย่างเดียว

เสรีภาพที่เป็น ๒ ด้าน คือ เสรีภาพในการได้ กับเสรีภาพในการให้เป็นอย่างไร มองในแง่ได้ก่อน เพราะคนเราชอบที่จะได้ แ่งที่จะต้องให้ เอาไว้ทีหลัง

ที่ได้นั้นเป็นอย่างไร การมีเสรีภาพ ก็คือการที่เรามีโอกาสจะเข้าถึงผลประโยชน์ที่ตนจะพึงได้จากระบบการปกครองแบบนี้

ในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์นี้ มีประโยชน์อะไรที่เราจะพึงได้ เมื่อเราอยู่ในสังคมนี้ เราควรจะเข้าถึงประโยชน์นั้นด้วยโดยเสมอกันกับผู้อื่น ไม่ใช่ถูกกดไว้บีบไว้หรือถูกปิดกั้นไม่ให้ได้รับผลประโยชน์นั้น ถ้าบางคนหรือคนกลุ่มหนึ่งพวกหนึ่งเท่านั้นในสังคมนี้เข้าถึงประโยชน์นั้นได้ แต่คนอื่นเข้าถึงไม่ได้ อย่างนี้ก็เรียกว่าคนทั่วไปไม่มีเสรีภาพ

การที่มีเสรีภาพก็คือ แต่ละคนมีโอกาสที่จะเข้าถึงประโยชน์ที่เกิดขึ้นในสังคมนั้นร่วมกัน โอกาสอย่างนี้ เรียกว่าโอกาสที่จะแสวงผลซึ่งเป็นเรื่องของการได้

ทีนี้ในแง่ที่จะให้ ก็ต้องมีเสรีภาพด้วย การมีและได้ใช้โอกาสในการที่จะให้เป็นเรื่องสำคัญมาก เป็นเนื้อหาสาระของประชาธิปไตยในส่วนของเหตุ

เสรีภาพในการได้นั้น เป็นส่วนผล ก่อนจะได้ผลเราต้องทำเหตุ ถ้าไม่มีเสรีภาพในการให้ เสรีภาพในการได้ก็จะเป็นไปได้ยาก

เสรีภาพในการให้ที่เป็นด้านเหตุนี้เป็นอย่างไร หมายความว่า การปกครองแบบประชาธิปไตยนี้ เป็นการปกครองที่พยายาม

เปิดโอกาสให้ศักยภาพของมนุษย์แต่ละคนออกไปเป็นส่วนร่วมที่เป็นประโยชน์แก่สังคมให้มากที่สุด

การที่เรามีเสรีภาพ ก็คือการที่เรามีโอกาสแล้วก็สามารถนำเอาศักยภาพของเราไปทำประโยชน์ให้แก่สังคมของเรา ไปเป็นส่วนร่วมที่เป็นประโยชน์

แต่ละคนนี้มีความสามารถ แต่ละคนนี้มีสติปัญญา แต่ถ้าเขาไม่มีเสรีภาพ ไม่สามารถพูด ไม่สามารถแสดงออก ไม่สามารถให้ความคิดเห็น เขาก็ไม่สามารถเอาสติปัญญาของตนไปช่วยสังคมได้ สังคมก็ไม่ได้ประโยชน์จากศักยภาพที่บุคคลนั้นๆ มีอยู่

การปกครองที่ไม่เป็นประชาธิปไตย ไม่มีเสรีภาพ จะมีลักษณะปิดกั้นสติปัญญาของมนุษย์ หรืออย่างน้อยก็ไม่ให้โอกาสไม่รู้จักใช้ศักยภาพของมนุษย์ ทำให้ความสามารถที่คนแต่ละคนมีอยู่ไม่เป็นประโยชน์แก่สังคมเท่าที่ควร

พอมีเสรีภาพแล้ว ความสามารถและสติปัญญาของแต่ละคนนั้นก็จะมีโอกาสที่จะออกไปร่วมกันเอื้ออำนวยประโยชน์แก่สังคม

การปกครองแบบประชาธิปไตยมีสาระสำคัญอยู่ตรงนี้ มันเป็นส่วนเหตุผลที่เดียว ถ้าไม่มีสาระนั้นแล้ว มัวแต่จะไปชื่นชมกับส่วนผลที่จะได้ ก็จะไม่มั่นคงยั่งยืน

ฉะนั้น ต้องมองเสรีภาพในส่วนเหตุนี้ให้หนัก คือมองว่าทำอย่างไรจะให้ศักยภาพที่มีอยู่ของคนแต่ละคน ออกไปเอื้ออำนวยประโยชน์แก่สังคมได้เต็มที่ อันนี้เป็นเสรีภาพในลักษณะของการให้

เสรีภาพส่วนนี้แหละที่คนมักจะมองข้าม การปกครองประชาธิปไตยมีเนื้อหาสาระสำคัญอยู่ที่เสรีภาพส่วนนี้ กล่าวคือ สังคมที่พัฒนาดีแล้วในประชาธิปไตย จะพยายามเปิดช่องทางที่จะมาเอาศักยภาพของคนแต่ละคนออกไปใช้ทำประโยชน์แก่สังคม ให้เต็มที่ ใครมีเท่าไร ก็ทำประโยชน์ให้แก่สังคมได้เท่านั้น ถ้าได้อย่างนี้เมื่อไร สังคมประชาธิปไตยก็จะพัฒนา จะก้าวหน้า

เวลาพูดถึงเสรีภาพ เรามักจะมองกันแค่ความหมายที่หนึ่ง คือเรื่องรูปแบบการแสดงออกที่เป็นการทำได้ตามชอบใจ

ถ้ามีฉนั้น ก็อย่างที่สอง คือมองในแง่จะได้หรือเอาผลเท่านั้นเอง ไม่ได้นึกถึงการที่จะทำให้หรือทำเหตุขึ้นมา

แม้แต่ความมีส่วนร่วม หรือการเข้าไปมีส่วนร่วม (participation) ซึ่งเป็นพฤติกรรมสำคัญอย่างหนึ่งในสังคมประชาธิปไตย บางคนก็มองแต่ในแง่ที่จะได้จะเอา คือมองว่าฉันจะต้องมีส่วนร่วมที่จะได้ หรือพูดให้สั้นว่า ฉันจะต้องมีส่วนได้ด้วย มีอะไรเกิดขึ้นก็บอกว่าฉันจะต้องได้ด้วยนะ

ถ้ามองอย่างนี้เรื่อย ประชาธิปไตยไปไม่รอด

ที่จริงนั้น **ความมีส่วนร่วม** เขาเน้นที่การเข้าไปร่วมสร้างสรรค์ เอาส่วนที่ตนมี คือเอาศักยภาพของตนนั่นเอง เข้าไปช่วยเข้าไปเสริม เข้าไปร่วมมือกับผู้อื่น ในการสร้างสรรค์ทำสิ่งดีงามและประโยชน์สุขให้เกิดขึ้น คือเน้นที่การให้นั่นเอง

การยอมให้อีกฝ่ายหนึ่ง ที่พูดถึงในตอนก่อน ก็เป็นลักษณะหนึ่งของเสรีภาพในการให้ด้วย ซึ่งจะต้องมีด้วยกันกับความมีส่วนร่วมและการร่วมมือ

ถ้ามองความหมายของเสรีภาพมาถึงขั้นนี้ ก็เรียกได้ว่าก้าวหน้าหรือพัฒนามาได้ไม่น้อย ในการที่จะเป็นประชาธิปไตย

เสรีภาพในการได้ เมื่อมีเสรีภาพในการให้เป็นต้นทุน ก็จะเกิดความสมดุล คือมีความพอดี ที่เป็นลักษณะของทางสายกลาง ทำให้มีประชาธิปไตยได้อย่างสมบูรณ์

สิทธิต้องมากับหน้าที่

คำสำคัญคำหนึ่ง ที่เป็นคำสามัญในระบบประชาธิปไตย ซึ่งมักพ่วงมาหรือมาด้วยกันกับคำว่าเสรีภาพ ก็คือคำว่า “สิทธิ”

สิทธิ ท่านแปลว่า อำนาจอันชอบธรรม* โดยทั่วไปหมายถึง สิ่งที่บุคคลพึงมีพึงได้หรือควรจะได้ตามที่เขาต้องการ โดยที่เขา มีอำนาจอันชอบธรรมที่จะอ้างหรือเรียกร้องเอาได้

การมีได้ทำได้ตามสิทธินั้น เป็นลักษณะสำคัญที่แสดงถึงความมีเสรีภาพ และเสรีภาพที่สำคัญก็คือ การมีได้ทำได้ตามสิทธินั้น ดังนั้น คำว่าสิทธิและคำว่าเสรีภาพจึงมักพ่วงมาด้วยกัน จนบางที่เราก็พูดควบกันว่า **สิทธิเสรีภาพ** และในบางกรณีคำทั้งสองนี้ก็ถูกใช้ปนกัน หรือสับสนกัน หรือไม่ก็ใช้แทนกันได้ไปเลย อย่างคนอเมริกัน

---

* พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕

ทุกวันนี้ ที่ใช้คำว่า civil rights กับ civil liberties ปนๆ หรือแทนๆ กันไป โดยมีแง่ความหมายเฉียดๆ กัน

ด้วยเหตุที่ **สิทธิเป็นตัวชี้บ่งถึงการมีเสรีภาพ** จะดูว่าประชาชน มีเสรีภาพหรือไม่แค่ไหน ก็มักดูกันที่การปฏิบัติในเรื่องสิทธินี้แหละ ดังนั้น สิทธิจึงเป็นสิ่งสำคัญมากในระบอบประชาธิปไตย ถือกัน เป็นเครื่องหมายหรือตราประทับของสังคมประชาธิปไตย จึงเป็น เรื่องที่ได้รับการเอาใจใส่มาก ต้องมีการบัญญัติกฎหมายต่างๆ ขึ้นมา ยืนยันเป็นหลักประกันสิทธิของประชาชน เริ่มตั้งแต่กฎหมายหลัก หรือกฎหมายสูงสุด คือ รัฐธรรมนูญลงไปทีเดียว

(ในกรณีอย่างนี้ คำว่าสิทธิ กับคำว่าเสรีภาพ ก็ถูกใช้ปนๆ กันอีก บางที ตรงนี้ กฎหมายประเทศนี้ใช้ว่าสิทธิ แต่กฎหมาย ประเทศโน้นใช้ว่าเสรีภาพ ตรงนั้น ประเทศนี้ใช้ว่าเสรีภาพ ประเทศ โน้นใช้ว่าสิทธิ)

โดยเฉพาะจะต้องรับประกันให้มีสิทธิ/เสรีภาพ พื้นฐานของ พลเมือง เช่น สิทธิ/เสรีภาพในการพูดจาแสดงออก การเสนอข่าวสาร ข้อมูลและความคิดเห็นของหนังสือพิมพ์ การนับถือศาสนา การชุมนุม ตลอดจนสิทธิในการครอบครองทรัพย์สิน การได้รับโอกาสในการศึกษา การทำงาน การเดินทาง การดำรงชีวิต การใช้สิ่งสาธารณูปโภค และการปฏิบัติ อย่างเสมอภาคกันตามกฎหมาย

อย่างไรก็ตาม บางทีเราก็มัววุ่นวายกับเรื่องสิทธิและการที่ จะมีเสรีภาพกันมากมาย จนชักจะหลงเพลิดเพลिनและลืมนึกไปว่า นอกจากเราจะต้องได้ต้องมีสิทธิและเสรีภาพอย่างนั้นอย่างนี้ รัฐ

จะต้องรับประกันให้เราได้ว่าเรามีอย่างนั้นอย่างนี้แล้ว ตัวเราเองจะต้องทำอะไร เราจะต้องให้อะไรแก่รัฐ แก่ส่วนรวม แก่สังคม หรือแก่ประเทศชาติบ้าง และนี่ก็คือเรื่องของ “หน้าที่”

สิทธิ นั้นคู่กันกับ **หน้าที่** พลเมืองของประเทศประชาธิปไตยนั้น เมื่อมีสิทธิ ก็มีหน้าที่ด้วย เมื่อได้สิทธิ ก็ต้องทำหน้าที่ด้วย

สิทธิเป็นเรื่องของการที่จะได้ที่จะเอา ส่วนหน้าที่เป็นเรื่องของการที่จะให้ที่จะสละออกไป

พลเมืองทุกคนมีหน้าที่ที่จะทำการงานศึกษาเล่าเรียนหรือประกอบสัมมาชีพของตนๆ มีหน้าที่ที่จะต้องทำต่อครอบครัว ต่อชุมชน ต่อสังคม ต่อประเทศชาติของตน มีหน้าที่ที่จะต้องไปร่วมประชุม พิจารณาดำเนินกิจการของส่วนรวม ต้องบำรุงรักษาสิ่งสาธารณูปโภค และสาธารณสมบัติ ต้องบำรุงรักษาธรรมชาติแวดล้อม ต้องรักษาระเบียบวินัย ต้องเคารพกฎหมายและกฎเกณฑ์กติกาสังคม ต้องเสียภาษีอากร เป็นต้น

เมื่อประชาชนพลเมืองทำหน้าที่ให้แก่สังคมหรือรัฐตามสถานะของตนๆ สังคมหรือรัฐประชาธิปไตยที่ดี ก็มีสิ่งที่จะนำเสนอสนองแก่สิทธิของประชาชนพลเมือง

ถ้าประชาชนพลเมืองไม่ช่วยกันทำเหตุ แล้วสังคมหรือรัฐจะเอาผลอะไรมาสนองความต้องการของประชาชนพลเมืองได้

ดังนั้น ถ้าจะเรียกร้องหรืออ้างสิทธิ ก็อย่าลืมถาม หรือสำรวจตัวเองว่าได้ทำหน้าที่ของตนอยู่ด้วยดีหรือไม่ คือ ถ้าจะเรียกร้องสิทธิ ก็จะต้องทำหน้าที่ของตนให้ดีด้วย

มองในทางย้อนกลับ ผู้ที่ทำหน้าที่ของตนถูกต้องเป็นอย่างดีนั้นแหละ จึงเป็นผู้ที่สมควรจะเรียกร้องหรืออ้างสิทธิ และสิทธิที่อ้างหรือเรียกร้องนั้น จะต้องนำไปใช้อย่างถูกต้องด้วย

ผู้ที่รู้จักหน้าที่พร้อมทั้งทำหน้าที่ของตนอยู่อย่างถูกต้องนั้นแหละ คือผู้ที่จะนำสิทธิไปใช้อย่างถูกต้อง

เพราะฉะนั้น สิทธิจะต้องมากับหน้าที่ และสิทธิเป็นสมบัติมีค่าอันน่าภูมิใจสำหรับผู้ทำหน้าที่

พลเมืองในสังคมประชาธิปไตยควรสร้างจิตสำนึกในหน้าที่ถึงขั้นที่ยึดถือว่า สิทธิที่จะได้ทุกอย่าง มีมาพร้อมกับหน้าที่ที่จะต้องทำถามตนเองว่าการที่เราจะได้จะมีสิทธินี้แน่ เราจะต้องทำอะไร หรือนึกถึงสิ่งที่ตนจะต้องทำต้องให้ มากกว่านึกถึงสิ่งที่ตนจะได้จะเอา

ในประเทศอเมริกานี้ มีวาทะหรือคำคมประโยคหนึ่งที่รู้จักกันไป ซึ่งเข้ากับเรื่องสิทธิและหน้าที่นี้ดี ถือว่าเป็นวาทะสำคัญที่พึงรู้พึงจำ ถึงกับมีการจัดเข้าเป็นสิ่งที่คนอเมริกันทุกคน แม้แต่เด็กนักเรียนชั้นประถมจะต้องรู้ คือคำกล่าวของประธานาธิบดี เคนเนดี ที่ว่า

อย่าถามว่าประเทศชาติจะทำอะไรให้ท่าน - (๗๖)

จงถามว่า ท่านจะทำอะไรให้แก่ประเทศชาติของท่าน*

---

* ('Ask not what your country can do for you, ask what you can do for your country'.) คำกล่าวของจอห์น เอฟ. เคนเนดี ในพิธีปฏิญาณตนเข้ารับตำแหน่งประธานาธิบดีอเมริกา พ.ศ. ๒๕๐๔ (ค.ศ. ๑๙๖๑) เช่น ใน *The Dictionary of Cultural Literacy*, 1991 และ *A First Dictionary of Cultural Literacy*, 1991

เรื่องสิทธิคู่กับหน้าที่นี้ ถึงแม้จะมีไขเป็นสังขธรรม แต่ก็ยังเป็นบททดสอบการพัฒนามนุษย์ที่สำคัญอย่างในอเมริกา การเตือนจิตสำนึกในเรื่องหน้าที่เหนือสิทธิ หรืออย่างน้อยทำหน้าที่ให้สมแก่สิทธินี้ ในบางยุคก็มีการเน้นย้ำมาก ขอให้ดูคำปราศรัยเรื่อง "Americanism" ของประธานาธิบดี Theodore Roosevelt เมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๕ ที่ยกมาเพื่อประกอบความรู้ ห้ายเรื่องนี้ (หน้า ๙๘)

นี่ก็คือการเตือนให้มีจิตสำนึกในการที่จะทำหน้าที่ มิใช่แม้แต่คิดจะเรียกร้องสิทธิ

เมื่อสิทธิมาคู่กับหน้าที่ ก็เป็นความสมดุลอย่างหนึ่งระหว่าง การได้กับการให้ หรือระหว่างการรับเอากับการสละออก เมื่อเกิดภาวะ สมดุลหรือดุลยภาพนี้แล้ว ก็เข้าสู่ทางสายกลางที่จะนำไปสู่ประชาธิปไตย ที่ดี

เสรีภาพต้องมากับความรับผิดชอบ

อนึ่ง คำว่าหน้าที่นั้น มักจะพ่วงมาหรือมาด้วยกันกับคำว่า “ความรับผิดชอบ” จนบางที่เราพูดควบไปด้วยกันว่า หน้าที่และความรับผิดชอบ หรือหน้าที่ที่รับผิดชอบ คือนอกจากทำหน้าที่แล้ว ก็จะต้องมีความรับผิดชอบด้วย

คำว่าสิทธิมาด้วยกันกับเสรีภาพ คำว่าหน้าที่มาด้วยกันกับความรับผิดชอบ สิทธิคู่กับหน้าที่ ฉะนั้น เสรีภาพก็คู่กับความรับผิดชอบ ฉะนั้น และเมื่อเราพูดสองคำแรกควบกันว่า **สิทธิเสรีภาพ** เราก็พูดสองคำหลังควบกันว่า **หน้าที่รับผิดชอบ**

เพราะฉะนั้น **สิทธิ** ต้องมากับ **หน้าที่** ฉะนั้น **เสรีภาพ** ก็ต้องมากับ **ความรับผิดชอบ** ฉะนั้น

เมื่อเสรีภาพมาคู่กับความรับผิดชอบ ก็หมายความว่า เราจะต้องใช้เสรีภาพอย่างมีความรับผิดชอบ และต้องรับผิดชอบต่อการใช้เสรีภาพนั้นด้วย

ความรับผิดชอบในการใช้เสรีภาพนั้น อาจแบ่งอย่างคร่าวๆ ได้ เป็น ๒ ช่วงตอน คือ รับผิดชอบต่อการที่ได้ทำหรือสิ่งได้แสดงออกไปแล้ว กับรับผิดชอบก่อนจะทำ ก่อนจะแสดงออก หรือแสดงออก อย่างมีความรับผิดชอบอยู่ในตัว

อย่างแรก เป็นความรับผิดชอบตามหลังการกระทำ คือเมื่อได้ใช้เสรีภาพของตนออกไปแล้ว จะมีผลเกิดขึ้นอย่างไร ก็รับผิดชอบต่อผลนั้น ถ้าเป็นผลร้าย หรือมีความเสียหายเกิดขึ้น ก็กลัวยับผิด ไม่ปิดความรับผิดชอบ

ความรับผิดชอบอย่างนี้ แม้จะดีกว่าไม่ยอมรับผิดชอบเสียเลย แต่ก็ยังไม่ดีจริง เพราะเป็นการรับผิดชอบในชั้นผล และผลของความรับผิดชอบก็จำกัดอยู่ที่ตนเอง ซึ่งอาจจะหายไปเสียแล้วสำหรับความหมายที่จะมีต่อส่วนรวมหรือสังคม แม้จะเป็นความรับผิดชอบที่แสดงถึงระดับของจิตใจที่มีคุณธรรม แต่ก็ยังไม่ใช่ความรับผิดชอบในระดับของความมีสติและการใช้ปัญญาอย่างแท้จริง

เพราะฉะนั้นจึงจัดแบ่งออกได้ว่า **พวกที่หนึ่ง** คนที่เลวร้ายที่สุดได้แก่คนพวกที่ไม่ยอมรับผิดชอบอะไรเลย สิ่งที่ตนจะต้องทำก็ไม่รับผิดชอบที่จะทำ และแม้ตนจะได้ใช้เสรีภาพอย่างผิดหรือพลาด และทำให้ผลเสียหายเกิดขึ้น ก็ปิดความรับผิดชอบ ไม่ยอมรับผลที่จะตกถึงตน **พวกที่สอง** คนที่ดีกว่านั้น ได้แก่คนพวกที่ยอมรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้นจากการใช้เสรีภาพของตน

ส่วนคนที่มีความรับผิดชอบอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นที่พึงปรารถนาในระบอบประชาธิปไตย ก็คือคนที่รับผิดชอบตั้งแต่เริ่มต้น

ก่อนที่จะใช้เสรีภาพในการกระทำหรือแสดงอะไรออกไป เรียกว่า เป็นคนที่ใช้เสรีภาพอย่างมีความรับผิดชอบ เขาใช้เสรีภาพด้วยความรู้ตระหนักว่าการแสดงออกหรือการกระทำของเขาจะก่อให้เกิดผลดีผลเสียอย่างไร และพยายามให้การแสดงออกหรือการกระทำนั้นเป็นไปอย่างถูกต้องก่อผลดีที่สุด

ดังนั้น นอกจากความรับผิดชอบต่อหน้าที่การงานของเขาเอง ที่จะต้องทำให้ดีให้ถูกต้องเรียบร้อยสมบูรณ์ที่สุดแล้ว การแสดงออกหรือการกระทำใดๆ ก็ตามที่ปรากฏออกมาจากตัวบุคคลนั้น ย่อมเกิดจากการที่ได้ใช้ปัญญาใคร่ครวญพิจารณาข้อมูลข้อเท็จจริง เหตุผล ความถูกต้องชอบธรรม ผลดีผลเสียต่างๆ ด้วยความมุ่งหมายต่อความจริงความดีงาม และประโยชน์สุขเป็นอย่างดีแล้ว ว่าความคิดเห็น การตัดสินใจ การแสดงออก และการกระทำของตน จะไม่ก่อผลเสียหาย และจะเกิดผลสร้างสรรค์อย่างดีที่สุด

ขอยกตัวอย่าง เช่น เมื่อมีการให้แสดงความคิดเห็นกัน เกี่ยวกับกิจการบ้านเมือง ในฐานะที่เราเป็นคนหนึ่งในหมู่ประชาชน ซึ่งมีเสรีภาพที่จะพูดจาแสดงออกให้ความคิดเห็น ไม่ควรคิดเพียงว่าจะได้ใช้เสรีภาพในการแสดงออกไปๆ เท่านั้น

แต่ควรมีจิตสำนึกระลึกว่า เรื่องที่เขาเอามาให้เราพูดจา วิจารณ์แสดงความคิดเห็นกันนั้น เป็นเรื่องสำคัญเกี่ยวกับความเจริญ ความเสื่อมของสังคม หรืออาจจะถึงกับเกี่ยวกับความเป็นความตายของประเทศชาติ เราจะต้องให้ความคิดเห็นที่ประกอบด้วย ความมีสติรอบคอบ และใช้ปัญญาอย่างดีที่สุด อย่าให้กลายเป็น

การเอาความเป็นความตายของประเทศชาติมาเป็นของเล่นสนุก หรือเป็นเพียงเครื่องสนองความอีโก้ หรืออย่างที่เรียกว่า เฮฮา กันมันๆ ไป

บางครั้ง เรื่องที่นักการเมืองหรือสื่อมวลชนเป็นต้นเอามาถามพวกเราชาวบ้านนั้น ก็เป็นเรื่องใหญ่มาก ซึ่งตามปกติ กว่าจะวินิจฉัยหรือตัดสินใจได้ เขาจะต้องให้คณะผู้เชี่ยวชาญ หรือคณะทำงานหลายๆ คนไปสืบค้น ประมวลข้อมูล ข้อเท็จจริง เหตุผล และข้อพิจารณาทางวิชาการกันก่อนนานเป็นเดือนเป็นปี

การที่เขามาถามความคิดเห็นของเรานั้น เราอาจจะให้แง่มุม ความรู้ความคิดเห็นที่ช่วยเสริมหรือประกอบเป็นประโยชน์ได้บ้าง แต่เราอย่าประมาท อย่าพูดพล่อยๆ เราจะต้องพูดจาวิจารณ์ ให้ความคิดเห็นด้วยความสำนึกตระหนักในความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะนี่อาจจะเป็นความเป็นความตายของประเทศชาติ หรือของสังคมของเราทีเดียว

การมีความรับผิดชอบนั้น นอกจากทำให้การกระทำและการแสดงออกต่างๆ เป็นไปอย่างดีและมีผลดีแล้ว ยังให้ผลดีทางจิตใจหรือความรู้สึกภายใน และทำให้มีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนร่วมสังคมด้วย

นั่นคือ คนที่มีความรับผิดชอบนั้น จะไม่รู้สึกลัวเสรีภาพที่อยู่ในขอบเขตอันสมควรตามกฎหมายและกฎเกณฑ์ต่างๆ เป็นความบีบคั้นจำกัดอึดอัดคับข้องใจ เขาจะอยู่อย่างสบายใจและพอใจที่จะปฏิบัติตามกฎระเบียบทั้งหลาย และการใช้เสรีภาพของเขา

ก็จะเป็นไปอย่างก้าวก่ายรุกรานรบกวนเพื่อนบ้านหรือคนอื่น ๆ ทำให้อยู่กันโดยสงบเรียบร้อย

ในทางตรงข้าม ถ้าเราไม่พัฒนาจิตสำนึกในความรับผิดชอบ แม้แต่จะไปอยู่ในประเทศที่ถือกันว่ามีเสรีภาพมากที่สุดอย่างอเมริกา ก็ารู้สึกว่าเราถูกจำกัดเสรีภาพมากเกินไป จะทำอะไร แม้แต่กับของที่เป็นสมบัติของตัวเองก็ทำไม่ค่อยจะได้ มีกฎหมายห้ามและบังคับเต็มไปหมด

ถ้าว่าเสรีภาพเป็นการทำได้ตามชอบใจ บางคนอาจรู้สึกว่าการประเทศแบบอเมริกา คนมีเสรีภาพ ถ้าไม่น้อยที่สุด ก็ต้องว่าน้อยอย่างยิ่ง นอกจากนั้น จะทำอะไรๆ ที่เราชอบใจ ก็ต้องคอยระวังระวัง เดี่ยวเพื่อนบ้านจะร้องเรียน หรือคนอื่นเขาจะ “ซู” ฟ้องเรียกค่าเสียหายเอา รู้สึกว่ารวบรัดอึดอัดใจไปหมด

เพราะฉะนั้น ยิ่งอยากได้อะไรก็มีเสรีภาพเท่าไร ก็ยิ่งต้องพัฒนาความรู้สึกรับผิดชอบตามขึ้นไปเท่านั้น

ถ้าการใช้เสรีภาพเป็นไปอย่างมีความรับผิดชอบเป็นตัวสมดุลแล้ว ก็จะมีผลดีที่เป็นทางสายกลาง ซึ่งจะทำให้บรรลุจุดหมายของความเป็นประชาธิปไตยที่ดีได้

มีเสรีภาพทั้งภายนอกภายใน ประชาธิปไตยจึงจะสมบูรณ์

นี่ต่อไป ยังมีเสรีภาพอีกระดับหนึ่ง ซึ่งเป็นเสรีภาพในความหมายขั้นรากฐาน คือ การที่คนเราจะมีเสรีภาพแท้จริงภายนอกได้ เราจะต้องมีเสรีภาพภายในด้วย คือ **จิตใจจะต้องเสรี**

เสรี ก็คือ เป็นอิสระจากการครอบงำของอำนาจที่จะมาชักจูงให้ผิดไปจากธรรม อำนาจที่จะมาครอบงำจิตใจให้หันเหเขวออกไปจากธรรม ก็คือกิเลส ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง หรือตัณหา มานะ ทิฐิเมื่อกิเลสพวกนี้เข้ามาครอบงำจิตใจแล้วก็ทำให้เราไม่อยู่ในธรรม ทำให้เราเขวออกจากธรรม

พอจิตใจเขวออกจากธรรมไปแล้ว การแสดงออกภายนอกก็เขวหมด คือจะทำการเพื่อประโยชน์ส่วนตัวด้วยความโลภบ้าง ทำการด้วยความเกลียดชัง เคียดแค้นมุ่งจะทำลายเขาโดยโทสะบ้าง ทำการด้วยความลุ่มหลงมัวเมาโดยโมหะบ้าง

พอเสรีภาพถูกเจ้ากิเลสเหล่านี้ครอบงำ มันก็กลายเป็นการทำตามใจชอบ อย่างที่ว่าเมื่อกี้ แล้วความถูกต้องชอบธรรมจะไม่เกิดขึ้น แต่จะกลายเป็นการทำลายความชอบธรรม

เสรีภาพก่อผลร้าย กลายเป็นเครื่องมือที่จะทำลาย แม้กระทั่งทำลายเสรีภาพของผู้อื่น เพราะที่แท้จริงนั้น ในใจของเขาไม่มีเสรีภาพ ใจของเขาเป็นทาสของกิเลส ก่อนที่จะแสดงออกพูดออกมาว่า ฉันจะทำตามเสรีภาพของฉันนี้ เขาไม่รู้ตัวว่าที่จริงในใจของเขาเป็นทาสถูกกิเลสครอบงำบัญชาแล้ว

ในกรณีที่เป็นอย่างนี้ ถ้าเข้าไปมีส่วนร่วมที่จะให้ ก็กลายเป็นเอาโลภะ โทสะ โมหะเข้าไปร่วมกันหรือให้แก่กัน แทนที่จะเป็น การสร้างสรรค์ ก็เลยกลายเป็นการช่วยกันทำลาย

เพราะฉะนั้น ข้อสำคัญที่สุด ในใจจะต้องมีเสรีภาพ คือเสรีภาพจากกิเลส ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของโลภะ โทสะ โมหะ หรือ

ตัณหา มานะ ทิฐิ

ตัณหา คือ ความอยากได้อะไรเพื่อตัว ต้องการผลประโยชน์และสิ่งบำรุงบำเรอปรนเปรอตน ไม่ยอมเสียสละเพื่อใคร (*ไฝเสพ ใฝ่บริโภค*)

มานะ คือ ความอยากให้ตัวยิ่งใหญ่ ต้องการอำนาจ ความเด่นดัง ความสำคัญ หรือการครอบงำเหนือผู้อื่น ไม่ยอมใคร (*ไฝอำนาจ ใฝ่อิทธิพล*)

ทิฐิ คือ ความยึดถือเอาแต่ความเห็นของตัวเอง ต้องการให้เขารับเอาความเห็นของตน ยึดติดถือมั่นในความเชื่อ ลัทธิ อุดมการณ์ของตน จนสำคัญเหนือกว่าความจริง ไม่ยอมรับฟังใคร (*คลังลัทธิ นิยม อุดมการณ์คับแคบ*)

กิเลสจำพวกเห็นแก่ตัว เอาตัวตนเป็นศูนย์กลาง ๓ อย่างนี้ มักเข้าครอบงำจิตใจ เป็นตัวบงการอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมของมนุษย์ปุถุชนทั่วไป ถ้าขาดสติเมื่อไร ก็จะอยู่ใต้อำนาจครอบงำของมัน ทำให้พฤติกรรมเสื่อมภาพเสียศูนย์ เลยดูลไป กลายเป็นโทษ ก่อผลร้ายทำลายประชาธิปไตย

เสรีภาพจะสัมฤทธิ์ผลให้เกิดประชาธิปไตยได้แท้จริง คนจะต้องใช้ปัญญาด้วยความเที่ยงธรรม ด้วยความสุจริตใจจริงๆ แต่ความสุจริตใจหรือความจริงใจในการใช้ปัญญานั้นจะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าใจถูกครอบงำด้วยกิเลส

ถ้าคนมีโลภะ โทสะ โมหะ ใช้ปัญญาคิดการ มันก็คิดเอาประโยชน์ให้แก่ตนบ้าง คิดทำลายเขาบ้าง คิดด้วยความลุ่มหลง มัวเมาบ้าง แล้วผลดีจะเกิดขึ้นแก่สังคมได้อย่างไร มันเป็นไปได้ เพราะฉะนั้น จะต้องมีการสร้างภาพภายในด้วย

เสรีภาพระดับนี้ไม่ค่อยมีคนคิดถึง มีแต่บอกว่า ฉันคิดว่าอย่างนี้ ฉันจะต้องทำให้ได้ นี่เป็นเสรีภาพ แต่ไม่ได้ถามตัวเองว่าใจของตัวเองมีเสรีภาพแล้วหรือยัง อันนี้เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด

เพราะฉะนั้น ก่อนจะมีเสรีภาพภายนอกได้อย่างแท้จริงนั้น จะต้องมีการสร้างภาพในจิตใจเป็นฐาน อันนี้เป็นขั้นสุดท้าย

ด้วยเหตุนี้ในทางธรรมจึงถือว่า คนที่จะเป็นเสรีอย่างแท้จริง ก็คือคนที่บรรลุธรรมอย่างสูงสุด ก็คือพระอรหันต์ ซึ่งไม่มีความเห็นแก่ตัว ไม่ทำอะไรเพื่อได้เพื่อเอาให้แก่ตัวเองเลย อย่างน้อยก็ไม่ทำการแสดงออกเพื่อหาผลประโยชน์แก่ตน ไม่ได้ทำอะไรด้วยความเคียดแค้นชิงชังมุ่งเพื่อทำลายใคร ไม่ได้ทำอะไรด้วยความลุ่มหลง มัวเมา เพราะฉะนั้น การแสดงออกของท่านจึงเป็นเสรีภาพที่แท้จริง เพราะเสรีทั้งใน เสรีทั้งนอก สอดคล้องกัน เป็นเสรีภาพตลอดสาย ครอบคลุมเต็มความหมาย

อันนี้แหละเป็นความหมายของเสรีภาพ ซึ่งมีหลายชั้น

เป็นอันว่า เราจะมองความหมายของเสรีภาพแค่ทำได้ตามชอบใจเท่านั้นไม่ได้ การมองอย่างนั้นเรียกว่าเป็นขั้นที่มีสติปัญญา น้อยที่สุด คือไม่ได้เรื่องเลย ต้องมองกันให้หลายๆ ชั้น จนกระทั่งถึง

เสรีภาพของจิตใจ อย่างที่ว่าพ้นจากอำนาจครอบงำของกิเลสแล้ว จึงจะได้เสรีภาพที่แท้จริง

ที่นี้เสรีภาพในขั้นเต็มความหมายถึงภายในจิตใจนี้ ที่มันมีความสำคัญมาก ก็เพราะมันเกี่ยวโยงไปถึงการใช้ปัญญาที่ว่าพอเราพ้นจากอำนาจครอบงำของกิเลสแล้ว ไม่มีโลภะ โทสะ โมหะ เข้ามาครอบงำแล้ว ปัญญาของเราก็จะบริสุทธิ์ ผ่องใส สามารถใช้วินิจฉัย คัดการ และวางแผนเป็นต้นอย่างเที่ยงธรรม

คนในสังคมประชาธิปไตยที่จะปกครองตนเองได้ และปกครองกันเองได้นั้น จะต้องใช้ปัญญาให้มาก จะต้องใช้ความคิดพิจารณาเหตุผล สิ่งที่จะทำหรือแสดงออกมาจะต้องเกิดจากปัญญา เป็นไปด้วยความรู้เข้าใจ เช่นรู้เข้าใจข้อมูลของเรื่องราวอย่างชัดเจน รู้เข้าใจในเหตุและสามารถหยั่งถึงผลในเรื่องนั้นๆ รู้เข้าใจเหตุปัจจัยว่าเรื่องนี้เกิดขึ้นมาอย่างไร มีเหตุปัจจัยมาอย่างไรสืบสาวให้ได้ ตันต่ออย่างถูกต้อง ซึ่งจะต้องมีการใช้ปัญญาอย่างจริงจัง

การใช้ปัญญาอย่างจริงจังนี้ เป็นสิ่งที่จะต้องย้ำให้มาก เพราะการใช้หรือการแสดงออกของปัญญาที่บริสุทธิ์บริบูรณ์นี้แหละ คือการใช้เสรีภาพอย่างสูงสุด และเสรีภาพที่แท้จริงจะมีได้ก็ต่อเมื่อมีการใช้ปัญญา คือการแสดงออกของเสรีภาพนั้นจะต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของปัญญา ซึ่งหมายถึงความรู้ความเข้าใจในความจริง ความถูกต้องดีงาม และประโยชน์สุขที่แท้จริง

ไม่รู้ไม่เห็นแต่ผลประโยชน์ของตน หรือรู้เห็นหนทางที่จะ

กีดกันคนอื่น หรือไม่รู้ไม่คิดไม่เข้าใจอะไรเลย

เมื่อประชาชนจะปกครองตนเอง ประชาชนนั้นแต่ละคนมีเสรีภาพที่จะเลือกตัดสินใจ เขาจะต้องรับผิดชอบต่อผลการเลือกตั้งตัดสินใจของตน เขาจะต้องไม่เลือกตัดสินใจอะไร เพียงเพราะถูกใจไม่ถูกใจ หรือชอบใจไม่ชอบใจ หรือโดยปราศจากความรู้ไร้ความคิด แต่ต้องพิจารณาว่าสิ่งที่เลือกหรือตัดสินใจนั้นถูกต้องหรือไม่ ชอบธรรมหรือไม่ เป็นไปเพื่อความดีงามความเจริญของงานและประโยชน์สุขร่วมกันหรือไม่ ซึ่งก็คือต้องมีปัญญาและใช้ปัญญา และปัญญานั้นจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องมีการพัฒนา

เพราะฉะนั้น ในสังคมประชาธิปไตยจึงย้ำเน้นเรื่องการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เพื่อย้ำความสำคัญในเรื่องนี้ อาจจะต้องใช้คำว่า ต้องมีการใช้ปัญญาอย่างยวดยิ่ง

รูปแบบสำคัญในระบบประชาธิปไตย คือการที่ประชาชนแต่ละคนมาบอกแจ้งการเลือกหรือตัดสินใจของตนด้วยการออกเสียงหรือลงคะแนนเสียง อย่างที่เรียกว่ามาโหวตกัน แล้วประชาธิปไตยก็ถือเอาตามเสียงข้างมากของคนที่มาลงคะแนนนั้น

รูปแบบนี้จะมีความหมายและได้ผลจริง จนทำให้เกิดประชาธิปไตยที่ดี ก็ต่อเมื่อมันมีเนื้อหาสาระอยู่ข้างใน คือการที่คนผู้ออกเสียงนั้นมีสติปัญญาและเลือกตัดสินใจด้วยการใช้สติปัญญาอย่างแท้จริง ไม่อยู่ใต้การครอบงำของโลภะ โทสะ และโมหะ

คนโง่ร้อยคนพันคนมาประชุมกัน โหวตว่าโลกนี้แบน ทั้งที่

ได้คะแนนเป็นเอกฉันท์ ยิ่งกว่าเสียงข้างมาก โลกก็หาได้เบนไปตามนั้นไม่

วิศวกรคนเดียวใช้ความรู้คำนวณอย่างถูกต้องว่า เสาคอนกรีตต้นเท่านั้น ใช้เหล็กขนาดเท่านี้ จะทนน้ำหนักอาคารใหญ่เท่าที่ต้องการไม่ได้ แต่คนหมู่นั้นต้องเอาให้ได้ ผลคืออาคารถล่มทะลาย

ฝูงลิงจะข้ามแม่น้ำ มีความเห็นร่วมกันว่า กระสอบุ่นเบาดี ให้เอามามัดติดตัวจะได้ลอยน้ำข้ามไป เลยพากันตายทั้งหมด

เข้าทำนองที่ปราชญ์ฝรั่งคนหนึ่งพูดไว้ว่า อวิชชามหาชนคือหนทางมหาวินาศ

ครูคนหนึ่งอยากจะพักให้สบาย ไม่อยากสอน พอเข้าห้องเรียนก็บอกนักเรียนว่า เรามาใช้วิธีประชาธิปไตย มาโหวตกันนะว่าจะเรียนดีหรือเล่นดี นักเรียนเฮยกมือพร้อมให้เล่น ชั่วโง่งไหนอยากไปพัก ครูก็ใช้วิธีนี้ ได้ผลทุกที ครูก็สบาย นักเรียนก็สนุก แต่ผลการเรียนตกต่ำมาก

กรรมการวัดหนึ่งจะจัดงานวัด ประชุมกันพิจารณาเรื่องหา มหรสพ เกิดมีข้อเสนอให้เลือกว่าจะมีมอลำหรือระบำก๊งโปี ตกลงกันไม่ได้ เลยบอกว่าให้ชาวบ้านมาออกเสียงกันดู พอได้ยินว่าเป็นเรื่องจะมีมหรสพ พวกผู้ใหญ่ก็ไม่สนใจไม่มาออกเสียง มีแต่หนุ่มๆ มากันมาก พอขอคะแนนเสียง ระบำก๊งโปีก็ชนะด้วยคะแนนท่วมท้น เรื่องถึงสมภารต้องแก้ปัญหาด้วยความลำบากใจมาก (ลองเทียบกับไปเลือกตั้งด้วยเห็นแก่อำิสสินจ้าง!)

ในอดีต ณ นครสี่พีของพระเจ้าสุญชัย พระราชโอรส พระนามว่าเวสสันดรมีช้างเผือกชื่อว่าปัจจัยนาคร ซึ่งมีกิตติศัพท์เลื่องลือว่าเป็นช้างมงคล ขบซีไปไหนก็ทำให้ฝนตกชุ่มฉ่ำอุดมสมบูรณ์

พระราชแห่งแคว้นกลิงคะ ซึ่งเป็นประเทศมหาอำนาจ ทรงส่งราชทูตมาขอพระราชทานช้างปัจจัยนาครนั้น โดยอ้างว่าแผ่นดินของพระองค์เกิดฝนแล้ง จะขอช้างนั้นไปทำให้ฝนตก เจ้าชายเวสสันดรได้พระราชทานช้างเผือกมวงกลนั้นไป เป็นเหตุให้ประชาชนโกรธแค้นมาก ถึงกับมีมติให้พระเจ้าสุญชัยเนรเทศเจ้าชายเวสสันดรเสีย พระเวสสันดรจึงต้องออกเดินป่าตามเรื่องในมหาเวสสันดรชาดก

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ ในหลวงรัชกาลที่ ๕ ทรงยอมสละดินแดนไทยแถบตะวันออกของแม่น้ำโขง แคว้นหลวงพระบาง และจังหวัดพระตะบอง เสียมราฐ ศรีโคกพน ให้แก่ฝรั่งเศส และยกดินแดนไทยในแหลมมลายูให้แก่อังกฤษที่มาคุกคาม

เวลานั้น ถ้าถามเสียงข้างมากซึ่งกำลังโกรธแค้นกันเป็นอย่างยิ่ง ก็ย่อมว่าให้รบกับฝรั่งเศสและอังกฤษ และถ้าเป็นเช่นนั้นประเทศไทยก็คงไม่พินตกเป็นอาณานิคมของสองชาติตะวันตกนั้น เช่นเดียวกับประเทศพม่าเป็นต้น

มิใช่เฉพาะอวิชาหรือโมหะเท่านั้น ที่จะนำพาชนไปสู่ความพินาศ การเลือกตัดสินใจด้วยโลภะ และโทสะ ก็พาประชาชนไปสู่หายนะได้เช่นเดียวกัน

เสรีภาพที่เป็นฐานของปัญญา

คือนำหน้าของประชาธิปไตย

ในระบบประชาธิปไตยนั้น ถือว่าเสียงประชาชนเป็นใหญ่ และเสียงประชาชนนั้นเป็นเสียงสวรรค์

ถ้าเราไม่ต้องการให้เสียงสวรรค์ กลายเป็นเสียงนรก ก็ต้องพัฒนาประชาธิปไตยให้ดี โดยพัฒนาประชาชนให้มีคุณภาพ ด้วยการพัฒนาปัญญา ให้สามารถเลือกตัดสินใจด้วยการใช้ปัญญาอย่างยวดยิ่ง ให้เป็นปัญญาที่บริสุทธิ์อิสระ ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจครอบงำของโลภะ โทสะ และโมหะ ไม่เลือกตัดสินใจหรือทำการใดเพราะเห็นแก่จะได้ผลประโยชน์ส่วนตัว โดยมุ่งหาอำนาจความยิ่งใหญ่ หรือด้วยความเคียดแค้นชิงชังมุ่งทำลายใคร หรือโดยไร้ความรู้ความคิดไม่มีวิจารณญาณ

ก่อนจะใช้ปัญญาเลือกตัดสินใจหรือทำการใดให้ได้ผลดี ก็ต้องมีปัญญาที่จะใช้ จะมีปัญญาได้ ก็ต้องรู้จักใช้และหมั่นพัฒนาปัญญา

นอกจากแสวงหาความรู้อยู่เสมอแล้ว เมื่อได้เห็นได้อ่าน หรือได้ฟังข่าวสารข้อมูล ก็อย่าตื่นตูมเชื่อง่าย รู้จักพิจารณาว่าอะไรเป็นสาระ อะไรไม่เป็นสาระ และเลือกสนใจสิ่งที่เป็นสาระ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการป้องกันความเสื่อม และเกี่ยวกับการพัฒนาชีวิต พัฒนาชุมชนหรือสังคมของตน

เมื่อรับข่าวสารข้อมูลใด จะได้ฟังได้อ่านก็ตาม ถ้าจะจับจุดสนใจ

ก็ถือเป็นเพียงจุดเริ่มต้นรับกระทบ ที่จะไปสืบสาวหารายละเอียดที่แท้และวิเคราะห์หาความจริงต่อไป อย่างน้อยก็ไตร่ตรองพิจารณานานๆ หลากๆ แง่มุม อย่าด่วนตัดสินอะไรง่ายนัก โดยเฉพาะข่าวตื่นเต้น และเรื่องทำนองโฆษณา ควรตั้งข้อสงสัยไว้ก่อน

ว่ากันว่า คนไทยเรานี้ เป็นคนชอบสนุกสนาน ถ้าจะฟังอะไรชมรายการอะไร ก็ต้องเป็นเรื่องตื่นเต้น หรือเป็นประเภทเฮฮา วาตะ ฟังแล้วก็เฮฮาสนุกสนาน ได้สะใจหน้าใจกันไป แต่ถ้าเป็นรายการประเภทความรู้เนื้อหาสาระจริงๆ ก็ไม่ชอบ

ถ้าจะพัฒนาปัญญากัน ก็ต้องยอมฟังยอมชมรายการเนื้อหาสาระบ้าง

ส่วนสำหรับเรื่องเฮฮาวาตะนั้น ก็ชมได้ฟังได้ แต่อย่าเอาแค่เฮฮาสนุกสนานอย่างเดียว ถ้าได้แค่นั้นก็พัฒนาปัญญายาก จะต้องไม่ใช่แค่ฟังและคล้อยไปตามเขาว่าอย่างเดียว

นอกจากสนุกสนานเฮฮาแล้ว ควรจะใช้ปัญญาของตนคิดพิจารณาเรื่องที่เขาว่านั้นไปด้วย คิดพิจารณาในแง่มุมอื่นๆ บ้าง และถ้าเป็นเรื่องสำคัญ อย่าหยุดแค่จบรายการเท่านั้น เอาไปคิดพิจารณาสืบสาวหาเหตุผลมองอีกทีให้รอบด้าน ถ้าทำบ่อยๆ เป็นนิสัย ก็พัฒนาปัญญาขึ้นไปได้เรื่อยๆ

คำพูดที่ดีนั้น ทางพระเรียกว่า วาจาสุภาสิต วาจาหรือคำพูดที่ดีนี้มีลักษณะสำคัญ คือ เป็นความจริง ไม่ใช่คำเท็จ ไม่โกหก หลอกลวง มีเหตุผล ไม่เลื่อนลอยเพ้อเจ้อ ไม่เหลวไหลไร้สาระ เป็น

ประโยชน์ เป็นเชิงสร้างสรรค์ ไม่เป็นโทษก่อความเสียหาย สุขภาพ ไม่หยابคาย พูดอย่างมีน้ำใจหรือพูดด้วยน้ำใจปรารถนาดี เป็นคำ สมานสามัคคี หรือส่งเสริมให้คนร่วมมือกัน ไม่ส่อเสียด ก่อความ แตกแยก หรือชวนทะเลาะวิวาท

นอกจากนั้นยังมีลักษณะปลีกย่อยอื่นๆ ประกอบอีก เช่น พูดถูกกาลถูกเวลา พูดพอประมาณ พูดดีมีขอบเขต ไม่เรื่อยเปื่อย ไม่มากไปเกินไป เป็นต้น และในแง่ของความได้ผล ก็มีทำนองหรือ ลักษณะการพูดที่ทำให้เกิดความแจ่มแจ้งชัดเจน ชาบซึ่งจูงใจ ทำให้ เกิดกำลังใจ และนำความร่าเริงเบิกบานใจ

เมื่อไปฟังใครพูด ก็ใช้หลักเกณฑ์นี้พิจารณาดู เช่นว่า เขา พูดถูกต้อง เป็นความจริง เป็นเหตุเป็นผล มีประโยชน์หรือไม่ เป็นต้น และไม่ลืมมองดูในแง่แรงจูงใจด้วยว่า เขาพูดจากปัญญา บริสุทธิ์จริงใจ ไม่พูดด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง และไม่พูด โดยมุ่งปลุกเร้าผู้ฟังให้เกิดโลภะ โทสะ โมหะ แล้วจับเอาสาระ มาคิดพิจารณาให้ได้ปัญญา และแนวทางทำสิ่งที่ดีงามเป็นคุณ ประโยชน์ยิ่งขึ้นไป

ถ้าจะเลือกจะตัดสินใจเชื่ออะไร ก็ต้องรู้ความจริงในเรื่อง นั้น และไม่ใช่ว่ารู้ความจริงเท่านั้น ต้องรู้จริงด้วย ควรจะถามตัวเอง ก่อนว่า เรื่องนี้และเหตุปัจจัยในเรื่องนี้เรารู้จริงหรือไม่ **ถ้ายังไม่รู้จริง ก็อย่าเพิ่งตัดสินใจ** ควรเผื่อใจไว้ก่อนบ้าง

คนจำนวนมากยังติดเพลิน ตลอดจนหลงใหล ชื่นชอบกับ การพูดแบบปลุกเร้ากิเลส ถ้าไม่ใช่เฮฮาว่าหะ ก็ต้องเป็นประเภท

ปลูกเราอารมณ์ ระดมโทสะ แล้วก็ตื่นเต้น ฮือฮาเกิดโลภะ โทสะ โมหะ คล้อยไปตาม เรื่องที่เป็นเหตุเป็นผล เป็นสาระ ต้องใช้ความคิด พิจารณามาก ไม่เอา

ถ้ายังชอบตื่นเต้น ตื่นง่ายนัก ก็แสดงว่ายังตื่น ประชาธิปไตย จะยังไปไม่ถึงไหน ถ้าจะพัฒนาประชาธิปไตยก็ต้องเข้าสู่วิถีแห่ง ปัญญา ต้องมุ่งความจริง มุ่งสาระ มุ่งประโยชน์ที่แท้ ด้วยการใช้ปัญญา อย่างยวดยิ่ง ไม่อ่อนแอ ท้อถอย เอาแต่ถ่วงช้าว่า

การใช้ปัญญาอย่างจริงจัง เป็นสาระสำคัญของประชาธิปไตย เพราะว่า เมื่อเราพ้นจากการครอบงำของกิเลสแล้ว เราจึงจะสามารถ ใช้ปัญญาได้อย่างบริสุทธิ์ยุติธรรมและเต็มที่ การกระทำและการ แสดงออกที่เกิดจากการใช้ปัญญาอย่างรอบคอบจริงจังและโดย บริสุทธิ์ใจเท่านั้น จึงจะได้สิ่งที่ถูกต้อง และเป็นผลดี

แล้วเราก็เอาปัญญาอย่างนี้แหละมาใช้ในการที่จะปกครอง กันเอง ในการที่จะจัดสรรอะไรต่างๆ ให้เป็นไปโดยเรียบร้อย

เพราะฉะนั้น ในที่สุดเสรีภาพก็หมุนมาบรรจบกับปัญญา นี้เอง โดยจะต้องเป็นปัญญาของคนที่มีจิตใจที่เสรี คนที่ปกครอง ตนเองได้ ก็คือคนที่มีปัญญา โดยเป็นปัญญาที่มีเสรีภาพ ที่ไม่ถูก ครอบงำด้วยกิเลส ปัญญาจะเป็นตัวสื่อโยง ระหว่างพฤติกรรม เสรีภาพที่แสดงออกไปภายนอก กับจิตใจที่มีเสรีภาพอยู่ภายใน

เมื่อพฤติกรรมเสรีภายนอก ออกไปจากจิตใจที่เสรีภายใน หรือถูกควบคุมโดยจิตใจที่เสรีภายในแล้ว ก็เกิดความสุข

เป็นดุลยภาพระหว่างเสรีภาพภายนอก กับเสรีภาพภายใน นี่คือเสรีภาพที่พอดีโดยสมบูรณ์ เป็นการเข้าถึงทางสายกลางที่แท้จริง

ดุลยภาพ ระหว่างพฤติกรรมเสรีภายนอก กับจิตใจเสรีภายใน นี้ ไม่ใช่ภาวะหยุดนิ่ง แต่เป็นช่องทางสื่อสารสัมพันธ์ที่ปัญญาจะสามารถเล่นไต่ลื้อทั้งไปและมา ทั้งเข้าและออก ได้อย่างแคล่วคล่อง โปร่งโล่ง คือ

- จะใช้พฤติกรรมภายนอกในการแสวงหา หรือรับความรู้ ความเข้าใจเข้ามาสร้างสรรค์ปัญญา ก็จะได้ปัญญาที่บริสุทธิ์ปราศจากอคติ เข้าถึงความจริง หรือ
- จะใช้ปัญญาคิดการใดที่จะแสดงออกไปทางพฤติกรรม ภายนอก ก็เป็นไปในทางสร้างสรรค์และดีงามชอบธรรม เรียกว่า เสรีภาพที่เป็นทางผ่านของปัญญาที่แท้และบริสุทธิ์

ถ้าได้เพียงความหมายแค่นี้ ประชาธิปไตยก็ไปได้แล้ว อะไรๆ อื่นก็เป็นส่วนประกอบ คนที่มีปัญญาอย่างนี้ มีเสรีภาพอย่างนี้ รู้จักปกครองตนเองได้อย่างนี้แล้ว ถ้าจะมาจัดสรรรูปแบบ ประชาธิปไตย มันก็จัดสรรได้รูปแบบที่ดีที่มีความเที่ยงธรรม เป็นรูปแบบที่เลือกสรรแล้วด้วยความเข้าใจเหตุเข้าใจผล จัดปรับให้เหมาะสมแก่สังคมของตนเองเป็นอย่างดี

มิฉะนั้นก็จะได้แต่รูปแบบมาอย่างพรวๆ มั่วๆ แล้วก็ทุ้มเถียง วุ่นวายกันอยู่กับเรื่องรูปแบบเรื่อยไป

เพราะฉะนั้น เราจะต้องสร้างสภาวะของประชาธิปไตยนี้ให้ได้
คือว่า **ในที่สุดแล้ว ประชาธิปไตยนั้น เป็นการปกครองกันด้วยปัญญา
ของคนที่มีจิตใจเป็นเสรี**

ปัญญาที่สำคัญคือปัญญาที่รู้ธรรม ธรรมนั้นคืออะไร คือ
รู้ความจริง รู้ความถูกต้อง รู้ความดีงาม หยั่งถึงเหตุผลที่แท้จริงนั่นเอง

หน้าที่ของปัญญาก็คือพาคนมาให้ถึงธรรม เมื่อปัญญาพาคน
มาถึงธรรม ให้คนเข้าถึงธรรม ปัญญาบรรจบกับธรรมแล้ว ก็ให้
คนอยู่กับธรรม และทำการตามธรรมนั้นต่อไป

นี่คือประชาธิปไตยที่บรรลุลูกความมีแก่นสาร เพราะตั้งอยู่บน
ฐานของธรรมาธิปไตย

- ๒ -

ประชาธิปไตย จะเป็นจริงเมื่อผู้ใช้อำนาจเป็นธรรมาธิปไตย

ถ้าจะเป็นประชาธิปไตย

ถึงจะไม่ยอมใคร ก็ต้องยอมให้แก่อธรรม

เราต้องยอมรับความจริงว่า เป็นธรรมชาติของคนทุกๆ ไป ที่เรียกว่าปฤชณ ซึ่งยังมีกิเลส ย่อมมีความถือตัว ถือศักดิ์ศรี ให้ความสำคัญแก่ตนเอง อยากให้ตนเป็นคนที่มีความหมาย อยากให้ตัวเด่น เป็นที่ยอมรับเชิดชู หรือมีอะไรเหนือกว่าผู้อื่น อย่างน้อยก็ไม่ให้ด้อย หรือถูกลดความสำคัญ ซึ่งเรียกว่ากิเลสปกป้องตัวเพื่อให้อยู่รอด

เมื่อมนุษย์ยังมีการศึกษาน้อย ยังพัฒนาไม่เต็มที่ คือ ยังพัฒนาไม่เพียงพอที่จะเป็นอยู่ด้วยปัญญา ก็ต้องอาศัยกิเลส อย่างนี้ ช่วยกระตุ้นเร้าที่จะรักษาตัวให้อยู่รอดไปก่อน

อย่างไรก็ดี เมื่อมนุษย์มาอยู่รวมกัน ทำกิจการร่วมกัน ถ้าไม่มีหลักปฏิบัติและวิธีการที่ดี กิเลสพวกนี้ ก็จะทำให้คนปะทะกัน

ไม่ยอมกัน ไม่ลงกัน ตลอดจนไม่ฟังกัน ทำให้ขัดแย้ง แยกแยก ทะเลาะวิวาท ทำงานร่วมกันไม่ได้ และอยู่ร่วมกันด้วยดีไม่ได้ กิจกรรมของส่วนรวมก็ไม่ดำเนินไปด้วยดี เป็นอุปสรรคอย่างสำคัญต่อความเจริญก้าวหน้าของสังคม และการที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีสันติสุข

ยกตัวอย่าง เช่น ในการประชุมเพื่อกิจกรรมของส่วนรวม เมื่อมีการแสดงความคิดเห็นกัน ผู้ที่พูดก็แสดงออกเพียงด้วยมุ่นจะอวดตัวอวดภูมิว่าฉันเก่งฉันแน่ ผู้ที่ฟังก็ถือตัว ใครจะแสดงความคิดเห็นกระทบถึงตัวหรือแย้งต่อความคิดเห็นของตัวเองไม่ได้ เมื่อประชุมกันไปก็กลายเป็นหุ่มเถียงขัดแย้งทะเลาะวิวาทหรือโกรธเคืองกัน เลยต้องเลี้ยวไปเป็นการประชุมแบบเฮฮาสนุกๆ ให้ผ่านๆ ไปบ้าง คอยฟังคอยรับตามหัวหน้าหรือประธานจะว่าอย่างไรบ้าง ก็เลยลั้กว่าเป็นการประชุม ไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร

การประชุมเป็นกิจกรรมสำคัญในระบอบประชาธิปไตย เพราะเป็นช่องทางใหญ่ที่จะให้ศักยภาพของสมาชิกแต่ละคนออกมาเอื้ออำนวยผลแก่ส่วนรวม หรือเป็นที่สำหรับมาเก็บเกี่ยวผลิตผลแห่งปัญญาของสมาชิกแต่ละคนนั้นไปเสริมประโยชน์ของสังคม และเป็นที่ส่งเสริมการพัฒนาปัญญาของสมาชิกเองด้วย เมื่อการประชุมไม่เป็นไปตามความหมายของมัน ก็ไม่ได้ผลตามวัตถุประสงค์ เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประชาธิปไตย

เมื่อเป็นอย่างนี้ จะแก้ไขอย่างไร หลักการแก้ปัญหาก็คือ ต้องให้มีอะไรอย่างหนึ่ง ที่สมาชิกทุกคนยอมรับนับถือร่วมกัน ให้ยิ่งใหญ่กว่าตัวเขา หรือมีความสำคัญเหนือกว่าตัวเขา ซึ่งเมื่อมอง

หรืออ้างถึงสิ่งนั้นแล้ว ทุกคนจะยอมให้แกสิ่งนั้น หรือยอมเพื่อเห็นแกสิ่งนั้นได้

ในระบอบเผด็จการ ทุกคนยอมหรือต้องยอมรับอำนาจของผู้ปกครอง ต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตาม ต้องอยู่ร่วมกัน ทำงานร่วมกัน รักษาความสงบเรียบร้อย หรือแม้แต่มีระเบียบวินัยอยู่ได้ เพราะเกรงกลัวต่ออำนาจที่ครอบงำพวกตนอยู่ แต่การยอมตัวให้แกอำนาจที่เกรงกลัวแบบนี้ เราได้มองเห็นแล้วว่า เป็นระบอบที่ไม่ดีไม่พึงปรารถนา

ถ้าไม่ใช้ความเกรงกลัวต่ออำนาจของคนด้วยกันอย่างนั้น จะให้ยอมตัวแก่ใคร ในบางสังคม เขามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเทพเจ้าที่ทุกคนเคารพบูชาสูงสุด เมื่ออ้างเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น ก็เป็นจุดรวมให้ทุกคนยอมตัวและยอมตามได้ แต่นั่นก็ยังไม่ใช่วิธีการที่สมควรแก่ประชาชนที่พัฒนาในระบอบประชาธิปไตย

ในประเทศที่ถือชาตินิยมแรงกล้า ประชาชนทั้งหลายมุ่งมั่นจะให้ประเทศชาติของตนยิ่งใหญ่ พวกกันทำทุกอย่างเพื่อให้ชาติของตนยิ่งใหญ่ ทุกคนยอมตัวได้ ยอมกันได้ และแม้แต่สละตัวได้ เพื่อเห็นแก่ชาติ แม้แต่จะแก่งแย่งขัดแย้งทะเลาะวิวาทกันอยู่ระหว่างบุคคล แต่พอมีเหตุให้อ้างว่าเพื่อชาติ ทุกคนหยุดเรื่องส่วนตัว หันมารวมใจกัน ยอมกัน สามัคคีกัน ยอมได้ทุกอย่างที่จะร่วมกันทำการเพื่อชาติ แต่วิธีนี้ก็ไม่เข้ากับหลักการที่แท้ของประชาธิปไตย และมีโทษ เช่น เป็นเหตุให้ทำการเกินพอดี และคับแคบ เอาแต่ชาติของตน โดยพร้อมที่จะเบียดเบียนข่มเหงรังแกหรือเอาเปรียบชาติอื่น

นอกจากลัทธิชาตินิยมแล้ว ความยึดมั่นในอุดมการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งก็ให้ผลแรงไม่แพ้กัน คนที่มีอุดมการณ์แรงกล้า ก็ยอมตัวให้แก่อุดมการณ์ได้ ทุกคนที่ยึดถืออุดมการณ์เดียวกันนั้น จะยอมได้ทำได้ทุกอย่างเพื่ออุดมการณ์ สามารถร่วมมือกัน พร้อมเพรียงกัน เชื้อฟังกัน ทำการร่วมกัน เพื่อมุ่งสู่ความสำเร็จตามอุดมการณ์

แต่วิธีนี้ก็ไม่ปลอดภัย นอกจากคับแคบแล้ว พฤติกรรมในการเสียสละและทำการต่างๆ อย่างเข้มแข็งจริงจัง มักเป็นไปเพียงเพราะแรงขับแรงพล่งของความยึดมั่นในอุดมการณ์ ขณะที่แรงส่งของอุดมการณ์ยังเข้มอยู่ ก็ทำการไปได้อย่างไม่ต้องคิดอะไร แม้แต่จะทำร้ายหรือทำลายใครๆ อะไรๆ อื่นก็ได้ และพอแรงพล่งเบาลงก็เข้ารูปเดิม เพราะไม่ใช่เป็นการพัฒนาที่เกิดขึ้นในเนื้อในตัวของตัวเอง ไม่ใช่เนื้อตัวที่แท้ของเขา ไม่ใช่ชีวิตจิตใจที่แท้ของตัวเองเอง ยังประกอบด้วยโมหะ ไม่เป็นไปด้วยปัญญาอย่างแท้จริง ยังไม่เป็นที่พึงประสงค์ของประชาธิปไตย

ส่วนคนที่ไม่ยึดถือในสิ่งต่างๆ ที่พูดมาแล้วข้างต้น ตัวตนก็จะเด่นมาก โดยไม่มีอะไรมาลดแรง แต่คนพวกนี้ก็มีสิ่งที่เขาจะยอมตัวให้เหมือนกัน คือ ในเวลาที่มีภัยอันตรายร้ายแรงมากคุกคามต่อชีวิตของตน หรือต่อกลุ่มต่อหมู่คณะต่อประเทศชาติของตน เช่นประเทศชาติถูกรุกรานจากศัตรูภายนอก ในเวลานั้น ประชาชนในประเทศชาติของเขาจะยอมตัวและยอมกันได้ มาพร้อมเพรียงสามัคคี ร่วมกันทำการเพื่อป้องกันรักษาประเทศชาติของตน แต่พอภัยอันตรายผ่านพ้นไปแล้ว ก็กลับแตกแยกกันออกไป ต่างคน

ต่างใหญ่ตามเดิม

ถ้าอย่างนี้ ในสังคมประชาธิปไตยจะอย่างไร ได้พูดไว้แล้วว่า คนที่ร่วมอยู่ร่วมสร้างสรรค์พัฒนาประชาธิปไตยนั้น เป็นคนที่ใช้ปัญญา เขามุ่งที่จะสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่ชีวิตและสังคม ด้วยการใช้อนุญาพิจารณ เลือกเฟ้นวินิจฉัยว่า อะไรเป็นความจริง ความถูกต้องดีงาม เป็นประโยชน์ที่แท้จริง เพื่อจะทำตามที่มองเห็นด้วยปัญญานั้น ให้บรรลุประโยชน์สุขที่แท้จริง

ความจริง ความถูกต้องดีงาม และประโยชน์ที่แท้นั้น เป็นเป้าหมาย เป็นจุดหมายสูงสุดที่เขาใฝ่ปรารถนาจะเข้าถึง

คนที่เป็นอย่างงี้ ถ้าเขาจะเข้าร่วมประชุมพิจารณาเรื่องอะไร ใจของเขาแต่ละคนก็ทุ่มก็พุ่งก็มุ่งตรงไปที่ตัวความจริง ความดีงาม ตัวประโยชน์ และสาระที่จะนำมาใช้แก้ปัญหาของชีวิตและสังคมให้สำเร็จ

ด้วยความใฝ่ปรารถนาอย่างแรงกล้าต่อตัวความจริง ต่อสาระที่แท้นี้ เขาจะสละเรี่ยวแรงกำลังสติปัญญาความคิด และแสงสว่างรับฟังทุกสิ่งทุกอย่างที่จะช่วยให้เขาเข้าถึงตัวความจริงหรือสาระนั้น จนไม่มองไม่ใส่ใจกับเรื่องจุกจิกปลีกย่อยที่ไม่เกี่ยวข้องกับการหาความจริง เช่น การขัดแย้งกระทบกระทั่งความรู้สึกต่างๆ เขามองข้ามไปได้หมด ถ้าไม่เข้าถึงสาระยังจับเอาตัวความจริงไม่ได้เขาคงไม่ยอมหยุดเลิก

ด้วยเหตุนี้เขาจึงยอมตัวและยอมกันได้ เพื่อเห็นแก่การที่จะเข้าถึงตัวความจริงและสาระนั้น แล้วก็จะเกิดบรรยากาศแห่งการ

แสวงหาความจริงและสัจธรรมขึ้นในที่ประชุมนั้น ซึ่งเป็นบรรยากาศที่พึงประสงค์ในระบอบประชาธิปไตย

เพราะฉะนั้น ในสังคมประชาธิปไตย คนจะยอมตัวได้และยอมกันได้ เพื่อเห็นแก่ความจริง ความถูกต้องดีงาม เหตุผล ตัวประโยชน์ที่แท้ หรือสาระที่จะเป็นตัวแก้ไขปัญหานี้

ขอให้ลองตรวจสอบดู ในสังคมที่เขาพัฒนาประชาธิปไตยไปได้อย่างนับว่าค่อนข้างดี จะต้องมีลักษณะอย่างนี้ ที่พัฒนาไปได้ไกลพอสมควร

ความจริง ความถูกต้องดีงาม เหตุผล ตัวประโยชน์ที่แท้ และสาระที่จะเป็นตัวแก้ไขปัญหานี้ ถ้าใช้คำเรียกสั้นๆ คำเดียว ก็คือ **ธรรม** นั่นเอง

ดังนั้น จึงพูดสั้นๆ ว่า ในสังคมประชาธิปไตยนั้น คนจะยอมตัวและยอมกันได้เพื่อเห็นแก่ธรรม เพราะเขายอมรับนับถือธรรมนั้น ให้เป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่เหนือกว่าตัวตนของเขา ทุกคนถือธรรมเป็นใหญ่ และยอมได้เพื่อเห็นแก่ธรรม

คนที่ถือธรรมเป็นใหญ่ และยอมให้แก่ธรรมนั้น เรียกเป็นคำศัพท์ว่า **ธรรมาธิปไตย**

คนในสังคมประชาธิปไตย แต่ละคนจะต้องเป็นธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ ยกธงธรรมขึ้นนำหน้า เอาธรรมเป็นตรา

แต่ละคนมีความถือตัว ต้องการให้ตัวใหญ่เด่นสำคัญ เรียกง่ายๆ ว่ามีมานะ แต่ถ้ายกถือตัว ความปรารถนา ความยิ่งใหญ่

หรือโดดเด่น การแสวงหาอำนาจแก่ตน หรือมานะนั้นจะเกินขอบเขตมาถึงระดับที่จะกลายเป็นอุปสรรคต่อการแสวงหาความจริงความถูกต้องดีงาม หรือเป็นการเบียดเบียนข่มเหงผู้อื่น ก่อโทษทำลายประโยชน์สุขของสังคมแล้ว ก็เรียกว่า มานะนั้นมาขัดกับธรรม

ถ้า *มานะ* นั้นมาขัดกับธรรม มานะนั้นจะต้องถูกหยุดยั้ง มานะจะต้องยอมแก่ธรรม ธรรมจะต้องชนะ คือจะต้องปฏิบัติตามธรรมและเพื่อธรรม ไม่ใช่ปฏิบัติตามมานะ การปฏิบัติได้แบบนี้เรียกว่าเป็นการถือธรรมเป็นใหญ่ คือเป็นธรรมาธิปไตย

ไม่เฉพาะมานะเท่านั้น *ตัณหา* ก็เช่นเดียวกัน ถ้าการแสวงหาความสุขสำราญหรือการแสวงหาผลประโยชน์เกินขอบเขตออกมาและจะกลายเป็นการเสียหายต่อธรรม เช่นเป็นการเอาเปรียบผู้อื่น ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม เป็นต้น ตัณหาจะต้องหยุด ตัณหาจะต้องยอมแก่ธรรม ธรรมจะต้องชนะ จะต้องปฏิบัติตามธรรม ไม่ใช่ปฏิบัติตามตัณหา ถ้าทำได้อย่างนี้ก็เป็นการถือธรรมเป็นใหญ่ เป็นธรรมาธิปไตย

ทิฐิ ก็เช่นเดียวกัน แม้ว่าทุกคนจะยึดถือในความเห็นของตน แต่ก็จะต้องยอมตัวที่จะรับฟังข้อมูลและเหตุผลต่างๆ แม้ที่แปลกจากทิฐิของตน เพื่อมุ่งต่อธรรม และถ้าพิสูจน์ความจริงได้แล้ว กลายเป็นว่าทิฐิของตนผิดจากธรรม ก็จะต้องยอมสละวางทิฐิของตนแล้วยอมรับตามธรรม

แม้จะยึดถือในลัทธินิยมอุดมการณ์ใดๆ ก็ต้องเปิดใจต่อความจริงและเหตุผลที่เป็นธรรมอยู่ตลอดเวลา และหากจะเผยแพร่ทฤษฎี ลัทธิศาสนาหรืออุดมการณ์ของตนหรือพวกตน ก็ต้องทำตามเหตุผลอย่างเป็นธรรมและชอบธรรม ไม่ผูกขาด ไม่บีบบังคับคนอื่น ไม่หลอกลวงหรือใช้วิธีการที่ไม่ซื่อตรง ก็จะต้องให้ธรรมเป็นใหญ่ ไม่ให้ทฤษฎีเหนือธรรม

คนที่ถือธรรมเป็นใหญ่ แม้จะปฏิบัติตามหลักธรรมาธิปไตยได้เพียงในชั้นลบ คือไม่ให้ตัณหา มานะ ทิฐิ อยู่เหนือธรรม แต่ให้ตัณหา มานะ ทิฐิ นั้นหยุดยั้งอยู่ได้ในขอบเขตที่ไม่ละเมิดธรรม หรือไม่เสียธรรม แม้จะปฏิบัติได้เพียงในขั้นนี้ ก็เรียกได้ว่าเป็นคนที่ปกครองตนเองได้

เมื่อประชาชนปกครองตนเองได้ มีความสามารถในการปกครองตนเองอย่างนี้ การสร้างสรรค์ประชาธิปไตยก็สำเร็จ เพราะ **ประชาธิปไตย คือการปกครองของประชาชนที่ปกครองตนเองได้**

ประชาชนที่ปกครองตนเองได้ ก็คือ ประชาชนที่เป็นธรรมาธิปไตย ดังกล่าวแล้ว

เพราะฉะนั้น ประชาธิปไตย ก็คือ การปกครองของประชาชนที่ (โดยทั่วไปหรือส่วนใหญ่) เป็นธรรมาธิปไตย หรือการปกครองของประชาชน ที่เมื่อตัณหา มานะ ทิฐิ มาถึงเส้นขีดของธรรม ตัณหา มานะ ทิฐิ นั้นจะต้องหยุด

ประชาธิปไตยจะสัมฤทธิ์

ประชาชนต้องเป็นธรรมาธิปไตย

คำพูดที่ว่า “รัฐบาลของประชาชน” นั้น โดยมากก็เป็นที่รู้จักกัน อยู่ว่า เป็นวาทะของประธานาธิบดีลินคอล์น ของประเทศอเมริกา คำเติมของท่านว่า **“รัฐบาลของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน”*** เป็นวาทะที่นับถือกันมาก แทบว่าจะเป็นคำจำกัดความ ของประชาธิปไตยเลยทีเดียว

คนอเมริกันนี้ภูมิใจ และจำได้ทั่วกัน ถึงกับมีการจัดว่าเป็น สิ่งหนึ่งที่คนอเมริกันทุกคน แม้แต่เด็กนักเรียนชั้นประถมก็ต้องรู้ คนชาติอื่นๆ ก็รู้จัก และใช้อ้างกันมาก

อย่างไรก็ดี ท่านผู้พูดคงไม่ได้มุ่งให้เข้าใจว่า เรื่องของ ประชาธิปไตยจะจบอยู่แค่เป็นการปกครองของประชาชนเท่านั้น คำพูดนั้นเป็นเพียงคำสรุปเริ่มต้น สำหรับพิจารณารายละเอียด อื่นๆ กันต่อไป

ข้อสำคัญก็คือ เป็นคำกล่าวที่โยงความสัมพันธ์เอาไว้ ระหว่างประชาธิปไตยกับประชาชน ให้เห็นว่า เมื่อพูดถึงประชาธิปไตย ก็ต้องเกี่ยวโยงไปถึงประชาชน หรือเมื่อจะพิจารณาอะไรที่เกี่ยวกับ ประชาธิปไตยก็ต้องพิจารณาถึงประชาชนด้วย

---

* “... government of the people, by the people, for the people...” (คำลงท้ายในการ ปราศรัยของประธานาธิบดี อับราฮัม ลินคอล์น ณ สุสานสมรภูมิสงครามกลางเมือง ที่ Gettysburg วันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๖ (ค.ศ. ๑๘๖๓) เช่น ใน *The Dictionary of Cultural Literacy*, 1991 และ *A First Dictionary of Cultural Literacy*, 1991

อย่างน้อย สิ่งหนึ่งที่แฝงอยู่ในคำพูดนั้นก็คือ คุณภาพของประชาธิปไตย เมื่อพูดว่าประชาธิปไตยเป็นการปกครองของประชาชน ก็แสดงว่า **คุณภาพของประชาธิปไตย ขึ้นอยู่กับคุณภาพของประชาชน**คือ ประชาธิปไตยที่ดี ก็ต้องเป็นการปกครองของประชาชนที่ดี

ประชาชนที่ดีคือประชาชนอย่างไร ก็คือที่ได้พูดมาก่อนนั้นแล้วว่า ประชาชนที่ปกครองตนเองได้ หรือประชาชนที่เป็นธรรมาธิปไตย

สมัยก่อนโน้น ประเทศไทยก็ดี ประเทศอื่นๆ ทั่วๆ ไปก็ดี มีการปกครองด้วยระบบราชาธิปไตย และเราก็มีการปกครองแบบราชาธิปไตยที่ดีบ้าง ที่ไม่ดีบ้าง ซึ่งขึ้นต่อคุณภาพของผู้ปกครอง คือพระราชาหรือกษัตริย์นั้นๆ

มาถึงเวลานี้ เมื่อเรามีการปกครองแบบประชาธิปไตย ที่ประชาชนเป็นผู้ปกครอง การปกครองแบบประชาธิปไตยนั้น ก็อาจจะดีบ้าง ไม่ดีบ้าง แล้วแต่คุณภาพของประชาชนที่เป็นผู้ปกครองนั้น เช่นเดียวกัน

ผู้ปกครองที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในระบอบราชาธิปไตย เรียกว่า พระเจ้าจักรพรรดิ ในทางพระพุทธศาสนากำหนดคุณสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิไว้เป็นข้อแรกทีเดียว ว่าพระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นธรรมาธิปไตย* ถือธรรมเป็นใหญ่ เคารพธรรม ยำเกรงธรรม ยึดธรรมเป็นธงชัย

---

* จักกวัตติสูตร, ที.ป.๑๑/๓๕/๖๕

ถ้าจักรพรรดิหรือราชาผู้ยิ่งใหญ่ ไม่ถือธรรมเป็นใหญ่ ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ก็จะหาแต่ความสุขสำราญส่วนตัว เอาแต่ใจและใช้อำนาจตามอำเภอใจ ใช้อำนาจนั้นบีบบังคับข่มเหงประชาชน ก็จะมีแต่ความทุกข์ยากเดือดร้อนทั่วบ้านทั่วเมือง

แต่ถ้าพระเจ้าจักรพรรดิหรือองค์ราชา เป็นธรรมาธิปไตย ตั้งอยู่ในธรรม ก็จะทรงใช้ทรัพย์สมบัติและอำนาจในการสร้างสรรค์ประโยชน์สุข ทำให้บ้านเมืองสงบเรียบร้อย ประชาชนอยู่ร่มเย็นไปทั่ว

ในระบบราชาธิปไตย อำนาจสูงสุดอยู่ที่องค์ราชาหรือพระมหากษัตริย์ผู้เดียว ดังนั้นการที่จะให้ได้การปกครองที่ดี ก็จึงต้องย้ำเน้นให้องค์ราชานั้นเป็นธรรมาธิปไตย แต่เมื่อเปลี่ยนมาเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้ว อำนาจสูงสุดก็เปลี่ยนมาอยู่ในมือของประชาชน เพราะฉะนั้น ความเป็นธรรมาธิปไตยก็ต้องกระจายไปอยู่ที่ประชาชนทุกคน หมายความว่า **อำนาจอยู่ที่ใคร ใครเป็นผู้ใช้อำนาจ ผู้นั้นต้องเป็นธรรมาธิปไตย**

เพราะฉะนั้น ในเวลานี้ เมื่อเราปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยแล้ว และอำนาจอยู่กับประชาชน ประชาชนก็ต้องมีความรับผิดชอบที่จะทำตนให้เป็นธรรมาธิปไตย

ถ้าประชาชนไม่ถือธรรมเป็นใหญ่ ไม่เป็นธรรมาธิปไตย ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ไม่ใช้ปัญญา เอาแต่ใจ ตามใจกิเลส และใช้อำนาจตามอำเภอใจ ก็จะปกครองตนเองไม่ได้ ประชาธิปไตยก็ไปดีไม่ได้

และประชาชนนั้นแหละจะเดือดร้อน เพราะเบียดเบียนข่มเหงเอารัดเอาเปรียบแย่งชิงกันเอง แล้วในที่สุดประชาชนนั่นเองก็อาจจะเป็นผู้เรียกร้องเชื้อเชิญผู้เผด็จการให้เข้ามารวบยึดอำนาจไปปกครอง

เพราะฉะนั้น ถ้าจะให้ประชาธิปไตยดำรงอยู่ได้ และเป็นประชาธิปไตยที่ดี ประชาชนจะต้องพัฒนาตนให้เป็นธรรมาธิปไตย เมื่อตนเองแต่ละคนมีคุณสมบัติเป็นธรรมาธิปไตยแล้ว ก็ไปปฏิบัติ การแสดงออกตามรูปแบบของระบอบประชาธิปไตย

ในการถือธรรมเป็นใหญ่นั้น **ธรรม** ที่จะต้องถือหรือเคารพยึดเป็นหลักเป็นมาตรฐาน อาจแบ่งคร่าวๆ ได้ ๒ ระดับ คือ

ขั้นต้น ได้แก่ หลักการ กฎเกณฑ์ กติกาต่างๆ อันชอบธรรม ที่ได้ตกลงกันวางไว้

ขั้นสูงขึ้นไป ได้แก่ ความจริง ความถูกต้องดีงาม และประโยชน์สุข ที่เหนือกว่าขั้นต้นนั้นขึ้นไป จนสุดขีดแห่งปัญญาของตนจะมองเห็นได้

อย่างน้อย ถ้ายังไม่มีสติปัญญาที่จะมองเห็นธรรมลึกซึ้ง ลงไป ก็ต้องทำได้ถือได้ในขั้นต้น ที่เป็นระดับรูปธรรม คือ เคารพหลักการ กฎระเบียบ กติกา อันชอบธรรม ที่ได้ตกลงวางกันไว้

เมื่อประชาชนเจ้าของอำนาจต้องเป็นธรรมาธิปไตย บุคคลที่ได้รับมอบอำนาจจากประชาชน หรือใช้อำนาจในนามของประชาชน คือผู้แทนและนักการเมืองทั้งหลาย ก็จะต้องเป็นธรรมาธิปไตยด้วย

สำหรับนักการเมืองและผู้แทนของประชาชนนั้น จะต้องเข้าใจว่าประชาธิปไตยไม่ใช่การตามใจประชาชน ไม่ใช่การเอาอกเอาใจตลอดจนไม่ใช่การประจบประชาน

เราเคยเห็นคนมีอำนาจหรือคนที่ใหญ่ มีคนแวดล้อมคอยเอาอกเอาใจ เราว่าการประจบสอพลอผู้เป็นใหญ่หรือผู้มีอำนาจนั้น เป็นสิ่งเลวร้ายไม่ถูกต้อง จันใด เมื่อประชาชนเป็นใหญ่เป็นเจ้าของอำนาจ แม้ว่าจะต้องยอมต่ออำนาจของประชาชน แต่การที่ผู้แทนหรือนักการเมืองจะประจบเอาใจประชาชน ก็เป็นการไม่ถูกต้อง จันนั้น

ประชาชนจะต้องไม่หลงเพลิดเพลินไปกับการพะเน้าพะนอประจบประแจงเอาใจนั้น ประชาชนจะต้องคงอยู่ในหลักการที่ถือธรรมเป็นใหญ่ และนับถือนักการเมืองที่เป็นธรรมาธิปไตย มีความพอใจที่นักการเมืองหรือผู้แทนของตนถือธรรมเป็นใหญ่ แม้ว่าเขาจะมาว่ากล่าวคัดค้านตักเตือนตนโดยเหตุผล

นักการเมืองที่ไม่เป็นธรรมาธิปไตย เป็นคนไม่คงที่ เช่นเมื่อยังไม่มีอำนาจยังไม่ได้ฐานะตำแหน่ง ก็เอาอกเอาใจประจบประแจงประชาชน แต่พอมีฐานะได้อำนาจแล้ว ก็ข่มขีบบังคับแสดงอำนาจต่อประชาชน

ส่วนนักการเมืองที่ดี ที่เป็นธรรมาธิปไตย เป็นผู้ที่มีหลักการที่แน่นอน คงเส้นคงวา ไม่ข่มขีประชาชน แต่ก็ไม่พะเน้าพะนอประจบประชาชน ไม่ตามใจประชาชนในทางที่ผิด เขาจะยืนหยัดอยู่ในธรรม เพราะเขาทำหน้าที่ในนามของประชาชนที่เป็นธรรมาธิปไตย

จะเรียกร้องประชาธิปไตย ต้องเรียกร้องให้สร้างสรรค์

ตามที่กล่าวมานี้ จะมองเห็นลักษณะสำคัญ ๒ อย่างของ สังคมประชาธิปไตย คือ

ก) **วิถีชีวิตแห่งความพอดี ที่เป็นสายกลาง** ซึ่งองค์ประกอบ และปฏิบัติการทั้งหลาย ได้สัดส่วนสมดุลกัน ไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป ไม่ตึงไป ไม่หย่อนไป เป็นไปอย่างรู้จักประมาณ มีดุลยภาพ

ข) **การยอมรับศักยภาพของมนุษย์** ว่าบุคคลแต่ละคนมีความสามารถที่พัฒนาได้ ซึ่งจะทำให้สามารถดำเนินชีวิตที่ดีงาม และร่วมอยู่ร่วมสร้างสรรค์สังคมที่ดีงามด้วยกันได้

แต่การยอมรับศักยภาพนั้น มองอีกแง่หนึ่งก็เป็นการบอกแจ้งเงื่อนไขไปด้วยพร้อมกันว่า ศักยภาพนั้นจะต้องได้รับการพัฒนา คือจะต้องมีการศึกษา เพื่อให้บุคคลมีสติปัญญา สามารถคิดวินิจฉัย เลือกตัดสินใจ และใช้เสรีภาพเป็นต้นได้อย่างถูกต้องพอดี ซึ่งจะต้องมีการพัฒนาปัญญากันเรื่อยไป และปัญญาที่พัฒนาดีแล้วนี้แหละที่จะบอกให้รู้ว่า วิถีชีวิตแห่งความพอดี ที่เป็นดุลยภาพนั้นอยู่ที่ไหน

การพัฒนาศักยภาพในที่สุดจึงได้ตัวปัญญาที่มาบรรจบกับวิถีชีวิตแห่งความพอดีที่เป็นประชาธิปไตย คือกลายเป็นเรื่องเดียวกัน

การที่จะสร้างสรรค์ประชาธิปไตยหรือพัฒนาประชาธิปไตยจะต้องมีการกระทำอย่างจริงจัง ซึ่งก็หมายถึงการใช้ปัญญาอย่างจริงจัง การทำจริงจังนี้ไม่ได้หมายความว่ารุนแรง แต่ความ

จริงจึงหมายถึงความที่มีใจแน่วแน่มั่นคงที่จะทำสิ่งนั้นๆ ด้วยความ
ยั่งยืน อดทน ไม่ใช่ทำผลลุลามร้อนแรงเพียงชั่ววูบแล้วก็ผ่านไป

เพราะฉะนั้น จึงได้พูดไว้แต่ต้นว่า เพื่อจะให้คนที่สิ้นชีวิตไป
นี้ ไม่สิ้นชีวิตไปเปล่า คนที่อยู่เบื้องหลังจะต้องมีจิตสำนึกใน
ประชาธิปไตยอย่างถูกต้อง ที่จะมีความจริงจัง ไม่ใช่ตื่นตูมไปกับ
เหตุการณ์ชั่วประเดี๋ยวประด๋าวแล้วก็ลืมนึกไป เราต้องการ
การกระทำที่เรียกว่าระยะยาว ที่ทำด้วยความอดทนตั้งใจจริง

ความตั้งใจทำจริงที่แท้ หมายถึงการใช้ปัญญาอย่างจริงจัง
โดยบริสุทธิ์ใจ ซึ่งจะต้องมาคิดกันอย่างพิจารณาเหตุผลให้ถ่องแท้
ว่าอะไรกันแน่เป็นเหตุเป็นผลในสังคมของเรา เราจะจัดการอย่างไร
ที่จะจัดสร้างรูปแบบที่เหมาะสมกับสังคมของเราขึ้นได้ คิดกันโดย
ใช้ปัญญาอย่างจริงจัง

สาระเหล่านี้ไม่ใช่สิ่งที่จะสถาปนากันได้ในวันเดียว
วันพรุ่งเสร็จ การสถาปนาประชาธิปไตยเป็นงานที่ต้องทำระยะยาว
และความคิดที่จะทำอะไรที่เป็นเรื่องระยะยาวนี้เป็นสิ่งที่สำคัญมาก
เพราะต้องมีความจริงจังและใช้ปัญญาอย่างแท้จริง

ทั้งหมดที่พูดมานี้ เป็นเรื่องหนึ่งที่น่าขึ้นมาเสนอเพื่อให้
เห็นว่า โดยแท้จริงแล้ว เราจะต้องพัฒนาประชาธิปไตยให้ครบถ้วน
ทั้งรูปแบบ และเนื้อหาสาระ

ในด้านเนื้อหาสาระ ได้ยกเอาหลักการสำคัญอย่างหนึ่ง
ของประชาธิปไตย คือเรื่อง**เสรีภาพ** ขึ้นมาพูดไว้เป็นตัวอย่าง

เพื่อให้เห็นว่า การจะมีประชาธิปไตยที่ดีนั้น ไม่ใช่เพียงแค่เอาอย่างรูปแบบเขามาใช้ตามไปเท่านั้นก็สำเร็จ แต่มีสิ่งที่จะต้องเพียรพยายามทำด้วยความตั้งใจจริง

เฉพาะอย่างยิ่ง ต้องมีการแสวงปัญญา และใช้ปัญญาอย่างจริงจัง โดยให้บุคคลมีเสรีภาพที่จะพัฒนาศักยภาพของตน และให้ศักยภาพนั้นอำนวยผลดีด้วยการใช้เสรีภาพในทางที่เกื้อกูลต่อชีวิตและสังคม ทำให้เสรีภาพในระบบประชาธิปไตยเป็นไปอย่างสมดุล โดยเป็นเสรีภาพของคนที่ปกครองตนเองได้ คือคนที่เป็นธรรมาธิปไตย

พูดสั้นๆ ว่า การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย ไม่ใช่เรื่องง่ายๆ ที่จะได้มาสำเร็จเพียงด้วยการเรียกร้อง คือไม่ใช่เป็นสิ่งสำเร็จรูปที่ใครจะหยิบยื่นให้ได้ เพียงตามคำเรียกร้อง

ถ้าไม่ทำความเข้าใจกันให้ได้อย่างชัดเจน การสร้างสรรค์ประชาธิปไตยนั้น อาจจะเป็นวิถีอันยาวไกลที่เดินไปไม่ถึง เพราะมัวเดินวนเวียนกันอยู่แค่ต้นทางที่จะไป

การเรียกร้องประชาธิปไตย นั้น ควรมองให้ครบทั้ง ๒ ชั้น คือ ทั้งระดับรูปแบบหรือระบบ และระดับเนื้อหาสาระ

การเรียกร้องที่พูดถึงกันทั่วไปนั้น ถ้ามีสติระลึกรู้ก็จะเห็นว่า เราได้ทำกันอยู่ในระดับของรูปแบบเป็นสำคัญ หรือมองกันแค่รูปแบบเท่านั้น และ...

บางทีที่เรียกร้องนั้น ก็เป็นเพียงการที่จะให้เขาหยุด ให้เขาเลิกปิดกั้นขัดขวางการที่เราจะดำเนินการตามรูปแบบหรือระบบที่เราต้องการเท่านั้นเอง ไม่ใช่ใครจะเอาประชาธิปไตยมาหยิบยื่นให้เราได้

แต่ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม การเรียกร้องประชาธิปไตยในระดับรูปแบบนั้น จะต้องมีความเพียรพยายามจริงจังที่จะเอามาโยงต่อเข้ากับการสร้างสรรค์ประชาธิปไตยในระดับเนื้อหาสาระ

ถ้าไม่ทำอย่างนั้น เมื่ออะไรๆ เจียบกันไปนานๆ หันกลับมามองอีกครั้ง เราอาจจะต้องสลดใจหรือสมเพชตนเองว่า นี่หรือคือผลที่ได้มาจากการลงทุนถึงเพียงนั้น

การเรียกร้องประชาธิปไตยที่แท้ เป็นสิ่งที่ต้องทำกันตลอดเวลาต่อไปอีกนาน เป็นการเรียกร้องที่ต้องทำต่อประชาชนทุกคน

โดยเริ่มต้นที่ตัวเรานี่แหละ ที่จะต้องสำรวจความรู้ความเข้าใจและความเป็นประชาธิปไตยในตนเอง และนี่ก็คือ การเตือนจิตสำนึกในการที่จะสร้างสรรค์ประชาธิปไตยในระดับเนื้อหาสาระ หรือการเรียกร้องกันให้สร้างสรรค์สาระของประชาธิปไตยนั่นเอง

- ๓ -

ประชาธิปไตย

จะยืนยงต้องครบสามหลักใหญ่

ประชาธิปไตยอเมริกัน จะดับชั้นเพราะขาดเอกภาพ

ในประเพณีของประชาธิปไตย ถือกันมาว่า สังคมประชาธิปไตยมีหลักการพื้นฐาน ๓ ประการคือ เสรีภาพ สมภาพ (ความเสมอภาค) และภราดรภาพ พุทธตามคำของเจ้าของเรื่องเดิมว่า liberty, equality และ fraternity

ประเทศสหรัฐอเมริกา แม้จะไม่ใช่เป็นต้นตำรับเดิมของประชาธิปไตย แต่ในปัจจุบันก็ถือกันว่าเป็นผู้นำในหมู่ประเทศประชาธิปไตยทั้งปวง

ในประเทศอเมริกา^{นี้} หลักการแห่งเสรีภาพหรือ liberty หรือ freedom ได้รับการเน้นย้ำเป็นอย่างยิ่งมาตลอดแต่ต้น คู่เคียงกับหลักการที่สองคือ สมภาพ/ความเสมอภาค หรือ equality

ความเสมอภาคนี้ นอกจากมีความสำคัญในสถานอื่นหลายประการแล้ว ก็ทำหน้าที่เป็นตัวจำกัดขอบเขตของเสรีภาพให้เกิดความสมดุลหรือพอดี อย่างที่กล่าวแล้วข้างต้น ทำให้มีเสรีภาพที่เท่าเทียมกันหรือ equal liberty

ส่วนหลักการที่ ๓ คือ **ภราดรภาพ** หรือ fraternity นั้น ไม่ค่อยมีการกล่าวถึงในประเพณีประชาธิปไตยของอเมริกา

คำว่า fraternity แทบจะหาไม่พบในหนังสือและเอกสารเกี่ยวกับประชาธิปไตยในอเมริกา และถึงจะมีใช้บ่อยในบางกรณีก็เป็นการใช้ในความหมายอย่างอื่น เช่นเป็นชมรมหรือสมาคมนักศึกษา

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสังคมอเมริกันจะไม่ค่อยพูดถึงคำว่า fraternity ที่แปลกันมาว่าภราดรภาพ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าหลักการนี้ไม่ได้รับการยึดถือเป็นสำคัญในประชาธิปไตยของอเมริกา

ว่าที่จริง อเมริกาก็ยึดถือหลักการข้อที่ ๓ นี้อย่างมาก แต่เขาใช้คำศัพท์อื่น ซึ่งเน้นแง่ความหมายด้านอื่น หมายความว่ายึดถือหลักการเดียวกัน แต่เน้นความหมายด้านอื่น ซึ่งสอดคล้องกับภูมิหลังของสังคมของเขา

สังคมอเมริกันนั้น ถือว่าประเทศชาติของตนเกิดจากคนหลายเชื้อชาติ หลายเผ่า ต่างผิวพรรณ ต่างลัทธิศาสนา อพยพเข้ามาอยู่รวมกัน สังคมอเมริกันจะดำรงอยู่ได้ด้วยดี ก็ต่อเมื่อคนต่าง

พวกต่างเผ่าเหล่านี้ ประสานกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะฉะนั้น สังคมอเมริกันจึงเน้นความสำคัญของหลักการที่ ๓ นี้ ในแง่ของความเป็นเอกภาพ

เมื่อจับจุดนี้ได้แล้วก็เห็นได้ทันทีว่า อเมริกามีคำศัพท์มากมายที่แสดงถึงความยึดถือหลักการนี้ตามความหมายในแง่เอกภาพนั้น เช่น ที่เด่นที่สุด คือคติแห่ง melting pot หรือ smelting pot ที่ถือว่า สังคมอเมริกันเป็นเบ้าหลอมคนต่างผิวต่างเผ่าพันธุ์ให้ละลายรวมเข้าเป็นชนชาติเดียวกัน เป็น one people หรือเป็นเผ่าชนใหม่คือ new race

ตลอดจนมีคำขวัญของชาติว่า epluribus unum (จากหลายกลายเป็นหนึ่ง)

คนอเมริกันภูมิใจในคติแห่งความเป็น “เบ้าหลอม” หรือ melting pot นี้มาก ถือเป็นความดีเด่น และเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งแห่งความเจริญก้าวหน้าของประเทศตน ถึงกับมีผู้พูดว่า ไม่มีชนชาติใดในประวัติศาสตร์ที่ประสบความสำเร็จในการจัดการกับความหลากหลายในทางเชื้อชาติได้เรียบร้อยเหมือนสหรัฐอเมริกา (*The American Kaleidoscope*) หรือว่าไม่มีชนชาติอื่นใดสามารถประสานประชาชนต่างเชื้อชาติต่างชนชาติให้รวมเข้าด้วยกันในวัฒนธรรมอันหนึ่งอันเดียวได้สำเร็จผล เหมือนอย่างประเทศสหรัฐอเมริกา (คำยกย่องของนาง Margaret Thatcher)

ถึงแม้ว่าคนไทยคงจะค้านในใจว่า เท้าที่ผ่านมาแล้วสังคมไทยเรามีปัญหาในเรื่องความขัดแย้งแตกแยกทางเชื้อชาติศาสนา

น้อยกว่าสังคมอเมริกัน

ที่จริงนั้น สังคมอเมริกันได้ประสบปัญหาเกี่ยวกับความแตกแยกในทางเชื้อชาติศาสนาและวัฒนธรรมมาโดยตลอดตั้งแต่ต้น โดยเฉพาะปัญหาการแบ่งผิวหรือเหยียดผิว ความสำเร็จของเบ้าหลอมนั้นไม่สมบูรณ์เลย และปัญหาความแตกแยกนั้นก็ได้รับแรงขึ้นมาเป็นระยะๆ ตลอดจนกระทั่งปัจจุบัน

โดยเฉพาะปัจจุบันนี้ ปัญหาความแตกแยกทั้งด้านเชื้อชาติและวัฒนธรรมได้ลุกลามรุนแรงขึ้นเด่นชัดเป็นพิเศษ ทั้งไม่มีความหวังว่าปัญหานี้จะสงบเรียบร้อยลงได้อย่างไรในอนาคต

หนังสือของผู้รู้ชาวอเมริกันท่านหนึ่ง ถึงกับสรุปทำว่า

รอยแยกห่างอย่างมหึมาในทางเชื้อชาติยังคงอยู่
และมีเครื่องส่อแสดงน้อยเหลือเกินว่ารอยแยกห่างนี้
จะปิดชิดลงไปได้ในศตวรรษหน้านี้ (Hacker, 219)

คำบรรยายสาระของหนังสือเล่มนั้นสรุปโดยตั้งข้อสงสัย
เอากับสังคมของตนเอง โยงต่อไปถึงเรื่องอิสรเสรีภาพด้วยว่า

หนังสือเรื่อง Two Nations เป็นเรื่องพิสดาร
ที่ยืนยันว่าอิสรเสรีภาพที่พวกเราเอ่ยอ้างว่าเรามีส่วนร่วม
อยู่ทั่วกันนี้ อาจเป็นเพียงภาพมายาเท่านั้นเอง
(Hacker, front flap)

ปัญหาความแตกแยกร้าวรานขาดความประสานสามัคคี

ในทางเชื้อชาติและวัฒนธรรมนี้ เป็นรอยต่างและโรคร้ายที่กัดกร่อน บ่อนทำลายประชาธิปไตยอเมริกัน และสั่นคลอนความฝันของอเมริกา (The American Dream) ทำให้เกิดปัญหาร้ายแรงในปัจจุบัน และความกังวลหวั่นหวาดต่ออนาคตเพียงไร ลองอ่านหนังสือของชาวอเมริกันเองเพียงสามเล่ม ก็จะมองเห็นภาพ

เล่มหนึ่งชื่อ The Disuniting of America* ผู้เขียนเป็นที่ปรึกษาพิเศษของประธานาธิบดีเคนเนดี พรรคเดโมแครต อีกเล่มหนึ่งชื่อ The De-Valuing of America** ผู้เขียนเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ สมัยประธานาธิบดีเรแกน พรรครีพับลิกัน และอีกเล่มหนึ่ง ชื่อ Two Nations ผู้เขียนเป็นอดีตศาสตราจารย์มหาวิทยาลัยคอร์เนลล์***

ที่พูดมามากเกี่ยวกับอเมริกาในตอนนี ก็เพื่อให้ทำการอย่างรู้เท่าทันความจริง ถ้าจะเอาประชาธิปไตยอเมริกันเป็นความฝันของไทย ก็ต้องรู้เรื่องของอเมริกาให้ดี และนำบทเรียนของเขามาใช้ให้เป็นประโยชน์

สังคมอเมริกันนั้น มีชื่อว่าได้เชิดชูหลักการแห่งเสรีภาพ และความเสมอภาคมาอย่างดีเยี่ยม ประสบความสำเร็จในการใช้หลักการทั้งสองข้อนั้นในทางปฏิบัติ แต่ก็ทำท่าจะมาอับจนเพราะปัญหาเกี่ยวกับหลักการที่สาม ซึ่งแก้ไม่ตก และจะพาหลักการ

---

* Arthur M. Schlesinger, Jr., *The Disuniting of America* (New York: W. W. Norton & Company, 1992)

** William J. Bennett, *The De-Valuing of America* (New York: Summit Books, 1992)

*** Andrew Hacker, *Two Nations* (New York: Charles Scribner's Sons 1992)

สองข้อต้นชวนเซหรือล้มไปด้วย

นับว่าเป็นเครื่องเตือนใจสังคมที่จะพัฒนาประชาธิปไตยทั้งหลาย ให้พยายามรักษาเอกภาพและความสามัคคีในสังคมไว้ ระวังไม่ให้เกิดความแตกแยกแปลกพวก รังเกียจเดียดฉันท์ดูถูกดูหมิ่นกัน ในเรื่องถิ่นฐาน ฐานะ เชื้อชาติ สีผิว ลัทธิศาสนา และวัฒนธรรม เป็นต้น

นี่เป็นการชี้ถึงความสำคัญของหลักการที่ ๓ ซึ่งไม่ว่าจะเรียกว่า ฆราวาสภาพ หรือเอกภาพ (หรือที่ศัพท์ทางพระเรียกว่า เอกภาพ) ก็ตาม จะต้องถือว่าเป็นหลักการพื้นฐาน

สังคมอเมริกันแม้จะถือว่าหลักการข้อนี้มีความสำคัญมาก แต่โดยทั่วไปก็จะเน้นกันอยู่บ่อยมากเพียงหลักการที่ ๑ และ ๒ และแม้จะมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างหลักการทั้งสามนี้ แต่ก็ไม่ได้แสดงความสัมพันธ์นั้นให้เห็นเป็นระบบที่ชัดเจน จนกระทั่งไปๆ มาๆ ปัญหาเกี่ยวกับหลักการข้อนี้ ก็กลายเป็นโรคเรื้อรัง ที่จะบั่นทอนสังคมประชาธิปไตยของอเมริกาอย่างทีกล่าวนมาแล้ว

ปัญหาเสรีภาพและความเสมอภาคไม่มีวันหมด ถ้าไม่มีภราดรภาพ

ตามปกติ เรามักจะมองปัญหาว่าเริ่มจากเสรีภาพก่อน คือ ไล่จากข้อ ๑ ไปข้อ ๒ แล้วไปข้อ ๓ ตามลำดับว่า เมื่อมีเสรีภาพ ไม่เท่าเทียมกัน เขาทำอย่างนั้นได้ แต่ทำไมฉันทำบ้างไม่ได้

พวกนั้นทำได้ มีได้ เอาได้อย่างนั้น แต่ทำไมพวกฉันไม่มี ไม่ได้ เอาไม่ได้ ทำไม่ได้ อย่างนั้น ก็แสดงว่าไม่ได้รับความเสมอภาค เมื่อไม่มีความเสมอภาคกัน ก็สามัคคีเอกภาพกันไม่ได้

พูดย้อนกลับว่า ที่สามัคคีเอกภาพกันไม่ได้ ก็เพราะไม่ได้รับความเสมอภาค ที่ไม่เสมอภาค ก็เพราะมีเสรีภาพไม่เท่าเทียมกัน อันนี้ก็ปัญหาแบบหนึ่ง

แต่บางทีปัญหากลับในทางตรงข้าม คือเริ่มเป็นปัญหาจากหลักการข้อที่ ๓ (ภราดรภาพ หรือสามัคคีเอกภาพ) ก่อน แล้วจึงลงมาข้อที่ ๒ (ความเสมอภาค) และ ข้อที่ ๑ (เสรีภาพ) คือ เมื่อประชาชนแตกแยก ไม่รักใคร่สามัคคีกัน มีความรังเกียจเดียดฉันท์ต่อกัน เขาก็จะเพ่งจ้องมองกันทันทีว่า พวกนั้นได้ พวกนั้นมีอย่างนั้นๆ ทำไมพวกเราไม่ได้ ไม่มีอย่างนั้น พวกโน้นทำได้ เป็นได้อย่างนั้นๆ ทำไมพวกเราทำไม่ได้ เป็นไม่ได้ ปัญหาในข้อที่ ๒ ว่า ไม่ได้รับความเสมอภาค และข้อที่ ๑ ว่า ขาดเสรีภาพอย่างนั้นอย่างนี้ คือได้เสรีภาพไม่เท่ากับพวกนั้นพวกโน้น ก็ตามมาทันที

แม้แต่เรื่องที่ไม่น่าจะเป็นปัญหา ก็มองให้เป็นปัญหาขึ้นมาจนได้ เพราะเมื่อใจไม่รักกันแล้ว ญาติติกันไม่ได้ ก็คอยเพ่งมองเห็นแง่ร้ายกันอยู่เรื่อย

เปรียบเทียบให้เห็นได้ง่ายๆ เหมือนอย่างพี่น้องในครอบครัวเดียวกัน ถ้าพ่อแม่ลำเอียง ปล่อยลูกคนนั้น ตามใจลูกคนนี้ บีบบังคับลูกคนโน้น เกิดปัญหาเสรีภาพขึ้นมา และเกิดความรู้สึกว่า

ไม่ได้รับความเสมอภาค ลูกๆ ก็อาจจะแตกแยกแก่งแย่งทะเลาะวิวาท ไม่รักใคร่สามัคคีกัน เป็นพี่น้องกันแต่เพียงในนาม ไม่เป็นพี่น้องกันจริง ขาดภราดรภาพ

บางทีปัญหาไม่ได้มาจากพ่อแม่ลำเอียง แต่ลูกๆ เองไม่รักใคร่สามัคคีกัน พอเป็นอย่างนี้แล้ว ก็คอยเพ่งจ้องมองกัน ใครจะได้มากนิดหน่อยหน่อยเป็นไม่ได้ เกิดเรื่องทันที แม้ว่าจะไม่ตั้งใจ ไม่มีเจตนา ก็เกิดเป็นปัญหาขึ้นมา เรื่องเล็กก็กลายเป็นเรื่องใหญ่โต ยอมกันไม่ได้ ตั้งแ่งกันอยู่เรื่อย เดี่ยวคนนั้นว่าไม่ได้รับความเสมอภาค เดี่ยวคนนั้นว่าไม่มีเสรีภาพ หรือได้เสรีภาพไม่เท่ากัน ในครอบครัวมีแต่ความระหองระแหงวุ่นวาย ไม่มีความสุข

ในทางตรงข้าม ในอีกครอบครัวหนึ่ง พี่น้องรักใคร่สามัคคีกัน และพ่อแม่ก็ไม่มีความลำเอียง มีอะไรได้มาก็แบ่งกันไปให้เท่าๆ กัน บางที่ได้มากน้อยกว่ากันบ้าง ก็เต็มใจกัน ไม่ว่าไม่รู้สึกละอายอะไร ยิ่งกว่านั้น บางครั้งคนนั้นยังสละให้คนนี้ คนนี้ยังแถมให้คนโน้นอีก คนที่ได้มากก็ไม่ยอมเอา จะเอาไปแบ่งอีก เรื่องที่หมิ่นเหม่น่าจะเป็นปัญหาก็กไม่เกิดเป็นปัญหา หรือเรื่องใหญ่ก็กลายเป็นเรื่องเล็ก ทั้งหมดนี้ก็เพราะรักกัน มีความเป็นพี่เป็นน้องกันอย่างแท้จริง อยู่กันด้วยน้ำใจ

เพราะฉะนั้น การป้องกันและแก้ปัญหาก็ต้องทำจากจุดเริ่มทั้งสองทาง คือทั้งจากต้นไปหาปลาย และจากปลายมาหาต้น

เริ่มจากต้นไปหาปลาย คือ ไล่จากข้อ ๑ ต่อ ๒ ไป ๓ ตามลำดับ ก็ต้องจัดให้ประชาชนมีเสรีภาพอย่างถูกต้อง และให้ได้มี

เสรีภาพนั้นอย่างเท่าเทียมกัน เกิดความเสมอภาค แล้วจะได้ไม่ทะเลาะวิวาทแก่งแย่งขัดแย้งกัน และอาจจะสามัคคีกันได้

ขอให้สังเกตว่า ในที่นี้ ลงท้ายว่า “อาจจะสามัคคีกันได้” คือเพียงอาจจะเท่านั้น เพราะความมีเสรีภาพและสมภาพ/เสมอภาคอย่างที่พูดกันมานี้ ไม่ใช่เหตุปัจจัยอย่างเดียวและเพียงพอที่จะทำให้คนรักใคร่สามัคคีมีภราดรภาพกันได้

ยังมีเหตุปัจจัยอย่างอื่นอีกที่สำคัญมาก ที่จะทำให้คนแตกแยกรังเกียจเดียดฉันท์กัน และแม้แต่คำว่าความเสมอภาคก็มีความหมายแถมมุกกว้างกว่าที่เข้าใจกันทั่วไป ที่เน้นในแง่ว่ามีสิทธิเสรีภาพเสมอกัน ได้รับการปฏิบัติเสมอหน้ากัน ความเสมอหรือสม มีแถมมุกความหมายมากกว่านั้น และแถมมุกความหมายอย่างอื่นบางอย่างเป็นปัจจัยตัวสำคัญที่จะให้เกิดภราดรภาพ หมายความว่า ภราดรภาพ/สามัคคีเอகิภาพ จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อมีความเสมอภาคอย่างลึกซึ้งที่จะพูดในทางธรรมต่อไป

ด้านที่สอง เริ่มจากปลายมาหาต้น คือ ย้อนจากข้อ ๓ ลงมาข้อ ๒ จนถึงข้อ ๑ วิธีแก้และกันปัญหา ได้แก่ พยายามสร้างความสมัครสมานสามัคคี ให้ประชาชนมีความรักใคร่พร้อมเพรียง มีความรู้สึกและความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันดุจเป็นญาติพี่น้อง

เมื่อประชาชนมีภราดรภาพ หรือสามัคคีเอகิภาพนี้แล้ว ก็จะปรับเรื่องความเสมอภาคและเสรีภาพให้เข้าที่ลงตัวสอดคล้องไปกันได้อย่างดี

ในทางปฏิบัติ ต้องทำทั้งสองด้านประกอบกัน ด้านแรก จากต้นไปหาปลาย คือให้มีเสรีภาพอย่างเสมอภาคกันนั้น เป็นความจำเป็นที่จะต้องให้มีเป็นพื้นฐานไว้

แต่แค่นั้นหาเพียงพอไม่ การแก้ปัญหาจะเด็ดขาดหรือสำเร็จจริงก็ต่อเมื่อบรรลุผลตามวิธีในด้านที่สอง คือย้อนกลับจากข้อ ๓ (ภราดรภาพ/สามัคคีเอกภาพ) ลงมา ซึ่งจะทำให้ไม่มีแก่งอนหรือเฟื่องจ้องหาแ่งหามุมต่อกัน

ปัญหาเกี่ยวกับภราดรภาพนั้น อาจมีมาในหลายรูปแบบ เพราะเหตุปัจจัยที่จะทำให้คนแบ่งแยกขัดแย้ง หรือเข้ากันไม่ได้ มีหลายอย่าง เช่น ผิวดรณ เผ่าพันธุ์ ภูมิภาค และลัทธิความเชื่อถือเป็นต้น ซึ่งแต่ละอย่างก็อาจจะต้องใช้วิธีการแก้ไขปัญหาเฉพาะที่ต่างๆ กันไป

แต่ไม่ว่าจะเป็นอย่างไร สิ่งหนึ่งที่ควรระวังไว้ก่อน เพื่อไม่ให้เป็นตัวพลอยผสมที่ซ้ำเติมปัญหาทำให้แก้ไขยากมากขึ้น ก็คือการดูถูกดูหมิ่นและกีดกันกันด้วยเรื่องภูมิธรรมภูมิปัญญา ซึ่งมักจะพ่วงมากับความแบ่งแยกที่เป็นตัวปัญหาเดิมด้วย

มนุษย์นั้น เมื่อมีความถือตัวแล้ว ก็มักคอยจ้อง คอยมองคนอื่นพวกอื่นว่าจะลบหลู่ดูถูกกระทบกระทั่งหรือกีดกันตน จนลืมนึกสำรวจดูตัวเอง การแก้ปัญหาไม่ใช่อยู่ที่คนพวกอื่นจะต้องพยายามไม่ดูถูกกีดกันเราเพียงอย่างเดียว แต่ตัวเราเองจะต้องคอยสำรวจตรวจสอบและปรับปรุงตนเองด้วย สังคมประชาธิปไตย

เป็นสังคมของคนที่พัฒนาตน เราจะต้องถือคติว่า *อย่ามัวถือตัว แต่จงทำตัวให้น่านับถือ*

การศึกษาเป็นปัจจัยหลักในการพัฒนาคนเพื่อปรับภูมิธรรม ภูมิปัญญาของประชาชนให้สม่ำเสมอ และยังจะช่วยในการแก้ปัญหาความแตกแยกที่เกิดจากสาเหตุอย่างอื่นด้วย แต่การแก้ไขสาเหตุเฉพาะเหล่านั้นต้องอาศัยความรู้และวิธีการอื่นๆ ด้วย ซึ่งเกินขอบเขตของเรื่องที่จะพูดในที่นี้

รวมความก็คือ จะต้องระลึกไว้ว่า ถ้าไม่สามารถสร้างภราดรภาพขึ้นมาให้ประชาชนมีสามัคคีเอกภาพกันด้วยจิตใจแท้จริงแล้ว ปัญหาเรื่องเสรีภาพและความเสมอภาคก็จะมีอยู่เรื่อยไป จะไม่มีหลักประกันที่จะทำให้ประชาธิปไตยมั่นคงยั่งยืน

ปัญหาสุดท้าย ที่เป็นบทพิสูจน์มนุษยชาติ

ในประเทศที่เข้าสู่ระบอบประชาธิปไตยใหม่ๆ หรือยังพัฒนาประชาธิปไตยไปไม่ได้ไกล ปัญหาจะโดดเด่นอยู่ที่เรื่องเสรีภาพและสมภาพ ซึ่งเป็นปัญหาสำหรับประชาชนทั่วไปโดยส่วนรวม คือเป็นปัญหาสำหรับประชาชนแต่ละคนเหมือนกัน และประชาชนก็จะดิ้นรนตลอดจนต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งเสรีภาพและความเสมอภาคนี้ ในระหว่างนี้ ปัญหาด้านภราดรภาพจะไม่ค่อยปรากฏ บางทีดูเหมือนกับไม่มี แต่ที่จริงนั้น มันมีแฝงอยู่ตลอดเวลา

แต่เมื่อใดได้พัฒนาประชาธิปไตยกันไปพอสมควร พอว่า ปัญหาเรื่องการเรียกร้องหาเสรีภาพและสมภาพเบาบางลง

เพราะประชาชนทั่วไปได้รับหลักประกันที่จะมีสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคพอสมควร ในระดับที่เรียกว่าลงตัวอยู่ตัวแล้ว ปัญหาเกี่ยวกับภราดรภาพ/สามัคคีเอกภาพที่แผงमानาน ก็จะไม่เด่นขึ้นมา (ในบางสังคม ปัญหานี้อาจจะปรากฏเป็นครั้งคราว แม้ในระหว่างที่ยังดิ้นรนเพื่อสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาค) และจะเป็นปัญหาที่หนักหนาเยื่อเยื้อแก้ไขยากที่สุด อาจจะต้องถึงกับเป็นจุดติดตันของมนุษยชาติก็ได้

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด ก็คือประเทศอเมริกันแหละ ที่ภูมิใจว่าประชาชนมีหลักประกันสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคอย่างดีมาก แต่ปัจจุบันได้ประสบปัญหาความขัดแย้งแบ่งแยกรังเกียจเดียดฉันท์ ระหว่างเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ สีผิว และวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก และปัญหานั้นก็รุนแรงขึ้นๆ ไม่ใช่น้อยลงเลย และยังไม่มี ความมั่นใจว่าจะแก้ปัญหานี้ลงได้อย่างไร

แทบไม่มีประเทศชาติหรือสังคมใดเลย ที่ประกอบขึ้นด้วยประชาชนพวกเดียวกันล้วนๆ มีแต่จะประกอบด้วยกลุ่มชน เผ่าชนต่างๆ มากบ้างน้อยบ้าง ซึ่งแตกต่างกันโดยเชื้อชาติบ้าง สีผิวบ้าง ลัทธิศาสนาบ้าง ภาษาและวัฒนธรรมบ้าง ความแตกต่างเหล่านี้พร้อมที่จะเป็นปมก่อปัญหาได้ตลอดเวลา และนี่คือต้นตอของปัญหาเกี่ยวกับภราดรภาพ หรือสามัคคีเอกภาพ

พอปัญหาการดิ้นรนเพื่อสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคทั่วไปเบาบางลงอย่างที่ว่าข้างต้นแล้ว ปัญหาเกี่ยวกับภราดรภาพ/สามัคคีเอกภาพที่นอนเนื่องอยู่ ก็จะโผล่เด่นชัดออกมา และส่งผล

ย้อนกลับไปสู่ปัญหาเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคอีกครั้งหนึ่ง

แต่ปัญหาสิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาค ที่พ่วงมา กับ ปัญหาภราดรภาพนี้ มาในรูปแบบใหม่ที่แปลกออกไปจากเดิม โดยจะมี ลักษณะสำคัญ ๒ ประการ คือ

- ก) เป็นปัญหาสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคที่ไม่เท่ากัน ระหว่างกลุ่มระหว่างพวกเขา พวกเขาไม่มีสิทธิเสรีภาพ เหมือนอย่างพวกเขา เราไม่มีความเสมอภาคกับพวกนั้น ไม่ใช่ปัญหาของประชาชนแต่ละคน และ
- ข) คราวนี้ปัญหาเสรีภาพกับปัญหาความเสมอภาคจะมาบรรจบเป็นเรื่องเดียวกัน คือ เป็นปัญหาว่า กลุ่มชนหรือเผ่าพวกต่างๆ มีสิทธิเสรีภาพไม่เท่าเทียมกัน หรือมีเสรีภาพไม่เสมอภาคกัน ว่าพวกเขามีเสรีภาพอันนี้ แต่พวกเราไม่มีเสรีภาพอันนั้น พวกเขาทำ-มี-เป็นอย่างนั้นได้ แต่พวกเราทำ-มี-เป็นอย่างนั้นไม่ได้ เราจึงไม่มีความเสมอภาคกับเขา

ในการแก้ปัญหา จะต้องทำทั้งสองระดับอย่างที่ว่ามาแล้วข้างต้น คือ ในขั้นพื้นฐาน จะต้องให้เห็นว่าคนต่างกลุ่มต่างพวก ได้รับสิทธิเสรีภาพ และการปฏิบัติอย่างเสมอภาคกัน และอีกระดับหนึ่งคือ การสร้างภราดรภาพ/สามัคคีเอकीภาพ

แต่ก็ดังได้กล่าวแล้ว การป้องกันแก้ไขปัญหาระดับที่สองนี้ ยากมาก เพราะปัญหาเกี่ยวกับภราดรภาพ/สามัคคีเอกภาพนี้ เป็น ปัญหาที่ยังลึกถึงจิตใจ ซึ่งเป็นเรื่องของความเชื่อถือและคุณธรรม อันโยงไปถึงอุปสรรคมากมาย เช่น ความหวงแหนชาติพันธุ์ ความรังเกียจเดียดฉันท์ในเรื่องสีผิวหรือเผ่าพันธุ์ ความดูถูกดูหมิ่นกัน ในด้านภูมิธรรมภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ความยึดมั่นในการแบ่ง แยกตามลัทธิความเชื่อถือ เป็นต้น ซึ่งรวมแล้วก็คือเป็นปมที่นำไปสู่ ปัญหา **การไม่มีความพร้อมใจที่จะสมัคสรสман**

ทั้งๆ ที่ภายนอกไม่มีเหตุที่จะทำให้ต้องแบ่งแยก แต่เมื่อใจ ไม่พร้อมไม่ยอมที่จะสมัคสรสманแล้ว ความสามัคคีเอกภาพและ ภราดรภาพก็ไม่อาจเกิดขึ้นจริงๆ ได้ และเมื่อใจไม่สมัคสรสमानกัน อย่างนี้ เรื่องที่ไม่น่าเป็นเรื่อง ก็กลายเป็นเรื่อง สิ่งที่ไม่น่าเป็น ปัญหาก็เป็นปัญหา ปัญหาเล็กก็กลายเป็นปัญหาใหญ่ เพราะใจ ตั้งแง่ต่อกันอย่างที่ได้กล่าวมาแล้ว ปัญหาสิทธิเสรีภาพไม่เสมอภาค ระหว่างกลุ่มระหว่างหมู่ก็จะคงอยู่เรื่อยไป พร้อมกับความขาด สามัคคีไม่มีภราดรภาพ และจึงไม่อาจเกิดมีเอกภาพ แล้ว ประชาธิปไตยก็ไม่อาจสัมฤทธิ์อย่างจริงแท้ในสังคม

ถ้าถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ประเภทเดียวกันทั้งหมด ลีบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน แล้วขยายตัวเพิ่มจำนวน แบ่งกันเป็นหมู่เป็นพวก แยกย้ายเหินห่างกันไป

บัดนี้ เมื่อโลกแคบเข้ามา จนมวลมนุษยเหมือนอยู่ใกล้ชิด เป็นชุมชนเดียวกัน จะต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทั้งหมด ถึงเวลาที่

จะต้องอยู่รวมเป็นสังคมเดียวกัน มนุษย์จะสามารถทำลายเครื่องแบ่งแยกและความรู้สึกเดียวดฉันท์ แล้วสมัครสมานกลมกลืนเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยมีความหลากหลายในความเป็นหนึ่งได้สำเร็จหรือไม่

เรื่องนี้อาจจะปัญหาสุดท้ายของมวลมนุษย และอาจจะ เป็นจุดติดตันที่แก้ไม่ตก และก็จะเป็นบททดสอบหรือพิสูจน์ มนุษยชาติด้วยว่า มนุษย์นี้จะสามารถพัฒนาศักยภาพของตนให้ สำเร็จ เพื่อบรรลุถึงสันติภาพและอิสรภาพที่แท้จริงได้หรือไม่

นักการเมือง นักปกครอง และประชาชนที่ไฝปรารถนาจะ แก้ปัญหาของสังคมมนุษย์อย่างแท้จริง และหวังที่จะสร้างสรรค์ ประชาธิปไตยที่สมบูรณ์มั่นคง จะต้องเป็นผู้มองการณ์ไกล ไม่ใช่ มองอยู่แค่ปัญหาเฉพาะหน้าในการดิ้นรนต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาคในบัดนี้เท่านั้น แต่จะต้องเตรียมวางแผนทาง สำหรับการแก้ปัญหาระยะยาว ให้พร้อมไว้แต่เนิ่นๆ ที่เดียว

นักการเมืองที่จะทันกับยุคต่อไปนี้ นอกจากจะต้องมอง การณ์ไกล เป็นผู้ข้ามขีดชั้นของกาลเวลาไปได้แล้ว จะต้องเป็น **นักการเมืองที่มีความเป็นสากล** คือก้าวข้ามขีดชั้นของทะเลไปสู่ การแก้ปัญหาของมวลมนุษยชาติทั่วโลก คือปัญหาสากลที่มีเสมอ เหมือนกันทั่วโลกแห่งความขาดภราดรภาพนี้

การที่จะแก้ปัญหาซึ่งแฝงลึกในใจของมนุษย์ข้อนี้ได้ คงจะ ต้องใช้ความเป็นอัจฉริยะทีเดียว เพราะการแก้ปัญหาดังกล่าวนี้

เกินขอบเขตของวิธีการด้านการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจ เป็นต้น ที่อยู่ในฝ่ายรูปธรรม แต่เป็นเรื่องของจิตใจ เกี่ยวด้วยความเชื่อถือและคุณธรรมดังที่กล่าวแล้ว ซึ่งจะต้องใช้ปรีชาญาณทางด้านศาสนา ปรัชญา คีลธรรม/จริยธรรม และศาสตร์ทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ทั้งหมดเข้ามาช่วยแก้ปัญหา อย่างที่เรียกว่าจะต้องบูรณาการทุกแดนแห่งปัญญาของมนุษย์เข้ามาใช้ในการแก้ปัญหา ซึ่งจะได้สำเร็จได้ ก็ต้องมีการพัฒนามนุษย์ขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง

เมื่อพูดมาถึงจุดนี้ ก็ทำให้นึกถึงชื่อของระบอบการปกครองนี้ ที่เรียกว่าประชาธิปไตยนั้น ความจริงก็เป็นเพียงชื่อเรียกอย่างหนึ่ง ซึ่งเกิดจากการมองความหมายโดยเน้นไปที่แง่หนึ่งด้านหนึ่งของมัน กล่าวคือ -

ที่เรียกว่าประชาธิปไตย ก็เพราะเน้นความหมายในแง่ของอำนาจ ว่าเป็นการปกครองซึ่งอำนาจอยู่ที่ประชาชน โดยประชาชนเป็นใหญ่ แต่ถ้ามองเน้นในแง่อื่นด้านอื่น ก็อาจจะเรียกชื่ออย่างอื่นดังที่ในสมัยโบราณ เคยหรือบางที เรียกชื่อการปกครองทำนองนี้ว่าระบอบสามัคคีธรรม คือเรียกชื่อโดยมองเน้นไปที่ความสัมพันธ์พื้นฐานระหว่างประชาชน ที่จะเป็นแกนรักษาให้การปกครองระบอบนี้ดำรงอยู่ได้ และสัมฤทธิ์ผลสมตามความมุ่งหมาย

สภาพและเสรีภาพจะไปดี บนเวทีแห่งเอกภาพ

ในทางพระพุทธศาสนา ท่านมองหลักการทั้งสามอย่างนั้น โยงสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ภาวดีภาพ หรือเอกภาพ

เป็นเหมือนสนาม หรือเวที หรืออ่างเก็บน้ำ หรือห้องประชุม ที่รองรับ นักกีฬา นักแสดง นักว่ายน้ำ หรือสมาชิกของที่ประชุมให้รวมอยู่ด้วยกัน โดยมีความเป็นอิสระ พร้อมกับความประสานกลมกลืน ซึ่งแต่ละคนอยู่ในตำแหน่งแห่งที่ที่ถูกต้อง เหมาะสม สัมพันธ์กันได้ดี พฤติกรรมและความเป็นไปต่างๆ ที่เป็นเรื่องของเสรีภาพและความเสมอภาค ก็แสดงอยู่ภายในแหล่งรวมอันเดียวกันนั้น

เมื่อทุกคนใช้เสรีภาพอย่างเท่าเทียมกัน อย่างประสาน เกื้อกูลกัน ถูกต้องตามตำแหน่งฐานะภายในที่รวมนั้น ทุกอย่างก็ดำเนินไปด้วยดี เป็นองค์รวมที่สงบเรียบร้อย

เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงแสดงหลักการใหญ่แห่งภราดรภาพหรือเอกภาพไว้ โดยที่หลักการใหญ่นี้ครอบคลุมความเป็นอยู่และการปฏิบัติที่เป็นเรื่องของเสรีภาพและสมภาพเอาไว้ในตัว ให้มีความหลากหลายที่โยงกันได้ในระบบที่ประสานเป็นหนึ่งเดียว

หลักการหรือหลักธรรมนี้ เรียกว่าสาราณียธรรม แปลว่า ธรรมเป็นเครื่องระลึกรู้ถึงกัน มีความหมายทำนองเดียวกับภราดรภาพ เป็นหลักการที่จะทำให้เกิดความประสานพร้อมเพรียงสามัคคีและผืนใจรวมกันเป็นเอกภาพ

หลักธรรมนี้มีสาระสำคัญซึ่งสอนว่า สังคมประชาธิปไตยจะต้องมีเครื่องผูกพันคนให้มีความสามัคคีร่วมมือร่วมใจกัน เพราะการที่แต่ละคนจะอยู่ได้ด้วยดี และเอาศักยภาพของตนมาร่วมสร้างสรรค์สังคมประชาธิปไตยได้นั้น คนเหล่านั้นจะต้องมีความสามัคคีรู้จักร่วมมือกันและอยู่ร่วมกันได้ด้วยดี

การร่วมมือกันและอยู่ร่วมกันด้วยดีนั้น มีลักษณะการ
แสดงออกต่างๆ ซึ่งเน้นความมีเมตตาปรารถนาดีหวังประโยชน์สุข
ต่อกัน อันจะโยงไปหาหลักการพื้นฐาน คือการที่คนเราจะต้องใช้
ปัญญา คือบอกว่า จะต้องใช้ปัญญานั้น บนพื้นฐานของเมตตา
หมายความว่าใช้ปัญญา โดยมีเมตตาประกอบ หรือใช้ปัญญาใน
จิตใจที่มีเมตตา และ จิตใจที่มีเมตตา ก็ต้องใช้ปัญญา

ถ้ามีเมตตาโดยไม่ใช้ปัญญา ก็อาจจะเกิดความลำเอียง
เช่นเรามีเมตตาเอาแต่จะปรารถนาดีช่วยเหลือใครคนหนึ่ง แล้วเรา
ไม่ใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้ทั่วถึงความจริง เราก็อาจจะลำเอียงเข้าข้าง
คนนั้นเต็มที่ แต่พอใช้ปัญญารู้จักพิจารณาเหตุผล เราก็ได้
ปฏิบัติการที่ถูกต้องพอดี

ในทางตรงข้าม ถ้าใช้ปัญญาโดยไม่มีเมตตา เราก็อาจจะ
ใช้ปัญญาโดยไม่คำนึงถึงใคร โดยไม่มีความรักเพื่อนมนุษย์ แล้วเรา
ก็อาจจะคิดทำอะไรโดยที่ว่ามันไม่เกื้อกูลไม่เป็นประโยชน์แก่
เพื่อนมนุษย์ก็ได้ เพราะฉะนั้น จึงต้องมีประกอบกัน ๒ อย่าง คือทั้ง
ปัญญา และเมตตา

สังคมประชาธิปไตยมีเมตตาหรือไม่

เป็นสนามปฏิบัติการของกิจกรรมเสรี

หลักของสังคมที่จะอยู่ร่วมกันด้วยดีนั้น ก็คือ เป็นสังคม
แห่งสามัคคีเอकीภาพ ที่คนมีเมตตาหรือไม่ตรีต่อกัน เป็นพื้นฐาน
รองรับความเป็นอยู่และการแสดงออกเสรีที่มีความเสมอภาค

เท่าเทียมกัน ท่านแสดงไว้เป็น **สาราณียธรรม** มี ๖ ประการ คือ

ประการที่ ๑ จะทำอะไรก็ทำต่อกันด้วยเมตตา หมายความว่าทำด้วยความรัก ด้วยไมตรี ด้วยความปรารถนาดีต่อกัน มีการช่วยเหลือ มีการร่วมมือ มีความพร้อมที่จะประสานงานกัน ซึ่งเป็นเครื่องช่วยให้เกิดน้ำใจผูกพัน ทำให้สังคมอยู่รวมกันไปได้ โดยมีเครื่องยึดเหนี่ยว เป็นโอกาสพื้นฐานที่จะให้แต่ละคนนำเอาศักยภาพของตนมาเป็นส่วนร่วมสร้างสรรค์สังคมด้วยกัน

ประการที่ ๒ จะพูดอะไรก็พูดต่อกันด้วยเมตตา พูดด้วยเมตตานั่นสำคัญมาก ในเวลาที่เราใช้เหตุผลเจรจากัน เราก็จะใช้ปัญญา โดยไม่มีโทสะ ที่จะมาทำให้เกิดปัญหาขัดแย้งทะเลาะโจมตีต่อกัน คือพูดด้วยความหวังดีต่อกัน และมุ่งประโยชน์ต่อส่วนรวม ในเวลาที่มีเหตุการณ์อะไรต่างๆ ก็จะไม่หันหน้ามาพูดจาปรึกษากัน ปรับความเข้าใจกันได้ แต่ถ้าคนไม่มีเมตตาต่อกันแล้ว เมื่อมีปัญหาขึ้นมาก็ชวนให้เกิดความทะเลาะเบาะแว้ง และความขัดแย้ง แล้วผลที่สุดก็นำไปสู่ความรุนแรง สู่การทำลายล้าง นำไปสู่ปัญหา

ฉะนั้น จะต้องพูดด้วยความปรารถนาดีต่อกัน มีจิตสำนึก และระลึกว่า ที่เราพูดนี้เพราะเราหวังประโยชน์สุขร่วมกัน ต้องการสร้างสรรค์ แต่เราอาจจะเห็นว่าที่ท่านทำนั้นยังไม่ถูก เราจึงพูด แม้ท่านจะทำไม่ถูก แต่เรายังมีความรักท่านอยู่ และเรามีความปรารถนาดีต่อสังคมส่วนรวม หวังจะช่วยกันแก้ปัญหา เราพูดด้วยความปรารถนาดี เมตตาอย่างนี้เป็นทางให้แก้ปัญหาได้

แต่ถ้าพูดโดยไม่มีเมตตา ก็มีแต่จะนำไปสู่การทะเลาะเบาะแว้ง เราก็รู้กันอยู่แล้วว่า ธรรมชาติของมนุษย์ปุถุชนนี้ พอถึงขั้นหนึ่ง ก็มีแต่ปัญหา เรื่องศักดิ์ศรีบ้าง เรื่องของมานะบ้าง อะไรต่างๆ พอขัดแย้งโจมตีกัน ก็ยิ่งรุนแรงขึ้นๆ แล้วก็ยอมกันไม่ได้

ยิ่งในสังคมไทยนี้ เราพูดกันว่า คนมีลักษณะที่มีความถือตัวสูง ถือศักดิ์ศรีนัก ยอมกันยาก เพราะฉะนั้นปัญหาก็จะยิ่งรุนแรง ถ้าจะแก้ปัญหให้ได้ ก็ต้องมีเมตตา จะต้องแสดงความปรารถนาดีต่อกัน พูดอะไรก็พูดต่อกันด้วยเมตตา แต่ไม่ใช่ว่าพูดเพียงเพื่อเอาใจกันนะ ไม่ใช่อย่างนั้น ก็พูดเหตุผลนั้นแหละ แต่พูดด้วยวาจาที่แสดงถึงจิตใจที่มีความปรารถนาดี

ประการที่ ๓ จะคิดอะไรก็คิดต่อกันด้วยเมตตา คิดต่อกันด้วยเมตตาก็คือว่า มีความหวังดีต่อกัน ปรารถนาดีต่อกัน ข้อนี้สำคัญ ในขั้นที่เอาเมตตา มาประกอบกับการใช้ปัญญา ถ้าใจมีเมตตา เวลาใช้ปัญญาก็จะช่วยให้โลภะ โทสะ โมหะ เข้าครอบงำความคิดได้ยาก เราก็จะพิจารณา วินิจจัย คิดการ วางแผนต่างๆ โดยมุ่งทำให้เกิดประโยชน์สุขแก่กัน และสร้างสรรค์สังคม

นอกจากนั้น ในด้านการแสดงออก เมตตาก็ทำให้มีจิตใจที่พร้อมจะยิ้มแย้ม เวลาพบหน้ากันก็ยิ้มได้ นำไปสู่การพูดจากันได้ดีขึ้น

เมตตาทางใจนี้ ยังลึกลงไปอีก หมายถึงความรัก ความปรารถนาดี มีไมตรีจิตต่อกันอย่างจริงใจ เป็นความรักที่ไม่แบ่งแยก

เพราะมองทุกคนเป็นมนุษย์เสมอเหมือนกัน ในฐานะที่ทุกคนนั้น เป็นเพื่อนร่วมเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน อยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ อันเดียวกัน หรือภายใต้อำนาจของพญามัจจุราขอย่างเดียวกัน

ความรักและไมตรีอย่างจริงใจนี้ ทำให้สัมพันธ์คบหากัน โดยไม่มีอุปายช่อนเร้นต่อกัน ไม่มีลักษณะที่เรียกว่า แสวงจุดร่วม สงวนจุดต่าง แต่เป็นแบบที่ว่า ยอมรับจุดต่าง อยู่กันบนฐานของ จุดร่วม คือ แม้จะมีความแตกต่างโดยผิวพรรณ เชื้อชาติ ลัทธิ ศาสนา และสติปัญญาเป็นต้น ก็รับรู้และยอมรับกันตามเป็นจริง ไม่ถือเป็นเรื่องที่จะแบ่งแยกรังเกียจเด็ดจันท์กัน พร้อมใจที่จะ สัมผัสสมานกัน โดยมีจุดร่วมพื้นฐานที่ทำให้รักกันและอยู่ร่วมกัน ได้ คือการที่เป็นเพื่อนร่วมเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน ดังกล่าวแล้ว

มีภราดรภาพทางเศรษฐกิจ

เอกภาพของสังคมก็สัมฤทธิ์ จิตบุคคลก็เป็นสุข

ประการที่ ๔ มีกินมีใช้เผื่อแผ่ให้ทั่วถึงกัน ธรรมดาคนนี้ เมื่อยังไม่ได้พัฒนา ด้อยการศึกษาที่แท้ ก็มุ่งเอาแต่ประโยชน์ส่วนตัว ยึดมั่นติดในผลประโยชน์ เห็นแก่ตัวมาก ไม่สามารถเฉลี่ยเจือจาง กันได้ ทำให้สังคมมีความเหลื่อมล้ำต่ำสูงกันห่างไกล เมื่อคน เหลื่อมล้ำต่ำสูงกันมากในเรื่องรายได้ ในเรื่องทรัพย์สินสมบัติหรือ สิ่งที่ครอบครอง ก็เป็นทางให้เกิดความแตกแยก คนในสังคมจึงจะ ต้องมีความโอบอ้อมอารีเผื่อแผ่แบ่งปันเจือจางกัน

โดยเฉพาะในสังคมของพระนั้น ท่านถือเป็นหลักสำคัญ เรียกว่า สาธารณโภคี แปลว่า มีกินมีใช้ร่วมกัน มีอะไรต่ออะไร ก็เอามาแบ่งกันกินใช้ ถ้าสังคมของเราถือหลักพระพุทธศาสนาข้อนี้ ก็จะช่วยให้ได้มาก เราจะไม่หวงแหนกอบโกยเอามาไว้เฉพาะตัวผู้เดียว

มีพุทธภาษิตบทหนึ่งว่า เนกาสิ ลมเต สุขํ แปลว่ากินคนเดียว ไม่ได้ความสุข บางคนคงเถียงว่าอาจจะมีความสุข แต่มันไม่สุขจริง เพราะจะมีความรู้สึกคับแคบแปลกแยกตึงแ่งหรือหวาดระแวงแฝงอยู่ แต่ถ้าเราแบ่งกันแล้ว ก็จะรู้สึกว่ามีความสุขจากการที่ได้เห็นผู้อื่นมีความสุขด้วย

ในพุทธศาสนาท่านบอกว่า คนเรามีการพัฒนาจิตใจขึ้นไป ตามลำดับ คนที่ยังไม่พัฒนาเลย **จะมีความสุขจากการได้** อย่างเดียว ต้องได้ ต้องเอา ถ้าฉันได้ ฉันเอา ฉันได้กิน ฉันได้ใช้ ฉันก็มีความสุข แต่ถ้าให้คนอื่น ก็จะเป็นการสูญเสียไป แล้วก็จะไม่มีความสุข มันเบียดเบียนจิตใจไม่สบายเลย อย่างน้อยก็มีความเสียดาย ไม่อาจจะมีความสุขได้

แต่ทีนี้ ถ้าคนเราพัฒนาตัวเองขึ้นไป เราจะรู้จักความสุขเพิ่มขึ้น จะมีความสุขอีกแบบหนึ่งเกิดขึ้น ซึ่งเป็นความสุขที่ประณีต คือ **ความสุขจากการให้** คนที่มีคุณธรรมในจิตใจเท่านั้น จึงจะมีความสุขแบบนี้เกิดขึ้น

ยกตัวอย่างง่ายๆ คือพ่อแม่ให้แก่อลูกได้ และเมื่อให้แล้วก็มีความสุขด้วย ใช้หรือเปล่า เอ๊ะ! ธรรมดาคนเราต้องได้มาจึงมี

ความสุข ทำให้เขาไปจึงมีความสุขได้ ได้มาจึงจะสุข เสียไปจะสุขได้อย่างไร ทำไมพ่อแม่ให้แก่ลูกแล้วตัวเองมีความสุข ทั้งๆ ที่ของนี้ฉันก็ชอบ ฉันก็อยากจะกินนะ แต่ลูกขอก็ยินดีให้ พอให้แก่ลูกไปแล้ว เห็นลูกกิน พ่อแม่ก็มีความสุขด้วย ทำไมจึงเป็นอย่างนั้นตอบได้ว่า เพราะในใจของพ่อแม่มีเมตตา มีความรัก จึงได้คำตอบว่า **พอในใจเมตตาดีความรักแล้ว แม่ให้แก่เขา เขาก็มีความสุข**

พ่อแม่มีเมตตาต่อลูก ให้แก่ลูกแล้วก็มีสุข ถ้าเพื่อนมีเมตตารักเพื่อนละ ให้แก่เพื่อนก็มีสุข ทีนี้ถ้าเราแผ่เมตตาขยายกว้างออกไป รักเพื่อนมนุษย์ รักเพื่อนร่วมโลก เราให้แก่ใครเราก็มีความสุขได้ทั้งนั้น เพราะเมื่อใจเมตตาดีความรักแล้ว เราเห็นเขามีความสุข เราก็มีความสุข เรียกว่า **ให้ความสุข ก็มีความสุข** โดยมีเงื่อนไขว่า เมื่อจิตใจพัฒนาแล้วคือมีเมตตา

ฉะนั้น ในคำสวดของพระท่านจึงสอนญาติโยมอยู่เสมอ แต่เราแปลไม่ออก เวลาพระสวดอนุโมทนา มีบทหนึ่งบอกว่า สุขสฺส ททา เมธาวิ สุขํ โส อธิคฺฉนฺติ แปลว่า คนมีปัญญา ให้ความสุข ก็มีความสุข การที่เราให้ของแก่เขาไป นี่คือการให้ความสุขแก่เขา เสร็จแล้ว เมื่อใจเรามีธรรม เราก็มีความสุขด้วย

ฉะนั้น คนที่พัฒนาจิตใจของตนเองดีแล้ว มีคุณธรรม จะมีความสุขพิเศษเพิ่มขึ้นมาอีกอย่างหนึ่ง คือ ความสุขจากการให้ หมายความว่า มนุษย์ที่ยังไม่พัฒนา มีความสุขจากการได้อย่างเดียว แต่พอเราพัฒนาจิตใจของเราแล้ว เราก็มีความสุขจากการให้เพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่งด้วย หลักความจริงนี้มีความสำคัญมาก

มันเป็นลักษณะแห่งความก้าวหน้าในการพัฒนาของมนุษย์

ความสุขจากการให้เป็นความสุขที่ปลอดโปร่ง กว้างขวาง เป็นความสุขที่ประณีต เป็นความสุขอีกแบบหนึ่งที่ประเสริฐกว่าความสุขเพียงจากการได้

สำหรับมนุษย์ปุถุชน ท่านให้ฝึกฝนพัฒนาตนเองให้มีความสุขจากการให้นี้เพิ่มขึ้นมาอีกอย่างหนึ่ง เป็นการแสดงลักษณะของจิตใจที่พัฒนา อย่างน้อยก็มีจิตใจที่มีเมตตาแบบพ่อแม่ แบบเพื่อนฝูง ที่มีไมตรีต่อกันขยายออกไป และมนุษย์ที่พัฒนาอย่างนี้แหละ จึงจะเป็นสมาชิกที่สามารถร่วมสร้างสรรค์สังคมประชาธิปไตยได้อย่างดี

ทั้งหมดนี้ก็อยู่ในเรื่องของการที่ว่า เมื่อมีอะไรก็รู้จักแบ่งกันกินใช้ อย่างน้อยก็เต็มคำว่า “บ้าง” หมายความว่าไม่ใช่ทั้งหมด ถ้ามีอะไรก็แบ่งกันกินใช้หมด ก็ต้องเป็นพระโสดาบัน

พระโสดาบันมีลักษณะอย่างนั้น คือ เป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งของพระโสดาบันว่า ท่านไม่มีความหวงแหนอะไรทั้งสิ้น ลักษณะอย่างหนึ่งที่เป็นเครื่องกำหนดจิตใจของพระโสดาบัน คือไม่มี **มัจฉริยะ** แปลว่า ไม่มีความตระหนี่ ไม่มีความหวงแหน มีอะไรถ้าจะเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ก็พร้อมที่จะให้

แต่สำหรับปุถุชน ถ้าจะพูดว่ามีอะไรก็แบ่งกันกินใช้หมด คนทั่วไปก็อาจจะบอกว่าเห็นจะไม่ไหว เพราะฉะนั้นก็บอกว่า มีอะไรก็แบ่งกันกินใช้บ้าง เอาแค่นี้ก่อน ก็ยังดี

ความเสมอภาคพื้นฐาน

คือร่วมหลักการ และเสมอกันต่อกฎกติกา

ประการที่ ๕ ประพจน์ดีมีวินัยอยู่ใต้กฎหมายเสมอกัน หรือประพจน์ดีมีวินัยอยู่ในกฎกติกาเสมอหน้ากัน คำพระว่า สีสสามัญญตา แปลว่า มีศีลเสมอกัน คือมีความประพจน์ดี รักษาระเบียบวินัย มีความสุจริตทางกายวาจาที่จะกลมกลืนเข้าด้วยกัน ไว้วางใจกันได้ ไม่ทำตนให้เป็นที่เคลือบแคลงหรือนำรังเกียจ

หมายความว่า คนที่จะอยู่ร่วมสังคมกันนี้ จะต้องมีศีลคือ ความประพจน์สุจริตไว้วางใจกันได้ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม และรักษาระเบียบวินัย ทำตามกฎกติกาของสังคมเสมอเหมือนกัน

ถ้าคนในสังคมนี้มีความประพจน์ไม่สม่ำเสมอ มีคนร้ายมาก กฎหมายไม่สามารถควบคุมคนให้มีความประพจน์สม่ำเสมอ หรือสถาบันการปกครองไม่สามารถปฏิบัติต่อทุกคนอย่าง ยุติธรรมเสมอหน้ากัน ปลอ่ยให้มีการเบียดเบียนก่อความเดือดร้อนต่างๆ เช่น มีแก๊งปล้นฆ่าบ้าง ขบวนการค้ายาเสพติดบ้าง กลุ่มล่อลวงหญิงและเด็กไปค้าประเวณีบ้าง กลุ่มล่าสังหารคนต่างผิวต่างเผ่า เป็นต้น อย่างนี้สังคมประชาธิปไตยก็อยู่ไม่เป็นสุข ระส่ำระสาย และพัฒนาลำบาก

อย่างน้อยต้องมีศีลเบื้องต้น คือศีล ๕ เป็นพื้นฐานเสมอกัน ให้อยู่ร่วมกันสงบสุขได้

นอกจากนั้น จะต้องตั้งอยู่ในระเบียบวินัย มีกฎเกณฑ์ กติกาอะไรก็ต้องร่วมกันรักษา **ความมีระเบียบวินัย**นี้เป็นสิ่งสำคัญ อย่างยิ่งสำหรับสังคมประชาธิปไตย **เป็นลักษณะที่แสดงถึงความสามารถในการที่จะปกครองตนเอง**

คนที่ไม่มีระเบียบวินัย ก็เหมือนแสดงตัวให้เห็นว่า ปกครองตัวเองไม่ได้ หรือปกครองตัวเองไม่เป็น ถ้าคนในสังคมไม่สามารถ อยู่กันสงบเรียบร้อยได้ มีการเบียดเบียนขัดแย้งวุ่นวายกันไปมา สับสนระส่ำระสาย ก็จะกลายเป็นเหตุผลให้มีคนที่เราเรียกว่า เผด็จการยกเป็นข้ออ้างเข้ามาจัดสรรปกครองบังคับเอา

ผู้เบียดเบียนนั้นคล้ายกับบอกว่า เมื่อท่านปกครองตัวเอง ไม่เป็นปกครองกันไม่ได้ ฉะนั้นจะปกครองให้ จะจัดการให้สงบเรียบร้อย เลยทีเดียว และเมื่อยุ่งกันมากหนักหนาหนัก คนจำนวนมากก็จะอยากได้ ผู้ปกครองแบบนี้อีก วงจรร้ายก็เลยวนเวียนไปมาไม่รู้จักจบสิ้น

ในเมืองไทยเรานี้ เรื่องการรักษาระเบียบวินัยยังเป็นปัญหามาก แม้แต่ระเบียบวินัยในการใช้ถนน คือการรักษากฎจราจร ถ้าไม่มีระเบียบวินัยแล้ว การสถาปนาและพัฒนาประชาธิปไตยจะทำได้ยาก

เมื่อไม่รักษากฎเกณฑ์กติการะเบียบวินัยของสังคมแล้ว จะอยู่กันไปได้อย่างไร ก็ยุ่งเหยิงสับสนวุ่นวายเดือดร้อน เกิดความติดขัดไปทั่ว เหมือนอยู่บนถนนที่รถและคนไม่ทำตามกฎจราจร

สังคมที่หย่อนในศีลและขาดระเบียบวินัย ก็เท่ากับสร้าง อุปสรรคขึ้นมาปิดกั้นขัดขวางความเจริญก้าวหน้าของตน ตั้ดรอน

โอกาสของตนในการที่จะพัฒนา ทำให้พัฒนาไม่เป็นกระบวน

สังคมที่ดีต้องมีกติกา และคนในสังคมต้องรักษากฎิการนั้น โดยมีความเสมอภาค คือเท่าเทียมกันต่อหน้ากฎหมาย ได้รับความยุติธรรมจากกฎหมายเสมอหน้ากัน เพราะฉะนั้น ความมีศีล และรักษาระเบียบวินัยเสมอกัน จึงถือเป็นหลักสำคัญประการที่ ๕

ประการที่ ๖ มีแนวคิดความเห็นร่วมหลักการลงกัน คำบาลีว่า ทิฐิสามัญญตา แปลว่า มีความเห็นเสมอกัน คือ มีทิฐิ มีความเห็น มีความเชื่อมั่น ยึดถือในหลักการ อุดมการณ์และอุดมคติ ที่ร่วมกัน หรือสอดคล้องไปกันได้ ปรับให้เข้าใจลงกันได้

คนในสังคมประชาธิปไตยนี้ อย่างน้อยต้องมีความเห็น ความเข้าใจและความเชื่อมั่นในหลักการของประชาธิปไตยร่วมกัน เริ่มแต่ยอมรับระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยนี้

แล้วถ้าจะให้ป็นประชาธิปไตยที่ดี ก็ต้องมีความรู้ความเข้าใจ ในเนื้อหาสาระของประชาธิปไตยอย่างทีกล่าวเมื่อกี้ อย่างน้อย ก็เข้าใจเรื่องเสรีภาพว่าความหมายของมันคืออะไร

ถ้าไม่มีความเข้าใจร่วมกัน มีความเข้าใจผิดพลาด มันก็ยุ่ง แค่ว่าเข้าใจเสรีภาพเป็นการทำได้ตามชอบใจ เท่านั้นก็ยุ่งแล้ว

ในเมืองไทย เรามีคำพูดล้อกันเองว่า ทำได้ตามใจคือ ไทยแท้ อะไรทำนองนี้ ถ้าไทยแท้ต้องทำตามใจ ก็เห็นจะแย่ เพราะฉะนั้นเห็นจะต้องปรับกันใหม่

คำพูดที่ว่า ทำได้ตามใจ คือไทยแท้ นั้น ถ้าเข้าใจความหมายเสียใหม่ ก็ใช้ได้ และอาจจะกลายเป็นดีไป คือ ที่ว่าทำได้ตามใจนั้น ไม่ใช่หมายความว่าทำได้ตามชอบใจแบบอำเภอใจ แต่ทำได้ตามใจที่มีเสรีภาพ ถ้าทำได้ตามชอบใจ โดยที่ใจนั้นมีเสรีภาพแล้ว ก็ไม่เป็นปัญหา นั่นคือไทยแท้

ไทยแท้ คือคนที่เห็นไทย คือคนเสรี “ไท” แปลว่าคนที่เป็นอิสระ คือคนเสรี หรือคนที่มีเสรีภาพที่แท้จริง คนที่มีเสรีภาพที่แท้จริง ก็คือคนที่มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลส

เพราะฉะนั้น ที่บอกว่าทำได้ตามใจคือไทยแท้นั้นถูก แต่ต้องพูดในความหมายใหม่ คือความหมายว่า ทำได้ตามใจที่เป็นเสรี ถ้าทำได้ตามใจที่เป็นเสรีแล้ว ก็จะเป็นไทยแท้ ซึ่งเป็นอิสระทั้งภายนอกและภายใน

หิริ หรือ ทิฏฐิ นั้น เป็นเรื่องของปัญญาที่มองเห็นหรือเข้าถึงความจริงในระดับต่างๆ ในขั้นต้นๆ เขาเพียงมีความเห็นความเข้าใจยึดถือในหลักการของประชาธิปไตยร่วมกันอย่างที่ว่ามาแล้ว ก็พอ

แต่จะให้ถึงขั้นลงรากวางฐานของประชาธิปไตยได้มั่นคง จนกระทั่งมีภราดรภาพและสามัคคีเอกราชอย่างถาวร ก็จะต้องรู้เห็นเข้าใจลึกลงไปอีก

หิริ ความรู้เห็นเข้าใจลึกลงไปทีวี่วี่ ว่ากันย่อๆ ก็คือ ความรู้เข้าใจเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ เห็นโลกเห็นชีวิตและสรรพสิ่งตามเป็นจริง ว่าเป็นของไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงไป เกิดขึ้นแล้วก็ปรวนแปร แล้วก็ดับสลาย ไม่มีอะไรจะยืนยงคงอยู่นิรันดร์

เมื่อรู้เห็นเข้าใจอย่างนี้แล้วจะเกิดอะไรขึ้น และจะสัมพันธ์กับประชาธิปไตยอย่างไร?

ตอบว่า พอเห็นความจริงของธรรมชาติ เข้าใจโลกและชีวิตอย่างนี้แล้ว ก็จะถอนหรือคลายความยึดติดถือมั่นห่วงหาพันทั้งหลายลงได้ หรือบรรเทาให้เบาบางลง โดยเฉพาะที่ต้องการในระดับนี้ก็คือ ทำลาย**มัจฉริยะ** คือความห่วงหาพันกีดกันรังเกียจเด็ดฉันทะหว่างมนุษย์ ๕ อย่าง

ไม่ต้องพูดถึง ๕ อย่าง เอาเพียง ๒ อย่างก็พอ สำหรับในที่นี้สองอย่าง คือ

๑) **กุลมัจฉริยะ** ความห่วงหาพันรังเกียจเด็ดฉันทะกีดกันด้วยเรื่องตระกูลวงศ์ เผ่าพันธุ์ กลุ่ม คณะ พรรคพวก

๒) **วรรณมัจฉริยะ** ความห่วงหาพันรังเกียจเด็ดฉันทะกีดกันด้วยเรื่องสีผิว การแบ่งแยกชั้นวรรณะ*

พอละถอนหรือผ่อนบรรเทา**มัจฉริยะ** ๒ อย่างนี้ได้ (ถ้าเห็นสังขารธรรมจริงแล้วก็จะได้ทั้ง ๕ อย่าง แต่ถ้าพูดที่นี่ให้ครบก็จะยืดยาวกันใหญ่ ต้องข้ามไปก่อน) ความรังเกียจเด็ดฉันทะห่วงหาพันกีดกันกันหมดไป หรือลดลงไป ความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและเมตตาไมตรีธรรมที่จริงใจก็เกิดขึ้นได้ คนจะสามารถสมัครสมานรักใคร่สามัคคีกัน ภราดรภาพและเอகิภาพก็สัมฤทธิ์

---

* อีก ๓ อย่าง คือ **อาวาสมัจฉริยะ** (ห่วงถิ่นที่อยู่) **ลาภมัจฉริยะ** (ห่วงผลประโยชน์) และ **ธรรมมัจฉริยะ** (ห่วงภูมิธรรมภูมิปัญญา) [ที.ปา.๑๑/๒๘๒/๒๔๖]

ฟังเขาว่าประชาธิปไตยดูหมิ่นมาอยู่แสนไกล แต่พอได้เห็นตัวแท้ ก็แค่อยูใกล้ๆ เอาตัวไปจับจับ

เมื่อประชาชนมีเมตตาไม่ตรีรักใคร่สามัคคีกันดีจริงแล้ว เป็นญาติดีกันได้แล้ว ปัญหาเรื่องเสรีภาพและความเสมอภาค ก็ปรับลงตัวได้ไม่ยาก แล้วหลักการทั้งสาม คือ **เสรีภาพ สมภาพ และ ภราดรภาพ** ก็พร้อมบริบูรณ์ ประชาธิปไตย เมื่อมีรากฐานและแก่นสาร ครบครันอย่างนี้แล้ว ก็ย่อมตั้งมั่นสถาพร

ตกลงว่า ข้อสุดท้ายนี้เป็นเรื่องสำคัญที่ครอบคลุมทั้งหมด คือบอกว่าจะต้องมีพื้นฐานคือความเข้าใจ หลักความเชื่อหรือหลักการ ที่ยึดมั่นในเรื่องประชาธิปไตยนี้ร่วมกันสอดคล้องเสมอเหมือนไปกันได้ ตลอดจนเข้าใจร่วมกันในธรรมชาติของโลกและชีวิตตาม เป็นจริง ถ้าอย่างนี้แล้ว ประชาธิปไตยก็มีพื้นฐานที่ตั้งตัวอยู่ได้

หลัก ๖ ประการนี้ท่านเรียกว่า **สาราณียธรรม** เรียงลำดับ เฉพาะหัวข้อไว้ทบวน ได้แก่

๑. เมตตากายกรรม จะทำอะไร ก็ทำต่อกันด้วยเมตตา
๒. เมตตาวาจกรรม จะพูดอะไร ก็พูดต่อกันด้วยเมตตา
๓. เมตตามโนกรรม จะคิดอะไร ก็คิดต่อกันด้วยเมตตา
๔. สำนามมกมิตี ได้อะไรมาก็มีกันใช้ ก็เผื่อแผ่ให้ทั่วถึงกัน
๕. สิลสามัญญตา ประพฤติดีมีวินัย อยู่ใต้กฎหมายเสมอกัน
๖. ทิฏฐิสามัญญตา* มีแนวคิดความเห็น ร่วมหลักการลงกัน

* ที่.ป.๑๑/๓๑๗/๒๕๗; อง ฉก.๒๒/๒๘๒/๓๒๑

พระพุทธเจ้าทรงสอนสำหรับพระสงฆ์ก่อน ว่าพระสงฆ์จะต้องอยู่ด้วยหลัก ๖ ประการนี้ ถ้าอยู่ด้วยหลัก ๖ ประการนี้แล้ว แต่ละคนที่เป็นสมาชิกของสังคมก็จะระลึกถึงกัน มีน้ำใจต่อกัน ประสานกลมกลืน พร้อมทั้งจะร่วมมือกัน เพราะตั้งแต่ทางกายเราก็มีเมตตา ปฏิบัติต่อกันด้วยไมตรีช่วยเหลือเอื้อระต่อกัน ทางวาจาเราก็พูดด้วยน้ำใจรักกัน ในจิตใจเราก็คิดดีปรารถนาดีต่อกัน

ในการอยู่ร่วมกัน มีของอะไรได้อะไรมา เราก็กินใช้โดยแบ่งปันกัน ในการรักษาสถานภาพของสังคม เราก็รักษาระเบียบวินัย มีศีลเสมอกัน ไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนแก่กัน และปฏิบัติตามกฎกติกาของส่วนรวม และในที่สุด ในขั้นหลักการพื้นฐานที่รองรับสังคมของเรา เราก็มีความเชื่อมั่นยึดถือและเข้าใจหลักการสำคัญของประชาธิปไตยร่วมกัน ตลอดจนเข้าใจร่วมกันในความจริงที่เป็นธรรมชาติของโลกและชีวิตที่จะรองรับความเป็นมนุษย์ของเราไว้ด้วยกัน

แค่นี้ก็อยู่เป็นสุข และพัฒนาได้ดีแน่ บนฐานแห่งความสัมพันธ์ที่ตึงามั่นคง โดยที่แต่ละคนก็มีความระลึกถึงกัน มีน้ำใจประสานร่วมมือต่อกัน สังคมก็ยึดเหนี่ยวเกาะกุมกันอยู่ ให้เกิดภาวะที่เรียกว่า **เอกภาพ**

ขออย่าอีกที่ว่า **ภราดรภาพ** หรือสามัคคีเอกภาพนี้ เป็นสนามรวมหรือเป็นเวทีที่แสดงของเสรีภาพและความเสมอภาค

เมื่อคนใช้เสรีภาพ และสมภาพหรือความเสมอภาคนั้น บนพื้นฐานของภราดรภาพ คือ โดยมีใจรักกัน เอื้อเพื่อเกื้อกูลคำนึง

ถึงกัน มุ่งเพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน เพื่อความอยู่ดีมีสุขด้วยกัน การใช้เสรีภาพและสมภาพนั้น ก็จะอยู่ในขอบเขตที่ดั่งามสร้างสรรค์และสุขสันต์ ไม่ก่อความเดือดร้อนรำคาญ เหมือนมีสนามหรือเวทีเป็นเขตที่จำกัดไว้

แต่ข้อสำคัญ คือเป็นการจำกัดอย่างเป็นไปเอง โดยแต่ละคนสมัครใจด้วยความมีภราดรภาพนั่นเอง

ลึกลงไป เนื้อแท้หรือแก่นในของภราดรภาพ ก็คือ **เมตตา** หรือไมตรี อันได้แก่ความรักความปรารถนาดีมีน้ำใจที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งเป็นหลักประกัน ความจริงใจ ต่อผู้อื่นและต่อสังคม เพราะฉะนั้น จึงเน้นความมีเมตตา และการปฏิบัติต่อกันด้วยเมตตา ทั้งคิด พูด ทำ ไม่มุ่งร้ายเบียดเบียนหรือจะกลั่นแกล้งกัน

แต่มนุษย์จะอยู่รอดไปได้ด้วยดี สามารถแก้ปัญหา ทำการสร้างสรรค์ให้สำเร็จได้ ต้องมีปัญญารู้ความจริง ความถูกต้อง รู้เหตุปัจจัยในสิ่งทั้งหลาย แม้แต่รู้ว่าอะไรเป็นประโยชน์แก่ตนและแก่หมู่ชนของตนแท้จริงหรือไม่ ดังนั้น ปฏิบัติการด้วย **เมตตา** จึงต้องมี ปัญญา เป็นแสงสว่าง ชี้ทางจัดทำ และนำเดินหน้าไป

ฉะนั้น เมื่อจับเอาที่สาระแท้ๆ จึงเน้นธรรม ๒ อย่างนี้ เป็นแก่น (จะใช้เป็นเกณฑ์หลักในการตรวจสอบตนหรือคนอื่นก็ได้) คือ **เมตตา** และ **ปัญญา**

พูดขยายความให้ชัดขึ้นอีกว่า ทุกคนนั้น ในจิตใจต้องมี เจตนา ที่ประกอบด้วย **เมตตา** และต้องให้ต้องพัฒนา **ปัญญา** อยู่เรื่อยไป

เมื่อเจตนาดีมีเมตตา ก็รักกันเกื้อกูลกันอย่างจริงใจ อยู่กันสงบสุข แต่ปัญหามันพออยู่ดีสบาย ก็มักจะเพลิดเพลिनแล้วเรื่อยเปื่อยเฉื่อยชาประมาท ท่านจึงตั้งหลักไว้ ให้**ไม่ประมาทในการใช้ปัญญา** (หลักปัญญาธิฐาน) คอยตรวจตราสภาพที่เป็นอยู่เป็นไป และไต่ตรองการที่จะทำ ทั้งป้องกันแก้ไข และปรับปรุงให้เดินหน้าก้าวไป

เมื่ออยู่ร่วมกันเป็นหมู่เป็นชุมชน ท่านก็ให้หลักประธานปัญญาความสามารถ ด้วยการ**หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์** (หลักอธิณหสันนิบาต) โดยประชุมพร้อม เลิกพร้อม และพร้อมเพรียงกัน ทำกิจกรรมและกิจการของส่วนรวม

ถึงตรงนี้ ก็มาบรรจบกับสาระสำคัญอีกข้อหนึ่ง ซึ่งก็อยู่ในเรื่องเดียวกัน และควรเน้นไว้ที่นี้ด้วยเช่นกัน คือ ดังได้กล่าวแล้วว่า เสรีภาพและความเสมอภาค จะถูกใช้ถูกเรียกหาอย่างถูกต้อง และจะมั่นคงยั่งยืน เมื่ออยู่บนพื้นฐานแห่งภราดรภาพ

ในเรื่องนี้ ท่านให้หลักปฏิบัติไว้ข้อหนึ่ง ซึ่งมีทั้งภราดรภาพและความเสมอภาคกำกับอยู่ด้วยกันในข้อเดียวพร้อมกันไปเลย ไม่ต้องแยกพูดแยกทำทีละข้อ เรียกว่า “**สมานัตตตา**” แปลว่า ความมีตนเสมอกัน ซึ่งถ้าแปลให้เข้ากับความเข้าใจของคนไทย ก็แปลได้ว่า **ความมีตนเสมอสมาน**

“สมาน” ในภาษาบาลี แปลว่า เสมอกัน เท่ากัน แต่เมื่อเข้ามาในภาษาไทย และใช้กันสืบมานาน อาจจะได้มีความหมายเอียงไปในแง่เป็นการเชื่อม ประสาน หรือเข้าร่วมกัน จนพจนานุกรมไทยถือเป็นคำสองคำต่างหากกัน

(กลายเป็นว่า “สมาน” คำหนึ่ง มาจากภาษาบาลี แปลว่า เสมอ หรือเท่ากัน และ “สมาน” อีกคำหนึ่ง เป็นคำไทย ไม่มีที่มา แปลว่า เชื่อม ทำให้ติด หรือเข้ากันสนิท)

ขอให้สังเกตความหมายเดิมตามหลัก “สมานัตตตา” ที่ว่า มีตนเสมอกันนั้น ท่านผู้รู้ตีความกันสั้นๆ ว่า ทำตัวให้เข้ากันได้ ไม่ถือเนื้อถือตัว มองแยกแยกออกไปว่า มีความเสมอภาค เท่าเทียมกัน ไม่ดูถูกดูหมิ่นกัน ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง หรือไม่เลือกที่รักผลักที่ชัง (ให้ความเป็นธรรม)

หันไปดูความหมายเดิมซึ่งท่านแสดงไว้เป็นภาษาบาลีว่า สมานัตตตา คือ สมานสุขทุกขตา หรือสมานสุขทุกขภาวะ ได้แก่ ความเป็นผู้มีสุขและทุกข์เสมอกัน (หรือเสมอกันในสุขและทุกข์) หมายความว่า คราวสุขก็สุขด้วย คราวทุกข์ก็ทุกข์ด้วย (ทั้งเท่ากัน และไม่ทั้งกัน) แปลอย่างไทยว่า **“ร่วมสุขร่วมทุกข์”**

ลึกลงไป ยังมีความหมายอีกชั้นหนึ่ง คือความเสมอกันโดยการพัฒนาในธรรม แต่ความหมายที่ใช้ทั่วไปก็เป็นอย่างที่ว่ามานี้ ซึ่งรวมแล้วก็ชัดเจนที่ว่า เป็นความเสมอภาคเชิงสมาน หรือความเสมอภาคที่มีภราดรภาพรวมหรือกำกับอยู่ด้วยพร้อมกันในตัว

เมื่อความเสมอภาคมีภราดรภาพกำกับแล้ว ก็ส่งผลไปยัง เสรีภาพด้วย เพราะความเสมอภาคเป็นตัวกำกับเสรีภาพอยู่แล้ว (เช่น คนจะต้องมีเสรีภาพเท่าเทียมกัน) หลักการทั้งสาม คือ เสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพ จึงบูรณาการอยู่ในหลักสมานัตตตานี้ เป็นองค์รวมที่สมดุล

เวลานี้ ประชาธิปไตยประสบปัญหาอย่างหนัก ทั้งในเรื่องการใช้เสรีภาพ ทั้งในการเรียกร้องความเสมอภาค กับทั้งไม่มีการพูดถึงภราดรภาพ นี่คือการที่หลักการทั้งสามนั้น ได้แตกแยกกระจัดกระจายกันไปหมด

พร้อมกันนั้น ความเสมอภาค ก็มีนัยเชิงแก่งแย่งและแบ่งแยก โดยเน้นแง่เศรษฐกิจที่มุ่งเอาผลประโยชน์ทางธุรกิจมักเฟ่งจ้องกันที่ว่า เธอได้เท่าไร ฉันได้เท่าเธอหรือไม่ แทนที่จะพัฒนาประชาธิปไตย คนกลับพาลสังคมหันห่างแปลกแยกออกไปจากวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยมากยิ่งขึ้นๆ

จะต้องหันเข้าสู่หลักการแห่งสมานัตตตา* ให้สมภาพหรือความเสมอภาค มีชื่อตรงแท้เป็น**สมานภาพ** ที่คนใช้เสรีภาพได้เท่าเทียมกัน บนฐานแห่งภราดรภาพ ที่ประชาชนมีวิถีชีวิตแห่งประชาธิปไตย อันสมควรสมานสามัคคีมีเอกภาพ โดยอยู่ร่วมกัน อย่างร่วมแรงร่วมใจ ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันแก้ปัญหา ร่วมกันทำการสร้างสรรค์ สมเป็นการร่วมสุขร่วมทุกข์ เอื้อให้แต่ละคนพัฒนาชีวิตของตนก้าวหน้า ออกจากในธรรมสูงขึ้นไป จนสามารถมีชีวิตที่สมบูรณ์

เมื่อมองตรงจุดแล้ว จะจับที่ไหน องค์ประกอบทั้งหลายของประชาธิปไตยก็โยงมาประสานกันได้ทั้งหมด และเมื่อทำได้ตรงจุดนั้นแล้ว ประชาธิปไตยที่มองเหมือนเป็นเรื่องใหญ่มหึมาดูท่าว่ายากนักหนา ก็เกิดเป็นจริงขึ้นมาได้ในฉับพลัน

---

* **สมานัตตตา**เป็นฐานร่วม ให้คนมารวมกัน เข้าถึงกัน มีส่วนร่วมด้วยกัน แล้วก็ปฏิบัติต่อกัน ด้วยการเผื่อแผ่ให้ปัน (**ทาน**) พุดดีด้วยใจรัก (**ปิยวาจา**) และบำเพ็ญประโยชน์ (**อรรถจริยา**) ครบชุดที่เรียกว่า**สังคหัตถ์ ๔** (หลักการรวมคนไว้ในสามัคคี)

วันนี้ อาตมภาพได้นำเอาหลักเรื่องประชาธิปไตยมาพูด ก็เพราะว่า ญาตีโยมตั้งใจทำบุญอุทิศกุศลแก่ท่านที่เสียชีวิตในเหตุการณ์เรียกร้องประชาธิปไตย

ขออย่าว่า ที่พูดอย่างนี้ก็เพื่อให้ท่านที่เสียชีวิตไปแล้วนั้น ไม่เสียชีวิตไปเปล่า การที่จะสถาปนาระบบประชาธิปไตยได้ เราจะต้องสถาปนาสาระของประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นด้วย อย่างที่บอกแต่ต้นแล้วว่ารูปแบบก็สำคัญ แต่อย่าเอาเพียงแค่รูปแบบอย่างเดียว เพราะรูปแบบหรือระบบนั้น ถ้าไม่มีเนื้อหาสาระ ก็ไร้ความหมาย

เพราะฉะนั้น เราจะต้องเตือนกันในการที่จะทำสิ่งซึ่งมีผลระยะยาว คือการสร้างเนื้อหาสาระของประชาธิปไตย และเนื้อหาสาระของประชาธิปไตย ที่ว่านี้ ก็คือธรรมนั่นเอง ไม่หนีไปไหนเลย

เรื่องของประชาธิปไตยนั้น ในที่สุดก็หนีธรรมะไปไม่พ้น ต้องมีธรรมและเอาธรรมไปใช้ปฏิบัติ โดยเฉพาะรู้จักเลือกจับธรรมะให้ตรงกับเรื่องราว พอจับให้ตรงเรื่องแล้ว ก็เอาไปสร้างสรรค์ประชาธิปไตยได้สำเร็จผล เราก็จะมีครบบริบูรณ์ ทั้งรูปแบบคือระบบ พร้อมทั้งเนื้อหาคือสารธรรมด้วย ก็จะเป็นประชาธิปไตยโดยสมบูรณ์

ขอตั้งความหวังไว้ว่า สังคมไทยของเราจะได้พัฒนาประชาธิปไตยในความหมายที่แท้จริง ดังที่ได้ยกความมากล่าวนี้

ในโอกาสนี้ ขออนุโมทนาน้ำใจของโยมญาติมิตรทุกท่านที่ได้ระลึกถึงท่านผู้ได้ล่วงลับเสียชีวิตไป ซึ่งเป็นน้ำใจที่ประกอบด้วยธรรม จึงเป็นบุญเป็นกุศลอยู่ในตัว ก็ขอให้บุญกุศลนี้ เป็นเครื่องอภิบาลรักษาให้ทุกท่านเจริญด้วยจตุรพิธพรชัย มีความอุดมงามมั่นคง ร่มเย็นเป็นสุขในธรรม ทุกเมื่อ

ผนวก

Americanism

คำปราศรัยของประธานาธิบดี Theodore Roosevelt เรื่อง “Americanism” (อเมริกันนิยม) เมื่อ ค.ศ.๑๙๑๕ (พ.ศ.๒๔๕๘) ได้เน้นย้ำเรื่องจิตสำนึกต่อการทำหน้าที่ไว้หนักแน่นมาก ขอยกข้อความ บางตอนมาให้ดูแนวคิโดอเมริกัน เพื่อประกอบการศึกษา (ให้ดูข้อความเดิมเพื่อความชัดเจน)

I appeal to history. Among the generals of Washington in the Revolutionary War ...; but these and all the other signers of the Declaration of Independence stood on an equality of duty and right and liberty, as Americans and nothing else. ...

Now this is a declaration of principles. ... First and foremost let us all resolve that in this country hereafter we shall place far less emphasis upon the question of right and much greater emphasis upon the matter of duty. ... that form of high-minded patriotism which consists in putting devotion to duty before the question of individual rights. ...

Business men, professional men, and wage workers alike must understand that there should be no question of their enjoying any rights whatsoever unless in the fullest way they recognize and live up to the duties that go with those rights. ...

We should meet this situation by on the one hand seeing that these immigrants get all their rights as American citizens, and on the other hand insisting that they live up to their duties as American citizens. ... It would then be a duty to see that they were given ample opportunity to learn to read and write and that they were deported if they failed to take advantage of the opportunity. ...

[Theodore Roosevelt’s “Americanism” speech delivered on October 12, 1915, at Carnegie Hall in New York City. *Microsoft Encarta Encyclopedia 2001*]

ภาค ๒

ประเทศเป็นประชาธิปไตยไม่ได้
ถ้าประชาชนไม่เป็นธรรมาธิปไตย

ประเทศเป็นประชาธิปไตยไม่ได้ ถ้าประชาชนไม่เป็นธรรมาธิปไตย

-๐-

ปัญหาพื้นฐานของสังคมไทย คือ

ท่าอย่างไรจะให้ประชาชนต้องการประชาธิปไตย*

... เวลาพูดถึงประชาธิปไตย เรามักจะพูดถึง "รูปแบบ" และ คนก็มักสนใจในเรื่องของรูปแบบกันมาก เช่น การจัดองค์กรที่ใช้ อำนาจของประชาธิปไตยเป็น ๓ ส่วน คือ องค์กรฝ่ายนิติบัญญัติ องค์กรฝ่ายบริหาร และองค์กรฝ่ายตุลาการ จะต้องมีการเลือกตั้ง ตลอดจนอะไรต่างๆ ที่เป็นกลไกของระบอบนี้

แต่ประชาธิปไตยที่แท้จริงนั้น ตัวมันก็คือ "เนื้อหาสาระ" การ ที่มีรูปแบบก็เพื่อจะให้เนื้อหาสาระเกิดมีผลในทางปฏิบัติ คือเพื่อจะ สื่อสารออกมาเท่านั้นเอง ถ้าหากไม่มีเนื้อหาสาระ รูปแบบก็จะไม่มี ความหมายใดๆ ทั้งสิ้น

เหมือนกับเรามีแก้วน้ำเพื่ออะไร ก็เพื่อจะใส่น้ำเก็บไว้ได้และ

---

* หัวข้อแรกนี้ **คัดตัดตอนจาก** หนังสือ **การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน** ซึ่งเรียบเรียง จากปาฐกถาในการประชุมทางวิชาการ ที่สถาบันราชภัฏสวนดุสิต ๒๕ มกราคม ๒๕๓๘

กินน้ำได้สะดวก ถ้าไม่มีน้ำ แก้วน้ำก็ไม่มี ความหมาย ประชาธิปไตย แม้จะมีรูปแบบได้อย่างไร ถ้าไม่มีเนื้อหาสาระ ก็ไม่มี ความหมาย

ว่าที่จริง รูปแบบต่างๆ เช่น รัฐสภา ครม. ศาล การเลือกตั้ง เป็นต้น ถ้าจะพูดกันให้ชัด ต้องบอกว่าเป็นเพียง "เครื่องมือของประชาธิปไตย" เท่านั้น ไม่ใช่เป็นตัวประชาธิปไตย

ตัวประชาธิปไตย ก็คือวิถีชีวิตของคนที่อยู่ร่วมกันและช่วยกัน จัดสรรความเป็นอยู่ให้ดี เพื่อให้อยู่ร่วมกันอย่างมีสันติสุข

ตัวแท้ของประชาธิปไตยอยู่ที่การช่วยกันคิด ช่วยกันทำ นำเอาสติปัญญาความสามารถของแต่ละคนออกมาร่วมกันแก้ปัญหา และสร้างสรรค์ความเป็นอยู่ร่วมกัน ให้เป็นสุขและเจริญงอกงาม

ถ้าไม่มีตัวแท้หรือเนื้อหาแท้ของประชาธิปไตยนี้ รูปแบบต่างๆ ที่ว่าเป็นเครื่องมือทั้งหลาย ก็หมดความหมาย

ปัญหาประชาธิปไตยในสังคมไทยเวลานี้ จึงเริ่มต้นตั้งแต่ว่า **“ประชาชนต้องการประชาธิปไตย หรือไม่?”**

ถ้าประชาชนต้องการมีชีวิตอยู่ร่วมกัน แบบร่วมแรงร่วมใจ ช่วยกันคิด ช่วยกันทำ ช่วยกันแก้ปัญหา ช่วยกันสร้างสรรค์ โดยนำเอาสติปัญญาความสามารถของแต่ละคนออกมาใช้ประสาน เสริมประโยชน์ ด้วยการประชุมปรึกษาหารือกัน เป็นต้น ก็เรียกว่า **ประชาชนต้องการประชาธิปไตย**

แต่ถ้าประชาชนไม่ต้องการวิถีชีวิตอย่างนี้ แม้ว่าเขาจะ ต้องการเลือกตั้ง เป็นต้น ก็ไม่เรียกว่าเขาต้องการประชาธิปไตย

ถึงตอนนั้น เครื่องมือของประชาธิปไตย เช่น การเลือกตั้ง เป็นต้น อาจจะถูกนำไปใช้เพื่อสนองความมุ่งหมายอย่างอื่น ที่ไม่ใช่

เป็นประชาธิปไตยก็ได้

เพราะฉะนั้น ในสังคมไทยเวลานี้ สิ่งที่จะต้องทำ ซึ่งมักถูกดูเบา และมองข้ามไป คือ การทำให้ประชาชนต้องการประชาธิปไตย

คุณภาพของประชาธิปไตย

ขั้นตอนคุณภาพของประชาชน*

เมื่อพูดถึงประชาธิปไตย ถ้าจะกล่าวถึงความหมาย เรามีวิธีพูดง่ายๆ อย่างหนึ่ง คือ ยกเอาวาทะของประธานาธิบดีลินคอล์น มาอ้าง เพราะคนชอบและรู้จักกันมาก คือวาทะที่กล่าวถึงประชาธิปไตย ว่าเป็น “การปกครองของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน”

วาทะนี้คนจำกันแม่น แต่น่าสังเกตว่า เวลาพูดกัน คนมักมองความหมายในแง่ของความรู้สึกที่ตื่นเต็นว่า พวกเราประชาชน “จะได้” เช่น จะได้สิทธิ ได้อำนาจ หรือได้ความเป็นใหญ่ในการที่จะเป็นผู้ปกครอง แต่อีกแง่หนึ่งที่ไม่ค่อยได้มอง คือ ความรับผิดชอบ

ในวาทะของลินคอล์นนี้ ถ้าพิจารณาลึกลงไปให้เห็นความหมายที่ซ่อนอยู่ข้างใน ก็จะต้องพูดต่อไปอีก กล่าวคือ ที่ว่าประชาธิปไตยเป็นการปกครองของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชนนั้น เป็นการเตือนให้รู้สึกตัวด้วยว่า คุณภาพของประชาธิปไตยอยู่ที่คุณภาพของประชาชน เพราะว่า ตามปกติคุณภาพของการปกครอง ย่อมขึ้นต่อคุณภาพของผู้ปกครองเป็นสำคัญ

* หัวข้อที่ ๒-๖ **คัดัดัดปรับจาก** ตอนที่ ๑ ว่าด้วย “ประเทศจะเป็นประชาธิปไตย ประชาชนต้องมีการศึกษา” ในหนังสือในชุดปฏิรูปการศึกษา เรื่อง **กระบวนการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาคนสู่ประชาธิปไตย** ซึ่งเรียบเรียงจากปาฐกถาพิเศษ ในการสัมมนาทางวิชาการ จัดโดยกรมวิชาการ ที่โรงแรมโซลทวินทาวเวอร์ กรุงเทพฯ วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๑

สมัยก่อน เมื่อปกครองด้วยระบอบราชาธิปไตย พระราชาหรือมหากษัตริย์เป็นผู้ปกครอง คุณภาพของราชาธิปไตยก็อยู่ที่คุณภาพของพระราชามหากษัตริย์นั้น ถ้าพระราชาดีมีปรีชาสามารถ บ้านเมืองก็เจริญมั่นคงร่มเย็นเป็นสุข แต่ถ้าพระราชาร้ายด้อยปัญญาไม่มีความสามารถ บ้านเมืองก็เสื่อมโทรมเดือดร้อน

สมัยนี้ ในเมื่อประชาชนมาเป็นผู้ปกครอง บ้านเมืองจะเป็นอย่างไร ประชาธิปไตยจะมีคุณภาพแค่ไหน ก็อยู่ที่คุณภาพของประชาชน

ความหมายที่ว่ามานี้น่าจะมีความสำคัญมากกว่า คือ ถ้าประชาชนมีคุณภาพดี ประชาธิปไตยก็มีคุณภาพดีด้วย ถ้าประชาชนมีคุณภาพต่ำ ประชาธิปไตยก็จะเป็นประชาธิปไตยอย่างเลวด้วย เพราะ **คุณภาพของประชาธิปไตย ขึ้นต่อคุณภาพของประชาชน**

แล้วคุณภาพของประชาชนขึ้นต่ออะไร ก็ขึ้นต่อการศึกษา เพราะฉะนั้นตรงนี้แหละคือตอนที่ประชาธิปไตยมาสัมพันธ์กับการศึกษาโดยตรง

ประชาชนปกครอง คือประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจตัดสินใจ

ยังมีข้อพิจารณาต่อไปว่า เมื่อประชาชนเป็นผู้ปกครอง ก็หมายความว่าประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจตัดสินใจ เพราะว่า **คนไหนปกครอง คนนั้นก็เป็นเจ้าของอำนาจตัดสินใจ**

การตัดสินใจเป็นเรื่องสำคัญมาก หากตัดสินใจถูกก็ดีไป ถ้าตัดสินใจผิด ก็อาจเกิดความเสื่อมความพินาศทุกอย่างทุกประการ
 ที่นี้ การที่จะตัดสินใจผิด หรือตัดสินใจถูก ก็อยู่ที่ความเป็น

คนดีและมีปัญญา คือมีคุณธรรม และมีความรู้ความเข้าใจเฉลียวฉลาดสามารถในการคิดเป็นต้น ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ประชาชนควรจะมี ถ้าประชาชนเป็นคนดี ตั้งใจดี มีความรู้ความเข้าใจ มีปัญญาคัดเจน คิดเป็น มองเห็นความจริง ก็ตัดสินใจได้ถูกต้อง

ดังนั้น จึงเห็นชัดว่า ประชาธิปไตยจะดี ก็อยู่ที่ประชาชนซึ่งเป็นผู้มีอำนาจตัดสินใจนั้น จะต้องเป็นคนดีและมีปัญญา อันนี้เป็นเรื่องง่าย ๆ

เสี่ยงข้างมากตัดสินความต้องการได้

แต่ไม่อาจตัดสินความจริง

ที่นี้พิจารณาต่อไปอีก ที่ว่าประชาชนเป็นใหญ่ มีอำนาจตัดสินใจนี้ การตัดสินใจนั้นวินิจฉัยด้วยเสี่ยงข้างมาก คือเอาเสียงข้างมากเป็นใหญ่ ในเรื่องนี้มีข้อสังเกต ๒ อย่าง คือ

๑. ถ้าคนส่วนใหญ่เป็นคนโง่ เสี่ยงข้างมากที่วินิจฉัยก็จะเป็นการตัดสินใจเลือกอย่างโง่ๆ หรือแม้แต่เลือกไปตามที่ถูกเขาหลอกล่อ ทำให้ผิดพลาดเสียหาย แต่ถ้าคนส่วนใหญ่เป็นคนดีมีปัญญา ก็จะได้เสี่ยงข้างมากที่ตัดสินใจเลือกได้ถูกต้องเป็นผลดี จึงต้องให้ประชาชนมีการศึกษา เพื่อจะได้เสี่ยงข้างมากที่ตัดสินใจโดยมีโดยใช้ปัญญา

๒. ความจริงของสิ่งทั้งหลาย ย่อมเป็นอย่างที่มันเป็น มันย่อมไม่เป็นไปตามการบอก การสั่ง การลงคะแนนเสียง หรือตามความต้องการของคน ดังนั้น คนจะไปตัดสินใจความจริงไม่ได้ แต่เป็นหน้าที่ของคนเองที่จะต้องตัดสินใจเลือกสิ่งที่เป็นจริง หรือให้ตรงกับ

ความจริง และคนที่จะทำอย่างนั้นได้ ก็ต้องมีปัญญา จึงต้องให้ประชาชนมีการศึกษา เพื่อจะได้เสียงข้างมากที่ตัดสินใจเลือกเอาสิ่งที่ถูกต้องเป็นจริง

ขออย่าว่า **เสียงข้างมากตัดสินใจความจริงไม่ได้** อันนี้เป็นหลัก
ธรรมดา **เราตัดสินใจ ไม่ใช่ตัดสินใจความจริง**

ถ้าเอาเสียงข้างมากมาตัดสินใจความจริง ก็เป็นไปไม่ได้

หากย้อนหลังไปประมาณสัก ๒๐๐ ปี ตอนนั้น ถ้าไปถามคนทั้งหลายว่าโลกมีรูปร่างอย่างไร เขาจะบอกว่าโลกแบน คนตั้งล้านหรือ ๕๐-๑๐๐-๑,๐๐๐ ล้าน บอกว่าโลกแบน แต่คนที่รู้และบอกความจริงได้ อาจมีคนเดียว และคนเดียวนั้นแหละถูกต้อง

เพราะฉะนั้น เราไม่สามารถเอาเสียงข้างมากมาตัดสินใจความจริงได้ ถ้าอย่างนั้นเราเอาเสียงข้างมากมาตัดสินใจอะไร

เราเอาเสียงข้างมากมาตัดสินใจความต้องการ คือบอกว่าจะเอาอย่างไร ในแง่นี้เราบอกได้ว่า ประชาชนมีความต้องการอะไร จะเอาอย่างไร แล้วก็มีมติเป็นที่ตกลงกันว่า จะเอาอย่างนี้

วางเป็นหลักไว้เลยว่า: เสียงข้างมากตัดสินใจความต้องการได้ แต่ตัดสินใจความจริงไม่ได้

ประชาชนจะตัดสินใจถูกต้อง ประชาชนต้องมีการศึกษา

อย่างไรก็ตาม ความต้องการนั้น จะถูกต้องได้ผลดีหรือไม่ ในที่สุดก็ต้องมาบรรจบกับความจริงตรงที่ว่า จะต้องเป็นความต้องการที่เกิดจากเจตนาที่ดีและมีความรู้ความเข้าใจอะไรดี-จริง-ถูกต้อง-เป็นประโยชน์ที่แท้

มีกรณีไม่น้อย ที่คนตัดสินใจไม่เอาความจริง และมีกรณีมากมายที่คนตัดสินใจเลือกไม่ได้สิ่งที่ถูกต้องเป็นจริง

ดังนั้น เราจะต้องมีกระบวนการที่จะทำให้คนตัดสินใจเลือกให้ตรงและให้ได้สิ่งที่ถูกต้องเป็นจริง ถ้าอยากจะมีประชาธิปไตย ก็ต้องถือการกิจนี้เป็นเรื่องใหญ่ ที่จะต้องทำให้สำเร็จ

รวมความปัญหาอยู่ที่ว่า ทำอย่างไรจะให้ความต้องการที่ว่า จะเอาอย่างไหนนั้น ไปบรรจบกับความมุ่งหมายที่ดี โดยมีสติปัญญาที่รู้เข้าใจว่า อะไรเป็นความจริงความถูกต้องและตัวประโยชน์แท้ที่ควร จะเอา คือ ต้องให้ความต้องการนั้น ไปตรงกับความจริงความถูกต้อง และความเป็นประโยชน์ที่แท้จริง มิฉะนั้นความต้องการนั้นก็ผิด

เมื่อคนตัดสินใจด้วยความต้องการที่ผิด การตัดสินใจนั้นก็ จะผิด จะเลือกผิด เอาผิด และก่อให้เกิดผลร้าย เพราะฉะนั้น จึงหนีไม่พ้นที่จะต้องทำให้คนมีความรู้ มีสติปัญญา เราจึงต้องเน้นกันว่า คนจะต้องมีวิจารณ์ญาณ (หรือจะใช้คำศัพท์ให้ลึกลงไปกว่านั้น ก็คือ ต้องมีโยนิโสมนสิการ) ...

ดังนั้น คนจะต้องมีการศึกษา เพื่อให้เกิดสติปัญญา ที่จะมา ประสานความต้องการให้ตรงกับความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม และประโยชน์สุขที่แท้ เพื่อให้ประชาชนตัดสินใจเอาสิ่งที่ถูกต้อง ดีงาม และเป็นประโยชน์อย่างแท้จริง ไม่ใช่เพียงแค่อัดสินใจ เอาสิ่งที่ตนชอบใจ

กับทั้งเพื่อให้ประชาชนมีความรู้เท่าทัน ที่จะไม่เอาอำนาจ ตัดสินใจของตนไปยกให้แก่พ่อมดลังคม

ด้วยเหตุนี้ การใช้เสียงข้างมากมาตัดสิน จึงต้องให้เป็นเสียง

แห่งสติปัญญา ที่แสดงถึงความต้องการอันฉลาด ที่จะเลือกเอาสิ่งที่ดีงาม ถูกต้อง เป็นประโยชน์แท้จริง

สรุปว่า การศึกษาจำเป็นต่อประชาธิปไตย เพื่อพัฒนาประชาชนให้ทำหน้าที่หรือใช้อำนาจตัดสินใจอย่างได้ผลดีใน ๒ ประการ คือ

๑. ให้เสียงข้างมากที่จะใช้วินิจฉัย เกิดจากการตัดสินใจของคนที่ เป็นบัณฑิต คือคนดีมีปัญญา ที่เข้าถึงความจริง และอยู่กับความดีงามถูกต้อง

๒. ให้การตัดสินใจของคน เกิดจากความต้องการที่มาประสานกับปัญญาที่รู้ และให้เลือกเอาสิ่งที่ถูกต้อง ดีงาม จริงแท้ และเป็นประโยชน์แท้จริง

ถึงตรงนี้ ก็มองเห็นแล้วถึงเหตุผลที่ประชาธิปไตยต้องเอา การศึกษามาพัฒนาคน

วางได้อีกหลักหนึ่งว่า: เสียงข้างมากตัดสินใจความจริงไม่ได้ แต่เสียงข้างมากนั้น เราใช้ตัดสินใจเลือกเอาความต้องการที่ดีงามฉลาด ถูกต้องตรงตามความจริง*

หนึ่งบัณฑิต ดีกว่าพันพาล

แต่ประชาธิปไตยต้องการให้ทั้งพันเป็นบัณฑิต

มีคาถาพุทธศาสนสุภาษิตบทหนึ่งบอกว่า คนเขลาอ่อนปัญญา มาประชุมกันมากมายเกินพัน พวกเขาได้แต่คร่ำครวญรำพันตัดพ้อต่อกัน ปัญหาก็คูณไม่ได้แก้ แต่บัณฑิตเพียงผู้เดียวเข้ามา เขารู้จักใช้

---

* ใช้อีกสำนวนหนึ่งว่า “ที่เป็นอรรถ และเป็นธรรม” คือ ทั้งเป็นประโยชน์ตรงจุดหมาย และถูกต้องดีงามชอบธรรม

ปัญญา พากันทั้งผ่านพ้นปัญหาไปได้ (ดู ชุ.ชา. ๒๗/๔๙/๓๒)

ที่ว่าไม่ได้หมายความว่า จะให้หันไปนิยมการปกครองแบบบุคคลเดียว เพราะถ้าบัณฑิตผู้เดียว เปลี่ยนมาเป็นคนพาลผู้เดียวละ ก็กลายเป็นว่า คนพาลผู้เดียวมาตัดสินใจ ก็จะมียุ่งกันใหญ่

ตัวปัญหาอยู่ที่ว่า เมื่อคนตั้งพันที่อ่อนปัญญา ไม่สามารถแก้ปัญหาก็ได้ เราจะทำอย่างไร

เรายอมรับว่า บัณฑิตคนเดียว ดีกว่าคนพาลตั้งพัน แต่ใครๆ ก็ต้องยอมรับว่า มีบัณฑิตพันคน ดีกว่ามีบัณฑิตคนเดียว ประชาธิปไตยต้องการให้คนทั้งพันเป็นบัณฑิต

๑. จะได้ไม่ต้องเสี่ยงต่อการที่จะได้คนเดียวที่เป็นพาล แทนที่จะได้คนเดียวที่เป็นบัณฑิต

๒. มีบัณฑิตพันคน จะตัดสินใจได้ผลดีกว่ามีบัณฑิตคนเดียว

ดังนั้น เมื่อเราปกครองด้วยระบบประชาธิปไตย เราก็เลยมีภาระที่จะต้องทำให้คนทั้งพันหรือส่วนใหญ่ของพันนั้น เป็นบัณฑิตผู้มีสติปัญญา

อันนี้คือสาระที่การศึกษาจะมาช่วยประชาธิปไตย คือพัฒนาคนทั้งพันที่มาประชุมกันไม่ได้เรื่องนั้น ให้กลายเป็นบัณฑิตขึ้นมา

โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันนี้ มีข่าวสารมากมาย และรวดเร็ว จนกระทั่งเราบอกว่า มันล้น เราตามไม่ทัน

ในเมื่อข้อมูลข่าวสารมีมากมาย และมีเทคโนโลยีที่ทำให้เผยแพร่ได้ง่ายดายรวดเร็ว คนก็มีความโน้มเอียงที่จะตกอยู่ใต้อิทธิพลของผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจ มีความเชี่ยวชาญ

อย่างน้อยเริ่มต้น ผู้ที่เชี่ยวชาญด้านการข่าว คือสื่อมวลชน อาจจะชักนำผู้คนให้หันเหไปตามต้องการ และอย่างร้าย สื่อชวนเชื่อทั้งหลายก็จะได้ออกาสทำลายสังคม

ถ้าคนไม่มีวิจารณญาณ ไม่มีความสามารถในการคิด แทนที่จะวินิจฉัย ตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ได้ด้วยสติปัญญา ก็กลายเป็นว่าจะถูกอิทธิพลของสื่อครอบงำ ไม่เฉพาะสื่อชวนเชื่อทั้งหลาย ที่ร้ายอย่างยิ่ง แม้แต่สื่อมวลชนซึ่งทำหน้าที่นำเสนอ ทั้งข่าว ทั้งความคิด แต่ละคนก็ต้องศึกษาพิจารณา

แม้แต่ในประเทศที่พัฒนาแล้ว ก็กำลังมีปัญหาว่า เมื่อสังคมมีความซับซ้อนมากขึ้น สิ่งที่ต้องเรียนรู้มากขึ้น ตามไม่ไหว ก็เริ่มมีการพึ่งผู้เชี่ยวชาญ นี่ก็กลายเป็นว่า เรื่องอะไรต่อมิอะไร ก็ต้องพึ่งพาอาศัยผู้เชี่ยวชาญให้เป็นผู้ตัดสินใจ

ดีไม่ดี เราอาจจะมีคนบางพวกบางประเภทมาครองอำนาจแทนผู้ปกครองโดยไม่รู้ตัว

แล้วเรื่องก็จะกลายเป็นว่า เราอุทิศสัพเพียรพยายามเปลี่ยนผู้ปกครองจากผู้มีอำนาจคนเดียว มาเป็นผู้ปกครองคือประชาชนทั้งหมด แต่เสร็จแล้ว โดยไม่รู้ตัว ไม่ตั้งใจ ประชาชนนั้นกลับไปตกอยู่ใต้อิทธิพลของบุคคลบางพวก

ดังนั้น จึงจะ **ต้องทำให้ประชาชนไม่สูญเสียอำนาจการตัดสินใจ และไม่สูญเสียศักยภาพในการที่จะตัดสินใจได้อย่างถูกต้องด้วย**

จะให้เป็นอย่างนั้นได้ ก็ต้องเอา**ธรรมาธิปไตย** มาเป็นแกนของ**ประชาธิปไตย**

ธรรมาธิปไตย เป็นเกณฑ์ตัดสินใจ*

ที่นี่ ธรรมาธิปไตยคืออะไร มันก็คือ **หลักเกณฑ์ในการตัดสินใจของบุคคลที่อยู่ หรือร่วมอยู่ ในระบบการปกครองนั้น ...**

ลองมองดูปฏิบัติการในกิจกรรมของระบบประชาธิปไตยสิ **แค่เลือกตั้ง** นี้ ชาวบ้านแต่ละคนก็มีเกณฑ์ในการตัดสินใจของตัวเอง

ชาวบ้านที่มาเลือกตั้งนั้น ถ้าคนไหนตัดสินใจโดยเอาผลประโยชน์ของตัวเป็นใหญ่ ตัดสินใจลงคะแนนโดยเอาเงินซื้อเสียงที่ตัวจะได้เป็นหลัก นี่ถือเป็น **อัตตาธิปไตย***

ถ้าชาวบ้านคนไหนได้แต่คอยฟังเสียงนิยม เรียกว่าไปตามกระแส ไม่มีหลักของตัวเอง ตัดสินใจลงคะแนนแบบเฮไปตามพวก ก็เป็น **โลกาธิปไตย**

ที่นี่ ถ้าชาวบ้านแต่ละคนที่จะเลือกตั้งนั้น ตัดสินใจโดยตรวจสอบเรื่องราว สืบค้นความจริง หาข้อมูลให้ชัดเจนถ่องแท้ ใช้ปัญญาพิจารณาว่า ผู้สมัครคนไหนเป็นคนดี ประพฤติถูกต้องสุจริตชอบธรรม มีปัญญา มีความสามารถ มุ่งหน้าทำประโยชน์แก่ส่วนรวม แก่สังคม ประเทศชาติ ก็ตัดสินใจลงคะแนนไปตามเกณฑ์ของความดีงามความ ถูกต้องนั้น นี่ก็คือเป็น **ธรรมาธิปไตย**

แต่ละคนที่มา ร่วมในการปกครองระบอบประชาธิปไตย

---

* หัวข้อที่ ๗-๑๓ **คัดัดัดปรับจาก** หนังสือ **ธรรมาธิปไตยไม่มา จึงหาประชาธิปไตยไม่เจอ** ซึ่งเป็นการตอบคำถามของคณะบุคคลในเครือข่ายองค์กรพระพุทธศาสนา ที่เร่งรัดไปนมัสการถามที่วัดญาณเวศกวัน เมื่อตอนค่ำ วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๔

* **อัตตาธิปไตย** ใช้ในความหมายที่ตึกได้ คือตัดสินใจในทางดีด้วยเคารพตน หรือถือเกียรติถือศักดิ์ศรีของตน, เช่นเดียวกับโลกาธิปไตย ที่ในแง่ดี หมายถึงตัดสินใจในทางดีด้วยคำนึงถึงผู้รู้ เกรงคำตำหนิตินิน เป็นต้น แต่ไม่ดีเท่าธรรมาธิปไตย

อย่างเช่นชาวบ้านทุกคนที่มาเลือกตั้ง พอตัดสินใจถูกต้อง แต่ละคนนั้นก็เป็นประชาธิปไตยแล้ว ถ้าแต่ละคนเป็นประชาธิปไตยอย่างนี้ ละก็ประชาธิปไตยก็ดีได้แน่เลย

... ประชาธิปไตย ก็คือ ประชาชน ที่มาจากแต่ละคนๆ นั้นแหละ มีอำนาจที่จะทำการตัดสินใจ ...

ผู้ทรงสถาการณ: สมมติว่า ถ้าผมเลือก ส.ส. โดยเพราะ ส.ส. คนนี้เคยเอาเงินมาให้ผม อันนี้เป็น*อัตตาธิปไตย* แต่ถ้าผมเลือก เพราะได้ยินว่าคนส่วนใหญ่ชอบเขา อันนี้เป็น*โลกาธิปไตย* แต่ถ้าคิดว่า เอ...เขาเป็น คนดีไหม เขาเหมาะสมที่จะเป็นหรือไม่ อันนี้เป็น *ธรรมาธิปไตย* อย่างนั้นหรือครับ

จะตัดสินใจได้ดี คนต้องมีปัญญา จึงต้องมีการศึกษา

พระ: ถูกแล้ว *ธรรมาธิปไตย* ก็คือ ต้องมีปัญญารู้ว่าอะไรคือความจริง อะไรถูกต้อง อะไรดีงาม แล้วจึงตัดสินใจลงคะแนนอย่างจริงใจไปตามมติของปัญญานั้น

นี่แหละ พอถึงตรงนี้ มันก็เป็นเรื่องใหญ่ขึ้นมาทันที คือต้องศึกษา จึงจะมีปัญญาให้รู้ได้

ทำไมการศึกษาจึงสำคัญนักสำหรับระบอบประชาธิปไตย ก็เพราะว่า คนจะตัดสินใจด้วย*ธรรมาธิปไตย*ได้ จะต้องมีการศึกษาให้เกิดความรู้เข้าใจ ตั้งแต่รู้ข้อมูล รู้ความจริงความถูกต้องในเรื่องนั้นๆ ว่าเป็นอย่างไร เริ่มตั้งแต่ต้องศึกษาคนที่มาสมัครรับเลือกตั้ง ว่าบุคคลนี้เป็นอย่างไร มีประวัติอย่างไร เป็นคนดี เป็นคนที่เชื่อถือไว้วางใจได้ไหม เป็นคนมีอุดมคติ มุ่งจะทำงานเพื่อส่วนรวมจริงหรือเปล่า

แล้วก็ดูตัวเองด้วยว่า ที่เรามาเลือกตั้งนี้ ที่เรามาทำกิจกรรมนี้ ไม่ใช่เพื่อประโยชน์ส่วนตัวนะ การปกครองนี้ เพื่อประเทศชาติ เพื่อประโยชน์ส่วนรวม เพื่อความถูกต้องดีงาม เพื่อความเป็นธรรมในสังคม เป็นต้น เมื่อพิจารณาธรรมะทั้งหมดแล้ว ตัดสินใจบนเกณฑ์ของธรรมะนั้น เรียกว่า **ธรรมาธิปไตย**

ฉะนั้น ไม่ว่าจะอยู่ในเรื่องใดก็ตาม เราต้องตัดสินใจบนเกณฑ์ของธรรมาธิปไตย เมื่อมาเป็นนายกรัฐมนตรี ก็ต้องถือธรรมเป็นใหญ่ ในการตัดสินใจทุกกรณี เกณฑ์นี้ใช้ได้ในทุกกิจกรรม ทุกกรณีเลย

เป็นอันว่า ธรรมาธิปไตยนี้ ไม่ใช่เป็นระบบ แต่มันเป็นเกณฑ์ การตัดสินใจของแต่ละบุคคล มันอยู่กับตัวของทุกคนเลยทีเดียว

อำนาจตัดสินใจ คือตัวกำหนดระบอบการปกครอง

ผู้ห้วงสัจธรรมการณ: ธรรมาธิปไตยนี้เป็นคุณสมบัติของคน ใช้ไหมครับ?

พระ: จะว่าเป็นคุณสมบัติ ก็ยังเบาไป มันไม่หนักแน่น มันไม่จำเพาะเจาะชัดเท่ากับบอกว่า “เป็นเกณฑ์การตัดสินใจในทุกกรณี”

จะต้องพูดกันให้ชัดว่า ในเรื่องการปกครองนี้ คำที่สำคัญอย่างยิ่ง คือคำว่า **“อำนาจตัดสินใจ”**

การใช้อำนาจตัดสินใจนี้แหละ เป็นตัวทำการ ที่ทำให้การปกครองสำเร็จผลเป็นความจริงขึ้นมา

ธรรมาธิปไตย ทำไมจึงสำคัญ ก็เพราะมันเป็นเรื่องของการใช้ **อำนาจตัดสินใจ**

อำนาจตัดสินใจ เป็นหัวใจของระบบการปกครองนั้นๆ ใครมี

อำนาจตัดสินใจสูงสุด นั่นคือตัวกำหนดระบบการปกครองนั้น

เวลาให้ความหมายเป็นทางการ เราพูดกันว่า ประชาธิปไตย คือ อำนาจอธิปไตย (sovereignty) เป็นของประชาชน

จะพูดว่า อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน หรืออำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน หรือจะว่า “ประชาชนเป็นใหญ่ในแผ่นดิน” ก็ถูกทั้งนั้น ชาวบ้านฟังแล้วก็รู้สึกภูมิใจว่า ที่นี้พวกเราเป็นใหญ่ละนะ อาจจะรู้สึกโก้ แต่ก็ดูเหมือนจะลอยๆ อยู่ มันไม่โยง ไม่บ่งชี้ถึงการปฏิบัติ

ที่บอกว่า ประชาชนเป็นใหญ่ละ เป็นใหญ่อย่างไร แต่นี้ก็ยุ่งละ มันไม่ใช่แค่เป็นใหญ่อยู่โก้ๆ ถ้ามันโก้กับความใหญ่ จะไปไม่ถึงประชาธิปไตยสักที

ถ้าพูดกันแบบชาวบ้าน เอาตรงที่ว่านี้ดีกว่า คือที่ อำนาจตัดสินใจ (decision-making power) อันนี้จะเห็นทางปฏิบัติทันที

อย่างที่ว่าเมื่อไหร่ อำนาจตัดสินใจ เป็นหัวใจของระบบการปกครอง ใครมีอำนาจตัดสินใจสูงสุด นั่นคือตัวกำหนดระบบการปกครองนั้น

ถ้าเป็นระบบเผด็จการ ก็คือบุคคลเดียว ที่เรียกว่าผู้เผด็จการ หรือผู้นำมีอำนาจในการตัดสินใจ

ถ้าเป็น **คณะธิปไตย** ก็คือหมู่คณะหรือกลุ่มบุคคล เป็นผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจ

ถ้าเป็น **ประชาธิปไตย** ก็คือ ประชาชนมีอำนาจในการตัดสินใจ หรือว่า ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจตัดสินใจ

ที่นี้ ใครมีอำนาจในการตัดสินใจ ก็ต้องให้คนนั้นตัดสินใจบนฐานของธรรมาธิปไตย คือตัดสินใจด้วยเกณฑ์ของธรรมาธิปไตย

ตัดสินใจด้วยปัญญา โดยมีเจตนาเป็นธรรม คือ ธรรมาธิปไตย

เมื่อเป็นประชาธิปไตย หลักบอกว่า อำนาจตัดสินใจอยู่ที่ประชาชน

เมื่ออำนาจตัดสินใจอยู่ที่ประชาชน ก็ต้องให้ประชาชนตัดสินใจอย่างถูกต้อง คือต้องมีธรรมาธิปไตย

ก็จึงต้องมีการพัฒนาคุณภาพของประชาชน เพื่อให้ประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจในการตัดสินใจนั้น ทำการตัดสินใจด้วยปัญญา โดยมีเจตนาที่เป็นธรรม และตรงนี้แหละคือ **ธรรมาธิปไตย**

ตรงนี้คือหัวใจเลยนะ อย่าไปนึกว่าไม่สำคัญ เพราะว่าอำนาจตัดสินใจ คือหัวใจของการปกครอง และเป็นตัวกำหนดระบบการปกครอง ใครมีอำนาจในการตัดสินใจ ก็ต้องให้ตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตย

แต่ไม่จบแค่นี้ เมื่อก็ได้บอกว่า การปกครองระบอบประชาธิปไตย ก็คืออำนาจตัดสินใจอยู่ที่ประชาชน แต่ระบอบประชาธิปไตยของเรา ไม่ใช่เป็นประเภทประชาธิปไตยแบบตรง ที่ประชาชนใช้อำนาจเองโดยตรง เรามีประชาธิปไตยแบบตัวแทน

เรื่องจึงมีต่อไปอีกว่า มีคนที่ใช้อำนาจตัดสินใจแทนประชาชน หรือในนามของประชาชน

คนผู้นี้จะต้องใช้อำนาจตัดสินใจ โดยสามารถพูดได้เต็มปากว่า เพื่อประชาชน ในนามของประชาชน หรือแทนประชาชน โดยที่ว่ามันเป็นการตัดสินใจที่เป็นธรรม ก็คือตัดสินใจเป็นธรรมาธิปไตย

ที่พูดนี้หมายความว่า มันไม่ใช่จบแค่ประชาชนใช้อำนาจตัดสินใจ แต่มีคนที่ใช้อำนาจตัดสินใจในนามของประชาชน และตรงนี้ก็คือเรามีผู้นำผู้ปกครอง โดยเฉพาะนายกรัฐมนตรี

นายกรัฐมนตรีนี่เขาตัดสินใจในนามของประชาชน หรือแทนประชาชนทั้งหมด เพราะว่าตัวแทนของประชาชน คือผู้แทนราษฎรที่มีอำนาจตัดสินใจ ได้เอาอำนาจตัดสินใจไปมอบไว้ที่นายกรัฐมนตรี...

พลิกแผ่นดินไทยได้ ถ้าธรรมาธิปไตยมาในวันเลือกตั้ง

ผู้หวังดีทางการเมือง: ... ผู้แทนฯ หรือ ส.ส. ที่ชาวบ้านเลือกไปเข้าสภานั้น ก็ไปออกกฎหมายมาจัดการบ้านเมือง แล้วก็ชาวบ้านนั้นแหละต้องทำตามกฎหมาย แต่กฎหมายมันไม่มีที่จะ perfect มันออกมาอย่างนี้ๆ มันก็มีช่องโหว่ แต่ช่องโหว่ ก็ยังพอว่า บางทีร้ายกว่านั้น มันซ่อนหรือซ่อนช่องทางอะไรๆ ที่ไม่งดงามออกมาด้วย ก็มี

พระ: จึงต้องมีการปรับแก้กฎหมายกันเรื่อย ถ้าแค่ช่องโหว่ อันนี้ก็ เป็นธรรมดา ไม่ต้องห่วงหรอก แต่ถ้ามีเรื่องซ่อนหรือซ่อนแฝง ก็เป็นเรื่องน่ากลัว ข้อสำคัญจึงอยู่ที่ว่า ขอให้ผู้ออกกฎหมายและผู้ใช้กฎหมายมีใจเป็นธรรมก่อน คือ ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม ถ้าทำไม่ถูก มันก็กลายเป็นว่า มามุ่งหวังอำนาจ เพื่อจะใช้สอยการหาประโยชน์ตน ซึ่งผิดธรรมของนักปกครองโดยตรง

นี่แหละจึงว่า ทุกคนที่อยู่ในระบบประชาธิปไตย จะต้องเป็นธรรมาธิปไตย โดยเฉพาะคนที่ไปเป็นผู้แทนฯ อยู่ในสภา จะออกกฎหมายมาบังคับประชาชนและกิจการหมดทั้งประเทศ จะต้องใช้อำนาจตัดสินใจให้เป็นธรรม

แต่ผู้แทนฯ หรือ ส.ส. ในสภานั้น ก็ประชาชนชาวบ้านนี่แหละเลือกส่งเขาไป ชาวบ้านจึงตัดความรับผิดชอบไม่ได้ ถึงจะตัด ก็ไม่พ้น

ตอนนี้เรากำลังมองธรรม ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้ปกครอง คือ

ทุกคนที่อยู่ในสังคมประชาธิปไตย ก็มีความรับผิดชอบที่จะรักษาธรรม
อย่างน้อยก็เห็นแก่ประโยชน์สุขของสังคมส่วนรวม ที่จะรักษาสังคม
ที่ดีงามไว้ แต่ระดับของความรับผิดชอบ ที่เป็นธรรมของแต่ละบุคคล
จะแค่ไหน ก็ต้องว่ากันไปเป็นขั้นตอน ตามสถานะและบทบาท เป็นต้น

แต่อย่างน้อย ทุกคนก็มีธรรมที่จะต้องรับผิดชอบในฐานะที่
เป็นราษฎรของสังคมประชาธิปไตย

เราก็ต้องจับให้ได้ว่า ธรรมของราษฎรที่เป็นสมาชิกคนหนึ่ง
ของสังคมหรือประเทศประชาธิปไตยนี่คืออะไร และต้องให้ประชาชน
ทุกคนมีธรรมนี้ให้ได้ แล้วก็ให้เขาเอาธรรมนี้เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ
แค่นี้เขาก็เป็นธรรมาธิปไตย

ถ้ามีธรรมาธิปไตยตัวเดียวก็อยู่เลย พอถึงตอนเลือกตั้ง
แค่ราษฎรตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตยเท่านั้นแหละ แผ่นดินก็พลิกเลย
ใช้ใหม่ ประชาธิปไตยตัวจริงก็เผยโฉมโผล่หน้าขึ้นมาเลย

แต่นี้ จนกระทั่งเดี๋ยวนี้ ก็ยังทำไม่ได้แม้แต่ขั้นพื้นฐาน แค่การ
เลือกตั้ง ก็วนเวียนกันอยู่ที่อัตตาธิปไตยกับโลกาธิปไตย แล้วจะเจอ หน้า
ประชาธิปไตยได้อย่างไร

นี่ละ ธรรมาธิปไตยมันสำคัญตรงนี้ มันสำคัญที่เป็นเกณฑ์การ
ตัดสินใจในกิจกรรมทุกอย่างของประชาธิปไตย เป็นตัวกำหนดการ
ใช้อำนาจตัดสินใจในการปกครองระบอบประชาธิปไตย จึงมีความ
สำคัญในขั้นรากฐานที่สุด เป็นตัวแกน เป็นตัวยัน เป็นตัวสำเร็จเด็ดขาด

ผู้ห่วงสถานการณ์: เพราะฉะนั้น ในการนำเสนอความคิดครั้งนี้ ก็ควร
เสนอในแง่ที่ให้ทุกคนมีธรรมาธิปไตยในตัวเอง

พระ: ใช่ ต้องแยกให้ชัดว่า ธรรมาธิปไตยนี้ เป็นเรื่องปฏิบัติการของ

ตัวบุคคล ซึ่งแน่นอนว่า ในที่สุด **ทุกคน** แม้แต่คนที่**ไม่เป็น**ตัวของตัวเอง ก็**ต้อง** **ตัดสินใจด้วยตนเอง**

แม้แต่อย่างง่ายที่สุด คนที่เชื่อคนอื่น ก็**ต้อง**ตัดสินใจเองที่จะเชื่อ และในการตัดสินใจนั้น ถ้าจะให้**ได้**ประชาธิปไตย ก็**ต้อง**ให้ทุกคนตัดสินใจด้วย**ธรรมาธิปไตย**

ประชาธิปไตยที่**ว่า**นี้ หมายถึงประชาธิปไตยที่ดี หรือที่พึงปรารถนา ไม่ว่าคุณจะเป็น**ราษฎร** เป็น **ส.ส.** หรือเป็นผู้ปกครอง ถ้าจะให้ประเทศมีประชาธิปไตย ตัวคุณเอง**ต้อง**มี**ธรรมาธิปไตย**

โดยเฉพาะถ้าเป็นผู้ปกครอง คุณ**ต้อง**มี**ธรรม**ของนักปกครอง **ต้อง**ทำหน้าที่ของผู้ปกครอง

คุณก็สำรวจตรวจสอบตัวเองสิว่า คุณ**ได้**ตัดสินใจเพียงบนฐานแห่งอำนาจ แต่คุณ**ได้**ใช้อำนาจตัดสินใจบนฐานแห่ง**ธรรม**ของผู้ปกครอง ใช่หรือไม่ นี่มันต้องวัดกันเลยทีเดียวที่**เกณฑ์การตัดสินใจ** ...

ธรรมาธิปไตย เป็นเกณฑ์ตัดสินใจ ให้**ได้**ประชาธิปไตยที่ดี

ตรงนี้ดูให้ชัดเจนว่า ในการปกครองทุกระบบ มีองค์ประกอบสำคัญ คือ **อำนาจตัดสินใจ** อันนี้เป็นตัวกำหนดเด็ดขาด

การปกครองระบอบต่างๆ ทั้งหลายนั่น เมื่อมองไปให้ถึงที่สุด ตัวกำหนดก็อยู่ที่**อำนาจตัดสินใจ** หมายความว่า **อำนาจตัดสินใจ**สูงสุดอยู่ที่ไหน การปกครองก็คือระบอบนั้น จะเป็นระบอบการปกครองไหน ก็ดูว่า**อำนาจตัดสินใจ**สูงสุดอยู่ที่ใด

ถ้า**อำนาจตัดสินใจ**อยู่ที่บุคคลผู้เดียว ก็เป็น **เผด็จการ**

ถ้า**อำนาจตัดสินใจ**อยู่ที่คณะบุคคล ก็เป็น **คณะธิปไตย**

ถ้า**อำนาจตัดสินใจ**อยู่ที่ประชาชน ก็เป็น **ประชาธิปไตย**

ตอนนี้ บ้านเมืองของเรา^{นี้} ตกลงกัน^{ว่า}ให้เป็นประชาธิปไตย
อำนาจตัดสินใจก็จึงมาอยู่^{ที่}ประชาชน

ที่^{นี้} ปัจจุบัน เรามีระบอบประชาธิปไตยที่มีตัวแทน ประชาชน ก็มอบ
อำนาจตัดสินใจ^{นี้}ให้แก่ตัวแทนของตน ด้วยการไปเลือกตั้งผู้แทนราษฎร ที่
เรียกกันสั้นๆ ว่า ส.ส. (คือ “สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร”)

แล้วตัวแทน หรือ ผู้แทน (ส.ส.) เหล่า^{นี้} ก็ไปประชุมกันที่สภา
ให้ความเห็นชอบว่าจะให้ ส.ส. คนไหนขึ้นมาเป็นผู้นำหรือเป็น
หัวหน้าผู้บริหาร ที่เรียกว่าเป็น **นายกรัฐมนตรี**

ก็เลยเท่ากับไปมอบอำนาจตัดสินใจ ให้กับคนที่เป็นนายก-
รัฐมนตรี^{นั้น}

ดังนั้น นายกรัฐมนตรีก็จึงเป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ และ
ทำการตัดสินใจในนามของประชาชน

ถึงแม้จะได้จัดวางกระบวนการในการตัดสินใจ และมีระบบ
ตรวจสอบถ่วงดุลคานอำนาจ เป็นต้น (ไม่ให้นายกรัฐมนตรีกลายเป็น
ผู้เผด็จการ) แต่นายกรัฐมนตรีก็เป็นแกนหรือเป็นศูนย์กลางของ
กระบวนการตัดสินใจ^{นั้น}แหละ

ที่^{นี้} ในเมื่ออำนาจตัดสินใจเป็นสิ่งสำคัญ เรียกได้ว่าเป็นหัวใจ
ของการปกครอง^{นั้น} มันก็เป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งว่า บุคคลผู้ตัดสินใจ
จะใช้อำนาจตัดสินใจ^{นั้น} ด้วยเอาอะไรเป็นตัวกำหนด หรือเอาอะไร
เป็นเกณฑ์ตัดสินใจ

นี่เราดูตรง^{นี้}นะ ไม่ว่าระบอบไหน จะเป็นระบอบเผด็จการ
หรือเป็นระบอบคณาธิปไตย หรือเป็นระบอบประชาธิปไตย ในเวลา
ที่ใช้^{ว่า}อำนาจตัดสินใจ จะเอาอะไรเป็นเกณฑ์

๑ ถ้าเอาตัวเอง เอาความยิ่งใหญ่ของตน เอาความทะนงตัว เอาทิฐิความเห็นความเชื่อยึดถือส่วนตัว เอาผลประโยชน์ของตน เป็นเกณฑ์ตัดสิน ก็เป็น **อัตตาธิปไตย**

๒ ถ้าตัดสินใจไปตามกระแสความนิยม เสียงเล่าลือ หรือแม้แต่ ไม่เป็นตัวของตัวเอง คอยฟังว่าใครจะว่าอย่างไร อย่างที่ว่แล้วแต่ พวกมากลากไป หรือตามแรงกดดัน จะเอาใจเขา จะหาคะแนน หรือ ตอบแทนการเอื้อประโยชน์ ก็เป็น **โลกาธิปไตย**

๓ ถ้าเอาความจริงความถูกต้องดีงาม หลักการ กฎ กติกา เหตุผล ประโยชน์ที่แท้จริงของชีวิตและสังคม เป็นเกณฑ์ตัดสิน โดยใช้ปัญญาหาข้อมูลตรวจสอบข้อเท็จจริงและความคิดเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวาง ให้ถ่องแท้ ชัดเจน และพิจารณาอย่างดีที่สุด เต็มขีดแห่งสติปัญญาจะมองเห็นได้ด้วยความรู้ที่ใจ ก็เป็น **ธรรมาธิปไตย**

ฉะนั้น ผู้เผด็จการก็เป็นได้ทั้งอัตตาธิปไตย โลกาธิปไตย และ ธรรมาธิปไตย

คณาธิปไตยก็เป็นได้ทั้งอัตตาธิปไตย โลกาธิปไตย และ ธรรมาธิปไตย ประชาธิปไตยก็เช่นเดียวกัน ก็เป็นได้ทั้งอัตตาธิปไตย โลกาธิปไตย และธรรมาธิปไตย

แต่ที่เราต้องการ ซึ่งดีที่สุด คือให้เป็นธรรมาธิปไตย

ถ้าผู้เผด็จการใช้เกณฑ์ตัดสินแบบธรรมาธิปไตย ก็เป็นเผด็จการที่ดี แต่เรากลัวว่าเขาจะตัดสินใจไม่รอบคอบ เพราะรู้ข้อมูลไม่ทั่วถึง หรือปัญญาอาจจะไม่พอ เป็นต้น

ถ้าคนธิปไตยที่ไหน เป็นธรรมาธิปไตย มันก็ยิ่งดี คือเป็น
อย่างดีที่สุดของคนธิปไตย แต่เราเห็นว่ายังมีจุดอ่อนอยู่มาก

ที่นี่เราหวังว่า ถ้าระบอบเป็นประชาธิปไตย และคนใช้อำนาจ ตัดสิน
ใจด้วยเกณฑ์ธรรมาธิปไตย ก็จะเป็นดีที่สุด

จะเป็นอย่างนี้ได้ ก็ต้องให้ประชาชนทุกคนเป็นธรรมาธิปไตย
เพราะประชาชนทุกคนมีอำนาจตัดสินใจ ตั้งแต่เลือกตั้งเลยทีเดียว
ทุกคนต้องตัดสินใจเลือกด้วยเกณฑ์ธรรมาธิปไตย

ธรรมาธิปไตยของชาวบ้าน ถูกทดสอบครั้งสำคัญวันเลือกตั้ง

พอถึงวันเลือกตั้ง เราตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตย เลือกใครละ
ก็ใช้ปัญญาพิจารณาตรวจสอบตราโล่ดูให้ชัดที่สุด ใครพรรคไหนเป็นคนดี
มีธรรม มีปัญญา ชื่อสัตย์สุจริต มุ่งทำประโยชน์แก่ส่วนรวมแน่นอน
ก็ได้ตัวเลย บอกว่าคนนี้เป็น “ผู้แทน” ของเราได้

ผู้แทนเป็นอย่างไร ก็แสดงว่า ผู้เลือกคงเป็นอย่างนั้น

ถ้าผู้เลือกเป็นคนดี ก็คงได้ผู้แทนที่เป็นคนดี

ถ้าผู้แทนชั่ว ก็ต้องสงสัยไว้ก่อนว่าผู้เลือกก็คงจะชั่ว หรือมี
คุณภาพต่ำ

มองไปได้ถึงทั้งประเทศ คนชาติอื่นมองดูที่ ส.ส. ไทย แล้วบอกว่า
คนไทยก็คืออย่างนี้

พูดสั้นๆ ว่า ธรรมาธิปไตยจะต้องเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ
ของทุกกิจกรรมในระบอบประชาธิปไตย

เริ่มตั้งแต่การเลือกตั้ง ซึ่งเป็นบททดสอบการใช้อำนาจตัดสินใจ
ครั้งสำคัญยิ่งใหญ่มาก สำหรับประชาชนในระบอบประชาธิปไตย

ที่นี่ พ่อชาวบ้านเลือกผู้แทนไปแล้ว การเลือกนั้นก็ส่งผลต่อขึ้นไป จนได้คนที่มาเป็นนายกรัฐมนตรี อย่างที่ว่าแล้ว

คนที่มีอำนาจตัดสินใจใหญ่ที่สุด คือผู้บริหารสูงสุด ในกรณีนี้ก็คือนายกรัฐมนตรี เพราะได้รับมอบความไว้วางใจให้เป็นผู้ใช้อำนาจตัดสินใจนี้แทนประชาชน ในนามของประชาชน หรือในนามของประเทศชาติทั้งหมด

เพราะฉะนั้น การใช้อำนาจตัดสินใจของนายกรัฐมนตรี จึงสำคัญที่สุด ...

เอาละ ระบอบประชาธิปไตยจะดีได้ คนต้องเป็นธรรมาธิปไตย

ระดับชี้ชะตาของประเทศ: ประชาชน ผู้เป็นเจ้าของอำนาจตัดสินใจ แต่ละคนต้องทำการตัดสินใจในการเลือกตั้ง ที่จะเลือกผู้แทนมารับมอบอำนาจตัดสินใจของตนไป โดยใช้เกณฑ์ธรรมาธิปไตย

ระดับตัดสินใจชะตากรรมของชาติ : นายกรัฐมนตรี และผู้ร่วมชบวนการปกครอง ซึ่งใช้อำนาจตัดสินใจในนามของประชาชน จะต้องทำการตัดสินใจในการบริหารประเทศชาติ โดยใช้เกณฑ์ธรรมาธิปไตย

นี่แหละ ประชาธิปไตย กับธรรมาธิปไตย มาบรรจบกันที่นี้ ถ้าอย่างนี้จะไม่สับสน ไม่เช่นนั้นก็ยุ่งอยู่ที่ว่า จะทำประชาธิปไตยให้เป็นธรรมาธิปไตยได้อย่างไร

จำไว้เลย ธรรมาธิปไตย มิใช่เป็นระบอบที่มาแข่งกับประชาธิปไตย แต่ธรรมาธิปไตย เป็นแกนกลาง อยู่ตรงหัวใจของประชาธิปไตย ...

ภาค ๓

บทเรียน หรือ บทเลี่ยน ในการพัฒนาประชาธิปไตย

มองให้ลึก นึกให้ไกล

ข้อคิดจากเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม ๒๕๓๕

มองให้ลึก นึกให้ไกล

- ๐ -

คำถาม

๑. การเสียสละเพื่อส่วนรวม มีความผิดไหม?
๒. การพูดเท็จเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ควรหรือไม่?
๓. จะให้อภัยอย่างไร จึงจะเกิดประโยชน์แก่บุคคลและส่วนรวมได้?
๔. อดอาหารประท้วง เป็นการรักษาศีวิตเพื่อรักษาธรรมหรือไม่?
๕. การสละชีวิตเพื่อรักษาธรรมะ มีมุมมองและแง่ที่จะต้องพิจารณาอย่างไร?
๖. ใช้ความรุนแรงเพราะความจำเป็น จะได้หรือไม่?
๗. ข่าวสารมากมาย จะเชื่อฝ่ายไหนดี?
๘. จะแก้ไขใจลำเอียงเพราะรักเกลียดหลงกลัว ได้อย่างไร?
๙. ผู้ปกครองควรจะได้ข้อคิดอะไรบ้าง จากเหตุการณ์?
๑๐. ข้อคิดหรือภาพสะท้อนจากเหตุการณ์ แสดงภาพอะไรของสังคมที่ควรแก้ไข?

มองให้ลึก นึกให้ไกล*

ถาม คำถามที่อยากจะกราบเรียนถามในช่วงแรก คงจะเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับข้อถกเถียงบางเรื่อง ที่เกิดขึ้นทั้งในระหว่างและหลังเหตุการณ์ โดยที่หลายเรื่องเกี่ยวพันไปถึงหลักธรรมและการตีความธรรมะในพุทธศาสนา จึงคิดว่าน่าจะได้นำมาทบทวนให้เกิดความชัดเจน

ข้อถกเถียงหนึ่ง คือ เรื่องของสังฆะและการพูดเท็จ เช่น การที่บุคคลไม่ว่าฝ่ายใดก็ตาม ไม่ได้ถือสังฆะดังที่ตนเคยประกาศไว้ โดยบอกว่ายอมเสียสังฆะเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ถ้าเขาไม่มีเจตนาจะพูดเท็จ แต่เขาคิดด้วยความเชื่อเช่นนั้นจริง การเสียสังฆะเพื่อส่วนรวมจะมีความผิดไหม และอีกกรณีหนึ่ง คือ ถ้าเขาตั้งใจจะพูดเท็จ แต่ก็มีใช้เพื่อประโยชน์ของตน หากเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมทั้ง ๒ กรณีนี้ เราจะวินิจฉัยโดยยึดหลักอะไร?

---

* บทสัมภาษณ์แก่ คุณอรศรี งามวิทยาพงศ์ และคณะ ณ สำนักสงฆ์ญาณเวศกวัน หลังพุทธมณฑล จ.นครปฐม เมื่อวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๖ ครั้งหนึ่ง และสัมภาษณ์เพิ่มเติมอีกครั้ง ณ สถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม เขาสำโรงดงยาง จ.ฉะเชิงเทรา เมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๖

ตอบ อันแรกที่ต้องพิจารณาก็คือ ตอนที่เขาพูดนั้นมีเจตนาหรือเปล่า หมายความว่า ถ้าเขาไม่ได้ตั้งใจเลยว่า เขาจะหลอกใคร คือเขาตั้งใจไว้อย่างนั้นจริงๆ ในตอนนั้น คือคิดไว้ว่าไม่เอาละ ตำแหน่งฐานันดรหรืออะไรอย่างอื่น โดยที่ตัวเขาเองก็ไม่ได้หลอกตัวเองเลย คือพูดไปตามที่ตั้งใจ ถ้าเป็นอย่างนี้ก็ถือว่าไม่มีการพูดเท็จ เพราะเจตนาที่จะพูดเท็จไม่มี

แต่ต่อมาเมื่อเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงไป มีผู้มาแนะนำชี้แจงว่า เขาจะต้องรับตำแหน่งนะ ไม่รับจะเกิดความเสียหายอย่างนั้นอย่างนี้ จนตัวเขาเองก็เห็นคล้ายตามว่า มันจะเป็นอย่างนั้นๆ จริงๆ โดยไม่ได้มีความรู้สึกที่จะหลอกใคร แต่เป็นความบริสุทธิ์ใจ ถ้าเป็นอย่างนี้ ตอนแรกเจตนาจะพูดเท็จจมนไม่มีอยู่แล้ว เขาจึงไม่เสียศีล แต่ที่มาพูดเปลี่ยนใจในตอนหลังนี้ ก็จะไปเสียในแง่ของการรักษาสัจจะ แต่ว่าเบาลง เพราะไม่ได้เสียศีล คือไม่ผิดในเรื่องศีล ถ้าใช้ภาษาโบราณ ก็เรียกว่าผิดธรรม

ในเรื่องนี้ ถ้าดูวินัยของพระ จะเห็นชัด การพูดเท็จที่เป็นความผิด ท่านเรียกว่า **“สัมปชานมุสาวาท”** (การพูดเท็จทั้งที่รู้) คือจงใจพูดให้คลาดจากความเป็นจริง จึงเป็นความผิด แต่ในกรณีที่ตอนพูดก็ว่าไปตรงๆ ตามที่คิดที่ตั้งใจ เช่น พระกล่าวความตั้งใจว่าคราวนี้จะจำพรรษาตลอดไตรมาสที่นี้ แต่ต่อมากลางพรรษา ที่นั้นเกิดน้ำท่วมใหญ่ วัดจมน้ำ อยู่ไม่ได้ พระต้องหนีไปพักที่อื่น ในกรณีอย่างนี้ **พระขาดพรรษา แต่ไม่มีความผิด** (ถึงพรรษาจะขาด ก็ไม่ต้องอาบัติ หรือพูดในทางกลับกันว่า ถึงจะไม่ต้องอาบัติ แต่ก็ขาดพรรษา)

อย่างไรก็ตาม ถ้าภิกษุตกลงรับคำใคร่ว่าจะอยู่ แม้ว่าตอนนั้นจะไม่ได้คิดพูดเท็จ แต่ต่อมามีเหตุผลที่ทำให้เปลี่ยนใจไม่อยู่ โดยมีสาเหตุจำเป็นอย่างน้ำท่วมนั้น ภิกษุนี้ถึงจะไม่มี ความผิดต้องอาบัติในชั้นสัมปทานมุสาวาท แต่ก็ยังมีความผิดที่เบาลงไป ที่ท่านเรียกว่า “ปฏิสสวทุกกฏ” (ความผิดชั้นเบาฐานไม่ทำตามที่ได้รับคำ)

รวมความว่า ข้อเสียหายก็มีอยู่ ไม่ใช่จะไม่มีเลย เพียงแต่น้อยลง คือถ้าเขามีความปรารถนาดี มีความเข้าใจอย่างนั้นจริงๆ ว่า การที่เขาเปลี่ยนใจนั้นจะเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมได้ ก็เป็นเจตนาที่เป็นบุญ แต่ในส่วนที่เสียไปก็คือเสียสัจจะ จึงมีส่วนเสียอยู่ด้วย ไม่ได้หมดไปทีเดียวนี่คือเตือนให้พยายามทำการทุกอย่างโดยรอบคอบ

การกระทำอย่างนี้ เมื่อเป็นไปโดยบริสุทธิ์ใจ บางทีก็จัดว่าเป็นการเสียสละอย่างหนึ่ง คือเป็นการที่ต้องยอมแม้แต่สละตัวเองว่าเอาละ เพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ เราต้องเสียประโยชน์ส่วนน้อยนะ แต่ก็ไม่พินข้อเสียที่จะกลายเป็นแบบอย่าง

อย่างน้อยก็เป็นข้ออ้าง ให้คนอื่นเอาไปอ้างได้ว่า เออ! ไม่ต้องรักษาสัจจะหรอกนะ ต่อไปก็จะทำกันจนกลายเป็นมกง่ายไป เดี่ยวคนนั้นคนนี้ก็เอาอย่างบ้าง บอกว่า ตอนที่พูดนั้นฉันไม่ได้ตั้งใจจะพูดเท็จนี้ ก็จะพูดกันไปง่าย ๆ

การพูดง่ายๆ แม้จะไม่ได้พูดเท็จก็ไม่ดี เพราะขาดการไตร่ตรอง แสดงถึงการขาดสติ ไม่ใช่ปัญญา และขาดความรับผิดชอบ

ในบางกรณี เมื่อพูดไปแล้วจะทำให้ได้เพื่อรักษาสัจจะ กลายเป็นเรื่องเสียหายไปก็มี เช่น โกรธขึ้นมาพูดว่าจะฆ่าลูกของตนเสีย หรือมีความเห็นผิดจึงพูดว่าจะทำอะไรที่ไม่ถูกต้องสักอย่างหนึ่ง ต่อมาหายโกรธแล้ว รู้ดีรู้ชั่วแล้ว ไม่ยอมแก้ไข ยืนยันจะทำให้ได้เพื่อรักษาสัจจะ ก็จะกลายเป็นต้อร้นในความชั่วร้ายไป **สัจจะจึงต้องขอธรรมด้วย**

เพราะฉะนั้น อย่างน้อยเราต้องไม่มั่งง่าย ไม่พูดอะไรง่าย ๆ และมีสำนึกในการพัฒนาหรือปรับปรุงตน

ในกรณีนี้อาจจะไม่เสียมาก เพราะว่าเขาก็ไม่ได้มั่งง่ายอะไร แต่มันก็เป็นแบบอย่างแก่ผู้อื่นต่อไปได้ กลายเป็นข้ออ้างไปได้ และตนเองก็อาจจะเคยตัว มีข้อเสียในแง่นี้

เพราะฉะนั้น รวมความแล้วก็คือ ต้องดูว่ามีส่วนดีแค่ไหน ส่วนเสียแค่ไหน เราไม่ได้ยกให้เขาอย่างใดอย่างหนึ่งโดยสิ้นเชิง และจะต้องมองปัญหาในแง่ของการที่จะพัฒนาคนอยู่เสมอ

ถาม แล้วในกรณีที่ตั้งใจพูดเท็จ แต่ไม่ใช่เพื่อผลประโยชน์ของตนเอง หากเพื่อรักษาประโยชน์ของผู้อื่น โดยเฉพาะส่วนรวม?

ตอบ ก็นั่นแหละ มันก็ไม่พ้นผิดโดยสิ้นเชิง คือก็มีผิดอยู่ส่วนหนึ่ง เพราะว่าพูดไม่ตรงความจริง **พระพุทธศาสนาถือหลักตรงความจริง คือตรงตามธรรมชาติ ไม่ใช่ตรงตามตัวอักษร**

ธรรมชาติมันเป็นของมันอย่างนั้น เมื่อผิดความจริง มันก็ผิดความจริง ก็ว่าไปตรงๆ ไม่ต้องมาอ้างโน้นอ้างนี้กันละ ส่วนที่ว่าผิด

ก็ว่าผิด ให้รู้ว่าผิด แล้วก็ดูว่ามีเหตุมีผลอย่างไรที่ทำอย่างนี้ เช่น ฉันไม่ได้เจตนาร้ายนี้ ก็ว่าเป็นส่วนๆ ไป หรือพิจารณาเป็นแง่ๆ ไปเลย เพราะตามหลักของศีลนั้น จุดสำคัญของการพูดเท็จก็เพื่อห้การนัตตรอนผลประโยชน์ของผู้อื่น มีเจตนาจะเบียดเบียนผู้อื่น ต้องจับสาระนี้ให้ได้ว่า หลักสำคัญของศีล ๕ คือ มีเจตนาที่จะเบียดเบียนผู้อื่นหรือเปล่า ตั้งแต่ศีลข้อหนึ่งไปถึงข้อสุดท้าย ก็เอาหลักนี้เป็นตัวตัดสินที่สำคัญ

การพูดเท็จที่ผิดศีลแน่นอน ก็คือเจตนาพูดเท็จเพื่อให้เขาเสียผลประโยชน์ เพื่อกีดกันเขาไม่ให้ได้รับผลประโยชน์นั้น เช่น ถ้าเขาเดินไปตรงนี้ แล้วเขาจะได้ประโยชน์ตามที่เขาประสงค์ พอเขามาถามทางเราว่าจะไปตรงนั้น ต้องเดินทางนี้ใช่หรือเปล่า? เราคิดว่าจะไม่ให้นายคนนี้ได้ประโยชน์ เราก็เลยแกล้งเสียเลย โดยบอกไปว่าไม่ใช่ ให้ไปทางโน้นแทน อย่างนี้มีเจตนาทำลายผลประโยชน์เขาก็ชัดเลยว่าเป็นการผิดศีล

ที่นี้ในกรณีหมอพุดเท็จ ไม่บอกคนไข้ที่มีอาการหนักอย่างตรงๆ โดยที่หมอมีเจตนาดี คือต้องการให้ประโยชน์แก่คนไข้ ซึ่งจิตใจยังไม่เข้มแข็งพอที่จะยอมรับสภาพป่วยไข้ของตน หมอก็เลยยอมพูดเท็จ ในกรณีนี้เจตนาที่จะคิดทำลายประโยชน์ของคนไข้ไม่มี ความผิดก็เบาไปเยอะละ

แต่ก็เหลือความผิดอยู่ส่วนหนึ่ง คือบอกไม่ตรงตามสัจธรรม แล้วก็ยังมีข้อเสียส่วนหนึ่งด้วย เพราะว่ายังมีความดิ่งามสูงขึ้นไปอีกขั้นหนึ่งที่จะเกิดมีขึ้นเมื่อเราสามารถพูดความจริงได้แม้กับตัวคนไข้

ซึ่งถ้าคนไข้อยอมรับความจริงแล้วเขาจะได้ประโยชน์จากความจริง ยิ่งกว่าการที่เราไปพูดเท็จให้เขาหลงคิดว่าตัวจะหาย ถูกไหม? เพราะฉะนั้น เราต้องไม่ตัดส่วนนี้ไปด้วย ว่ามันก็มีส่วนที่เสีย อยู่เหมือนกัน คือมันไม่สมบูรณ์

เพราะฉะนั้น อย่ามองในแง่เห็นแก่คนอย่างเดียว จะต้องคำนึงถึงการรักษารักรธรรมด้วย เพราะในที่สุดแล้วคนก็ได้ประโยชน์ที่สูงที่สุดจากธรรมนี้แหละ ธรรมเป็นความจริงของธรรมชาติ เป็นมาตรฐานที่สม่ำเสมอตลอดกาล แม้แต่เราทำให้เสียสังฆธรรมไปเพียงหน่อย ก็ยังถือว่ามีความผิดมีข้อเสีย ไม่พินโดยสิ้นเชิง

ถาม หลังเหตุการณ์ มีการพูดกันมากด้วยทัศนะที่แตกต่างกันในเรื่องของการให้อภัยแก่ผู้ทำผิด จึงอยากทราบเรียนถามว่า ในเรื่องการให้อภัยนั้น ควรมีหลักการ เงื่อนไข หรือขอบเขตแค่ไหนอย่างไร จึงจะเกิดประโยชน์แก่ตนและส่วนรวม?

ตอบ เราให้อภัยได้ แต่เราให้ความชอบธรรมไม่ได้ เราให้อภัย ก็คือไม่มิภัยจากเราแก่เขา แต่ความชอบธรรม หรือความผิดธรรม เป็นเรื่องของธรรม ไม่ขึ้นต่อเรา เราเปลี่ยนมันไม่ได้

ที่นี้ การให้อภัยนั้น มันก็มีการให้อภัยในจิตใจ กับการกระทำภายนอก ซึ่งเป็นเรื่องการแสดงออก การให้อภัยในจิตใจเป็นเรื่องที่ เราควรจะต้องให้ การให้อภัยต้องออกมาจากในจิตใจ หมายความว่า เราจะไม่ถือเอามาเป็นเรื่องที่จะทำการใดๆ ด้วยความเคียดแค้น

ซึ่งซึ่ง แต่การกระทำเพื่อรักษาสรรพ เพื่อรักษาประโยชน์ของสังคมนั้น
เรายังต้องทำ ตรงนี้ต้องแยกให้ออก

ในกรณีอย่างนี้ เราก็จะลงโทษคนโดยที่ที่เราไม่ได้ทำด้วยความ
ความซึ่งซึ่ง แต่ทำเพื่อรักษาสรรพของสังคม ซึ่งบางที่เราก็ต้องทำ
เพื่อรักษาประโยชน์สุขของสังคม แต่การที่เราทำโดยไม่มีการเคียดแค้น
ซึ่งซึ่งนั้น จะทำให้การตัดสินต่างๆ เป็นธรรมมากขึ้น มันจะบริสุทธิ์
และเป็นไปโดยปัญญา เพราะถ้าเราตัดสินด้วยความเคียดแค้น
ซึ่งซึ่ง มันก็จะเบี่ยงเบนไปได้ อนาคตจะเกิดขึ้นใหม่

ดังนั้น ทางจิตใจเราจึงควรให้อภัยไว้ก่อน อุเบกขาก็จะเข้ามา
ตอนนี้ละคืออุเบกขาด้วยปัญญา เพราะจิตเรียบสงบ ไม่มีความ
เคียดแค้นซึ่งซึ่ง และไม่เอนเอียง ก็ตัดสินเรื่องต่างๆ ไปด้วยความรับผิดชอบ
เพื่อรักษาสรรพ

ส่วนการแสดงออกภายนอกนั้น เราอาจจะแบ่งเป็นขั้นตอน
เพราะการที่จะให้อภัยหรือจะลงโทษใครแค่ไหน ก็ต้องมีลำดับ เช่น
เรื่องนี้ เราจะต้องหาหลักว่าอะไรเป็นจุดสำคัญที่จะเป็นตัวตัดสิน เช่น

หนึ่ง เพื่อให้ธรรมของสังคมดำรงอยู่ เพื่อความเป็นแบบ
อย่างของสังคม

สอง เพื่อประโยชน์สุขในระยะยาว ในกรณีนี้เราควรปฏิบัติ
อย่างไรจึงจะได้ประโยชน์แก่สังคมมากที่สุด

นี่เป็นข้อพิจารณาในการตัดสิน แล้วก็มาดูในส่วนของตัวเอง
บุคคล โดยควรคำนึงถึงคุณธรรมของเขาด้วย เช่น ดูว่าเขามีความ
สำนึกใหม่ ความสำนึกนั้นต้องเป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ใจ หรือบางที่
ก็ต้องมีการให้ปัญญาแก่เขาด้วย เพราะบางที่เขาทำผิดโดยมี

ความบริสุทธิ์ใจ เข้าใจว่าเขาทำนั้นถูกต้องดีแล้ว ซึ่งเขาเข้าใจผิดพลาด เพราะเขาไม่มีปัญญาที่จะมองอะไรได้อย่างรอบด้าน อย่างนี้ก็ต้องถกเถียงกัน ก็มาใช้ปัญญาพูดกัน ให้เขาเห็นว่าสิ่งที่เขาทำมันเป็นผลเสียอย่างไร เสียประโยชน์ของส่วนรวมอย่างไร

ถ้าเขาได้เข้าใจข้อมูลอะไรต่างๆ อย่างนี้แล้ว เขายังไม่สำนึกอย่างนี้ก็ค่อยว่ากันอีกที แต่เราต้องมีการทำเป็นขั้นตอนก่อน ไม่ใช่ว่าอยู่ๆ จะไปทำให้เขาสำนึกทันทีทันใด แล้วการสำนึกนั้นก็มักเป็นไปตามความหมายของเรา

บางทีก็เป็นอย่างนั้นนะ คือเป็นการสำนึกในความหมายของเรา เพราะฉันเห็นว่าอย่างนี้ถูก เขาต้องสำนึกตามที่ฉันต้องการ ส่วนคนผิดเขาก็คิดเหมือนกันว่า ฉันก็ว่าของฉันอย่างนี้ถูก แล้วจะให้ฉันสำนึกอะไรยังไง เพราะฉะนั้นเราจึงต้องสร้างปัญญาขึ้นก่อน สำนึกที่ชอบธรรมมันก็เกิดจากปัญญาที่มองเห็น และเข้าใจความเป็นไป

ถาม แล้วอย่างการให้อภัยภายในจิตใจนี้ หมายถึงว่าเราให้ไปโดยที่ไม่มีเงื่อนไขเกี่ยวกับสำนึกหรือไม่สำนึก?

ตอบ ใช่ เพราะว่ามันเป็นเรื่องของความเคียดแค้นชิงชัง เป็นเรื่องของกิเลส เราควรให้อภัยได้เลย ไม่ให้มีความเคียดแค้นชิงชัง ถ้าเราจะรักษาศรัทธา จะทำให้ถูกต้อง ก็ต้องไม่ทำด้วยความเคียดแค้น เพราะนั่นก็จะกลายเป็นอคติ แต่การปฏิบัติภายนอกนั้นต้องว่าไปตามธรรม ให้ธรรมะเป็นตัวตัดสิน

ถาม แล้วกรณีที่ผู้ปกครองหรือประชาชนที่คิดว่าการที่เขาลงมือปราบปรามอย่างรุนแรง เพราะต้องการรักษาผลประโยชน์ของสังคมส่วนใหญ่ อันนี้เราจะมีหลักการวินิจฉัยหรือมองแง่มุมไหนได้บ้าง?

ตอบ มันก็มีหลักอยู่ ชั้นแรก ต้องเอากันที่เรื่องของ **เจตนา** ก่อน ส่วนความรู้และสติปัญญาก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ตอนแรก ต้องดูว่าตอนที่จะทำนั้น เขามีเจตนาอย่างไร เขาทำด้วยความบริสุทธิ์ใจจริงๆ ไหม ที่คิดว่าทำอย่างนี้เพื่อรักษาประโยชน์ของส่วนรวม ถ้าเขาเข้าใจว่าเป็นอย่างนั้นจริงๆ ด้วยเจตนาบริสุทธิ์ เราก็ตัดสินได้ ชั้นหนึ่งว่าเขาเจตนาดี

แต่ยังไม่หมดนะ เพราะสติปัญญาก็เป็นตัววินิจฉัยด้วย เขาอาจจะตัดสินใจด้วยสติปัญญาที่บกพร่อง

ทีนี้ เวลาที่เราพิจารณาปัญหานี้ เราไม่ได้พิจารณาเฉพาะตัวเขา แต่เราพิจารณาเพื่อประโยชน์แก่สังคมต่อไป เพื่อให้คนรุ่นหน้าได้มีแบบอย่างด้วย จะได้เป็นแนวทางในการที่จะมาพัฒนาคนกันต่อไป

ในการที่เขาตัดสินใจนั้น คงไม่ใช่เป็นการทำด้วยจิตที่มีองค์ประกอบอย่างเดียว ไม่ใช่เจตนาอย่างเดียวล้วน คือในสถานการณ์ในเวลาอย่างนั้น มันมีความรู้สึกในเรื่องการต่อสู้กันแทรกซ้อนอยู่ด้วย โดยเฉพาะความรู้สึกในด้านทฤษฎีและมานะ

แล้วในสถานการณ์อย่างนี้ ฝ่ายไหนยืนยงกับตัวเองได้ไหม ว่าตนตัดสินใจและทำการทั้งหลายด้วยความบริสุทธิ์ใจจริงๆ เพื่อธรรม และตามธรรมล้วนๆ ไม่ถูกทฤษฎีหรือมานะเป็นต้น เข้ามา

มีอิทธิพล บางทีมันก็เป็นแบบนี้กันทั้งสองฝ่าย คือไม่ใช่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะบริสุทธิ์จริง เพราะฉะนั้น ท่านถึงไม่ตัดสินใจใคร่ๆ เพราะฝ่ายที่จะให้อีกฝ่ายหนึ่งสำนึกนั้น ความจริงตนเองก็มองข้ามส่วนที่ตัวบกพร่องไป หรือพยายามไม่มอง

เพราะฉะนั้น ถ้าจะเอากันให้สุจริตชอบธรรมดีจริงๆ ก็ต้องเปิดใจอย่างเต็มที่ โดยมุ่งที่ความบริสุทธิ์ดีงามของสังคม

ที่ว่ามานี้ มองเน้นในแง่ของคน ที่นี้ ถ้ามองในแง่ของธรรมในความหมายที่สมบูรณ์ตามธรรม และเพื่อให้คนเข้าถึงธรรมได้โดยสมบูรณ์ จะต้องยอมรับก่อนตั้งแต่ต้นว่า **การใช้วิธีรุนแรงเป็นการกระทำที่บกพร่อง ทั้งในแง่ที่ยังมีการทำร้าย และเป็นการขาดความสามารถที่จะทำให้บรรลุจุดหมายที่ดีด้วยวิธีการที่ดีกว่านั้น**

ปัญหานี้จึงโยงไปถึงเรื่องการพัฒนาคนด้วย ว่าทำอะไรไปถึงจะ使人มีพฤติกรรมแสดงออกในระดับสูง มีพฤติกรรมที่เป็นธรรมจริงๆ เอาตรงนี้เป็นตัวเกณฑ์ไว้ก่อน เจตนาของจิตใจภายในก็ค่อยว่ากันอีกที

เมื่อเอารูปธรรมหรือพฤติกรรมไปตัดสิน ในกรณีนี้ก็ต้องถือว่าเป็นความผิด คือมีความผิดในระดับศีลแล้ว เพราะมีการฆ่าฟันกันเกิดขึ้น

ทีนี้ขั้นต่อไปก็พิจารณาลึกลงไปในระดับจิตใจ ว่าการที่มีพฤติกรรมออกมาอย่างนี้ เขามีเจตนาอย่างไร มีความคิด ความเข้าใจ มีปัญญาอย่างไร ก็ว่ากันไปเป็นขั้นๆ เป็นลำดับ

คือ เราจะพิจารณาพฤติกรรม แล้วก็จิตใจ สภาพจิต คุณธรรม

และแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลัง แล้วก็ปัญญาความรู้ ความเข้าใจ ถ้าเมื่อไร ๓ ส่วนนี้สมบูรณ์แล้ว เราก็สบายใจ ดังนั้น จึงให้พิจารณา ๓ ส่วนนี้เพราะสำคัญมาก คือ

หนึ่ง พิจารณาพฤติกรรมที่ปรากฏ อันนี้ตัดสินง่ายที่สุด พฤติกรรมของบุคคลนั้นมีข้อเสียหาย มีการเบี่ยงเบนจากมาตรฐานทางศีลธรรมเกิดขึ้นหรือไม่

สอง ในแง่สภาพจิต แรงจูงใจอะไรที่ทำให้เขากระทำ มันเป็นไปด้วยคุณธรรมอะไรหรือเปล่า มีอะไรแอบแฝงไหม

สาม ปัญญาที่รู้เข้าใจ ที่ทำให้สามารถทำการเพื่อบรรลुจุดหมายที่ดีงาม ด้วยวิธีการที่ดีงามถูกต้องชอบธรรมมากที่สุด

ถ้าพิจารณากันให้รอบด้านอย่างนี้ ก็จะเป็นทางที่จะทำให้พัฒนาคนต่อไปได้ แล้วทุกคนจะต้องสำนึกว่าเราต้องพัฒนาตัวเอง ไม่ใช่อยู่กันแค่ระดับเท่านี้

ทั้ง ๒ ฝ่ายจะต้องพัฒนาต่อไป ไม่ว่าฝ่ายผู้ปกครองหรือฝ่ายประชาชน หรือฝ่ายไหนกับฝ่ายไหนก็ตาม ต่างก็ต้องพัฒนาตนเอง

ถ้าเราพิจารณาในแง่นี้แล้ว มันก็เป็นเรื่องของมนุษยย์ที่เรา ยอมรับความบกพร่อง และเราต้องปฏิบัติไปตามธรรม เพื่อรักษา ธรรมและประโยชน์สุขของสังคมไว้ แล้วก็ในแง่พันธะต่อบุคคล ทุกคนจะต้องพัฒนาตนเองต่อไป

ถ้าไม่คิดอย่างนี้ มันก็จะดิ่งตันเอาชนะกัน แล้วก็ไม่มองดูตัวเองว่าจะต้องพัฒนาตัวเอง เรื่องก็หยุดอยู่แค่นั้น แล้วก็ไป

เรียกร้องจากฝ่ายตรงข้าม

ตอนนี้ปัญหาอยู่ที่การเรียกร้องกัน ต่างฝ่ายก็เรียกร้องจากอีกฝ่ายหนึ่ง ทฤษฎีมานะก็เกิดขึ้นมา แล้วก็มาหาทางปกป้องตัวเอง ปัญหานี้ก็จะกลายเป็นวงจรหมุนซ้ำรอยกันไป เพราะฉะนั้นถ้าแก้ปัญหาลูกจุด ทุกคนจะต้องเห็นแก่ที่ว่าตัวเองจะต้องพัฒนาตนเองด้วยกันทุกคนทุกฝ่าย

ถาม ทีนี้ ลักษณะของสภาวะจิตนี้มันไม่มีใครรู้ได้ นอกจากตัวคนนั้นเอง แสดงว่าลักษณะของการวิเคราะห์จะต้องเป็นการวิเคราะห์เฉพาะตัว คือคนนั้นจะต้องเป็นคนปรับปรุงตัวเอง แล้วเราจะวัดหรือรู้ได้อย่างไร?

ตอบ เพราะฉะนั้นจึงบอกว่า ที่มองเห็นได้ง่ายคือพฤติกรรม เราจึงวัดด้วยพฤติกรรมก่อน เกณฑ์การตัดสินเบื้องต้นจึงใช้ระดับศีล คือเป็นเรื่องของพฤติกรรม เนื่องจากเรามองไม่เห็นจิตใจจริงๆ ของเขา เราจึงต้องเอาพฤติกรรมเข้าวัด อย่างเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ในแง่พฤติกรรมหรือในระดับศีล ก็ผิดแล้ว ไม่ควรจะให้เกิดเหตุอย่างนี้เป็นเรื่องที่ถือว่าเขาต้องรับผิดชอบส่วนหนึ่ง

แต่ทีนี้ ในแง่ของการพัฒนามนุษย์ ด้านนามธรรมเป็นตัวแก้ตัวจริงของคน ถึงจะดูยาก ก็ต้องพยายาม แม้แต่ในทางกฎหมายหรือในกระบวนการยุติธรรม ก็ยังต้องหาทางพิสูจน์เจตนา เราจำเป็นต้องมองให้ถึงจิตใจและปัญญา และตัวเขาเองก็ต้องพิจารณาว่าที่ทำไปนั้นด้วยแรงจูงใจอะไรแน่

สำหรับผู้อื่นนั้นอาจมองดูได้ยาก แต่ก็ไม่ใช่จะตัดโอกาสโดยสิ้นเชิง เพราะการพิสูจน์แรงจูงใจนั้นเป็นไปได้เหมือนกัน แต่มันอาจจะยากหน่อยจะต้องไปพิจารณาสภาพแวดล้อม ไปดูบุคคลที่เกี่ยวข้อง ไปดูลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากพฤติกรรม แล้วอันนี้แหละจะโยงไปหาสภาพจิตและแรงจูงใจ จนสรุปวินิจฉัยได้ไม่มากนักน้อย ไม่ใช่ไม่ได้เลย ตัวส่อแสดงมันมีอยู่ เป็นหลักฐานให้เห็นว่าอย่างน้อยเขาน่าจะมีแรงจูงใจอย่างนี้ๆ

ส่วนด้านปัญญา ก็พอจะมองเห็นได้จากวิธีปฏิบัติ และพฤติกรรมนั้นแหละ แต่หมายถึงวิธีการที่จะให้บรรลุลุคตหมายที่พึงามด้วยการกระทำที่ชอบธรรมนะ ไม่ใช่หมายถึงแค่วิธีที่จะเอาชนะกัน

ถ้ามองอย่างนี้ ย้ำอีกทีว่า **มองปัญญา** ที่ความสามารถในการบรรลุลุคตหมายที่พึงามด้วยการกระทำที่ชอบธรรม มิใช่ที่ความเก่งกาจในการกำจัดเอาชนะฝ่ายตรงกันข้าม เราจะเห็นภาพของมนุษย์ในวิถีของการพัฒนาอยู่เรื่อย ไม่ติดตันอยู่กับปัญหาระหว่างตัวบุคคล

ถาม จิตใจที่จะให้อภัย อาศัยอะไรเป็นปัจจัยให้เกิด และจะรักษาจิตใจที่ให้อภัยนั้นให้ดำรงอยู่โดยมั่นคงได้อย่างไร เพราะหลายครั้งที่ดูเหมือนจะให้อภัยได้ แต่พอได้เห็น ได้ฟังอะไรซ้ำ หรือพบสิ่งใหม่ก็มักจะให้อภัยไม่ได้อีก

ตอบ การให้อภัยนั้น ความเมตตาก็เป็นหลักใหญ่ เป็นปัจจัย

สำคัญ เพราะเป็นคุณภาพของจิตใจ ซึ่งตรงข้ามกับความชิงชัง คั่งแค้นโดยตรง แต่มันจะหนักแน่นก็ด้วยปัญญา คือตัวคุณธรรมนี้ต้องอาศัยปัญญาเป็นตัวทำให้เกิดช่องทางที่ชัดเจน ไม่งั้นมันก็เป็นเพียงความรู้สึก ซึ่งบางทีก็ต้องอาศัยการยึดถือด้วยซ้ำ

คุณธรรมที่แท้จะเกิดก็ต่อเมื่อปัญญามีความแจ่มชัด อย่างความกรุณาในหมู่มนุษย์นั้น ไม่ว่าความเห็นใจ หรือความอยากจะช่วยเหลือผู้อื่น หรืออะไรต่างๆ จำพวกนี้ โดยทั่วไปต้องมีการปลุกฝัง เพื่อให้เขามีคุณธรรมอันนี้ๆ ขึ้นมา

แต่เมื่อใดที่เขามีปัญญาชัดเจน มีความเข้าใจในชีวิตของมนุษย์ เห็นความทุกข์ ความสุข หยั่งถึงเหตุปัจจัยต่างๆ ในตัวคนนั้นๆ ชัดขึ้นแล้ว ความกรุณาที่แท้จึงจะเกิดจากปัญญานี้่อีกที่เหมือนอย่างพระพุทธเจ้าทรงมีความกรุณาที่บริสุทธิ์เพราะเกิดจากปัญญา คือเข้าใจชีวิตมนุษย์ จากประสบการณ์ในชีวิตของพระองค์เอง เมื่อทรงมองเห็นสัตว์ทั้งหลายขาดอิสรภาพ จึงอยากช่วยเหลือปลดปล่อยให้พ้นจากความทุกข์ ความกรุณาจึงจะมีฐานที่มั่นคง เป็นคุณธรรมที่แท้จริง

ส่วนคุณธรรมที่เราใช้กันโดยทั่วไป เป็นคุณธรรมประเภทที่เราพยายามปลุกฝัง บางทีก็อาศัยวัฒนธรรมประเพณี แล้วก็ระบบวิถีชีวิตของสังคมมาช่วย ทำให้เข้าไปประทับอยู่ในใจเป็นความเคยชินของจิตใจไป แต่มันยังไม่ใช่ตัวแท้ของจริง จนกว่าจะเกิดจากปัญญา

การมีคุณธรรมที่จะให้อภัยแก่ใครนั้น ก็อาศัยเมตตาเป็น

ตัวประกอบสำคัญ แต่ที่นี้ ถ้าความเข้าใจยังไม่ชัดเจน มันก็ทำให้มีอะไรที่ยังกินใจ หรือมีอะไรที่ยังรู้สึกไม่โล่ง ไม่โปร่ง ยังติดขัดอยู่ จนกว่าเราจะเข้าใจความจริง เข้าใจชีวิต เข้าใจเพื่อนมนุษย์ และธรรมชาติของมนุษย์นั้นละ เราจึงจะถึงขั้นให้ภัยได้จริง ซึ่งที่จริงคือ ภัยเองโดยไม่ต้องให้ภัย

ที่ว่ามานี้ก็คือบอกว่า ปัญญาเป็นตัวตัดสินขั้นสุดท้าย ที่จะให้คุณธรรมทั้งหลายมีความเป็นของจริง ของแท้

ที่จริงเราคิดอย่างง่าย ๆ ก็ได้ว่า ที่เขาทำนั้นนะ มันเป็นข้อเสียของเขาเอง เป็นผลร้ายต่อชีวิตของเขาด้วย ถ้าหากว่าเขาได้พัฒนาไปมากกว่านั้น เขาได้แก้ไขปรับปรุงตัวแล้ว เขาก็จะมีพฤติกรรมที่ต่างออกไป ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ตัวเขาเองและเป็นประโยชน์แก่สังคมด้วย

เมื่อเรามองเห็นได้อย่างนั้น เราก็จะมีความกรุณาเกิดขึ้น แทน ไม่มัวไปโกรธอยู่ คือรู้ว่าที่เขาเป็นอย่างนี้ก็เพราะว่า เขามีความบกพร่องที่เป็นความเคยชินอย่างนั้น แล้วความเคยชินก็มีรากฐานอยู่ที่มานะหรืออะไรอื่นๆ ที่มาหนุนกันไว้ให้เขาพอใจที่จะแสดงอย่างนั้นอยู่เรื่อย

ที่นี้ทำอะไรถึงจะ让他เห็นว่า ที่ทำอย่างนี้เป็นผลเสียแก่ตัวเขาเอง ถ้าเขาแก้ไขเสียหน่อย เขาก็จะได้ประโยชน์มาก ผลดีก็จะเกิดกับตัวเขาเองด้วย แม้แต่ในเรื่องความนิยม หรือแก้ความเข้าใจผิดได้ พูดอย่างนี้อาจจะกว้างไปหน่อย แล้วก็เป็นการนามธรรมมาก

ถาม อีกประเด็นหนึ่งที่มีข้อถกเถียงในช่วงนั้นก็คือ เรื่องเกี่ยวกับการสละชีวิตเพื่อรักษาธรรมะ อย่างเช่นช่วงที่มีผู้ประท้วงด้วยการอดอาหาร ก็มีข้อถกเถียงขึ้นมาว่า การอดอาหารให้ตายเป็นการทำร้ายตัวเองในทางพุทธศาสนา เพราะฉะนั้นจึงไม่ควรจะอดอาหาร แต่อีกฝ่ายหนึ่งก็บอกว่า การอดอาหารอย่างมีเป้าหมายนั้น เป็นการอดอาหารเพื่อสละชีวิตรักษาธรรมะ ประเด็นนี้ก็ เป็นข้อที่ถกเถียงกันอยู่โดยที่ยังไม่มีความชัดเจนในแง่หลักธรรม จึงอยากจะกราบเรียนถามท่านในเรื่องนี้?

ตอบ ประเด็นนี้มีหลายแง่มุม คือ หลักการมีอยู่ว่า การสละชีวิตเพื่อรักษาธรรมะนั้นนะดี แต่ที่นี้ในบางกรณี เช่น การอดอาหาร บางทีก็ใช้เป็นเครื่องต่อรองกัน กลายเป็นอุบาย ตลอดจนเป็นวิธีการต่อสู้ คือเรื่องมันอยู่ที่เจตนาด้วยว่ามุ่งอะไรแน่ หมายความว่า แม้แต่ตัวเจตนาเองก็ต้องมีการวิเคราะห์ว่าเป็นการสละชีวิตเพื่อรักษาธรรมโดยตรง หรือว่าเป็นเครื่องมือต่อรองเท่านั้น เรื่องนี้ก็เลยยากขึ้น ไม่ง่ายที่จะพูดแง่เดียว

เรื่องอย่างนี้ บางครั้งเราก็ยกความดีให้เป็นแง่ๆ ไป แต่ไม่ถือว่าบริสุทธิ์โดยสิ้นเชิง เพราะถ้าในกรณีที่ใช้เป็นเครื่องมือต่อรองกัน ไม่ใช่มีเจตนาที่จะสละชีวิตแท้ๆ เพื่อเห็นแก่ธรรม มันก็กลายเป็นอุบายไป แล้วที่นี้เราจะไปรู้ได้อย่างไร เราก็เลยต้องดูพฤติกรรม และดูอะไรต่ออะไรหลายอย่าง

เมื่อพูดกว้างๆ เราจึงได้แต่หลักการ ว่าหลักการนั้นไม่ผิดพลาดหรอก ถ้าสละชีวิตเพื่อรักษาธรรม แต่ที่นี้ก็ต้องดูว่าเขาทำ

เพื่อการนั้นจริงไหม เพราะพฤติกรรมอย่างเดียวกัน อาจจะมีเจตนาคนละอย่างก็ได้ หมายถึงว่า**ต้องวินิจฉัยที่ตัวเจตนาเป็นหลัก**

ถาม แล้วถ้าสมมติว่าเขามีเจตนาเพื่อตอรอง แต่ตอรองเพื่อให้เกิดเรื่องที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เราจะพิจารณากรณีนี้อย่างไร?

ตอบ ในกรณีนั้น ก็ดูที่เจตนาอีกแหละ การมีเจตนาเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ก็เป็นเจตนาที่ดี แต่ถ้าต่างฝ่ายต่างก็บอกกันว่า ฉันก็เจตนาดีด้วยกันทั้งนั้น เรื่องก็เลยอยู่ที่ว่าใครจะฉลาดกว่ากัน ใครจะใช้เครื่องมือหรืออุบายที่ฉลาดกว่ากัน เพื่อให้สำเร็จวัตถุประสงค์ของตัว และอุบายนั้นเป็นธรรมหรือไม่

เพราะฉะนั้น ในเรื่องนี้ แ่งที่หนึ่งที่พิจารณาก็คือ เจตนาบริสุทธิ์หรือไม่ นี่แ่งหนึ่ง และสองก็คือว่า ใครมีอุบายที่ฉลาดกว่ากัน ในการทำให้สำเร็จวัตถุประสงค์ของตัวเอง หรือบางทีมันก็ไม่ใช่เป็นความฉลาด แต่เพราะสถานการณ์อันอำนวยการอยู่ในสถานการณ์ที่อันอำนวยการ แล้วก็ใช้สถานการณ์นั้นให้เป็นประโยชน์ได้มากที่สุด การใช้อุบายหรือสถานการณ์นั้นเป็นธรรมแก่อีกฝ่ายหนึ่งไหม เปิดโอกาสแก่การใช้สติปัญญาของประชาชนที่จะเข้าถึงความจริง และความเป็นธรรมหรือไม่ หรือเป็นอุบายที่มาบังปัญญาเสีย

เพราะฉะนั้น สำหรับเรื่องราวอย่างนี้เราจึงไม่สามารถตอบได้ทันที เราคงได้แต่พูดหลักการไว้ให้ แล้วก็ให้เขาไปคิดเองด้วย เราต้องให้โอกาสแก่คนทั้งหลาย ที่จะศึกษาพิจารณาด้วยปัญญาของเขาเอง เราจะไม่ใช่ผู้ตัดสินโดยตรง แต่เราสามารถให้หลักการ

อาตมาคิดว่าเราอยู่ในฐานะนี้มากกว่า เพราะหลายอย่างเราไม่สามารถวินิจฉัยได้โดยชัดเจนเด็ดขาด เราจึงทิ้งหลักการไว้ให้คิด

แต่ทั้งนี้ เรามีเป้าหมายระยะยาว มุ่งที่จะให้คนได้พัฒนากันต่อไป ไม่ใช่ติดอยู่ที่แค่เหตุการณ์แล้วก็ถือว่าเป็นจุดยุติ

การให้โอกาสให้คนได้ใช้ปัญญา ให้เขารู้จักคิดวินิจฉัยเองได้ และพัฒนาปัญญาอยู่เสมอ อันนี้ไม่ใช่หรือที่เป็นหลักการสำคัญอย่างหนึ่งของประชาธิปไตย

ถาม แล้วอย่างกรณีผู้ที่เสียชีวิตในเหตุการณ์ด้วยการต่อสู้ คือรู้สึกว่าการกำลังต่อสู้กับสิ่งที่ไม่ชอบธรรม ท่านคิดว่าควรจะมีวินัยอย่างไร?

ตอบ ถ้าหากรวมๆ แล้ว เรื่องนั้นให้เกิดผลดีทำให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม เราก็มักจะใช้วิธียกประโยชน์ให้เขา เพราะในรายละเอียดจริงๆ แล้ว เราไม่รู้ชัดหรอกว่าคนที่เข้าไปรวมแล้วเสียชีวิตนั้นด้วยเหตุใดบ้าง มีความคิดจิตใจอย่างไรบ้าง บางคนก็เจตนาดีจริงๆ บางคนก็อาจจะไม่ได้มีเจตนาอย่างนั้น ในแง่ปัญญาก็มีความรู้เข้าใจบ้าง ไม่รู้ไม่เข้าใจบ้าง อันนี้เรายกประโยชน์ให้ เพราะเราเอาผลรวมของเหตุการณ์ทั้งหมดว่ามันดี

แต่ถ้าจะวิเคราะห์กันให้ละเอียดชัดเจน เพื่อประโยชน์แก่สติปัญญาจริงๆ แล้ว เราจะต้องมีการแยกแยะพิจารณาเป็นแง่ๆ ไป จะไม่พูดอะไรแบบตัดสินกันง่ายๆ แต่เราก็สามารถสรุปอย่างนี้ว่าเอานะ เพื่อความมุ่งหมายในแง่นี้ เราตกลงว่ายกประโยชน์ให้

ถาม การสละชีวิตเพื่อรักษาศรัทธา ที่กระทำไปด้วยความโกรธ คือยอมสละตายอย่างนี้ในแง่พุทธศาสนามองอย่างไร?

ตอบ ถ้าจะวินิจฉัยกันจริงๆ แล้ว พุทธศาสนาวิเคราะห์ทุกชั้นเลย ทุกชั้นหมายความว่า เอาละ เจตยานั้นดี คือเห็นว่าสิ่งนี้ถูกต้อง ฉันจะทำเพื่อสิ่งนี้ แต่ในขณะที่ทำนั้นก็มักมีข้อบกพร่องเกิดขึ้น เช่น มีโทสะ ซึ่งจะทำให้การพิจารณาใช้ปัญญา มีจุดอ่อนลงไป เวลาเราวิเคราะห์ เราก็จะบอกว่า การกระทำนี้ดี แต่มีจุดอ่อนตรงนี้ๆ อย่างนี้เป็นต้น เราจะพูดแบบนี้เพื่อประโยชน์ในการพัฒนามนุษย์ทั้งหมด

หลักการก็คือ เราจะวิเคราะห์กันเป็นเรื่องๆ ไป เหมือนอย่างเรื่องที่ว่า เด็กคนหนึ่งไปขโมยเงินมาให้แม่ที่ป่วย เพื่อมารักษาแม่ เราจะต้องวิเคราะห์ ไม่ใช่พูดไปรวมๆ เหมาก็เดียว หรือพูดแบบตีคลุมว่าดีหรือไม่ดี คือต้องแยกแยะว่า การที่เขามีความกตัญญู รักแม่แล้วเสียสละนั้นนะดี แต่การที่ไปลักขโมยนั้นไม่ดี ทำให้การแสดงความกตัญญูของเขาตรงนี้มีจุดอ่อนลงไป มีจุดเสีย ไม่สมบูรณ์ แต่เราไม่ได้ไปปฏิเสธความดีของเขาเลย

อย่างนี้คือที่ท่านเรียกว่าเป็น ‘วิภาวาทิ’ หมายความว่า ต้องแยกแยะออกไปให้ชัดเป็นเรื่องๆ แล้วมันจะเป็นประโยชน์ในการพัฒนา แม้แต่กับตัวเด็กผู้นั้นเองด้วย ว่าเรายอมรับความกตัญญูของเธอเนี่ยว่าดีมากทีเดียว เราต้องยกย่องสรรเสริญ แต่ว่าเธอต้องพัฒนาตัวเองให้ฉลาดยิ่งขึ้น มีสติปัญญามากขึ้น แล้วก็พยายามทำโดยที่อย่าให้เกิดผลเสียด้านอื่นด้วย เพราะด้านที่เสียนั้น อย่างน้อยมันก็เป็นข้ออ้างสำหรับคนอื่นที่อาจจะไม่มีเจตนาดีเหมือน

อย่างเด็กคนนี้ได้ แต่เอาไปเป็นพฤติกรรมสำหรับอ้างว่าทำไป เพราะเสียสละ

ดังนั้น เราจึงต้องแยกแยะทั้งเพื่อประโยชน์แก่สังคม และเพื่อประโยชน์แก่ตัวบุคคลผู้นั้นเองด้วย ในการที่เขาจะได้พัฒนา ยิ่งขึ้นไปอีก

ในเวลาที่เราบอกว่าคนๆ นั้นเขาทำเพื่อความถูกต้อง เรายอมรับเจตนาตอนนั้นว่าดี มุ่งหมายเพื่อสิ่งที่ดี จินยอมแม้กระทั่งเสียสละชีวิต เรียกว่าเป็นความดีอย่างมาก แต่เรายังไม่ได้พิจารณาจุดอื่นเลย

ยังไม่ต้องพูดถึงความโกรธที่แทรกเข้ามาหروب แม้แต่จุดที่เขาว่าถูกต้อง เราก็ตยังอยู่ในขั้นที่ต้องไปพิจารณาอีกที เพราะว่าบุคคลนั้น บางทีเข้าใจสิ่งที่ถูกต้องนั้นโดยไม่มีปัญญาแจ่มชัด บางทีก็โดยยึดถือตามเขาไป ซึ่งเป็นอันตราย ถ้าทำอย่างนี้บ่อยๆ เขาจะถูกชักจูงได้ง่าย

ในกรณีเฉพาะนั้นอาจจะไม่เสียหาย ไม่เป็นไร เพราะพอดีว่าเป็นกรณีจริงและถูกต้อง แต่ในกรณีอื่นๆ ถ้าเขาไม่ได้ใช้ปัญญาอย่างนี้ เขาอาจจะถูกชักจูงให้เข้าไปทำสิ่งที่เขาใจว่าถูกต้อง ทั้งๆ ที่อาจไม่ถูกต้อง เราจะต้องพิจารณาว่าเขาทำด้วยสติปัญญาของตัวเองหรือเปล่า มีความเข้าใจชัดเจนไหม ก็เป็นเรื่องของการพัฒนาคนอย่างที่ว่ามาแล้ว อย่าทำการวินิจฉัยชนิดที่เป็นการตัดหรือปิดกั้นหนทางของการพัฒนามนุษย์ไปเสีย

ถาม ยังติดใจตรงประเด็นว่าในส่วนองจิตของผู้ที่สละชีวิตเพื่อรักษาศรัรณะนั้น ตามหลักศรัรณะแล้ว ผู้สละชีวิตนั้นจะต้องมีจิตซึ่งมุ่งที่ศรัรณะจริง ๆ คือไม่ใช่มุ่งที่ว่ต้องการเพื่อให้เกิดผลตามทิฏฐิ หรือว่ตามมานะของตนเอง ใช่หรือไม่?

ตอบ โดยหลักการก็แน่นอนว่ต้องอย่างนั้น คือ **เพื่อศรัรณะ** ไม่ใช่เพื่อเห็นแก่ตัวในรูปใดรูปแบบหนึ่ง แม้แต่เห็นแก่ชื่อเสียงของตนเอง มันก็มีจุดต่างพริ้วแล้ว แต่ก็หมายความว่า มันอาจจะมีส่วนเสียน้อยลงไปตามความเบาของอิทธิพลกิเลส คือกิเลสตัวใหญ่ ซึ่งบงการพฤติกรรมมนุษย์ ได้แก่ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ

ตัณหา ก็คือต้องการผลประโยชน์เพื่อตัวเอง หาสิ่งบำรุงบำเรอความสุขส่วนตัว แล้วก็ **มานะ** คือต้องการความยิ่งใหญ่ของตัวเอง อยากได้อำนาจความโดดเด่นในอะไรก็ตาม แม้แต่ความมีชื่อเสียงโด่งดัง แล้วก็ **ทิฏฐิ** คือความยึดถือเอาความเห็นของตัวเองไม่ฟังใคร

ทั้งสามตัวนี้จะเข้ามาบดบังและชักจูง ทำให้มนุษย์หันเหพฤติกรรมของตนออกไปจากศรัรณะ ที่นี้ ถ้าเราจะสละชีวิตเพื่อเห็นแก่ศรัรณะ มันก็ต้องไม่ใช่ด้วยสามตัวนี้

ถาม แต่บางทีคนก็เข้าใจไปว่ ทิฏฐิที่ตัวเองยึดถือนั้นเป็นสัมมา-ทิฏฐิ ก็เลยสละชีวิตตัวเอง

ตอบ นี่แหละ เพราะฉะนั้นเราจึงต้องระวังจุดนี้ด้วย คือว่ จะต้องมีการเตือนตัวเองให้ระวังว่ มันเป็นทิฏฐิของเรา หรือว่เป็นความจริงของศรัรณะกันแน่

ถาม แล้วเราจะมีวิธีตรวจสอบตัวทฤษฎีนี้ได้อย่างไรบ้าง?

ตอบ เราต้องมองว่า ทฤษฎีเป็นขั้นตอนหนึ่งในการเข้าถึงความจริงของมนุษย์ เราพยายามเข้าถึงตัวสัจจะ คือความจริงที่เป็นกลางๆ ที่เป็นธรรมชาติ เป็นสากล

ทีนี้ ในขณะที่เราเริ่มหาความจริง หรืออยู่ระหว่างทางของการหาความจริงนั้น เราไปได้ความรู้ความเข้าใจบางอย่างและเกิดมีข้อสรุปอย่างใดอย่างหนึ่งเข้า ก็มักจะเกิดความยึดถือว่าเป็นของตัวขึ้นมา ทีนี้ พอใครไปกระทบสิ่งนี้เข้า มันไม่ใช่กระทบสิ่งที่ยึดถือ แต่มันมากระทบตัวตน ถึงตอนนั้นก็ทำให้เกิดปัญหา

เราจะแยกได้ไหมว่า ระหว่างสิ่งที่เรามองเห็นว่าเป็นความจริงกับตัวเรานั้น การกระทบมันกระทบที่ตัวเราหรือมันกระทบที่ตัวความจริง ถ้ากระทบที่ตัวความจริง เราจะยินดีต้อนรับ เพราะเราต้องการเข้าถึงความจริงแท้ใช่ไหม

ธรรมาธิปไตย หรือการยึดถือธรรมเป็นใหญ่ นั่นแหละ ที่มาแก้เรื่องทฤษฎีนี้ได้ คือถ้าใจเราอยู่ที่ความจริงแล้ว ความรู้ในความจริงเท่าที่เรามองเห็นนี้แหละ จะเป็นตัวช่วยให้เข้าถึงความจริงที่สมบูรณ์

แต่ถ้าเมื่อไรเราไปยึดความรู้เข้าใจเท่าที่มีที่ถึงนั้น เป็นตัวฉันทองฉันเป็นความเห็นของฉัน พอเขาพูดอะไรเกี่ยวกับสิ่งที่เรามองเห็น มันก็มากระทบที่ตัวเราด้วย สิ่งที่เรามองเห็นนั้นแทนที่จะเป็นตัวช่วยให้เข้าถึงความจริง ก็กลับกลายเป็นอุปสรรคต่อการที่จะเข้าถึงความจริงไปเลย ทำให้เราไม่พัฒนาสู่ก้าวต่อไป เพราะพอกระทบตัวฉัน ฉันก็ทนไม่ได้ ฉันก็เลยกลายเป็นปกป้องสิ่งนั้นไว้ ถึงตอนนี้

ความเห็นที่ฉันยึดถือไว้นั้น มันสำคัญยิ่งกว่าความจริงแล้วใช่ไหม

นี่คืออุปสรรคใหญ่ของมนุษย์ แล้วทำอย่างไรจะแก้ได้ ท่านจึงบอกว่า ต้องพยายามฝึกคนให้เป็นธรรมาธิปไตย คือยึดถือธรรมเป็นใหญ่ ก็เพื่อแก้ปัญหาอันนี้

ถาม การเกิดสถานการณ์ซึ่งทำให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งต้องใช้ความรุนแรงเข้าแก้ปัญหา หรือเข้าตอบโต้ด้วยความโกรธหรือเพื่อป้องกันตนเองพุทธศาสนามองการใช้ความรุนแรงโดยความจำเป็นนี้อย่างไร?

ตอบ ในบางกรณีเราอาจจะเห็นใจ แต่ไม่ว่าในกรณีใดก็ตาม เราจะวินิจฉัยได้ว่าวิธีการนั้นยังไม่ดีจริง หมายความว่า ถ้าหากว่าคนมีความสามารถจริง เขาก็จะใช้ปัญญาและคุณธรรม ทำให้ไม่จำเป็นต้องมีความรุนแรง

ไม่ใช่คุณธรรมเพียงอย่างเดียว ที่จะยับยั้งความรุนแรงได้ ต้องมีปัญญาด้วย ยิ่งถ้ามีปัญญามาก เขาก็สามารถใช้วิธีคุณธรรมได้มาก คือคนนั้นฉลาดจนกระทั่งว่าไม่ต้องใช้วิธีรุนแรงมาช่วยเลย เพราะการที่ต้องรุนแรงกันนั้น เนื่องจากคนหาช่องทางอื่นไม่ได้ คนยังไม่ฉลาดพอ

ถ้าเรายอมรับความจริงตรงนี้ได้ โดยไม่คิดว่าอะไรต่ออะไรตัวทำแล้วต้องถูกหมด มันก็จะเป็นทางของการพัฒนามนุษย์ได้ต่อไป เพราะการที่เรายอมรับตัวเองว่า ที่เรารุนแรงนั้น เพราะเราเองยังไม่เก่งจริง **ถ้าเราเก่งจริง มีปัญญาจริง เราจะได้สำเร็จโดยไม่ต้องใช้วิธีรุนแรง**

เพราะฉะนั้น คุณธรรมจึงต้องมากับปัญญา ถ้าไม่มีปัญญา เต็มที่บริบูรณ์ คุณธรรมก็ไปไม่รอดเหมือนกัน คุณธรรมก็ทำได้แค่ ยอมเสียสละตัวเองตายไปเลย เหมือนอย่างพระโพธิสัตว์ในตอนที่ทำเพ็ญบารมี ยังไม่บรรลุโพธิญาณ

คือ พระโพธิสัตว์นั้นเราก็ต้องยอมรับลักษณะอย่างหนึ่งว่า ท่านบำเพ็ญความดีอย่างยิ่ง แต่ท่านยังไม่ใช้คนที่สมบูรณ์นะ ท่านยังอยู่ในระหว่างขั้นตอนของการพัฒนาตนเอง ดังนั้นจึงไม่ใช่หมายความว่า การกระทำของพระโพธิสัตว์จะถูกต้องหมด แต่เจตนาของพระโพธิสัตว์นั้นดี คือมีความเสียสละ ส่วนนี้เป็นคุณธรรมเต็มที่ แต่ว่าสิ่งนี้บางที่ท่านทำไม่ถูก อันนี้เป็นจุดหนึ่งที่คนมักจะมองข้ามไป

อย่างพระโพธิสัตว์หลายชาติก็ไปบวชเป็นฤๅษี บำเพ็ญฌาน ได้ผล จบแล้วก็ตาย พอมาถึงพระพุทธเจ้า ท่านบอกว่าที่ไปบำเพ็ญฌานจบแค่นั้นมันยังไม่ถูกต้องหรอก พระโพธิสัตว์ท่านพัฒนาตัวของท่านเต็มที่ ตอนนั้นท่านไปได้ถึงขั้นนั้น ท่านก็ต้องยอมตายเพื่อรักษาคุณธรรมไว้โดยไม่ทำวิธีรุนแรง คือยอมสละชีวิตให้เขาไปเลย อันนี้ก็เป็นเรื่องของการเลือกในขั้นที่ยังไม่สมบูรณ์ **ก็เอาที่คุณธรรมก่อน**

ทีนี้ ถ้าถึงขั้นที่สมบูรณ์นั้น มันจะต้องมีปัญญามาเป็นตัวช่วยหาทางออกเพื่อให้คุณธรรมอยู่ได้ และให้ทำสำเร็จด้วยคุณธรรม ไม่อย่างนั้นคุณธรรมก็กลายเป็นเบี้ยล่างไป ก็ถูกฝ่ายที่ไม่มีคุณธรรมจัดการหมด

คุณธรรมทำให้เราเสียสละเพื่อจุดมุ่งหมายที่เห็นว่าดี แต่ต้องมีปัญญา ถึงจะรู้ได้ชัดเจนว่าจุดหมายนั้นดีจริง และสามารถบรรลุจุดหมายที่ดีนั้นด้วยวิธีการที่ดีด้วย

ถ้าเราใช้ปัญญาพิจารณายอมรับข้อบกพร่องที่ยังมีอยู่ เราก็จะมีการพัฒนามนุษย์กันไป ไม่ต้องหม่นเวียนอยู่ในวงจรร้ายที่ซ้ำรอย

ถาม ในช่วงที่เหตุการณ์ต่างๆ รุนแรงหรือแม้แต่ในปัจจุบัน ที่มักจะมีข่าวสารมากมายชวนให้ไขว้เขว เราควรจะมีวิธีคิดหรือทำที่อะไร อย่างไร ต่อการรับฟังสิ่งต่างๆ ที่ผ่านเข้ามา

ตอบ เรื่องนี้อยู่ที่ฝ่ายผู้ทำข่าว กับผู้ฟัง ทั้งสองฝ่าย คือพูดรวมๆ แล้ว ทั้งสองฝ่ายนี้ต้องมุ่งที่ตัวธรรม ที่ตัวความจริง ความถูกต้อง

อย่างผู้ทำข่าวนั้น ถ้าเสนอข่าวอะไรต่างๆ โดยมีความรู้สึกไปยึดฝ่ายหนึ่งว่าเราจะเอาอย่างนี้ละนะ เขาจะมีความรู้สึกเลยว่า เขาจะหาทางทำอย่างไรให้คนเข้าใจตามที่เขายกมาให้เข้าใจ ถึงตอนนี้เขาจะไม่คำนึงถึงตัวความจริงแล้ว จะมุ่งแต่ในแง่ของฝ่ายว่า เราจะให้ฝ่ายของเราชนะ ให้คนเห็นด้วยกับฝ่ายของเราอย่างนี้เท่านั้น เพราะฉะนั้นพฤติกรรมที่แสดงออกมาเป็นข่าวเป็นอะไรก็หันเหหรือเอียงหมดเลย

มนุษย์ในสังคมที่ยังพัฒนาไปไม่ถึงที่สุด ก็เพราะจุดนี้ คือถึงจุดหนึ่งแล้วก็จะมาติดเรื่องการที่ยึดถือฝักฝ่ายอยู่ แล้วตัวเองก็จะพยายามให้สิ่งที่ตนยึดถือหรือฝ่ายที่ตนยึดถือเป็นฝ่ายที่ถูกต้อง

เพราะฉะนั้น การที่จะแสวงหาความจริง หรือการทำให้คนเข้าถึงความจริงแท้ๆ นั้น จึงไม่ค่อยมี

ที่นี้ ในแง่ของเราผู้ฟังหรือผู้สดับ เราก็ต้องรู้ทันความจริงนี้ว่า คนส่วนใหญ่เป็นอย่างที่ว่ามันแหละ เพราะฉะนั้นเราต้องรู้และเข้าใจความจริงของชีวิตจิตใจของเขา โดยเราจะไม่ติเตียนเขาละ เราเพียงแต่รู้ให้เท่าทัน และตัวเราเองก็มีหน้าที่จะต้องค้นหาความจริงความถูกต้องที่แท้ไปด้วย อันนี้ก็จะเป็นสติที่จะทำให้เราสามารถใช้ปัญญา เรียกว่ามีโยนิโสมนสิการ คือรู้จักทำโนใจโดยแยบคาย ไม่ใช่หลงตามไปอย่างง่ายๆ กับถ้อยคำที่ฝ่ายใดชักจูง

บางทีทั้งสองฝ่ายก็มีทั้งส่วนถูกแล้วก็ส่วนผิดด้วยกันทั้งนั้น ที่นี้แต่ละฝ่ายก็มักจะพยายามให้ฝ่ายหนึ่งผิดแท้ๆ กับอีกฝ่ายหนึ่งถูกแท้ๆ คือจะเอากันร้อยเปอร์เซ็นต์ทั้งสองฝ่าย เพราะฉะนั้นมันก็ขัดกับความจริง

คนเรามักจะไม่ยอมกัน เพราะต่างก็มีความยึดถือ ตรงนี้แหละคือกิเลสของปุถุชน คือจะยึดถือเอาที่ตัวจะเอา แล้วก็เอียงไปให้เต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ เพราะฉะนั้น คนที่พิจารณาจึงต้องรู้เท่าทันความจริงในธรรมชาติของมนุษย์ข้อนี้ แล้วก็มองเขาด้วยความเห็นใจนะ ไม่ใช่เราจะต้องไปด่าไปว่าอะไรเขา แต่ก็ต้องหาโอกาสเตือนเขาด้วย ว่าอย่าไปเอาอะไรแต่เพียงแง่เดียว หรือว่ามีเจตนาที่จะหาทางชักจูงให้เป็นว่า อย่างของฉันท่านนั้นจึงจะถูกต้อง คือถ้าหากว่าแต่ละฝ่ายมีการพิจารณาตัวเองบ้าง มันก็จะทำให้มีการปรับปรุง

เพราะฉะนั้น เราต้องยอมรับว่า มนุษย์ทั้งหลายมีข้อบกพร่อง มีจุดอ่อนอยู่ แล้วเราก็ควรปรับปรุงพัฒนากันไปเรื่อยๆ ไป ถ้าเรามีความรู้สึกอันนี้อยู่บ้าง เราจะไม่มองแต่ว่าจะเอาชนะกันหรือต้องให้อีกฝ่ายหนึ่งผิด หรือเราถูกต้องเต็มบริบูรณ์ แต่เราจะมองขึ้นไปหาสิ่งที่สูงกว่านั้น โดยไม่มัวมาติดอยู่แค่สองฝ่ายของคน คือเรามองไปถึงสิ่งที่ดีงามประเสริฐสุดคือธรรม นั่นก็คือ เรามุ่งเข้าหาสิ่งที่เป็นตัวธรรม แล้วเราทั้งสองฝ่าย หรือจะก็ฝ่ายก็ตามก็พากันเดินทางเข้าสู่สิ่งที่ดีงามสูงส่งหรือความสมบูรณ์นั้น

ถาม แต่ปุถุชนนั้น มักจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ต่างๆ โดยถูกครอบงำด้วยอคติทั้ง ๔ (ลำเอียงเพราะรัก เกลียด หลงกลัว) เราจะแก้ไขเรื่องอคติทั้ง ๔ ได้อย่างไร?

ตอบ ถ้าเป็นปุถุชนก็ต้องเริ่มจากการพัฒนาให้พื้นภาวะของ อัมภพาลปุถุชน มาเป็นกัลยาณปุถุชน พอเป็นกัลยาณปุถุชนแล้ว แม้อคติยังไม่หมดจากใจ แต่จะมีสติที่จะไม่ยอมตามอคตินั้น สามารถที่จะบังคับตัวไม่ให้อยู่ในอำนาจของสิ่งเหล่านี้

หมายความว่า เมื่อมีอะไรเกิดขึ้น เราต้องตรวจสอบตัวเองเสมอ การที่เรารู้ว่าอคติทั้ง ๔ นั้นมีอยู่ในปุถุชนทั่วไป และพื้นฐานของมันมาจากความชอบ-ไม่ชอบ เราก็จะได้เตือนตัวเองให้ตรวจสอบว่า เราจะทำการครั้งนี้มัน เราตัดสินใจหรือวินิจฉัยไปอย่างมีอคติอยู่หรือไม่ ถ้าถามตัวเองเสียหน่อยก็ยังดี พออย่างนี้มันก็จะออกมาในแง่พฤติกรรมว่า เราไม่รีบผลุนผลัน หุนหัน ตัดสินวินิจฉัยไปทันที

เพราะมันอาจจะพลาดด้วยอคติได้ เราจึงต้องแสวงหาข้อมูลให้ชัดเจน มันก็จะทำให้เรามีพฤติกรรมในการแสวงหาข้อมูล เช่น เราอาจจะไปปรึกษาไถ่ถามคนอื่น ฟังความรู้ความคิดของเขาก่อน

สรุปก็คือว่า หนึ่ง ต้องมีสติเตือนตนเอง แล้วก็มีการสำรวจตนเอง สอง เพื่อให้ได้ผลอย่างนี้ เราก็ต้องมีวิธีการ โดยเราจะรับฟังและแสวงหาข้อมูลข้อเท็จจริงและความจริงให้มากที่สุดก่อน อันนี้แหละคือ**ธรรมาธิปไตย**ละ

หมายความว่า เราจะวินิจฉัยโดยใช้ปัญญาอย่างเต็มที่ ที่นี้จะใช้ปัญญาอย่างเต็มที่ได้อย่างไร ก็ต้องหมายความว่าเราได้พิจารณาข้อมูล ข้อเท็จจริงต่างๆ มากที่สุดอย่างเพียงพอแล้ว เรื่องมันจะโยงกันไปเอง

ถาม ในส่วนของผู้ปกครองนั้น เขาควรจะได้ข้อคิดอะไรบ้างจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น?

ตอบ ก็พูดได้ในแง่หลักธรรมที่เป็นนามธรรม คือปัญหาของคนนั้นมันเกี่ยวกับการยึดติดในตัวตน บางคนก็มีทิฐิมาก บางคนก็มานะมาก บางคนก็ดื้อมาก

ถ้าดื้อมาก เวลาทำอะไรก็เพื่อผลประโยชน์ของตัวเองทั้งนั้น เราจะเห็นได้ในนักการเมืองไม่น้อย บางคนทำอะไร ถ้าเพื่อผลประโยชน์ละก็เอาทั้งนั้น ส่วนบางคนก็มานะมาก ทำอะไรเกี่ยวกับการเสียศักดิ์ศรี เสียอำนาจ ลบหลู่ แล้ว จะยอมไม่ได้เลย บางคนก็**ทิฐิ**มาก หมายความว่า ถ้าเป็นทิฐิหรือความเห็นของฉันละ

ก็ต้องเอาให้ได้ จะยอมไม่ได้เลยเหมือนกัน

กิเลส ๓ ตัวนี้แหละที่คอยบงการมนุษย์ คือ **ตัณหา มานะ ทิฐิ** ซึ่งถ้ามองแล้ว ก็ไม่เฉพาะผู้ปกครองหรือ ทักๆ คนก็มีปัญหาที่นั่น ถ้าไม่มีสติที่ที่จะมองดูตัว หรือตรวจสอบตนเองบ้าง และไม่ยึดหรือคิดนึกระลึกที่จะเอาธรรมมาตั้งเป็นใหญ่ ที่จะยังตัวไว้เมื่อไร ก็อยู่แค่กับสามตัวนี้ ไม่ไปไหน ไม่พัฒนาไปได้เลย

ที่นี่ ทำอย่างไรถึงจะได้ธรรม หรือความจริง ความถูกต้อง ดีงาม ที่จะเป็นประโยชน์แก่ประชาชนจริงๆ เราก็ต้องมีสติที่จะสำรวจตัวเอง แล้วก็แก้ไข ไม่ยอมทำตามตัวบงการสามอย่างนี้ ให้สำรวจดูว่าที่เราทำนั้นเป็นไปเพราะตัณหา เพราะมานะ หรือเพราะ ทิฐิหรือเปล่า พอเราเห็นตัวเราชัดขึ้นมา เราก็ยังตัว เราก็แก้ไข อย่าไปทำตามมัน แต่มองมุ่งไปที่ธรรม เอาธรรมมาทับมันเสีย แล้วหันไปอยู่กับธรรม และทำตามธรรม

ที่นี่ในแง่ของคนอื่น เขาก็ต้องสำรวจตนเองด้วย และคนที่มุ่งธรรมแท้ๆ ใช้ปัญญาจริงๆ ก็จะช่วยเหลือเขาได้ด้วย สมมติว่าเขาคนนี้มีมานะแรงอยู่แล้ว คนอื่นที่มีปัญญาก็ควรจะระวัง อย่าไปแตะที่มานะของเขา ก็ควรจะใช่วิธีอื่นเสีย ซึ่งอาจจะทำให้การแก้ไขเรื่องนั้นดีขึ้นได้ แต่บางทีก็ด้วยความยึดถือของตัวเองที่จะต้องเอาอย่างนั้นให้ได้ ก็เลยมีปัญหา

หรือฝ่ายหนึ่งมานะแรง ฝ่ายหนึ่งทิฐิแรง แล้วมาเจอกันเข้า ก็เลยหนักไปด้วยกันทั้งสองฝ่าย กลายเป็นปัญหายิ่งขึ้น

ถาม โดยเปรียบเทียบแล้ว ตัวไหนอันตรายที่สุด ต่อสังคมส่วนรวม?

ตอบ มั่นหนักคนละแบบ คือบางคนนั้น เพื่อผลประโยชน์ของตัวเองแล้ว เขาทำได้ทุกอย่าง ไม่ว่าจะแย่งชิง เบียดเบียน ช่มเหิง ทำร้าย ฆ่าฟันใครทำอะไร ก็ทำได้

บางคน เพื่ออำนาจความยิ่งใหญ่ ก็ทำได้ทุกอย่างเหมือนกัน คือเพื่อให้ฉันคงอำนาจอยู่ ใครมาขวางทางที่ทำให้รู้สึกว่าคุณทำให้เสียความยิ่งใหญ่ จะทนไม่ได้เลย เขาก็จะทำได้ทุกอย่างเหมือนกัน

อีกพวกหนึ่งคือ เพื่ออุดมการณ์ที่เป็นทฤษฎีของตนแล้วอะไรๆ ก็ทำได้หมด แม้การยอมตาย เช่น อุดมการณ์ชาตินิยม อุดมการณ์คอมมิวนิสต์ หรืออุดมการณ์ยึดถือศาสนา

ถ้าว่าตามประวัติศาสตร์ของมนุษย์แล้ว ปัญหาของผู้ปกครองในอดีต คือกษัตริย์นั้น เรื่องของตัณหาและมานะเป็นเรื่องสำคัญ

การยกทัพทำสงคราม ก็ด้วยตัณหา เพื่อกวาดรวบเอาทรัพย์สมบัติมากมายไปครอบครอง แย่งชิงกามารมณ์กัน

มานะก็เป็นอีกอันหนึ่งที่สำคัญมาก เพราะต้องการความยิ่งใหญ่เหนือใครๆ ต้องการเป็นมหाराช เป็นราชาธิราช หรือเป็นกษัตริย์ผู้เดียวที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ อย่างเช่น อเล็กซานเดอร์มหाराช คือขอให้ได้พูดว่าตนเองยิ่งใหญ่ที่สุดเท่านั้น แล้วก็ทำได้ทุกอย่างเลย

ที่นี้ยุคต่อมา สงครามในหมู่มนุษย์มักจะเป็นเรื่องทิวาญญ เรื่องตักทามานะนั้นมักจะเป็นกับบุคคล แต่ก็แผ่อิทธิพลไปถึงหมู่คนด้วย แต่ว่าทิวาญญนี้มักจะเป็นระหว่างมนุษย์เป็นกลุ่มเป็นหมู่ อย่างที่กำลั้งเป็นปัญหาของยุคปัจจุบัน และดูว่าจะต่อๆ ไปด้วย ทำให้เกิดสงครามศาสนา สงครามระหว่างค่ายอุดมการณ์ในรูปต่างๆ เรื่องทิวาญญไม่ใช่เรื่องย่อยเลยเหมือนกัน

ถาม ถ้าเราจะแก้ปัญหาดังนี้ ควรเริ่มจากตรงไหน อย่างพระเจ้าอโศกนั้น เดิมก็แสวงหาความยิ่งใหญ่มาก แต่ก็ยังกลับใจได้อย่างทันทีทันใด เมื่อเห็นผลที่ตนเองก่อจากการทำสงคราม ซึ่งมีผู้คนล้มตายมากมาย ผู้ปกครองอื่นๆ จะมีโอกาสเป็นแบบนี้นับ้างไหม?

ตอบ พระเจ้าอโศกนั้น กลับใจก็เพราะประสบสถานการณ์ที่กระทบจิตใจรุนแรงมาก ทำให้พลิกความรู้สึก ก็เหมือนกับคนที่ได้ประสบการณั้ะไรบางอย่างที่พลิกผันชีวิตของตน พระเจ้าอโศกก็ได้ประสบการณั้ที่เกิดจากการกระทำของพระองค์เองที่มีผลมากต่อจิตใจ แล้วก็อาจจะประจวบกับที่มีหลักธรรมที่เคยรู้เคยผ่าน ได้ช่องเข้ามาให้ความคิดในทางใหม่ ก็เลยทำให้เปลี่ยนไปเลย ขณะที่ร่าชามากมายเจออย่างพระเจ้าอโศก ก็ไม่ได้คิดอะไร กลับฮึกเหิมหนักขึ้น

ที่นี้ในกรณีทั่วไป เราจะไปมัวหวังจ้งหะอย่างนั้นไม่ได้ มนุษย์เราจะต้องพยายามพัฒนาตนเอง อย่างน้อยก็ให้มีสติ แล้วก็มีการสำรวจตัวเอง ให้มีความรู้ทันและมีความสามารถที่จะยับยั้ง ไม่ปล่อยตัว ไม่ยอมตามใจตัวที่กลัดกิเลสพวกนั้น

แค่นี้ที่มนุษย์จะพอทำได้ คือไม่ยอมตกอยู่ใต้อำนาจของมัน
แล้วก็มีสิ่งที่จะตั้งไว้เป็นหลักให้ตัวยืนหยัดได้มัน คือยึดถือ
ธรรมเป็นใหญ่ โดยเอามาข่มทับมัน หรืออย่างน้อยก็เป็นตัวคานไว้
สำหรับมนุษย์ปุถุชนทำได้ในระดับนี้ ก็จัดว่าดี

ถาม แล้วในแง่ของการใช้ความรุนแรง ในฐานะที่เมืองไทยเป็น
เมืองพุทธ ควรจะได้ข้อคิดอย่างไร ทั้งในส่วนของผู้ปราบ แล้วก็
ผู้ถูกปราบ?

ตอบ เรื่องนี้ก็อยู่ที่การฝึกฝนในเรื่องคุณธรรม เพราะมนุษย์นั้นมีความ
พร้อมที่จะรุนแรงอยู่ในตัวเองแล้ว บางทีเราก็กារบกันไว้
หรือข่มกันไว้ด้วยวัฒนธรรมประเพณี หรือด้วยธรรมะที่ยึดถือไว้
เช่น สั่งสอนกันว่า เราเป็นชาวพุทธนะ จะต้องประพฤติอย่างนี้ๆ

แต่ทีนี้ พอเข้าไปในเหตุการณ์แล้ว สิ่งที่จะมาช่วยกำกับ
เหล่านี้มันหายไป ทั้งผู้สั่ง ผู้ปราบ ผู้ตอบโต้ ก็ไปตามความรู้สึกที่
พลุ่งขึ้นมาแทน ในขณะนั้น สิ่งที่เขาเข้ามากำกับจึงกลับเป็นฝ่ายตรงข้าม
คือแทนที่จะเป็นคุณธรรม ก็กลับเป็นตัณหา มานะ ทิฐิ มั่นก็เลย
ออกมาในรูปอย่างนี้

ถ้าว่าในแง่ของธรรมะ ก็เป็นธรรมดาของธรรมชาติมนุษย์
อยู่แล้ว มันอยู่ที่ว่าตัวไหนจะเข้ามาบางการพฤติกรรมขนาดไหน
อย่างตอนนั้น ตัณหา ทิฐิ มานะ เข้ามาบางการหมด ก็นำไปสู่การ
ใช้ความรุนแรง

ถ้าเราคำนึงถึงจุดมุ่งหมายของธรรมอยู่เสมอว่า ที่เราทำนี้

เพื่อประโยชน์สุขแก่สังคม เพื่อความดีงามของสังคมไทย เราก็จะมองที่มนุษย์ทั้งหมด ถ้าเราล้านี้กตระหนักอยู่ในจุดหมายนี้ ก็จะทำให้เราทำอะไรด้วยความรอบคอบมากขึ้น แทนที่จะไม่คิดอะไรเลย ปล่อยไปตามอารมณ์ที่พลุ่งนั้น ยิ่งมุ่งจะเอาชนะกัน ปัญญาที่จะมองถึงประโยชน์ที่แท้จริงก็หายไปเลย กลายเป็นปัญญาที่เอามาใช้ความคิดที่สนองตัณหา มานะ ทิฐิไป

ถาม โดยสรุปแล้ว เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ ได้ให้ข้อคิดหรือภาพสะท้อนอะไรของสังคม ที่เราควรจะต้องหาทางแก้ไข?

ตอบ ภาพสะท้อนก็คือ มันฟ้องว่า เรายังไม่ได้มีความใส่ใจและเข้าใจจริงจังในเรื่องของหลักการ และเนื้อหาสาระของประชาธิปไตย เราก็เลยติดกันอยู่แค่รูปแบบที่เห็น พอมีอะไรขึ้นมาก็ไปติดอยู่กันแค่สิ่งที่เป็นอาการภายนอก ไม่ค่อยมีคนที่จะเฝ้ารู้หรือจะศึกษากันจริงจัง พอเหตุการณ์ผ่านไปแล้วก็กลับไปเหมือนอย่างเดิมอีก หมุนเวียนกันอยู่อย่างนี้ไม่รู้จบ เรียกว่าฮือกันไปเป็นพักๆ เพราะไม่มีความคิดของตนเอง จึงขาดหลักวินิจัย คืออาจจะมามีภาพลางๆ ว่าประชาธิปไตยต้องเป็นอย่างนี้ๆ พอใครจู่จู่ขึ้นมา ก็ตามๆ เขาไป

มันแสดงหรือฟ้องว่า ในยามปกติ เวลาสงบมีโอกาส เราไม่ได้เอาใจใส่ใช้เวลาในการศึกษาพัฒนาคน เรื่องหลักการของประชาธิปไตย ก็ตาม เรื่องการถือธรรมไม่ยอมตามกิเลส ก็ตาม ไม่ได้ใส่ใจ พอเจอเหตุการณ์ ส่วนมากก็เฮ้ก็ฮือกันไป

ที่นี้ ทำอย่างไรจะให้คนมีความรู้ความเข้าใจของตัวเองได้

เราน่าจะเอาเหตุการณ์รูปธรรมที่เกิดขึ้น มาเป็นจุดกระตุ้นต่อเพื่อไม่ให้มันจบแค่นั้น นำมากระตุ้นเพื่อให้คนได้ศึกษาและสนใจเรื่องประชาธิปไตยที่แท้จริง ที่เป็นด้านเนื้อหาสาระกันหน่อย เพราะสังคมของเราขาดตรงนี้มาก

ถ้าเราไม่มีอันนี้มาอยู่ในปัญญา เราก็ตัดสินใจอะไรไม่เป็น ก็ต้องถูกใช้เป็นเครื่องมือ ไม่ของใครก็ของใคร เพราะไม่มีหลักที่จะคิดเอง

ประชาธิปไตย คือการให้ประชาชนทุกคนมีส่วนร่วมในการปกครอง เมื่อจะเป็นผู้ปกครองตนเอง ประชาชนก็ต้องมีคุณภาพสามารถใช้ปัญญาคิดเองเป็น รู้จักวินิจฉัย เพราะถ้าปกครองแบบประชาธิปไตยไม่สำเร็จ มันก็ต้องมีคนมาบงการแทนอยู่เรื่อยไป

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เราได้อยูอย่างหนึ่ง คือว่า เหตุการณ์ที่ผ่านมานั้น อย่างน้อยมันก็เหมือนหนังสือเรียน ที่ให้ความเข้าใจอะไรขึ้นมาบ้าง จากภาพที่เห็น แต่มันอาจจะไม่ชัด หรือบางคนก็อาจจะถึงกับเข้าใจผิดก็ได้ แต่ว่าโดยส่วนรวมของสังคม ก็ทำให้ได้ฉลาดขึ้นมาบ้าง แต่เพียงเท่านี้ไม่พอหรอก เพราะมันจะได้ก็แค่ลักษณะหรืออาการที่ปรากฏ ซึ่งไม่ชัดเจน บางทีผิวเผิน ฉาบฉวย

อยากจะให้ข้อสังเกตอีกนิดหนึ่งว่า การเรียกร้องประชาธิปไตย อะไรต่างๆ ที่มีการถกเถียงกันมานั้น โดยมากแล้วคนมากมาย ที่เข้ามาอยู่กับเรื่องเหล่านี้ ส่วนมากเขาไม่ได้สนใจประชาธิปไตยจริงจัง เวลาเมื่อเหตุการณ์ขึ้นมา ก็ฮือกันเข้าไปที่ และเวลาสนใจก็มาติดอยู่แค่รูปแบบ เช่น วิธีการเลือกตั้งตามที่เขา

บัญญัติไว้อะไรต่างๆ เหล่านี้ แต่ตัวสาระเนื้อแท้ของความเป็นประชาธิปไตยนั้น กลับไม่ได้หยิบยกขึ้นมาถกเถียงกันอย่างจริงจัง พอเหตุการณ์ผ่านไป ความสนใจประชาธิปไตยจึงเจือจางหาย ซึ่งในระยะยาวแล้ว ความสำคัญอยู่ที่อันนี้

เรายอมรับว่า สังคมตะวันตกอย่างอเมริกานั้น ได้ก้าวหน้าในการพัฒนาประชาธิปไตยมาก ในแง่หนึ่ง ก็เพราะเขาผ่านประสบการณ์มามาก เรียกว่าต่อสู้กันในการเมืองมามากมาย เพื่อจะได้มาซึ่งสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค

แต่สิ่งหนึ่งที่ฝรั่งเถียงกันมากด้วย ก็คือเรื่อง “สาระ” อันนี้อาตมาว่าเป็นข้อเด่นของเขาอันหนึ่ง คือเขาต้องการรู้ความจริงว่า สาระของความเป็นประชาธิปไตยคืออะไรกันแน่

เพราะฉะนั้น ในเมื่อมีเหตุการณ์ที่เป็นรูปธรรมเกิดขึ้นมา ถ้าจะให้ดี เราก็น่าจะโยงต่อไปหาสิ่งที่เป็นนามธรรม ที่เป็นตัวหลักการทางความคิด ไม่ใช่ติดอยู่แค่รูปธรรมที่เห็นเป็นเหตุการณ์เด่นๆ เชกกันไปแล้วก็จบ แล้วก็เลิก แต่ส่วนที่เป็นสาระไม่เคยคิดกันเลย จนกว่าจะมีเหตุการณ์ที่เป็นรูปธรรมขึ้นมาอีก ก็สนใจกันใหม่

แล้วทีนี้เราต้องมองอีกชั้นหนึ่งด้วยว่า แม้แต่ฝรั่งเองเขาก็ยังมีปัญหา สาระและหลักการประชาธิปไตยของเขากียังไม่สมบูรณ์ ทั้งๆ ที่เขาพัฒนามาถึงขั้นที่เราเอาเขามาเป็นตัวอย่าง แต่เดี๋ยวนี้เขาเองก็ยังมีปัญหาอยู่

ทำไมเราไม่คิดต่อ ที่จะช่วยกันโดยมองในแง่ของอารยธรรมโลกว่า มนุษย์จะต้องช่วยกันทั้งหมด แต่นี่กลายเป็นว่า ฝรั่งได้

มาแคไหน เราก็จะมาทำตามแค่นั้น แทนที่จะคิดต่อไปอีกให้ไกล คือช่วยกันในแง่ที่เราเป็นเพื่อนมนุษย์ ฝรั่งเป็นเพื่อนมนุษย์กับเรา ช่วยกันคิดเพื่อหาจุดสมบูรณ โดยจะต้องมองให้กว้างออกไปให้ทั่วโลก ไกลออกไปในอนาคต จนไปถึงความสมบูรณ

อย่ามาติดอยู่เพียงแค่ว่า ใครผิด ใครถูก ให้ถือว่าเรามีส่วนบกพร่องด้วยกันทั้งสองฝ่าย แล้วจะต้องมาช่วยกันพัฒนาดีกว่า

ถาม ถ้าเราช่วยกันพัฒนาดังที่ว่าแล้ว อะไรคือหลักใหญ่ที่ทุกฝ่ายควรยึดถือ เพื่อให้สำเร็จตามที่มุ่งหมายนี้?

ตอบ หลักการปกครองหลักใหญ่นั้นมีอยู่แล้ว โดยที่รูปแบบเปลี่ยนแปลงไปได้ เพราะแต่ละยุคสมัยนั้น สภาพแวดล้อมไม่เหมือนกัน เราอาจจะต้องเปลี่ยนด้านวิธีการ แต่หลักการนั้นมักจะใช้ได้ตลอดเวลา นั่นคือ ไม่ว่าจะเป็นใครในสมัยไหน ก็ต้องเป็นธรรมาธิปไตย ถืออันนี้เป็นหลักใหญ่

ธรรมาธิปไตยนั้น ไม่ใช่ระบบการปกครอง คือบางทีมีความสับสนกัน เพราะบางคนไปเข้าใจว่าธรรมาธิปไตยคือระบบการปกครอง ซึ่งที่จริงแล้วไม่ใช่ เพราะไม่ว่าในการปกครองรูปแบบไหน ก็ตาม คุณสมบัติที่ต้องการของมนุษย์ ก็คือ ธรรมาธิปไตย

ธรรมาธิปไตยเป็นคุณสมบัติของตัวคน ส่วนประชาธิปไตยเป็นระบบการปกครอง เรียกว่าคนละเรื่องกันเลย

ธรรมาธิปไตยนั้นเป็นคุณสมบัติของคนที่จะทำให้เกิดการปกครองที่ดีได้ ไม่ว่าในระบบใด ถ้ากษัตริย์เป็นผู้ปกครองแล้วเป็น

ธรรมาธิปไตย ก็จะได้การปกครองแบบราชาธิปไตยที่ดี เมื่อเรามีการปกครองแบบประชาธิปไตย ก็ต้องให้คนที่มีส่วนร่วมในการปกครอง คือประชาชนทุกคนเป็นธรรมาธิปไตย จึงจะได้ประชาธิปไตยที่ดี คือถ้าทุกคนยึดถือความถูกต้อง ความจริง ความดีงามเป็นใหญ่แล้ว ก็มีหวังว่าจะได้การปกครองแบบประชาธิปไตยที่ดี แต่ถ้าประชาชนแต่ละคน ไม่เอาความถูกต้องหรือความจริงเป็นหลักเสียแล้ว ก็หมดกัน พอเสียหลักแล้ว ปัญหาที่เกิดขึ้นทันที

ที่นี้ปัญหาปัจจุบันก็คือว่า ทำอย่างไรจะ使人ทุกคนเป็นธรรมาธิปไตย หรือคนส่วนมากเป็นธรรมาธิปไตยก็ได้ เพราะจะ使人ทุกคนเป็นธรรมาธิปไตยหมดคงเป็นไปได้ แต่ถ้าคนส่วนใหญ่ที่มาปกครองในแบบประชาธิปไตยนี้ เป็นธรรมาธิปไตย ประชาธิปไตยนั้นก็จะเป็นประชาธิปไตยที่มีคุณภาพ

มีคำพูดกันมา เป็นของนักปราชญ์ฝรั่งว่า “ประชาธิปไตยไม่ใช่การปกครองที่ดีที่สุด แต่เป็นการปกครองที่เลวน้อยที่สุด” เราอาจจะพูดต่อว่า “ในความเลวที่น้อยที่สุดนั้น ประชาธิปไตยจะดีที่สุด เมื่อประชาชนมีคุณภาพมากที่สุด”

อยากตั้งข้อสังเกตอันหนึ่งขึ้นมาด้วยว่า ในสังคมมนุษย์นั้น ปัญหาหลักที่เด่นขึ้นมาก่อน มักจะเป็นเรื่องของผลประโยชน์ในยุคที่เป็นมานี้ คนมีปัญหาเกี่ยวกับผลประโยชน์ของตัวเอง เช่นว่าแต่ละคนไม่มีสิทธิเสรีภาพ หรือมีไม่มากเท่าที่ควร หรือไม่เป็นไปตามมาตรฐาน มนุษย์ในสังคมนั้นก็จะต้องดิ้นรนเพื่อสิทธิเสรีภาพ ซึ่งรวมไปถึงความเสมอภาคด้วย โดยเป็นเรื่องของแต่ละคนหรือ

ปัจเจกชน อย่างในอเมริกาก็มีคนมากเรื่องนี้ จนกระทั่งเป็นลัทธิปัจเจกชนนิยมไป คือมองไปที่สิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลของประชาชนแต่ละคน

ต่อมา เมื่อปัญหาเรื่องนี้เบาบางลงไป คล้ายๆ ว่าแต่ละคนได้รับสิ่งที่ต้องการพอสมควรจนถึงจุดที่พอใจได้แล้ว ถึงตอนนี้ปัญหาอื่นก็จะเด่นขึ้นมาแทน คือปัญหาเรื่องการแบ่งพวก เผ่าพันธุ์ เชื้อชาติ สีผิว ศาสนา ลัทธิ อย่างที่เราจะเห็นได้ทั่วไปตอนนี้ ในอเมริกาก็มีปัญหาเรื่องนี้เด่นมาก ถ้าคาดการณ์ภายนอก ก็มองไม่เห็นว่ปัญหาจะลดลงด้วย

ในสังคมอื่นๆ ก็เหมือนกัน บางสังคมมีปัญหาขึ้นมาแต่ไหนแต่ไรแล้ว และยิ่งถ้าหากได้ประชาธิปไตยไปแล้ว ปัญหานี้ก็จะยิ่งเด่นมาก

ต่อไปโลกจะยุ่งด้วยปัญหาดังกล่าว ในประเทศเดียวกันก็จะรบกันด้วยเรื่องเผ่าไหน ผิวนั้น ศาสนาไหน มนุษย์จะพัฒนาพัฒนาความแบ่งแยกนี้ได้หรือไม่ นี่คือเรื่องใหญ่ที่ถือว่าเป็นปัญหาของอารยธรรมมนุษย์เลยทีเดียว

ก็เลยอยากเน้นจุดนี้ว่า เราอย่าคิดกันแค่นี้เลย เราควรมองต่อไปที่จะแก้ปัญหาของมนุษย์ให้สำเร็จจริงๆ ไม่ใช่แก้กันอย่างขอไปที เพราะว่ามันไม่ได้มีแค่นี้หรอก ปัญหาที่ว่านั้นจะเด่นขึ้นมาเรื่อย เมื่อเราเดินทางกันต่อไป แล้วเราจะแก้ไขได้อย่างไร มนุษย์มีความดีงาม มีการพัฒนาเพียงพอหรือไม่ ที่จะแก้ปัญหาเหล่านี้

ถาม คำถามสุดท้าย จึงอยากจะกราบเรียนถามว่า เมื่อมองทบทวนอดีตและมองต่อไปสู่นาคตข้างหน้าแล้ว อะไรคือเรื่องสำคัญหลักที่ควรจะต้องช่วยกันคิดให้มาก?

ตอบ เรื่องหนึ่งก็คือการปลูกฝังให้ทุกคนหรือคนส่วนใหญ่เป็นธรรมาธิปไตย มุ่งไฟที่ตัวธรรม ความจริง ความถูกต้องดีงาม ถือธรรมเป็นใหญ่ ปลูกฝังกันตั้งแต่เด็ก จนให้เป็นนิสัยของจิต ซึ่งจะช่วยให้คนเราข้ามพ้นความยึดติดในตัวตนได้ แม้มันจะต้องฝืนใจบ้าง จะต้องเจ็บบ้าง แต่มันก็ยังมีทางไป

เรื่องนี้ตัวย่ำไว้ เพราะขณะนี้สังคมของเราไม่มีลักษณะนี้เลย มันก็เลยมาตันอยู่ที่ตัวตนของแต่ละคน

ในสังคมตะวันตกนั้น เท่าที่สังเกต เห็นว่าเขาปลูกฝังเรื่องการยึดถือความจริงความถูกต้องได้บ้างไม่น้อย เมื่อเข้าที่ประชุมหรือมีการถกเถียงอะไรกัน ทุกคนก็เถียงกันได้หมด บางทีเถียงกันหน้าดำ แล้วก็มีคนเจ็บปวดเหมือนกัน ไม่ใช่เขาไม่เจ็บปวดจากการถกเถียง เพราะฝรั่งก็มีทฤษฎี มีความน้อยอกน้อยใจ แต่เพราะเขามีความยึดถือร่วมกันที่ฝังรูกุญแจ อยากเข้าถึงตัวความจริงหรือเข้าถึงธรรมมากกว่า เพราะเขาถือเรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่และสำคัญมาก ดังนั้นถ้าจะต้องเจ็บปวดบ้างก็ช่างมัน เพราะตัวอยากได้สิ่งที่ถูกต้องเป็นความจริง ดังนั้นเขาก็ไปถึงสาระได้ ไปสู่จุดหมายของประชาธิปไตย

เราควรปลูกฝังเรื่องนี้ให้มาก ให้เกิดการเฝ้าหาความจริง เพราะมันจะเป็นฐานของประชาธิปไตย ถ้าประชาธิปไตยไม่มีสิ่งนี้เป็นฐาน ก็คงพัฒนาได้ยาก เพราะ**ตัณหา**ที่จะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว **มานะ**ที่ต้องการความยิ่งใหญ่โดดเด่น และ**ทิฐิ**ที่ยึดถือเอาแต่ความเห็นของตน เหล่านี้จะมาเป็นอุปสรรคขวางกั้นไม่ให้เราเข้าถึงจุดหมายที่ต้องการได้

ทีนี้ เวลาปลูกฝังอะไร เรามักจะเน้นไปที่รูปแบบมากกว่า นึกถึงสาระ เช่น รูปแบบการฝึกประชาธิปไตย ก็ไปจัดระบบในระดับพฤติกรรม แม้แต่ติดอยู่แค่รูปแบบของการเลือกตั้ง ขาดคุณภาพในระดับจิตใจและระดับปัญญา ก็เลยได้ของที่ไม่แท้จริงและไม่มั่นคง แล้วเด็กก็พัฒนาไม่ได้

ในการฝึกฝนที่ดีนั้น เราจะต้องให้เขาสามารถพัฒนาต่อไปได้เองด้วย เพราะเด็กจะต้องไปอยู่ในสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงต่อไป เขาจะต้องมีปัญญาที่สามารถปรับรูปแบบประชาธิปไตยต่อไปได้ด้วย ไม่ใช่มีอยู่เพียงความเคยชินในระดับพฤติกรรม

ระดับพฤติกรรมไม่ใช่ไม่สำคัญ มันได้ประโยชน์มากในระดับที่หนึ่ง เพราะเราจะฝึกคนก็ต้องใช้ระดับพฤติกรรมเป็นพื้นฐาน ทำให้เคยชินเป็นวิถีชีวิตของเขาเลย เช่น มีเรื่องอะไรก็จะนำมาประชุมปรึกษาาร่วมกัน หรือนำมาวินิจฉัยด้วยเสียงส่วนรวม คือฝึกพฤติกรรมให้เคยชินจนกระทั่งเป็นวิถีชีวิตของเขา ซึ่งจะเป็นพื้นฐานของประชาธิปไตยได้

แต่เราต้องไม่พอแค่นี้ เราจะต้องให้เขามีสภาพจิตที่เข้ากับพฤติกรรมนั้นด้วย เช่น ความพึงพอใจและความรู้สึกประทับใจที่สอดคล้องกลมกลืนกับพฤติกรรม โดยเฉพาะมีปัญญาที่รู้และเข้าใจหลักการ เหตุผล ว่าทำไมเราถึงทำอย่างนี้ มันมีผลดีอย่างไร

จะต้องพัฒนาคน ให้มีความใฝ่รู้ความจริง ความใฝ่ที่จะเข้าถึงธรรม และการถือธรรมเป็นใหญ่ ที่มีกำลังแรงเพียงพอที่จะทำให้เขาพ้นจากอำนาจครอบงำของ *ตัณหา มานะ* และ *ทิฏฐิ* เพื่อให้เขาสามารถพัฒนาประชาธิปไตยต่อไปได้ ไม่ใช่ไปติดอยู่แค่รูปแบบเท่านั้น หรือได้แค่เอารูปแบบมาเล่นล่อหลอกกัน

ธรรมาธิปไตยไม่มา จึงหาประชาธิปไตยไม่เจอ*

(จุดบรรจบ: รัฐศาสตร์ กับ นิติศาสตร์)

- ๑ -

เป็นกลาง? กว้าง และ ไกล

เขาไล่นายกฯ ชาวพุทธจะมีบทบาทอะไรดี

ผู้ร่วมสถานการณ์ : กราบนมัสการครับ

พระอาจารย์: มีอะไรหรือ?

ผู้ร่วมสถานการณ์ : พอดีมีเรื่องไล่นายกฯ โดยสนธิกับมหาจำลอง ฯลฯ
ที่นี้เราก็คือเป็นห่วงว่า ถ้าชาวพุทธไม่ได้มีปฏิกิริยาที่แสดงออก
อะไรบ้างทางด้านสังคม เขาก็จะมองว่าพวกเราไม่มีน้ำยา *ประการหนึ่ง*
และประการที่สอง เราคิดว่า ถ้าเกิดมีการปฏิรูปรัฐธรรมนูญขึ้นมา
ในการที่เราจะไปเสนอความคิดเข้าไป เดี่ยวเขาจะไม่ฟัง ก็เลยคิดว่า
เราควรจะมีบทบาทอะไรสักอย่างหนึ่งบ้าง

---

* พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ตอบคำถามของคณะบุคคลในเครือข่ายองค์กร
พระพุทธศาสนา ซึ่งได้เร่งรัดไปนมัสการที่วัดญาณเวศกวัน เมื่อตอนค่ำ วันที่ ๒๖
กุมภาพันธ์ ๒๕๔๙ (บางท่านเสนอให้ตั้งชื่อเรื่องนี้ว่า “ธรรมาธิปไตยไม่มา
ประชาธิปไตยก็มี”)

[ถอดจากเสียงเป็นตัวอักษร ด้วยความเอื้อเฟื้อของคุณพุทธชาติ แผนสมบุญ]

(ในพวกเรา) ก็มีผู้ให้ความคิดว่า เราควรจะเสนอความคิดเรื่องธรรมาธิปไตยเข้าไปในตอนนี้อยู่แล้ว เพื่อเป็นการบอกให้เห็นว่าประชาธิปไตยมีส่วนของแนวคิดที่เป็นทุนนิยม ซึ่งก่อปัญหาทั้งหมดตอนนี้รัฐบาลก็มีปัญหา เพราะว่าไม่มีความชอบธรรม เอาค่านิยมไม่ถูกต้องมาปกครองประชาชน และการเสนอธรรมาธิปไตยก็เป็นทางออกของการปรับรัฐธรรมนูญใหม่

ทีนี้ ถ้าเราเกิดไปเข้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ก็จะเป็นผลเสีย ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายทักษิณ หรือมหาจำลอง หรือสนธิ ก็จะสร้างผลเสียให้ทั้งหมด เพราะฉะนั้น ในการเสนอหลักการออกไป ก็จะเป็นไปในลักษณะการเสนอความคิดมากกว่า จึงได้มีการทำ (แถลงแนวความคิด) เป็นแถลงการณ์ขึ้นมา (อ่าน แถลงการณ์ . . .)

กราบเรียนถามท่านว่า ถ้าเราจะเสนอความคิดเข้าไปในตอนนี้จะเหมาะสมหรือไม่

พระอาจารย์: เหมาะนะเหมาะ แต่ต้องให้เข้ม ต้องให้เห็นชัดเจน

หนึ่ง ต้องชี้ปัญหาให้ชัดว่า สภาพปัจจุบันนี้มันแย่ และก็รวมทั้งที่เป็นมาก่อนหน้านี้ด้วย

สอง ต้องชี้ให้เห็นว่า วิธีแก้ของพวกคุณนั้นมันไม่พอ ยังไม่ตรงจุดที่จะให้หลุดพ้นจากวังวน จึงจะไม่ได้ผลจริงจิงยั่งยืน

แต่ที่ว่านี้ ก็ต้องยกมาชี้เป็นอย่างไร ต้องพูดให้ชัดไปเลยว่ามันเพราะอะไร

เพื่อทุกคน ไม่ใช่เฉพาะกิจ เป็นกลาง ไม่ใช่แค่กลุ่ม

แต่ก่อนที่จะมาพูดเรื่องนี้ อาตมาอยากจะพูดกว้างๆ อีกหน่อย คือ ท่าทีที่ว่าชาวพุทธจะเข้าไปในสถานะอะไร

เราต้องมองก่อนว่า ชาวพุทธนี้ไม่ใช่กลุ่มผลประโยชน์ ไม่ใช่กลุ่มหนึ่งเหมือนกับกลุ่มอื่นๆ

พวกคนที่เคลื่อนไหวทำการกันอยู่นี้ เขาบอกว่า เขามีอุดมการณ์ เขาทำเพื่อประชาธิปไตย เพื่อส่วนรวม เพื่อประเทศชาติ บ้างก็ทำเพื่อกลุ่มผลประโยชน์ของตัวเอง ซึ่งก็เป็นความจริงว่า กลุ่มผลประโยชน์ในบางเรื่องก็เป็นสิ่งที่ดี เช่น เขาทำเพื่อเกษตรกร เพื่ออะไรต่ออะไร เขาไม่ได้ทำเพื่อส่วนตัว แต่มันก็เป็นกลุ่มหนึ่งๆ

ทีนี้ในเรื่องกลุ่มอย่างนี้ บางทีไปมองว่าชาวพุทธก็เป็นกลุ่มๆ หนึ่ง แล้วก็จะไปโยงถึงขนาดที่ว่า เดียวเวลาเขาร่างรัฐธรรมนูญ เขาจะได้ฟังเรา จะได้เอื้อต่อชาวพุทธหรือต่อพระพุทธศาสนา

เราจะมองอย่างนั้นไม่ได้ เพราะเรื่องของชาวพุทธ เรื่องพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องของธรรมะ ซึ่งเป็นของกลาง เป็นเรื่องคุณค่าความดีที่เป็นหลักการสำหรับมนุษย์ทุกคน เป็นหน้าที่ของคนทุกคนที่จะปฏิบัติ ไม่ว่าเขาจะเป็นนักการเมืองหรือเป็นอะไรก็ตาม ยิ่งในเรื่องการเมืองซึ่งเป็นงานส่วนรวม คนจะต้องตั้งมั่นในธรรม

ทีนี้ การที่มีชาวพุทธเข้ามาตั้งองค์กรทำงานเพื่ออุดมการณ์นั้นก็เพื่อมาเตือนมนุษย์ทุกคน ไม่ใช่มาทำงานเฉพาะกิจแบบพวกที่จะมาแก้ไขปัญหาลับๆ ของรัฐบาล ที่เขามาคัดค้าน จะถอดถอนนายกฯ หรือจะให้นายกฯ ออก อะไรอย่างนี้ ปฏิบัติการของเขาอย่างนี้เป็นเรื่องที่ว่า แม้จะมีอุดมการณ์ที่มุ่งเพื่อประโยชน์ส่วนรวม แต่ก็เป็นเรื่องเฉพาะกิจ

ส่วนธรรมะนั้น เป็นเรื่องยืนตัวระยะยาว เป็นเรื่องส่วนรวมวงกว้างทั้งหมด เมื่อมีเรื่องอะไรก็ตาม คนก็ต้องยึดถือธรรมเป็นหลัก

การที่ชาวพุทธนำพุทธศาสนาเข้ามานี้ หมายความว่า เมื่อมีกิจกรรมหรือเรื่องราวของส่วนรวมอะไรขึ้นมา เราถือว่าธรรมเป็นหลักสำคัญที่ทุกคนจะต้องตระหนักไว้ และต้องปฏิบัติให้ถูก เราเห็นความสำคัญอันนี้ เราจึงต้องมาชี้มาย้ำว่า พวกคุณนี่อย่าลืมธรรมนะ ไม่ว่าใครทั้งนั้น ทุกคนต้องปฏิบัติให้ถูกต้อง ให้เป็นธรรม ให้ตรงตามธรรม

ไม่ใช่หมายความว่า พุทธศาสนามาเป็นกลุ่มหนึ่งในบรรดากลุ่มทั้งหลายอย่างเขา แต่ไม่ว่าใครก็ตามทำเรื่องอะไรขึ้นมา ธรรมะก็ต้องเป็นเรื่องที่เขาทุกคนต้องยึดถือทั้งนั้น เราเห็นความสำคัญอันนี้ จึงออกมาเตือนว่า นี่พวกคุณอย่าลืมนะ ปฏิบัติให้ถูกนะ

เรื่องนี้ต้องพูดกันไว้ให้ชัด เพราะเดี๋ยวจะไปนึกว่า เรายี่ ในนามของพระพุทธศาสนา เป็นกลุ่มผลประโยชน์อะไรกลุ่มหนึ่ง

อย่างน้อยต้องแยกแยะได้ว่า ที่เขาทำกันนั้นเป็นเรื่องเฉพาะกิจ เช่นเขารวมตัวกันมาในการแก้ไขปัญหาของรัฐบาล ที่เกิดเรื่องตอนนั้นว่าจะลาออก หรือจะยุบสภา อย่างนี้คือเขาทำเฉพาะกิจ

ย้ำไว้อีกว่า เรื่องของธรรมะนี้เป็นเรื่องระยะยาวยืนตัววงกว้าง ครอบคลุมหมด ไม่ว่าจะมีความเรื่องอะไรเกิดขึ้น คนก็มีธรรมเป็นหน้าที่ ทุกคนนั้นแหละมีหน้าที่ต้องทำให้ถูกต้อง แต่ที่นี้เขาไม่ทำ เราก็เข้ามาเตือนเขา ให้ปฏิบัติตามธรรม นี่ทำที่ต้องตั้งให้ถูก นี่หนึ่งละ เรื่องธรรมะไม่ใช่เรื่องเฉพาะกิจ

แล้วก็อย่างที่ว่า สอง เราไม่ใช่กลุ่มผลประโยชน์ อย่าถือว่าเออ... ฉันเป็นกลุ่มชาวพุทธ ก็เข้ามาร่วมด้วยนะ เวลาว่างรัฐธรรมนุญก็อย่าลืมนะ ใส่เรื่องที่ผมต้องการด้วยนะ ซึ่งจะกลายเป็นว่าเราเป็นกลุ่มหนึ่งที่เข้ามาเพื่อหาทางสนองผลประโยชน์ของเรา นั่นไม่ใช่เลย

เพราะพระพุทธศาสนาไม่มีเรื่องผลประโยชน์อะไรที่จะเรียกร้องเอา

แต่เราเพียงมาชี้ เมื่อเขาไม่มองให้ตรงให้ถูกต้อง เราก็มาบอกมาเตือน เช่นในเรื่องรัฐธรรมนูญที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนานั้น ก็เป็นหน้าที่ของเขาคือเป็นคนไทยทุกคน หรือทุกคนที่เกิดหรืออยู่ในประเทศไทย จะต้องรู้ต้องคิดต้องเข้าใจ และต้องให้มีการบัญญัติที่ถูกต้อง ให้เป็นความชอบธรรม ให้เกิดเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติของเขานั้นแหละ เมื่อเขาไม่ใส่ใจ เราก็ต้องเตือนให้เขารู้จักหาความรู้ และให้เขารู้จักใช้ปัญญา เพื่อให้ทำให้ถูกต้อง ต้องตระหนักตรงนี้ให้ดี เราไม่ได้เป็นกลุ่มที่เกี่ยวกับผลประโยชน์อะไรของตัวทั้งสิ้น

ถึงเอาชนะได้ ก็ไร้ความหมาย ถ้าไม่หลุดจากวัฏวน

แล้วต่อไป เวลาในเมื่อมันมีปัญหาขึ้นมาอย่างนี้ ก็เกิดมีคู่กรณีขึ้นมา ตอนนั้นก็เห็นกันว่าคู่กรณีเกิดขึ้นแล้ว กลายเป็นสองฝ่าย และก็จะมีการพยายามเอาชนะกัน และในการพยายามเอาชนะกัน มันก็จะเกิดมีการทำเล่ห์กล คิดอุบายเพื่อเอาชนะกัน

ในเมื่อฝ่ายหนึ่งมีอุบาย อีกฝ่ายหนึ่งก็จะทำอุบายมาแก้กัน ก็เป็นปัญหาขึ้นมา เราก็ต้องระวังตัว อย่าตกเข้าไปในกลอุบายของพวกเขา นี่หมายความว่า ถ้าเราไปทำการอยู่ในกลอุบายที่เขาวางไว้ เราก็ไปตกเป็นพรรคพวกของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง นี่ก็ต้องระวังไว้

เราต้องเข้าใจว่า เขามาถึงขั้นที่ทำอุบายเพื่อเอาชนะกัน ซึ่งเมื่อทำไป บางคนก็จะลืมนึกแต่อุดมการณ์ เพราะมัวไปมุ่งที่จะเอาชนะเท่านั้น

แล้วที่กว้างออกไปก็คือ เมื่อมองระยะยาว ในเรื่องประชาธิปไตย

ที่มาเป็นปัญหากันอยู่เนี่ย แม้แต่ในรัฐบาลเองก็มีคนที่มีประวัติว่าเคยร่วมอุดมการณ์กันมากับพวกข้างนอก เคยเคลื่อนไหวเพื่อประชาธิปไตย เคยเคลื่อนไหวมาเอง

แต่ตอนนี้กลายเป็นว่า พวกตัวเองที่เคยเคลื่อนไหวมาด้วยกันนั้นแหละ เช่น พวก ๑๔ ตุลาฯ ขนาดขึ้นหน้าด้วย ที่ไปอยู่ในรัฐบาลทำไมจึงกลายเป็นอย่างนี้ เหมือนกับว่าได้ละทิ้งอุดมการณ์ไปเสียแล้ว เรื่องเหล่านี้เขาว่ากันเอง

ไม่ว่าเขาจะเป็นอย่างไรก็ตาม ที่ยกมาพูดนี้ก็ให้เห็นว่า ถ้าเป็นอย่างนั้นจริง มันก็แสดงชัดว่า ยังไม่มีหลักประกันอันใดที่ดีพอ ที่จะสร้างและรักษาประชาธิปไตย

เมื่อบุคคลผู้มีอุดมการณ์นี้ยังอยู่นอก แล้วขณะที่พวกวงในซึ่งเป็นรัฐบาลทำอะไรผิดพลาด พวกวงนอกนั้นมาแล้ว มาแก้ไข ปัญหาเสร็จสิ้นไป แล้วพวกวงนอกนี้เกิดมีสถานะ กลายเป็นวงในมีอำนาจขึ้นมา อ้าว... มองดูจากบทเรียนก่อนหน้านี้ และที่เป็นอยู่กันนี้สิว่า มันก็อาจจะเป็นอย่างนั้นอีก อย่างน้อยมันก็ไม่ได้แก้ปัญหามาจริง แต่มันก็จะเป็นวงจรรออยู่อย่างนี้

ก็ต้องมองระยะยาวว่า วงจรแบบนี้จะแก้ไขได้อย่างไร เช่นว่าทำไมคนที่เคยเป็นเจ้าของอุดมการณ์หรือร่วมในอุดมการณ์อย่างสำคัญเหล่านี้ เมื่อเข้าไปอยู่ในสถานะแห่งอำนาจแล้ว หรืออยู่ในช่องทางแห่งผลประโยชน์แล้ว อย่างน้อยทำไมไม่สามารถไปยืนหยัดในหลักการ ที่จะแม้แต่ช่วยตรึงผู้นำที่ว่า ถ้าเขาทำไม่ถูกต้อง ก็ยันไว้หรือตัวเองยังยืนหยัดอยู่ได้

ถ้าอย่างนี้ ในระยะยาว พวกที่เคลื่อนไหวอะไรนี้ เราก็ไว้วางใจไม่ได้

พอใครเข้าไปได้ตำแหน่ง ฐานะ อำนาจ มันก็จะเป็นอย่างที่เขาเอง
กล่าวว่กัน หมุนเวียนอยู่อย่างนี้...

เพราะฉะนั้น เราจึงต้องคิดแก้ไขปัญหาระยะยาวนี้ด้วย เพราะว่า
จากตัวอย่างในประวัติศาสตร์ และแม้แต่เหตุการณ์ใกล้ๆ ที่ยังไม่
เป็นประวัติศาสตร์ มันก็เกิดปัญหาแล้ว นี่ต้องมองอย่างนี้ด้วย

เป็นกลาง ไม่ใช่ อยู่กึ่งกลาง – ครึ่งๆ กลางๆ – อันไม่เกี่ยว

ชาวพุทธในที่นี้ก็คือเรื่องธรรมะ เรื่องหลักการใหญ่ของส่วนรวม
ซึ่งเป็นหน้าที่ของทุกคนที่จะต้องคำนึงถึงหมดทั้งนั้น เพราะฉะนั้น
เราจะต้องแก้ปัญหาที่ครอบคลุมกว่า ไม่ใช่มายุ่งอยู่กับคนสองพวกนั้น
แต่ว่าต้องมองทั้ง ๒ พวกนี้ เพื่อที่จะให้เขาแก้ปัญหาให้ถูกต้อง

เมื่อวางตัวให้ถูกต้องให้ตรงอย่างนี้ มันก็ไม่มีเรื่องที่จะไปเข้ากับ
ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ชาวพุทธต้องมองให้ถูก เพื่อตัวเองจะได้วางสถานะ
ท่าที่ให้ถูกต้อง

นี่แหละที่บอกแล้วว่า ธรรมะเป็นหลักการใหญ่ เป็นของกลาง
ธรรมะเป็นเรื่องสากลกว้างขวางรวมทั่วทั้งหมด ไม่เข้าใครออกใคร
ทั้งนั้น เราก็ถือหลักไว้ ใครไม่ทำตามหลัก หลักมันก็ว่าคุณทั้งนั้นแหละ

ผู้ห้วงสถานการณ์ : ที่ก่อนหน้านี้ท่านบอกว่า ก็น่าจะว่าทั้งสองฝ่าย
หมายความว่าอย่างไร?

พระอาจารย์ : ก็นี่แหละ คือที่ว่า เราไม่ได้ว่าใครทั้งสองฝ่าย แต่มัน
เป็นไปเองในตัว ที่ว่าหลักนั่นเองจะเล่นงานทั้งสองฝ่าย คือเราว่าไป
ตามหลัก แล้วหลักธรรม หรือหลักการนี้ ไม่ว่าเป็นใคร คุณจะเป็น
ฝ่ายหรือไม่เป็นฝ่าย ก็อยู่ในนี้ทั้งนั้น ไม่ว่าเขาจะเป็นฝ่ายไหน เขาก็

ต้องเอาตามนี้ ถึงใครจะไม่เป็นฝ่าย ก็ต้องเอาตามนี้เหมือนกัน หลักการที่มันแท้ ที่เป็นความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม คุณปฏิเสธไม่ได้ทั้งนั้น ไม่ว่าคุณจะทำฝ่ายหรือไม่ทำฝ่าย

ไม่เฉพาะคนถือฝ่าย ที่เป็นสองฝ่ายนั้น ถึงจะเป็นคนนอกฝ่ายก็เหมือนกัน **หนึ่ง** ก็คนทั้งนอกฝ่ายและในฝ่าย **สอง** ก็พวกในฝ่ายที่มีสองฝ่าย สามฝ่าย ฯลฯ รวมแล้ว ไม่ว่านอกฝ่ายหรือในฝ่าย หรือสองฝ่าย หรือกี่ฝ่าย ก็ต้องขึ้นกับธรรมะทั้งหมด ธรรมะครอบคลุมหมด

อย่างนี้แหละที่ว่าธรรมะเป็นกลาง ใครจะเป็นกลางก็ต้องเอาอย่างธรรมะ แต่จะต้องเข้าใจความหมายของความเป็นกลางนี้ให้ชัด

ในแง่หนึ่ง เป็นกลาง คือเป็นของกลางที่ทุกคนเข้าถึงครอบครอง เสพใช้ได้เท่ากันเสมอกัน เหมือนเวลา เหมือนอากาศ ธรรมะก็เหมือนเป็นสมบัติของทุกคน ใครจะปฏิบัติจะใช้หรือไม่ก็แล้วแต่ ก็ได้รับผลหรือขาดผลไปตามความเกี่ยวข้องของตน ดังความหมายในแง่ต่อไป

อีกแง่หนึ่ง เป็นกลางก็อย่างที่บอกแล้วว่าไม่เข้าใครออกใคร เช่น แสดงผลต่อทุกคนเท่ากันเสมอกัน เหมือนเวลา ๑ ชั่วโมง หรือ ๑ วัน หรือเท่าไรก็ตาม ก็เท่ากันเสมอหน้าแก่ทุกคน ไม่เลือกไม่รักใคร่

อีกแง่หนึ่ง เป็นกลาง คือ ไม่เอนเอียงด้วยอคติ ไม่ถือตามความเกี่ยวข้องส่วนตัว ไม่ยอมตามความรู้สึก แต่จะไปตามหลักฐาน ข้อมูล ข้อเท็จจริง ซึ่งนำมาพิสูจน์ความจริง

ถ้าพูดให้สั้นก็ว่า เป็นกลาง คือ **ของ**ทุกคนเท่ากันเสมอกัน และ**ต่อ**ทุกคนเท่ากันเสมอกัน

ที่ต้องมาพูดย้ำความหมายของคำว่า เป็นกลางนี้ ก็เพราะมีการเข้าใจและใช้คำนี้ในความหมายที่เพี้ยนกันบ่อยๆ เช่นกลายเป็นว่า

อยู่กึ่งกลาง ครึ่งๆ กลางๆ หรือปลีกตัวไม่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

เหมือนกับว่า มีคน ๒ คนดื่มสุรา คนหนึ่งดื่มมาก อีกคนหนึ่งดื่มน้อย นายคนหนึ่งมาบอกว่าเขาจะเป็นกลาง โดยจะดื่มน้อยกว่าคนแรก และมากกว่าคนหลัง อยู่กึ่งกลางระหว่างสองคนนั้น

อีกตัวอย่างหนึ่ง เหมือนกับว่า มีคนร้ายร่างกายใหญ่โตแข็งแรง กำลังทำร้ายเด็กที่อ่อนแอกว่า มีคนอีกคนหนึ่งยืนดูเฉยอยู่ใกล้ๆ เมื่อถูกถามว่าทำไมจึงไม่หาทางช่วยเด็ก เขาก็ตอบว่าเขาเป็นกลาง

ตัวอย่างอื่นๆ เช่น มีคนร้ายแย่งชิงของจากคนเดินทาง คนผู้หนึ่งก็ยืนดูเฉย บอกว่าตนเป็นกลาง หรือมีคนผู้หนึ่งเอาน้ำสกปรกมาเทยวสาตรรดถนนหลวงและบ้านผู้คน ชาวบ้านออกมาว่ากล่าวและโต้เถียงกัน ตำรวจคนหนึ่งมายืนดูเฉย บอกว่าตนเป็นกลาง

ตัวอย่างเหล่านี้ ใครๆ ก็เห็นว่าไม่ใช่ความเป็นกลาง เป็นการกล่าวอ้างที่ไม่ถูกต้อง แต่พอเอาเข้าจริง ที่มักอ้างกันอยู่เรื่อยๆ ก็คือความเป็นกลางแบบที่ว่ำนี้นี้ และคนจำนวนมากก็ยังเพเลินหลงเชื่อตามไปง่ายๆ จึงควรทำความเข้าใจกันให้ดี

ในเมื่อธรรมะเป็นกลางต่อทุกคน และเป็นมาตรฐานกลางด้วยทุกคน ทุกฝ่าย และแม้แต่อกฝ่าย รวมทั้งตัวเราเอง ตลอดกระทั่งผู้พูดนี้ก็ต้องเอาธรรมมาตรวจสอบตนเองว่า ที่เราพูดเราทำอะไรอยู่นี้ เราไม่มีเบื้องหน้าเบื้องหลังอะไร ไม่มีแรงจูงใจซ่อนแฝง เราทำด้วยบริสุทธิ์ใจโดยมุ่งหมายเพื่อความจริงความถูกต้องดีงามและประโยชน์สุขของส่วนรวมอย่างแน่แท้

นอกจากนั้น ปฏิบัติการที่ทำอยู่ ก็ต้องชอบธรรมด้วย เช่น ตั้งจิตเมตตาต่อกัน ทำการที่เป็นสุจริต ทั้งกาย วาจา ใจ ไร้ความรุนแรง เป็นแบบอย่างที่ดีงามได้สืบไป

ธรรมาธิปไตย กับ หรือ ใน ประชาธิปไตย

ประชาธิปไตยกับธรรมาธิปไตย ต้องชัดว่าอันไหนเป็นอะไร

ที่นี้ก็มาถึงเรื่องที่อาตมาต้องการจะพูด คือปัญหาเกี่ยวกับความชัดเจนของหลักธรรมาธิปไตยกับประชาธิปไตย เพราะคำแถลงการณ์แสดงแนวความคิดที่เขียนมานั้น ฟังดูเหมือนกับว่าเป็นการพยายามที่จะยกระดับประชาธิปไตย ให้เป็นประชาธิปไตยที่มีคุณภาพเป็น**ธรรมาธิปไตย** ใช่ไหม?

ผู้ทรงสภามหาวิทยาลัย: ก็เป็นทำนองนั้น

พระอาจารย์: เรื่องประชาธิปไตยกับธรรมาธิปไตย อันนี้เป็นเรื่องที่เราจะต้องชัดเจนด้วยนะ ไม่เช่นนั้นก็วนเวียนกันอยู่นี้แหละ คลุมเครือๆ แล้วคนภายนอกหรือคนทั่วไปก็จะมองว่าเป็นเรื่องเพ้อฝัน จึงต้องแยกแยะและพูดออกมาให้ชัด

เท่าที่พูดกันอยู่ คงจะพอจัดได้เป็น ๒ แบบ

แบบที่ ๑ พูดเหมือนกับว่า ธรรมาธิปไตยเป็นการปกครองระบบหนึ่ง ประชาธิปไตยก็เป็นการปกครองอีกระบบหนึ่ง แล้วก็พูดเหมือนจะให้ระบบประชาธิปไตยของเขาปรับเปลี่ยนหรือพัฒนาไปเป็นระบบธรรมาธิปไตยนี้ แต่พอพูดไป ก็ไม่ชัดแม้แต่จะแยกให้เป็นระบบที่ต่างหากกันอย่างนั้นได้ ก็แค่คลุมเครืออยู่

แบบที่ ๒ ไม่ได้แยกเป็นระบบที่ต่างหากกัน แต่จะให้ระบบประชาธิปไตยนี้แหละมีคุณภาพเป็นธรรมาธิปไตย แต่แล้วก็ไม่ชัดอีกว่าประชาธิปไตยที่เป็นธรรมาธิปไตยนั้นคืออย่างไร

ตรงนี้ต้องแยกให้ชัดเจน ระหว่างธรรมาธิปไตยกับประชาธิปไตย อันไหนอยู่ตรงไหน เป็นอย่างไร และสัมพันธ์กันอย่างไร

ขอถามตรงนี้ว่า ขณะที่มานี้คิดมุ่งไว้ว่าจะเอาแบบไหน ระหว่างประชาธิปไตยกับธรรมาธิปไตยอย่างที่พูดมานั้น คือจะเอาแบบที่ ๑ ที่คล้ายกับถือธรรมาธิปไตยเป็นระบบอุดมคติ แล้วประชาธิปไตยจะต้องพัฒนาตัวเองขึ้นไปเป็นระบบธรรมาธิปไตย หรือแบบที่ ๒ ว่า ประชาธิปไตยเป็นระบบ ส่วนธรรมาธิปไตยเป็นเนื้อในหรือเป็นคุณภาพ และจะพัฒนาประชาธิปไตยให้มีคุณภาพเป็นธรรมาธิปไตย หรือจะให้เป็นแบบอะไรอย่างอื่นอีก

ผู้หวั่งเสถียรการณฺ์: คงเป็นแบบที่ ๒

พระอาจารย์: ก็ยังคลุมเครือทั้งคู่

ผู้หวั่งเสถียรการณฺ์: ตอนที่อ่านแถลงแนวคิดนั้น ยังคุยกันว่า ถ้าจะแถลงออกไป ต้องโดนใจอย่างที่ท่านบอก ว่าเบี่ยงไปต้องสะกิดใจไปกระตุ้นเขาว่ามันมีอีกแนวทางหนึ่ง

ที่นี่ คำว่า “ธรรมาธิปไตย” มันค่อนข้างจะเป็นนามธรรม คือถ้าเราไปบอกว่าต้องธรรมาธิปไตย คนไม่รู้เรื่องแน่

ไม่มีระบบการปกครอง ที่เรียกว่าธรรมาธิปไตย

พระอาจารย์: สับสนมาตลอดคือไปพูดให้ธรรมาธิปไตยเป็นระบบ แล้วมันมีที่ไหนระบบธรรมาธิปไตย ที่จัดตั้งวางไว้ว่าให้ทำอย่างนั้นๆ

ประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครอง แล้วยังมีการแยกประเภทว่าเป็นแบบไหนๆ และในประเภทที่จัดอยู่นี้ก็ต้องมาแจกแจงว่าจะจัดตั้งอย่างไร มันมีระบบที่กำหนดไว้หมดว่า มีการเลือกตั้งอย่างนั้นๆ มีกระบวนการและขั้นตอนในการปฏิบัติอย่างนั้นๆ ฯลฯ ต้องดูตรงนี้ จึงต้องชัดก่อนว่า ธรรมชาติไทยเป็นอะไร มันเป็นระบบหรือเปล่า

แม้แต่ในสังฆะ การปกครองสงฆ์ก็ไม่ได้มีระบบธรรมชาติไทย การปกครองคณะสงฆ์ไม่ได้เรียกว่าธรรมชาติไทย คำว่า “ธรรมชาติไทย” ไม่ได้ใช้เป็นแบบแผนการปกครอง

คณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้า เป็นสังฆะ ซึ่งมีระบบแบบแผนที่จัดตั้งวางข้อกำหนดไว้ เช่น ในการประชุม ในการที่จะตัดสินเรื่องราว ในการออกเสียง เป็นต้น ทั้งหมดเป็นเรื่องที่มีบัญญัติเป็นระบบแบบแผน

ผู้ร่วมเสวนาการเมือง: อันนั้นไม่ได้เรียกว่า “ธรรมชาติไทย” หรือ?

พระอาจารย์: ไม่เรียกว่าธรรมชาติไทย มันเป็นคนละเรื่องกับสมัยนี้ ที่เรียกประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองแบบหนึ่ง

ต้องรู้ก่อนว่า คำว่า “ประชาธิปไตย” สมัยโน้นยังไม่มี แต่ท่านก็มีระบบของท่านที่เรียกว่าเป็น “สังฆะ” และสังฆะนั้นก็เป็นระบบที่มีการจัดตั้ง เช่นว่าจะบวชนาค จะพิจารณาคดี จะลงมติเลือกพระทำงานวัด ก็มีการดำเนินการตามข้อกำหนดที่วางไว้ เช่นว่า จะต้องมืองค์ประชุมเท่านั้น เริ่มตั้งแต่องค์ประชุม ๔ รูป เป็นอย่างน้อย แต่ถ้าเป็นการประชุมตัดสินเรื่องสำคัญอย่างนี้ๆ องค์ประชุมต้องเกิน

กว่านั้น เช่น กิจการอย่างนี้ต้องมี ๑๐ รูปขึ้นไป กิจการอย่างนั้นต้องมี ๒๐ รูปขึ้นไป ฯลฯ และในการดำเนินการพิจารณาดำเนินเรื่องให้สำเร็จเสร็จสิ้น จะต้องเป็นผู้เข้าร่วมอย่างนี้ๆ ต้องมีใครเป็นประธาน ต้องมีผู้ดำเนินการประชุมอย่างนี้ จะใช้เสียงข้างมาก หรือใช้เสียงเอกฉันท์อย่างไร ฯลฯ อย่างนี้จึงจะเรียกว่าระบบการปกครอง ซึ่งในทางพระไม่ได้มีการใช้คำว่าธรรมาธิปไตย ในเรื่องอย่างนี้

ธรรมาธิปไตย เป็นเกณฑ์ตัดสินใจ

ที่นี้ ธรรมาธิปไตยคืออะไร มันก็คือ **หลักเกณฑ์ในการตัดสินใจของบุคคลที่อยู่หรือร่วมอยู่ในระบบการปกครองนั้น**

บุคคลที่ไปร่วมประชุมสงฆ์ หรือไปเข้าร่วมประชุมในกิจกรรมประชาธิปไตยใดๆ ก็ตามนั้น ตัวเขาเองแต่ละคนอาจจะใช้เกณฑ์การตัดสินแบบอัตตาธิปไตย หรือแบบโลกาธิปไตย หรือแบบธรรมาธิปไตย ก็ได้

ลองมองดูปฏิบัติการในกิจกรรมของระบบประชาธิปไตยสิ แค่อีกตั้งนี้ ชาวบ้านแต่ละคนก็มีเกณฑ์ในการตัดสินใจของตัวเอง

ชาวบ้านที่มาเลือกตั้งนั้น ถ้าคนไหนตัดสินใจโดยเอาตัวเป็นใหญ่ เอาผลประโยชน์ของตัวเองเป็นใหญ่ ตัดสินใจลงคะแนนโดยเอาผลประโยชน์ของตัวเองเป็นหลัก นี่ถือเป็นอัตตาธิปไตย* อะไรจะเกิดขึ้น

---

* อัตตาธิปไตย โลกาธิปไตย และธรรมาธิปไตย ทั้งสามอย่างนี้ จะใช้ในแง่ดีทั้งหมด ก็ได้ ดังเช่นในพระไตรปิฎก (อง.ติก.๒๐/๔๗๙/๑๘๖) ที่แสดงตัวอย่างไว้ให้เห็นว่า เราอาจจะ ตัดสินใจไม่ทำชั่วหรือทำความดี ด้วยคำนึงถึงสถานะหรือศักดิ์ศรีของตน (อัตตาธิปไตย) ด้วยคำนึงถึงเสียงกล่าวขานของผู้อื่น (โลกาธิปไตย) ด้วยคำนึงถึงธรรม (ธรรมาธิปไตย) แต่แน่นอนว่า การตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตย ย่อมเป็นข้อที่ดีที่สุด

ถ้าชาวบ้านคนไหนได้แต่คอยฟังเสียงนิยม เรียกว่าไปตามกระแส ไม่มีหลักของตัวเอง ตัดสินใจลงคะแนนแบบเฮไปตามพวก ก็เป็น**โลกาธิปไตย** อะไรจะเกิดขึ้น

ที่นี่ ถ้าชาวบ้านแต่ละคนที่จะเลือกตั้งนั้น ตัดสินใจโดยตรวจสอบเรื่องราว สืบค้นความจริง หาข้อมูลให้ชัดเจนถ่องแท้ ใช้ปัญญาพิจารณาว่า ผู้สมัครคนไหนเป็นคนดี ประพฤติถูกต้องสุจริตชอบธรรม มีปัญญา มีความสามารถ มุ่งหน้าทำประโยชน์แก่ส่วนรวม แก่สังคม ประเทศชาติ ก็ตัดสินใจลงคะแนนไปตามเกณฑ์ของความดีงาม ความถูกต้องนั้น นี่ก็คือเป็น**ธรรมาธิปไตย** แล้วอะไรจะเกิดขึ้น

แต่ละคนที่มาร่วมในการปกครองระบอบประชาธิปไตย อย่างเช่นชาวบ้านทุกคนที่มาเลือกตั้ง พอตัดสินใจถูกต้อง แต่ละคนนั้นก็เป็นธรรมาธิปไตยแล้ว ใช่ไหม ถ้าแต่ละคนเป็นธรรมาธิปไตยอย่างนี้ละก็ ประชาธิปไตยก็ดีได้แน่เลย

ไม่ว่ากิจกรรมการปกครองระบบไหนก็ตาม ก็เป็นอัตตาธิปไตย หรือโลกาธิปไตย หรือธรรมาธิปไตย ได้ทั้งนั้น แล้วแต่เกณฑ์ในการตัดสินใจของผู้มีอำนาจที่จะตัดสินใจ แต่ที่นี่ ถ้าเป็นประชาธิปไตย ก็ประชาชนทุกคนนั้นแหละมีอำนาจที่จะทำการตัดสินใจ และในการตัดสินใจนั้น แต่ละคนก็มีเกณฑ์ในการตัดสินใจของตัวเอง

ผู้ห่วงสถานการณ์: ถ้าจะเทียบเป็นตัวอย่างให้เห็นชัดๆ สมมติว่า ถ้าผมเลือก ส.ส. โดยเพราะ ส.ส.คนนี้เคยเอาเงินมาให้ผม อันนี้เป็นอัตตาธิปไตย แต่ถ้าผมเลือกเพราะว่าได้ยินว่าคนส่วนใหญ่ชอบเขา อันนี้เป็นโลกาธิปไตย แต่ถ้าคิดว่า เอ... เขาเป็นคนดีไหม เขาเหมาะสม

ที่จะเป็นหรือไม่ อันนี้เป็นธรรมาธิปไตย อย่างนั้นหรือครับ

จะตัดสินใจได้ดี คนต้องมีปัญญา จึงต้องมีการศึกษา

พระอาจารย์: ถูกแล้ว **ธรรมาธิปไตย** ก็คือ ต้องมีปัญญารู้ว่าอะไรคือความจริง อะไรถูกต้อง อะไรดีงาม แล้วจึงตัดสินใจลงคะแนนอย่างจริงจังไปตามมติของปัญญานั้น

นี่แหละ พอถึงตรงนี้ มันก็เป็นเรื่องใหญ่ขึ้นมาทันที คือต้องศึกษา จึงจะมีปัญญาให้รู้ได้

ทำไมการศึกษาจึงสำคัญนักสำหรับระบอบประชาธิปไตย ก็เพราะว่า คนจะตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตยได้ จะต้องมีการศึกษาให้เกิดความรู้เข้าใจ ตั้งแต่รู้ข้อมูล รู้ความจริงความถูกต้องในเรื่องนั้นๆ ว่าเป็นอย่างไร เริ่มตั้งแต่ต้องศึกษาคนที่มาสมัครรับเลือกตั้ง ว่าบุคคลนี้เป็นอย่างไร มีประวัติอย่างไร เป็นคนดี เป็นคนที่เชื่อถือไว้วางใจได้ไหม เป็นคนมีอุดมคติมีฉันทะที่จะทำงานเพื่อส่วนรวมจริงหรือเปล่า

แล้วก็ดูตัวเองด้วยว่า ที่เรามาเลือกตั้งนี้ ที่เรามาทำกิจกรรมนี้ ไม่ใช่เพื่อประโยชน์ส่วนตัวนะ การปกครองนี้เพื่อประเทศชาติ เพื่อประโยชน์ส่วนรวม เพื่อความถูกต้องดีงาม เพื่อความเป็นธรรมในสังคม เป็นต้น เมื่อพิจารณาธรรมะทั้งหมดแล้วตัดสินใจบนเกณฑ์ของธรรมะนั้น เรียกว่า ธรรมาธิปไตย

เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะอยู่ในเรื่องใดก็ตาม เราต้องตัดสินใจบนเกณฑ์ของธรรมาธิปไตย เมื่อมาเป็นนายกรัฐมนตรี ก็ต้องถือธรรมเป็นใหญ่ในการตัดสินใจทุกกรณี ถูกไหม เกณฑ์นี้ใช้ได้ในทุกกิจกรรมทุกกรณีเลย

เป็นอันว่า ธรรมาธิปไตยนี้ ไม่ใช่เป็นระบบ แต่มันเป็นเกณฑ์การตัดสินใจของแต่ละบุคคล มันอยู่กับตัวเลยทีเดียว

อำนาจตัดสินใจ คือตัวกำหนดระบอบการปกครอง

ผู้ห่วงสถานการณ์: ธรรมาธิปไตยนี้เป็นคุณสมบัติของคน ใช่ไหมครับ?

ผู้ห่วงสถานการณ์: จะว่าเป็นคุณสมบัติ ก็ยังเบาไป มันหนักแน่นและจำเพาะเจาะชัดน้อยกว่าที่บอกว่า เป็นเกณฑ์การตัดสินใจในทุกกรณี

จะต้องพูดกันให้ชัดว่า ในเรื่องการปกครองนี้ คำที่สำคัญอย่างยิ่งคือคำว่า **“อำนาจตัดสินใจ”**

การใช้อำนาจตัดสินใจนี้แหละ เป็นตัวทำการ ที่ทำให้การปกครองสำเร็จผลเป็นความจริงขึ้นมา

ธรรมาธิปไตย ทำไมจึงสำคัญ ก็เพราะมันเป็นเรื่องของการใช้ **อำนาจตัดสินใจ**

อำนาจตัดสินใจ เป็นหัวใจของระบบการปกครองนั้นๆ ใครมี **อำนาจตัดสินใจสูงสุด** นั่นคือตัวกำหนดระบบการปกครองนั้น

เวลาให้ความหมายเป็นทางการ เราพูดกันว่า ประชาธิปไตย คือ **อำนาจอธิปไตย (sovereignty)** เป็นของประชาชน

จะพูดว่า **อำนาจอธิปไตย** เป็นของประชาชน หรือ **อำนาจอธิปไตย** เป็นของปวงชน หรือจะว่าประชาชนเป็นใหญ่ในแผ่นดิน ก็ถูกทั้งนั้น ชาวบ้านฟังแล้วก็รู้สึกภูมิใจว่า ที่นี้พวกเราเป็นใหญ่ละนะ อาจจะรู้สึกโก้ แต่ก็ดูเหมือนจะลอยๆ อยู่ มันไม่โยง ไม่บ่งชี้ถึงการปฏิบัติ

ที่บอกว่า ประชาชนเป็นใหญ่นะ เป็นใหญ่อย่างไร แนนก็ยุ่งละ มันไม่ใช่แค่เป็นใหญ่อยู่โก้ๆ ถ้ามันโก้กับความใหญ่ จะไปไม่ถึง

ประชาธิปไตยสักที

ถ้าพูดกันแบบชาวบ้าน เอาตรงที่ว่านี่ดีกว่า คือที่ อำนาจตัดสินใจ (decision-making power) อันนี้จะเห็นทางปฏิบัติทันที

อย่างไรว่าเมื่อไหร่ อำนาจตัดสินใจ เป็นหัวใจของระบบการปกครอง ใครมีอำนาจตัดสินใจสูงสุด นั่นคือตัวกำหนดระบบการปกครองนั้น

ถ้าเป็นระบบเผด็จการ ก็คือบุคคลเดียว ที่เรียกว่าผู้เผด็จการ หรือผู้นำ มีอำนาจในการตัดสินใจ

ถ้าเป็นคอมมิวนิสต์ ก็คือหมู่คณะหรือกลุ่มบุคคล เป็นผู้ที่มีอำนาจ ในการตัดสินใจ

ถ้าเป็นประชาธิปไตย ก็คือ ประชาชนมีอำนาจในการตัดสินใจ หรือว่า ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจตัดสินใจ

ทีนี้ ใครมีอำนาจในการตัดสินใจ ก็ต้องให้คนนั้นตัดสินใจ บนฐานของธรรมาธิปไตย คือตัดสินใจด้วยเกณฑ์ของธรรมาธิปไตย

ตัดสินใจด้วยปัญญา โดยมีเจตนาเป็นธรรม คือ ธรรมาธิปไตย

เมื่อเป็นประชาธิปไตย หลักบอกว่าอำนาจตัดสินใจอยู่ที่ ประชาชน

เมื่ออำนาจตัดสินใจอยู่ที่ประชาชน ก็ต้องให้ประชาชนตัดสินใจ อย่างถูกต้อง คือต้องมีธรรมาธิปไตย

ก็จึงต้องมีการพัฒนาคุณภาพของประชาชน เพื่อให้ประชาชน ผู้เป็นเจ้าของอำนาจในการตัดสินใจนั้น **ทำการตัดสินใจด้วยปัญญา โดยมีเจตนาที่เป็นธรรม** และตรงนี้แหละคือ **ธรรมาธิปไตย**

ตรงนี้คือหัวใจเลยนะ อย่าไปนึกว่าไม่สำคัญ เพราะว่าอำนาจตัดสินใจ คือหัวใจของการปกครอง และเป็นตัวกำหนดระบบการปกครอง ใครมีอำนาจในการตัดสินใจ ก็ต้องให้ตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตย

แต่ไม่จบแค่นี้ เมื่อก็ได้บอกว่า การปกครองระบอบประชาธิปไตย ก็คืออำนาจตัดสินใจอยู่ที่ประชาชน แต่ระบอบประชาธิปไตยของเรา ไม่ใช่เป็นประเภทประชาธิปไตยแบบตรง ที่ประชาชนใช้อำนาจเอง โดยตรง เรามีประชาธิปไตยแบบตัวแทน เรื่องจึงมีต่อไปอีกว่า **มีคนที่ใช้อำนาจตัดสินใจแทนประชาชน หรือในนามของประชาชน**

คนผู้นี้จะต้องใช้อำนาจตัดสินใจ โดยสามารถพูดได้เต็มปากว่า เพื่อประชาชน ในนามของประชาชน หรือแทนประชาชน โดยที่ว่ามันเป็นการตัดสินใจที่เป็นธรรม ก็คือตัดสินใจเป็นธรรมาธิปไตย

ที่พูดนี้หมายความว่า มันไม่ใช่จบแค่ประชาชนใช้อำนาจตัดสินใจ แต่มีคนที่ใช้อำนาจตัดสินใจในนามของประชาชน และตรงนี้ก็คือเรามีผู้นำ ผู้ปกครอง โดยเฉพาะนายกรัฐมนตรี

นายกรัฐมนตรีนี้เขาตัดสินใจในนามของประชาชน หรือแทนประชาชนทั้งหมด เพราะว่าตัวแทนของประชาชน คือผู้แทนราษฎร ที่มีอำนาจตัดสินใจ ได้เอาอำนาจตัดสินใจไปมอบไว้ที่นายกรัฐมนตรี

ในธรรมาธิปไตย จะเอาธรรมไหน ไฉไลกันต่อไป

ผู้ห้วงสัจธรรมการณ: ที่นี้ธรรมาธิปไตยของแต่ละบุคคลเท่ากัน ไหมครับ เช่น สมมติว่ากรณีการขายหุ้น...

พระอาจารย์: อ้อ... ไม่มีทางเท่า แต่เราเอาแค่นี้ก่อนว่า ขอให้เขาเอาหลัก เอาความจริง เอาความถูกต้อง คือเอาธรรมนั่นเอง นี่ต้อง

หนึ่งเลยนะ

หมายความว่า ใน ๓ อย่าง คือ อัตตาทิปไตย โลกาทิปไตย กับ ธรรมาทิปไตยนั้น ขอให้เอาธรรมะก่อน แล้วธรรมะที่เอานั้นจะแค่นี้ ไหนก็มาเถียงกันได้ แต่ต้องได้เกณฑ์เริ่มต้นว่า คุณเอาธรรมนะ คุณไม่มุ่งที่ประโยชน์ส่วนตัวนะ คุณไม่มุ่งแค่กระแสนิยมนะ

คุณยอมรับไหมว่า คุณจะมุ่งเอาธรรมะ เรื่องนี้มันพิสูจน์ได้เห็นว่า จุดหมายของคุณอยู่ที่ประโยชน์ส่วนตัวหรือไม่ คุณมุ่งจะเอาใจใคร หรือแค่ไปตามกระแสใหม่ หรือจะเอาธรรมะคือความจริงถูกต้อง ดีงามและประโยชน์สุขที่แท้ที่จริงที่มั่นคงยั่งยืน

ที่นี่ เมื่อตัดสินใจเอาธรรม คือความจริงความถูกต้องดีงาม เอาประโยชน์สุขที่แท้แล้ว ถ้าความเห็นเกี่ยวกับเรื่องของธรรมยังไม่ตรงกัน ก็มาถกเถียงกันได้

เพื่อให้ชัด ขอสรุปอีกทีว่า

ทุกคนต้องเป็นธรรมาทิปไตยที่จะตัดสินใจเลือกเอาธรรม เหมือนกัน แต่ธรรมที่ต่างคนต้องเลือกเอา อาจจะไม่เหมือนกัน

กฎคนทำ ต้องเพื่อ กฎแห่งธรรม

ธรรมชั้นสอง ต้องรองรับธรรมชั้นหนึ่ง

ผู้ห่วงสถานการณ์: ที่นี้ผมเกรงว่า ในทางโลกมันจะไม่มีข้อยุติ
อย่างในทางธรรม

พระอาจารย์: มี มันดูได้ เห็นได้ มันมีเครื่องเทียบเคียง ก็ดูสิว่า
การตัดสินใจในกรณีนั้น มีผลประโยชน์ของตนเองเป็นตัวกำหนด
หรือเปล่า หรือแล้วแต่พวกมากลากไป แค่ว่าไปตามกระแส หรือว่า
คำนึงถึงธรรมที่เป็นหลักการกฎเกณฑ์กติกา

พูดถึงกฎเกณฑ์กติกานั้น มันไม่ใช่แค่กฎเท่านั้น เราต้อง
ยอมรับว่า กฎเกณฑ์กติกาอย่างเช่นกฎหมาย ก็เป็นธรรมอย่างหนึ่ง
แต่เป็นธรรมชั้น ๒

กฎหมายเป็นธรรมชั้น ๒ หรือในระดับ ๒ คือในระดับสมมติ
จึงต้องทำความเข้าใจว่า โดยพื้นฐานนั้น เรามุ่งเพื่อ "ธรรม"
แท้ๆ ที่ เป็นความจริงความถูกต้องดังตามสภาวะ หรือตามธรรมดา
ของมัน (ที่ว่าเป็นกฎธรรมชาติ)

แล้วบนพื้นฐานนั้น เพื่อให้ธรรมเป็นไปและบังเกิดผลต่อวิถีชีวิต
และสังคมสมประสงค์ของเราให้มากที่สุด เราจึงพยายามตั้งกฎ
ของมนุษย์ขึ้นมา เพื่อรองรับสนับสนุนธรรมที่เป็นกฎธรรมชาตินั้น และเรา

ก็ยอมรับกฎของมนุษย์ที่รองรับสนับสนุนธรรมนั้น โดยเรียกมันว่าเป็น "ธรรม" ด้วย

นี่แหละก็จึงมี "ธรรม" ใน ๒ ชั้น หรือ ๒ ระดับ คือ

ธรรมแท้ๆ ในระดับตามสภาวะของมัน ที่เป็นกฎธรรมชาติ (เช่นในคำว่า "ธรรมสภาวะ") กับ

ธรรม ในระดับสมมติ ที่เป็นกฎของมนุษย์ (เช่นในคำว่า "ธรรมศาสตร์")

แต่เราจะเห็นว่า หลายครั้ง จะด้วยปัญญาไม่พอ หรือด้วยเจตนาไม่ซื่อก็ตาม ปรากฏว่า กฎของมนุษย์ ที่เป็นธรรมจัดตั้ง (สมมติ) ไม่ตรงกับธรรมที่แท้จริง ไม่สื่อ ไม่นำไปให้ถึงธรรม จึงต้องมีการปรับแก้กฎของมนุษย์ เช่นกฎหมายนั้น

เรื่องกฎหมาย เช่นกฎหมายนั้น เป็นปัญหากันอยู่เรื่อย ในแง่ปัญญาไม่พอ ก็หนักอยู่แล้ว ยิ่งในด้านเจตนา มนุษย์บางคนยังใช้เล่ห์กลมาจัดตั้งวางตรากฎหมายขึ้น ไม่ใช่เพื่อธรรม แต่เพื่อสนองประโยชน์ส่วนตัวโดยใช้อัตตาธิปไตยเป็นต้น

เพราะฉะนั้น กฎหมายจึงไม่ใช่ว่าจะวางใจได้หมด และจึงต้องมีการตรวจตราปรับปรุงแก้ไขอยู่เรื่อย

เอาเป็นว่า ถึงอย่างไรมันก็เป็นเรื่องที่พิสูจน์กันได้ คือว่า ในแต่ละกรณี **ชั้นที่หนึ่ง** บุคคลนั้นมีเจตนาอย่างไร เขาก็รู้ซึ้งอยู่กับตัวเอง

ชั้นที่สอง สำหรับคนอื่นหรือในทางสังคม ก็พอดูออก อย่างที่พูดกันว่า "**กรรมเป็นเครื่องส่อเจตนา**" และในระบอบประชาธิปไตย เรายังมีระบบและกระบวนการเพื่อจัดสรรโอกาสที่จะตรวจสอบและชี้แจงกันอีก

ในธรรมาธิปไตย ถ้าเป็นผู้ปกครอง ต้องเอาธรรมไหน

ที่นี้มาดูในแง่การตัดสินใจ ที่เรามุ่งให้คนเป็นธรรมาธิปไตย โดยเอาธรรมเป็นเกณฑ์นั้น แม้ว่าคนจะหลุดพ้นจากอัตตาธิปไตย ที่เอาแต่ตัว และหลุดพ้นจากโลกาธิปไตยที่ไหลไปตามกระแสออกมา ได้แล้ว แม้ว่าเขาจะมุ่งเอาความถูกต้องตามธรรม แต่ก็มาเจอปัญหา อีกว่า ธรรมที่จะเอานั้นคืออะไร แค่นั้น เพราะธรรมสำหรับแต่ละคน สำหรับแต่ละกลุ่มชน อาจจะไม่เหมือนกัน หรือไม่เท่ากัน

เพราะฉะนั้นจึงมีการเห็นว่า เมื่อท่านมาเป็นผู้ปกครองประเทศ ท่านจะปฏิบัติตัวอย่างชาวบ้านไม่ได้ จะเอาแค่กฎกติกาขึ้นธรรมดา ของชาวบ้านหรือแค่ธรรมของชาวบ้านไม่ได้ ท่านต้องปฏิบัติธรรม ของผู้ปกครอง ที่มุ่งเพื่อให้สังคมประเทศชาติดีงามมีความสุข ความเจริญ เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของประชาชน ท่านทำงานเพื่ออันนั้น หรือเปล่า หรือท่านยังห่วงวอยอยู่กับเรื่องประโยชน์ส่วนตัว นี่คนก็มองออก

ผู้ทรงตำแหน่งการณ: ถ้าอย่างนั้น ในส่วนของธรรมาธิปไตยนี้ ธรรมาธิปไตยของคนที่อยู่ในสถานะที่ต่างกัน ก็จะไม่เท่ากัน ไม่เหมือนกันใช่ไหม

พระอาจารย์: อันนี้ ขอย้ำที่พูดเมื่อกี้ ยกมาพูดอีกทีว่า

"ทุกคนต้องเป็นธรรมาธิปไตย ที่จะตัดสินใจเลือกเอาธรรม เหมือนกัน แต่ธรรมที่ต่างคนต้องเลือกเอา อาจจะไม่เหมือนกัน"

ตัวอย่างง่ายๆ เรามีธรรมะของลูก ธรรมะของพ่อแม่ ธรรมะ ของนักเรียน ธรรมะของครู ธรรมะของราษฎร ธรรมะของผู้ครองเมือง ธรรมะของผู้เลือกตั้ง ธรรมะของผู้แทนราษฎร ฯลฯ

แม้กระทั่งธรรมชาติของนักธุรกิจ กับธรรมชาติของผู้บริหาร เศรษฐกิจของชาติ ก็ไม่เหมือนกัน ไม่เท่ากัน

แม้แต่ธรรมชาติอย่างเดียวกันที่ต้องปฏิบัติเหมือนกัน บางทีความจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติ หรือความคาดหวังในการที่จะปฏิบัติ สำหรับต่างคน ก็อาจจะไม่เท่ากัน

ที่ว่านั้นคือ โดยพื้นฐานมันเท่า แต่สำหรับคนที่ต่างสถานะ เรายอมให้ในแง่ว่า สำหรับเรื่องนี้ เราไม่มุ่งหวังจากคนกลุ่มนี้พวกนี้ หรือระดับนี้มากนัก

อย่างเช่นธรรมชาติสำหรับพลเมืองทุกคน ว่าจะต้องเอาใจใส่ทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติ --

ถ้าเขาเป็นชาวบ้านทั่วไป การมุ่งหวังในธรรมชาติข้อนี้ คือในการถือธรรมชาติของเขา เราก็ไม่คาดหวัง ไม่เรียกร้องจากเขามาก บางทีก็เอาเพียงว่า เมื่อคุณทำมาหากิน จะเอาผลประโยชน์อะไร เราก็ไม่ว่าละขอแค่ว่า คุณอย่าไปเบียดเบียนคนอื่น อย่าไปฆ่าใคร อย่าไปลักขโมย อย่าไปละเมิดต่อคนอื่นชนิดที่มันชัดๆ ออกมาก็แล้วกัน ส่วนการที่จะทำประโยชน์อะไร เราก็อาจจะปล่อยให้เป็นเรื่องของตัวเอง

แต่ถ้าเขาบอกว่า ฉันมาสมัครเป็นผู้บริหาร ฉันจะมาทำหน้าที่ปกครองประเทศ มันชัดอยู่แล้วว่า เขาต้องทำเพื่อความดีงามความเจริญของประเทศชาติ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน เขาจะมาวุ่นวายกับการหาผลประโยชน์ต่างๆ ไม่ได้แล้ว เพราะมันมีธรรมชาติของผู้ปกครองมากำกับอีกชั้นหนึ่ง

เมื่อจะดูรวบรัด ก็บอกว่า ถ้าเป็นผู้ปกครองแล้ว คุณยึดถือหรือตั้งมั่นอยู่ในธรรมชาติของผู้ปกครองไหม แล้วธรรมะก็มีเป็นระดับ

เป็นขั้นตอน ซึ่งในที่สุดก็ดูเจตนาในการตัดสินใจที่ว่า เขาเอาธรรมเป็นเกณฑ์ หรือเอาอะไรเป็นตัวชี้้นำกำหนด

กฎแห่งธรรมสัมฤทธิ์ เมื่อกฎคนทำมีประสิทธิภาพ

ผู้หวั่นกลัวการฉ้อโกง: ที่นี้ ที่ผมอ่านในหนังสือ นิติศาสตร์แนวพุทธของท่านนั้น กฎหมายที่ดีที่สุดคือมันเป็นกฎของธรรมชาติ และก็มีกฎหมายที่เราสร้างขึ้นเป็นอีกระดับหนึ่งนะครับ

พระอาจารย์: ก็ใช้อย่างนั้น เหมือนกับที่พูดมาแล้วนั้นแหละ แต่เพื่อให้สื่อความหมายกันได้แม่นยำชัดเจน ไม่ให้สับสน ต้องขอใช้ถ้อยคำแบบจำเพาะอย่างเคร่งครัด คือ

กฎแห่งความจริงที่เป็นไปตามธรรมชาติของมัน เช่น ทำเหตุปัจจัยอย่างไร ก็เกิดผลที่สอดคล้องกันอย่างนั้น ถ้ามนุษย์เบียดเบียนทำร้ายกัน เขาก็เดือดร้อน อยู่กันไม่เป็นสุข สังคมก็วุ่นวายไม่สงบ ถ้ามนุษย์เอื้อเพื่อช่วยเหลือกัน เขาก็เจริญ อยู่กันสุขสำราญ สังคมก็สงบเรียบร้อย

กฎแห่งความจริงตามธรรมชาติอย่างนี้ เรียกจำเพาะลงไปว่า

กฎธรรม หรือกฎธรรมชาติ

ที่นี้ อีกขั้นหนึ่ง เราไม่อยากให้คนเดือดร้อน ไม่ต้องการให้สังคมวุ่นวายไม่สงบ แต่เราอยากให้คนอยู่ดีสังคมมีความร่มเย็นเป็นสุข และเรารู้ว่ามันจะเป็นอย่างนั้นได้ คนจะต้องไม่เบียดเบียนทำร้ายกัน แต่ต้องเอื้อเพื่อช่วยเหลือกัน เราก็จึงบัญญัติจัดตั้งกฎของเราขึ้นมาห้ามกันคนไม่ให้เบียดเบียนทำร้ายกัน เช่น ตราไว้ว่า ใครฆ่าใครขโมย จะถูกลงโทษอย่างนั้นๆ ฯลฯ

กฎที่มนุษย์เราจัดตั้งขึ้นมาอย่างนี้ เรียกจำเพาะลงไปว่า **กฎหมาย** หรือ**กฎหมาย**

จะเรียกง่ายๆ ให้ล้อกันก็ได้

อย่างแรก เรียกว่า **กฎแห่งธรรม**

อย่างหลัง เรียกว่า **กฎคนทำ**

ตามทีวี่นี้จะเห็นว่า เพื่อจะให้**ธรรม** ที่เป็นอุดมคติ (กฎแห่งธรรม) ซึ่งเป็นนามธรรม เป็นศักยภาพแห่งความจริงในธรรมชาติ มันสัมฤทธิ์ผลเป็นความจริงขึ้นมาในสังคมมนุษย์ เราบัญญัติจัดตั้ง**ธรรม** คือกฎหมาย ที่เป็นกฎของมนุษย์ (กฎคนทำ) ขึ้นมาให้มนุษย์ปฏิบัติจัดการกันได้*

กฎธรรม หรือ**กฎธรรมชาติ** นั้นมันแน่นอนของมันอยู่แล้ว แต่ปัจจัยที่หลากหลายมีมากมาย มันอาจจะสอ ดแซงแทรกซ้อนเข้ามาจนมนุษย์ตามไม่ทัน และทำให้ผลเกิดขึ้นไม่สมประสงค์ของมนุษย์

ดังนั้น มนุษย์ผู้มีปัญญาจึงจัดตั้งวางแผนของคนขึ้นมาเพื่อเอาการกระทำของตนเข้าไปร่วมเป็นปัจจัย ที่จะผลักดันกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยในกฎแห่งธรรมนั้น ให้ก่อผลสมที่ตนประสงค์

* ในพระพุทธศาสนา เรื่องที่พูดกันอยู่นี้สำคัญอย่างยิ่ง --

ธรรมที่เป็นความจริงแท้ ซึ่งมีอยู่และเป็นไปตามธรรมชาติของธรรมชาติ ที่เป็น**กฎแห่งธรรม** ท่านเรียกสั้นๆ ว่า **ธรรม**

ส่วนธรรมที่มนุษย์บัญญัติจัดตั้งขึ้นเป็นกฎเกณฑ์กติกาหรือกฎหมาย ที่เป็นกฎของมนุษย์ หรือ**กฎคนทำ** ท่านให้ชื่อพิเศษว่า **วินัย**

ธรรมมีอยู่ตามธรรมชาติ พระพุทธเจ้าตรัสรู้และนำหรือยกมา**แสดง** ส่วนวินัยนั้น พระพุทธเจ้าทรง**บัญญัติ**จัดวางขึ้น เพื่อให้ธรรมสัมฤทธิ์ผลเป็นประโยชน์แก่มนุษย์ หรือให้มนุษย์ได้ประโยชน์มากที่สุดจากธรรม

ธรรมและ**วินัย**รวมกัน เรียกว่า **ธรรมวินัย** คือทั้งหมดของพระพุทธศาสนา

แผนการที่มนุษย์จัดตั้งวางขึ้นนั้น จะเรียกว่า กฎหมาย หรือ กฎมนุษย์ หรือกฎคนทำ ก็แล้วแต่ ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า มันจะมีประสิทธิภาพให้เกิดผลดีตามที่มนุษย์ต้องการแค่ไหน ก็อยู่ที่คุณภาพของปัญญาและเจตนาของมนุษย์เองเป็นสำคัญ

ปัญญาเชื่อมโยงมนุษย์ ให้ถึงธรรมดาที่เป็นความจริงของธรรมชาติ ถ้ารู้จักจริงทั่วตลอดชัดแจ้ง ก็เจาะกฎแห่งธรรมได้

เจตนา ชี้นำมนุษย์ ไปสู่จุดหมายที่ตนปรารถนา ถ้าชี้นำมุ่งตรง ไปยังจุดหมายที่แท้ ก็อาจล้มฤทธิ์ประโยชน์ แต่ถ้าเจตนาไม่ตรง ก็คงสูญวาย เจตนาจึงเป็นแกนหรือเป็นตัวแทนของ **จริยธรรม**

ธรรมาธิปไตยก็สำเร็จด้วยเจตนาที่เลือกเอาธรรมเท่าที่ปัญญาจะบอกให้ได้นี่แหละ

ปัญญาและเจตนา จึงเป็นจุดศูนย์กลางในการพัฒนามนุษย์

กฎหมายเป็นสมบัติ แต่เจตนาเป็นของจริง

ผู้ห้วงสัจธรรม : ที่นี้ ในบางเรื่อง มันเป็นกฎเกณฑ์ที่มนุษย์คิดกติกากันขึ้นเอง อย่างเช่น ขับริถนี้ จะขบชิดซ้ายหรือชิดขวาอะไรนี้ มันเป็นกฎเกณฑ์ที่ไม่ใช่เรื่องของกฎธรรมชาติ มันก็จะเป็น กฎหมายที่สมมติกันขึ้นมา ที่เรามากงกันในกลุ่มของประเทศนี้ว่าเราจะขบรถชิดซ้าย...

พระอาจารย์ : แต่เจตนามันมีอยู่ ในการบัญญัติหรือกำหนดให้ขบชิดซ้ายหรือขบชิดขวานั้น มันมีวัตถุประสงค์ ซึ่งเป็นธรรมะ ก็คือเพื่อความเรียบร้อยในการเดินทาง ให้มันแน่นไปว่าใครจะไปทางไหน

ผู้ห้วงสัจธรรม : ตรงนี้ ถ้ามองในความเห็นของผม มันก็คือว่า

เรื่องของการเสียภาษีมันก็เป็นเรื่องกติกาคิดขึ้นมา เป็นกติกาที่มนุษย์ตกลงกันว่า ถ้าเพื่อขายหุ้นในตลาดไม่ต้องเสียนะ แต่ถ้าอย่างนี้ๆ ต้องเสีย และกฎเกณฑ์ต่างๆ อันนี้มนุษย์คิดขึ้น เพราะฉะนั้น ผมเข้าใจว่ามันไม่เป็นกฎธรรมชาติ มันเป็นกฎสมมติ...

พระอาจารย์: นี่กฎมันสมมติชัดๆ มันชัดอยู่แล้ว

ผู้ฟังเสียดสีการณ์: ที่นี้ ตรงนี้แหละครับที่จะเป็นปัญหา เพราะว่าวันนี้ถ้าผมเป็นนายกฯ ผมบอกว่า ก็ในเมื่อกฎนี้เป็นกฎที่มนุษย์เราสมมติขึ้น แล้วผมก็ทำทุกอย่างให้ถูกต้องตามกฎหมายนี้ ถูกกฎหมายหมดเลย คือในกรณีของนายกฯ นี้ ถ้าเราเอาตามกฎหมายมา เอาเฉพาะตัวหนังสือไปจับนี้ ก็ถูกหมดเลย แต่ถ้าเอาเจตนาจริงๆ ลึกๆ นี่ มันคือเขาเจตนาเลี้ยว โดยอาศัยกติกาที่มนุษย์คิดขึ้นมา คือตัวกฎหมายเขาเลี้ยวโดยอาศัยกติกา ในแง่กฎหมายคือความถูกต้อง

ที่นี้ ในกรณีอย่างนี้นะ เขาก็บอกว่า อ้าว... ในรัฐธรรมนูญไทยของผมนี้ สมมติผมเป็นนายกฯ ผมบอกว่าผมทำถูกต้องแล้ว เพราะว่า ในเมื่อกติกานี้มนุษย์คิดขึ้น ผมก็ทำตามกติกาแล้วนี้รัฐธรรมนูญของเขาแบบนี้จะได้หรือเปล่า

พระอาจารย์: ก็ได้บอกถึงหลักไว้แล้วว่า กฎมนุษย์หรือกฎคนทำนั้นเรามีไว้ เพื่อสนับสนุนให้กฎแห่งธรรมสัมฤทธิ์ผลขึ้นมาในสังคมมนุษย์ แต่ที่คนพูดมานั้น มันตรงข้ามเลย มันชัดอยู่แล้วว่า เขาไม่ได้มุ่งธรรมแล้ว แต่เขามุ่งเอากฎหมายหรือกฎมนุษย์นั้นมาสนองการหาผลประโยชน์ของตัวเอง หมายความว่า เขามองที่ว่าจะทำอย่างไรฉันจะได้ เออ... ให้กฎนี้มันเข้าทางของฉันเถอะ ฉันก็เอา แทนที่จะนึกว่าทำอย่างไรจะให้เกิดประโยชน์ส่วนรวม

กฎหมายนั้นคนทำขึ้นมา เป็นสมมติ ใช่ว่าแต่เจตนาเป็นของจริง

ผู้ปกครองต้องดูแล ให้กฎคนทำ นำสู่ผลตามกฎแห่งธรรม

เรื่องนี้คงต้องย้ำต้องพูดทวนซ้ำอีก ต้องขอให้เข้าใจชัดให้ได้

อย่างที่เราบอกแล้วว่า กฎหมาย กฎมนุษย หรือกฎคนทำนี้ เราบัญญัติจัดตั้งหรือตราขึ้น เพื่อให้กฎแห่งธรรมสัมฤทธิ์ผลเป็นประโยชน์แก่มนุษย์* เช่น เพื่อให้คนอยู่กันเป็นสุขสงบและให้สังคมเจริญมั่นคง โดยมีกติกีกันมิให้คนทำชั่ว และให้คนที่ทำชั่วก็ได้รับผลชั่ว ด้วยการถูกลงโทษ

พร้อมกันนั้นก็มิกฎเกณฑ์ข้อกำหนดในการสร้างสรรค์ เช่น ในการก่อสร้าง การค้าขาย การรักษาพยาบาล การบริหารกิจการต่างๆ ฯลฯ จะต้องทำอะไร จะต้องไม่ทำอะไร อย่างไร ในขอบเขตแค่ไหน เป็นต้น และถ้าละเมิดหรือทำไม่ได้ผลตามที่กำหนดนั้น จะจัดการดำเนินการอย่างไร

กฎหมาย ซึ่งเป็นกฎคนทำนี้จะมีความหมาย ก็ต่อเมื่อมันช่วยผลักดันหนุนนำกำกับให้เกิดผลขึ้นตามกฎแห่งธรรม ในการทำให้ เกิดความถูกต้องดีงามและประโยชน์สุขที่มุ่งหมาย

---

* ความหมายนัยลึก ของกฎหมาย กฎมนุษย หรือกฎคนทำ ที่ท่านเรียกว่า “วินัย” นั้น ก็คือ การที่มนุษย์นี้มีปัญญาเข้าใจกฎธรรมชาติหรือกฎแห่งธรรมแล้ว จึงเอาตัวเข้าไปร่วมเป็นปัจจัยในกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยของกฎธรรมชาตินั้นด้วย โดยใช้กรรมคือการกระทำของตนผลักดันให้กระบวนการแห่งเหตุปัจจัยดำเนินไปยังผลที่หมายตามเจตจำนงที่สนองเจตนาของตน ทั้งนี้ ด้วยการบัญญัติจัดตั้งหรือตราข้อที่จะพึงทำและไม่ทำขึ้นให้สอดคล้อง อันเรียกว่าเป็นกฎ กติกา กฎหมาย ฯลฯ คือ “วินัย” นั้น

สมมติ และบัญญัติ ของมนุษย จึงมีผลจริงขึ้น ด้วยการมาบรรจบกับสภาวะที่เป็นจริงของกฎแห่งธรรม ด้วยประการฉะนี้

อย่างที่ว่าแล้วอีกนั่นแหละ คือ จะด้วยปัญญาไม่พอ หรือด้วย
เจตนาไม่ผ่อง หรือด้วยทั้งสองอย่างก็ตาม มีบ่อยๆ ที่กฎคนทำไม่
ยังผลสัมฤทธิ์ตามกฎหมาย เบี่ยงเบนไป หรือถึงกับก่อผลร้ายตรงข้าม
กับความมุ่งหมายที่เป็นหรือพึงเป็นเจตนารมณ์ของมัน

เหตุใ้ไม่สัมฤทธิ์อาจเกิดขึ้นในขั้นตอนของการบัญญัติ
หรือในขั้นปฏิบัติการคือนำไปใช้ ก็ได้

จึงมีกฎหมายที่บัญญัติอย่างดี และนำไปใช้ให้ได้ผลที่ดี

จึงมีกฎหมายที่บัญญัติอย่างดี แต่นำไปใช้ไม่ได้ผลที่ไม่ดี

จึงมีกฎหมายที่บัญญัติไม่ดี และนำไปใช้ไม่ได้ผลที่ไม่ดี

จึงมีกฎหมายที่บัญญัติไม่ดี และไม่นำไปใช้ไม่ได้ผลที่ไม่ดี

ตรงนี้แหละที่ต้องทราบว่ มันเป็น**ธรรม** (ในแง่หน้าที่) ของ
ผู้ปกครอง ที่จะดูแล จัดการ ดำเนินการ ให้มั่นใจที่สุดว่า การบัญญัติ
และการใช้กฎหมาย (กฎคนทำ) นั้น จะให้เกิดผลที่มุ่งหมายตาม
กฎธรรมชาติ (กฎแห่ง**ธรรม**) อย่างมีประสิทธิภาพที่สุด

จะเป็นอย่างนั้นได้ ผู้ปกครองต้องทั้งมีปัญญาที่พอ (รู้เข้าใจ
ชัดเจน เทาทัน ทัวตลอด) และเจตนาที่ผ่อง (สุจริต ใฝ่ความจริง
ถูกต้องดีงาม มุ่งเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน)

ข้อสำคัญที่สุดอยู่ที่ว่า จะต้องโยงกฎหมายที่เป็น**กฎคนทำ**
ให้ถึง**กฎแห่งธรรม**ให้ได้ คือต้องเอาความได้ผลตาม**กฎแห่งธรรม**
เป็นตัวตัดสินความใช้ได้หรือความชอบธรรมของกฎหมาย

ถ้าไม่อย่างนี้ กฎหมายก็ไม่มี ความหมายอะไร อาจจะได้ถึงกับ
เป็นเครื่องมือทำร้ายเบียดเบียนกันก็ได้

เหมือนกับว่า เราต้องการใช้น้ำและจะทำให้มีน้ำมาถึงเราเพื่อ

พร้อมที่จะใช้ได้ตลอดเวลา ที่นี้เรามีปัญญารัฐธรรมนูญประชาธิปไตยของน้ำที่เป็นของเหลวและมีการไหลไปได้อย่างไร (กฎแห่งธรรม) เราก็จึงวางระบบติดตั้งท่อเดินท่อน้ำจากแหล่งน้ำมาถึงที่เราอยู่อาศัย (กฎคนทำ/กฎหมาย) เราก้ทำตามนั้นและมีน้ำที่จะใช้ได้ตามประสงค์

แต่บางที เราอาจจะจัดหาท่อน้ำมา หรือดึงเอาท่อน้ำออกมาจากระบบที่ติดตั้งนั้น แล้วแทนที่จะใช้มันเป็นเครื่องนำน้ำมา เรากลับใช้มันเป็นเครื่องมือต่อสู้กันหรือทำร้ายคนอื่น

โดยนัยนี้ ท่อน้ำอาจกลายเป็นไม้พลองสำหรับใช้ตีกันได้ ฉันใดกฎหมายก็อาจกลายเป็นเครื่องมือประทุษร้ายเพื่อนมนุษย์และทำลายสังคมได้ ฉะนั้น

จะเห็นว่า บางครั้ง แทนที่จะใช้กฎคนทำเป็นเครื่องสื่อหรือช่วยหนุนให้เกิดผลตามกฎแห่งธรรม คนกลับใช้กฎคนทำนั้นเป็นเครื่องหาช่องหลบหนีจากผลที่จะพึงเกิดขึ้นตามกฎแห่งธรรม

พูดง่าย ๆ ถ้ากฎหมายไม่สื่อธรรม มันก็กลายเป็นเพียงกระบวยไว้ตักเอาผลประโยชน์ให้ตัว หรือเป็นกระบองไว้ตีหัวคนอื่น อย่างน้อยก็เป็นเพียงกระบวนวิธีที่จะหลบหลีกหลอกล่อเล่นแ่งกัน

ธรรมาธิปไตยของผู้ปกครอง

ธรรมของนักปกครอง กับ ธรรมของนักธุรกิจ

ผู้ห่วงสวัสดิภาพการคลัง:

อยากจะเจาะที่กฎหมายภาษี

พระอาจารย์: กฎที่จัดตั้งเป็นกฎหมายภาษีแบบที่พูดถึงอยู่นี้ เขา
วางไว้เพื่อรักษาประโยชน์ของประเทศของตัว บางทีก็เพื่อจะเอา
เปรียบกันในการแข่งขันระหว่างประเทศ คือมุ่งว่าฉันจะหาหรือ
รักษาผลประโยชน์ของประเทศของฉัน ฉันก็เลยวางกฎหมายแบบนี้

ถ้าจะว่ากันในแง่ของความเป็นธรรมระหว่างประเทศ ก็อีก
เรื่องหนึ่งนะ คือในระดับสากล กฎหมายนี้อาจจะไม่เป็นธรรมก็ได้
แต่เอาละ เพื่อผลประโยชน์ของประเทศของตัวๆ เราและเขาก็วาง
กฎหมายกันแบบนี้

คนที่ปกครองก็ต้องรู้แล้วว่ากฎหมายนี้วางไว้เพื่อผลประโยชน์
ของประเทศของใครของมัน ตัวเรานี้มีหน้าที่ปกครองประเทศ ซึ่งจะ
ต้องรักษาผลประโยชน์ของประเทศของตัวเองในระดับที่เป็นหลัก
เป็นหัวหน้าเลยก็เดียว

เราไม่ใช่เป็นเพียงแค่ชาวบ้านที่ไปหาผลประโยชน์ในการแข่งขัน
ระหว่างประเทศนั้น แต่เราเป็นผู้นำในการดูแลผลประโยชน์ของ
ประเทศของเราละ

ฉะนั้น ตอนนี้อย่างไรหรือหน้าที่ของเราก็คือ ต้องมุ่งมั่นในการ

รักษาผลประโยชน์นั้นอย่างเอาจริงเอาจัง ถึงขนาดที่ว่า อะไรที่แม้จะเป็นผลประโยชน์แก่ตัวเอง เราก็ต้องสละได้ ใช่ไหม? เพราะว่าเป้าหมายมันอยู่ที่ธรรม

แล้วในที่นี้ก็คือธรรมของผู้ปกครองว่า ต้องทำเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ต้องทำให้แก่บ้านเมือง จนกระทั่งแม้แต่ประโยชน์ส่วนตนก็สละได้ อย่างที่ท่านเดิมพันพระชนม์ชีพด้วยยุทธหัตถี

ตรงนี้แหละ ต้องถามว่า เจตนารมณ์ที่ว่ามานี้มีไหม นี่คือการมาธิปไตย ไม่ใช่ไปดูแลเอาแ่งเอามุม แต่ต้องดูเจตนารมณ์ที่มุ่งธรรม มุ่งเอาความจริงความถูกต้องดีงาม ทำเพื่อประเทศชาติเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนอย่างแท้จริง ดูว่าอันนี้มีไหม

ผู้หวั่นกลัวการฉ้อโกง: ถามลึกลงอีกนิดหนึ่ง ถ้าผมเป็นนักธุรกิจ ไม่ได้มีสถานะในการเป็นผู้ปกครอง เหมือน DTAC ในการขายหุ้นก็ใช้ กติกานี้คือดอกเบียอันนี้ อันนี้จะถือว่าผิดธรรมด้วยหรือเปล่า

พระอาจารย์: ผิด แต่ไม่จังๆ หมายความว่า เมื่อเขารักษากติกาไม่ให้ผิดกฎหมายที่เป็นกฎหมาย เขาก็ยังไม่ผิดธรรมในระดับคนทั่วไป

แต่ข้างในใจ เขาคงมีปัญญาที่รู้อยู่กับตัวว่า ในแง่ความถูกต้องชอบธรรมเพื่อประโยชน์ที่แท้จริงของชีวิต ของสังคมประเทศชาติประชาชน ตลอดจนของโลกของธรรมชาติ การตัดสินใจและทำการของเขาจะมีผลในทางดีหรือร้ายหรือไม่อย่างไร ถ้ารู้อยู่เห็นอยู่ว่ามันจะมีผลร้าย เขาก็ผิดธรรมในระดับนี้ มากน้อยตามสถานะและอัตราที่รู้ที่เป็น

อย่างไรก็ดี ในกรณีนี้ เราไม่คาดหวังจากคนทั่วไป ผู้โน้มน้าวนี้

มากนัก คือเราไม่ได้ถือว่าเขาต้องถือธรรมของผู้ปกครองประเทศ เขาไม่ได้อยู่ในฐานะที่ต้องถือธรรมของผู้ปกครอง ที่ต้องทำหน้าที่ของผู้ปกครอง เขาจึงพ้นไป

เรายังต้องก้าวไปอีกสู่ความเป็นธรรมและสันติสุขที่สากล

อย่างที่ว่าแล้ว ธรรมมีหลายระดับ เช่น ธรรมของคฤหัสถ์ ธรรมของพระภิกษุ ธรรมของแพทย์ ธรรมของนักธุรกิจ ธรรมของผู้ปกครองประเทศ ฯลฯ

ในหลายเรื่อง พระจะไปทำอย่างชาวบ้าน ก็ไม่ได้ อาจจะต้องถึงกับถูกมองว่าไม่เป็นพระ แล้วในกรณีที่เขาเป็นผู้ปกครองประเทศ ก็ต้องตั้งอยู่ในธรรมของผู้ปกครองประเทศ ใช่มั้ย

ที่นี้ หลักการของนักธุรกิจนั้น ถือผลประโยชน์ของตัวเองเป็นใหญ่ โดยที่ว่าแม้จะไม่ถูกธรรมมากนัก ได้แค่ว่ามันไม่ไปเบียดเบียนคนอื่นชัดๆ เขาก็เอา เพราะว่ากฎหมายยอมรับความเป็นจริงของมนุษย์อย่างนี้ คล้ายๆ กับว่า คนออกกฎหมายก็ยอมรับในเรื่องของผลประโยชน์ทางธุรกิจ ซึ่งสนองความโลภของบุคคล ที่ส่งผลพลอยได้เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติสังคมบ้าง ก็เลยยอมให้

หมายความว่า คนออกกฎหมายที่ฉลาด เขายอมให้แก่วิธีของความโลภที่เป็นกิเลสของมนุษย์อยู่บ้าง บางทีเขาเปิดทางให้ด้วยซ้ำ โดยที่บางทีก็ให้มีความเป็นธรรมในระดับมุ่งประโยชน์ของประเทศของตัวเอง แต่ไม่ได้คำนึงถึงประเทศอื่น บางทีมุ่งเอาเปรียบประเทศอื่นด้วยซ้ำ

คือ ในระหว่างประเทศนี้ กฎหมายอันนี้ๆ ยอมหรือเอื้อให้พ่อค้า

ของเราได้ผลประโยชน์ดีกว่าพ่อค้าต่างประเทศ หรือว่าในเวลาไปแข่งขันระหว่างประเทศ ก็ให้มีโอกาสดีกว่า แล้วพ่อค้าก็มุ่งเพียงแค่ว่าปฏิบัติให้ถูกกฎหมายนั้น ก็พอแล้ว

แต่เมื่อใครเป็นผู้ปกครองประเทศ ถ้าเขาละเลยธรรมของผู้ปกครองประเทศ เขาจะถือหลักการของนักธุรกิจแบบนั้น มันก็ผิดธรรมของผู้ปกครอง

ผู้ห่วงสภาวะการณ์:   จริงๆ ผมมองว่า แม้เป็นนักธุรกิจแต่ไม่ได้เป็นผู้ปกครองนี้ ผมพยายามใช้แง่มุมทางกฎหมายหลบเลี่ยง ผมก็ไม่ใช่ธรรม

พระอาจารย์: ก็ผิดไปตามอัตรา คือนอกจากต้องรู้ว่าเป็นธรรมในระดับไหนแล้ว ในแต่ละกรณี มันก็เป็นสัมพัทธ์ด้วยว่า เขาตัดสินใจโดยถือประโยชน์ตนแค่ไหน โลกาธิปไตยแค่ไหน ธรรมาธิปไตยแค่ไหน

ผู้ห่วงสภาวะการณ์:   ถึงบอกว่า ในแง่ของผมที่เป็นนักธุรกิจ สังคมไม่ได้คาดหวังจากผมในระดับที่เท่ากับผู้ปกครองประเทศ

พระอาจารย์: สังคมไม่ได้คาดหวังด้วย และตนเองก็ไม่มีหน้าที่รักษาธรรมขั้นนั้นด้วย เพราะว่าถ้าเขาอยู่ในสถานะเป็นผู้ปกครองประเทศ ก็ต้องถือธรรมของผู้ปกครอง เมื่อเขาเป็นนักธุรกิจ เขาก็ถือธรรมของนักธุรกิจ อันนี้เป็นธรรมดาอยู่แล้ว

แต่ควรมองให้กว้างให้ไกลมากกว่านี้ จากที่พูดมา จะเห็นว่าผู้ปกครองที่ยิ่งใหญ่ในอดีตได้ทำการทุกอย่างเพื่อประโยชน์สุขของประเทศชาติและประชาชนของตน และในอดีตนั้น แม้ว่าการสัมพันธ์ระหว่างประเทศยังไม่มากนัก การเบียดเบียนระหว่างประเทศ

ก็ได้มีตลอดมา ผู้ปกครองประเทศก็ต้องดูแลประเทศชาติให้สงบสุข ปลอดภัยจากการรุกรานของต่างประเทศด้วย

ครั้นมาบัดนี้ ถึงยุคโลกาภิวัตน์ มีการติดต่อถึงกันทั่วโลกเป็น เรื่องสามัญ ในการสัมพันธ์ระหว่างประเทศนั้น มีการค้าขายและ กิจกรรมทุกอย่างทางเศรษฐกิจต่อกัน แล้วก็มีเรื่องความไม่เป็นธรรม จากการเอารัดเอาเปรียบกัน ตลอดจนการรุกรานแอบแฝง เป็นปัญหา เรื่อยมา เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้โลกไม่มีสันติภาพ

ในภาวะการณ์อย่างนี้ นักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ จะต้องก้าวต่อไป และก้าวออกไป ในการเพียรพยายามแก้ปัญหาระหว่างประเทศ โดยเฉพาะในการเสริมสร้างความเป็นธรรมในระดับสากล เพื่อให้โลก มีสันติภาพและให้มวลมนุษย์มีสันติสุข

คนไทยไม่ควรติดจมก้นอยู่แค่ปัญหาจุกจิกในวงแคบที่แสนจำกัด แต่ควรพัฒนาจิตใจและปัญญากว้างใหญ่ไร้พรมแดน เพื่อสร้างเสริม แผลงขยายประโยชน์สุขของประชาชนไทยร่วมกับคนทั้งโลก

พลิกแผ่นดินไทยได้ ถ้าธรรมาธิปไตยมาในวันเลือกตั้ง

ผู้หวังสันติภาพการณัม: กรณีอย่างนี้คล้ายว่าจะเป็นเรื่องความ บกพร่องของกฎหมาย กฎหมายมันไม่มีที่จะ perfect มันออกมาอย่าง นี้ๆ มันก็มีข้อโหว่

พระอาจารย์: จึงต้องมีการปรับแก้กฎหมายกันเรื่อย อันนี้เป็น ธรรมดา ไม่ต้องห่วงหรรอก มีแต่ว่า ขอให้ผู้ออกกฎหมายและผู้ใช้ กฎหมายมีใจเป็นธรรมก่อน คือ ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม ถ้าทำไม่ถูก มันก็กลายเป็นว่ามามุ่งหวังอำนาจเพื่อจะใช้สนองการหาประโยชน์ตน

ซึ่งผิดธรรมชาติของนักปกครองโดยตรง

ตอนนี้เรากำลังมองธรรม ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้ปกครอง คือทุกคนที่อยู่ในสังคมประชาธิปไตย ก็มีความรับผิดชอบที่จะรักษารัฐธรรมนูญอย่างน้อยก็เห็นแก่ประโยชน์สุขของสังคมส่วนรวม ที่จะรักษาสังคมที่ติงามไว้ แต่ระดับของความรับผิดชอบ ที่เป็นธรรมของแต่ละบุคคลจะแค่ไหน ก็ต้องว่ากันไปเป็นขั้นตอน ตามสถานะและบทบาท เป็นต้น

แต่อย่างน้อย ทุกคนก็มีธรรมที่จะต้องรับผิดชอบในฐานะที่เป็นราษฎรของสังคมประชาธิปไตย เราก็ต้องจับให้ได้ว่า ธรรมของราษฎรที่เป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคมหรือประเทศประชาธิปไตยนี้คืออะไร และต้องให้ประชาชนทุกคนมีธรรมนี้ให้ได้ แล้วก็ให้เขาเอาธรรมนี้เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ แค่นี้เขาก็เป็นธรรมาธิปไตย

ถ้ามีธรรมาธิปไตยตัวเดียวก็อยู่เลย พอถึงตอนเลือกตั้ง ก็แค่ราษฎรตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตยเท่านั้นแหละ แผ่นดินก็พลิกเลยใช้ไหม ประชาธิปไตยตัวจริงก็เผยโฉมโผล่หน้าขึ้นมาเลย

แต่เนี่ย จนกระทั่งเดี๋ยวนี้ ก็ยังทำไม่ได้แม้แต่ขั้นพื้นฐาน แค่ว่าเลือกตั้ง ก็วนเวียนกันอยู่ที่อัตตาธิปไตยกับโลกาธิปไตย แล้วจะเจอหน้าประชาธิปไตยได้อย่างไร

นี่ละ ธรรมาธิปไตยมันสำคัญตรงนี้ มันสำคัญที่เป็นเกณฑ์การตัดสินใจในกิจกรรมทุกอย่างของประชาธิปไตย เป็นตัวกำหนดการใช้อำนาจตัดสินใจในการปกครองระบอบประชาธิปไตย จึงมีความสำคัญในขั้นรากฐานที่สุด เป็นตัวแกน เป็นตัวยัน เป็นตัวสำเร็จเด็ดขาด

ผู้ห่วงสภาวะการฉ้อ :

เพราะฉะนั้น ในการนำเสนอความคิดครั้งนี้

ก็ควรเสนอในแง่ที่ทำให้ทุกคนมีธรรมาธิปไตยในตัวเอง

พระอาจารย์: ใช่ ต้องแยกให้ชัดว่า ธรรมาธิปไตยนี้ เป็นเรื่องปฏิบัติการของตัวบุคคล ซึ่งแน่นอนว่า ในที่สุด ทุกคน **แม้แต่คนที่ไม่เป็นตัวของตัวเองก็ต้องตัดสินใจด้วยตนเอง** แม้แต่อย่างง่ายที่สุด คนที่เชื่อคนอื่นก็ต้องตัดสินใจเองที่จะเชื่อ และในการตัดสินใจนั้น ถ้าจะให้ได้ประชาธิปไตย ก็ต้องให้ทุกคนตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตย

ประชาธิปไตยที่ว่านี้ หมายถึงประชาธิปไตยที่ดี หรือที่พึงปรารถนา ไม่ว่าคุณจะเป็นราษฎร หรือเป็นผู้ปกครอง ถ้าจะให้ประเทศมีประชาธิปไตย ตัวคุณเองต้องมีธรรมาธิปไตย

โดยเฉพาะถ้าเป็นผู้ปกครอง คุณต้องมีธรรมของนักปกครอง ต้องทำหน้าที่ของผู้ปกครอง

คุณก็สำรวจตรวจสอบตัวเองสิว่า คุณมิได้ตัดสินใจเพียงบนฐานแห่งอำนาจ แต่คุณได้ใช้อำนาจตัดสินใจบนฐานแห่งธรรมของผู้ปกครอง ใช่หรือไม่ นี่มันต้องวัดกันเลยทีเดียวที่เกณฑ์การตัดสินใจ

ธรรมของผู้ปกครอง ทุกแห่งมองหากัน

ธรรมซึ่งเป็นคุณสมบัติและหน้าที่ของคนที่อยู่ในสถานะและบทบาทต่างๆ เช่น ธรรมของผู้ปกครอง ธรรมของสมณะ ธรรมของแพทย์ เป็นต้นนี้ คนปัจจุบันที่อยู่กับแนวคิดตะวันตก โดยเฉพาะพวกฝรั่งเองก็พูดถึงคำนี้กันมาก แต่เขามักใช้คำว่า “จริยธรรม” ซึ่งมีความหมายต่างเฉพาะ (ตามแนวคิดที่ฝรั่งเรียกว่าแบบแยกส่วน)

ยกตัวอย่าง เช่น ฝรั่งมองว่า นักปกครองต้องมีจริยธรรมบางอย่างพิเศษหรือเคร่งครัดเหนือกว่าคนทั่วไป เพราะความคิดวินิจฉัย

(judgement) ของนักปกครอง อาจชี้ว่า ผันเบนชะตากรรม ตลอดจนตัดสินความเป็นความตายของประเทศชาติ เขาจึงจะต้องงดความประพฤติบางอย่าง และเว้นจากความเกี่ยวข้องกับกิจการบางประเภท เช่นที่มีผลประโยชน์ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อความคิดวิจรรย์นั้น

ด้วยเหตุที่ว่ามา นักปกครองและนักการเมืองจึงต้องมีมาตรฐานทางจริยธรรมบางอย่างสูงกว่าเกณฑ์ทั่วไป ซึ่งเขาใช้คำว่า “higher standard” คือใช้มาตรฐานที่สูงกว่า แต่ก็ชอบธรรม ไม่ถือว่าเป็นมาตรฐานสองชั้น (double standard)

ดังนั้น จึงปรากฏว่า นักการเมืองฝรั่ง บางที่ทั้งที่มีความประพฤติเสียหายในขั้นที่ไม่ถือเป็นเรื่องสำคัญมากสำหรับคนทั่วไป แต่ก็ถูกลงโทษหรือถูกถอดถอนสถานะ

ตัวอย่างไม่นานนักนี้ คือ เมื่อปี 1989 (พ.ศ.๒๕๓๒) ประธานาธิบดี George Bush (คนพ่อ) พอเข้าดำรงตำแหน่งใหม่ๆ ก็เสนอชื่อ นาย John Tower เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม แล้วก็ต้องเสียหน้า เพราะวุฒิสภาตีข้อเสนอนั้นตกไป โดยอ้างเหตุผลข้อสำคัญว่า John Tower เป็นคนขี้เหล้า*

ถึงแม้ว่าประธานาธิบดี George Bush จะสู้เต็มที่ และ

---

* คำแถลงเหตุผล ที่มีในรายงานข่าวของ น.ส.พ. Time ฉบับ March 06, 1989 ตอนหนึ่งว่าดังนี้

“More important, for a handful of posts such as Secretary of State or Defense, CIA director and National Security Adviser (and, of course, President), a **higher standard** is legitimate. A Secretary of Education or Labor, or for that matter a Senator or Congressman, who overindulges is unlikely to damage the nation if a sudden crisis breaks. A Secretary of Defense or CIA director who lacks a clear mind, steady nerves and cool judgment could cause a disaster.” (อักษรหนา เป็นตัวเน้นโดยผู้เรียบเรียงหนังสือนี้)

John Tower เองก็ถึงกับกล่าวคำปฎิญาณว่า ถ้าได้รับฉันทานุมัติเข้าดำรงตำแหน่ง จะเลิกสุรา ฆูมิสมาก็หายอมไม่ กลายเป็นกรณีแรกใน ๓๐ ปีที่บุคคลซึ่งประธานาธิบดีขอตั้งในตำแหน่งสำคัญ ไม่ได้รับฉันทานุมัติจากวุฒิสภา ต้องเปลี่ยนคนใหม่ (ได้แก่ Richard B. Cheney)

ในเรื่องความประพฤติที่เหมาะสมกับสถานะและบทบาทหน้าที่ของตนนั้น นอกจากแง่ที่อาจจะต้องมีมาตรฐานทางจริยธรรมบางอย่างสูงกว่าเกณฑ์ทั่วไป (higher standard) แล้ว อีกแง่หนึ่งก็อาจจะต้องมีจริยธรรมจำเพาะสำหรับสถานะและบทบาทหน้าที่นั้นๆ ด้วย ดังเช่น สมาชิกวุฒิสภาก็มี senatorial ethics นักหนังสือพิมพ์ก็มี journalistic ethics ตุลาการก็มี judicial ethics เป็นต้น

ดังตัวอย่าง เคยมีกรณีเสียจริยธรรมที่ลือลั่นมาก คือ เมื่อเดือนธันวาคม 1954 (พ.ศ. ๒๔๙๗) Senator McCarthy ผู้เด๋นดังได้เดินถอยสู่ความมอดม้วยทางการเมือง (political demise) เนื่องจากวุฒิสภาอเมริกันได้ลงมติประณามเขา ว่ามีความประพฤติไม่สมควรแก่สมาชิกวุฒิสภา (conduct unbecoming a senator) โดยในแถลงมติของวุฒิสภาใช้ข้อความว่า “ทำการขัดต่อจริยธรรมของสมาชิกวุฒิสภา...” (...acted contrary to senatorial ethics...)

ฝรั่งตั้งศัพท์เฉพาะขึ้นมา เรียกว่า ethics แล้วก็แยกออกไปเป็น senatorial ethics บ้าง journalistic ethics บ้าง เป็นต้น และความหมายก็แปลกออกไปตามแนวคิดแยกส่วนของเขาอย่างที่ว่าแล้ว

เมื่อคนไทยซึ่งมีพื้นฐานความเข้าใจต่างกับฝรั่ง แต่ไปคิดตามแนวทางของถ้อยคำฝรั่งนั้น แล้วแปล ethics ออกมาเป็นคำไทยว่า “จริยธรรม” ก็เกิดเป็นคำใหม่ขึ้นมา พร้อมกับเริ่มเกิดความเข้าใจไม่ชัดเจน พอใช้กันไปใช้กันมา ในที่สุดก็คลุมเครือและสับสน

แต่ถ้าว่าตามหลักของเราเอง ก็ใช้คำเดียวง่าย ๆ ว่า “ธรรม” ซึ่งในกรณีนี้ แปลง่าย ๆ ว่า “หน้าที่และคุณสมบัติ” หรือ “หน้าที่และคุณธรรม” จากนั้นจะพูดถึงธรรมของใคร ก็ว่าไป เช่นว่า ธรรมของผู้ปกครอง ธรรมของตุลาการ ธรรมของนายจ้าง เป็นต้น

อย่างของเราเนี่ย มองดูน่าจะชัดเจนดี ไม่เห็นจะน่าสงสัยว่าทำไมคนพวกต่างๆ นั้น จึงต้องมีธรรมของตนๆ ที่แตกต่างกัน และไม่เกิดความรู้สึกว่าจะเป็นมาตรฐานสองชั้นแต่อย่างใด

ดูกันง่าย ๆ ว่า บุคคลใดๆ ไม่ว่าใครก็ตาม เมื่อมาเป็นตุลาการ ก็จะต้องประพฤติตัวอย่างนี้ๆ ซึ่งแม้จะเป็นมาตรฐานความประพฤติที่สูงกว่าคนทั่วไป (higher standard) ก็ไม่เป็นมาตรฐานสองชั้น (ไม่เป็น double standard)

แต่ถ้าคนทั้งหลายทั่วไปหรือคนพวกหนึ่งมาเป็นตุลาการแล้ว ถูกกำหนดให้ต้องประพฤติอย่างนี้ ในขณะที่บุคคลบางคนบางพวกมาเป็นตุลาการโดยไม่ต้องประพฤติอย่างนั้น นี่จึงจะเป็นมาตรฐานสองชั้น (double standard)

ธรรมของผู้ปกครอง ตามครรลอรราชประเพณีไทย

ผู้ร่วมสถานการณ์:   ตอนนี้ ธรรมะของผู้ปกครองท่านพอจะช่วย
แนะนำ...

พระอาจารย์: พุดง่าย ๆ แบบรวบรัด คือ ต้องมุ่งเพื่อประโยชน์สุข
ของส่วนรวม ของประเทศชาติ ของประชาชน

ที่จริง ธรรมะของผู้ปกครองตามหลักพระพุทธศาสนา ท่านแสดง
ไว้มากมาย มีทั้งคำสอนแบบบรรยาย ทั้งข้อความสั้น ๆ เป็นคติอย่างที่เร
เรียกกันว่าสุภาษิต และหลักธรรมที่จัดเป็นหมวด ๆ ตามจำนวน
ข้อธรรมในแต่ละชุด

ในประเพณีการปกครองของไทย ถือมาว่า พระมหากษัตริย์
ซึ่งทรงเป็นผู้ปกครองราชอาณาจักร ทรงปฏิบัติหลักธรรมสำคัญจำนวนหนึ่ง
ที่แสดงไว้ในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ซึ่งนำมาจัดให้พราหมณ์
อ่านประกาศในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ถ้าจะให้สะดวก ก็ยกหลัก
ธรรมเหล่านี้มาเป็นคำตอบได้เลย

หลักธรรมสำคัญในการปกครอง ที่ประกาศในพระราชพิธีบรม-
ราชาภิเษก เท่าที่นึกได้ขณะนี้ ได้แก่ ราชธรรม ๑๐ (คือทศพิธราชธรรม)
จักรวรรดิวัตร ๑๒ ราชสังคหวัตถุ ๔ และ ราชพล หรือ ขัตติยพล ๕
แค่นี้ก็น้อยแล้ว *

---

* ยังมีหลักธรรมหมวดต่างๆ อีกมากมาย ที่ถือว่าผู้ปกครองพึงปฏิบัติ เช่น พรหมวิหาร ๔,
สังคหวัตถุ ๔, การเว้นอกติ ๔, สัมปฐริธรรม ๗, สัมปฐริธรรม ๘, สาราณียธรรม ๖,
อปริหานิยธรรม ๗

ทั้งหมดนี้ ถือได้ว่ามีสาระที่สรุปอยู่ในพระปฐมบรมราชโองการ
ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก (๕ พ.ค. ๒๔๙๓) นั่นเอง ที่ว่า**

**“เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม
เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”**

---

* พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ ๑) ได้ทรงประกาศ
พระราชปณิธาน ในการเสด็จขึ้นครองราชย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ (พระราชนิพนธ์
นิราศท่าดินแดง) ว่า

ตั้งใจจะอุปถัมภ์

ป้องกันขอบเขตสี่มา

ขอยกพระพุทธศาสนา

รักษาประชาชนและมนตรี

เพื่อธรรม จึงต้องการปัญญา

วิธีการทางปัญญา คือค้นหาธรรม จึงไม่มีความรุนแรง

ผู้ห้วงสัจธรรมการณ : เหตุการณ์ในตอนนี้นั้นผมจับได้ ๒ ประเด็น ประเด็นแรก ก็คือว่า ตอนนี้อยู่ที่รัฐบาลก็ยืนยัน การชุมนุมก็ยืนยัน มีการเผชิญหน้ากัน นี่เป็นประเด็นแรก ประเด็นที่สอง คือการปฏิรูปการเมืองต่อไป

ในแง่การนำเสนอ สำหรับประเด็นแรกที่มีการเผชิญหน้ากัน เรามีหลักธรรมอะไรที่จะบอก เราควรเสนอทางออกอย่างไรให้กับสังคม ในวิกฤติที่มันเกิดขึ้นอย่างนี้ครับ

พระอาจารย์ : หนึ่งก็คือ ต้องใช้วิธีการทางปัญญา ซึ่งก็คือการมุ่งเอาธรรม และไม่มีความรุนแรง นี่ขั้นที่หนึ่ง เป็นขั้นพื้นฐานก่อน อันนี้เป็นหลักการทั่วไปของประชาธิปไตย และของธรรมะด้วย อันเดียวกัน

จากนี้ ด้วยการใช่วิธีการทางปัญญา ก็คือไปสู่การพูดจากัน โดยทำข้อมูลต่างๆ ให้กระจ่างชัด ไม่ปกปิด พูดกันโดยเปิดเผย อะไรคือความจริง ความถูกต้อง ดีงาม และประโยชน์ที่แท้ของชีวิต และสังคม กว้างกันไป แล้วก็ตัดสินใจบนฐานของความจริง ความถูกต้อง ดีงาม และประโยชน์ที่แท่นั้น

ผู้ห้วงสัจธรรมการณ : ก็เท่ากับว่า ให้ทั้งสองฝ่ายหันหน้าเข้าหา

กัน...

พระอาจารย์: ตอนนี้ จะหันหน้า หรือไม่หันหน้า เขาก็ถือหลักการเดียวกันแล้ว ไม่ว่าจะหันหน้าไปทางไหน เขาก็มีหลักการที่ทำให้เป็นอันเดียวกัน

ถ้าจะหันหน้าเข้าหากัน ก็ขอให้หันใจเข้าหาธรรม
เมื่อหันหน้าเข้ามาจะได้ไม่ตีกัน ถ้าทุกฝ่ายหันใจเข้าหาธรรม
ก็มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในทันที

ผู้หวั่นเสถียรการณ์: สมมติว่าอีกฝ่ายหนึ่งไม่ยอมถือหลักการนี้
จะว่าอย่างไรครับ

พระอาจารย์: เราจะไปทำอะไรได้ เราก็ต้องย่້าอันนี้เข้าไป
หมายความว่า ในเมื่อมีคนสองพวก เราต้องย่້าให้เขาถือหลักอันนี้
ถ้าคุณไม่ถือ มันก็ต้องเกิดเรื่อง

ผู้หวั่นเสถียรการณ์: คือเรานำเสนอแนวทางว่าคุณต้องเอาแบบนี้
หนึ่งคือบนฐานของอันนี้ ก็มาคุยกัน ทีนี้ถ้าเพื่อเขาไม่คุยกัน ก็บังคับเขาไม่ได้
แต่เรามีแนวทางให้ว่ามันควรจะเป็นอย่างนี้...

พระอาจารย์: เราบอทางที่ถูกต้องให้ว่ามันเป็นอย่างนี้แหละ
ถ้าคุณจะทำให้ถูก คุณก็ต้องทำแบบนี้ แต่ถ้าคุณไม่ทำ มันก็เรื่องของคุณ
ใครจะไปบังคับเขาได้ ก็เขาจะตีกัน

เราบอกว่า ถ้าคุณจะเป็นประชาธิปไตยจริง คุณก็ต้องตัดสินใจ
บนฐานของธรรมะ ต้องเป็นธรรมาธิปไตย ถูกไหม คุณก็ดูซิว่า
อะไรเป็นหลักการ อะไรเป็นความจริง อะไรเป็นความถูกต้อง คุณก็
พิจารณา แต่คุณจะต้องเข้าใจได้ คุณก็ต้องมีปัญหา

คุณจะมีปัญญาได้ คุณก็ต้องเจริญปัญญา หรือพัฒนาปัญญา ต้องมาบอกแจ้งชี้แจงหาและให้ความรู้กัน มาเจรจากัน พุดจากัน เอาข้อมูลมาบอกกันซะใหม่ ไม่เช่นนั้นมันจะรู้ขึ้นมาได้อย่างไร ปัญญามันจะเกิดได้อย่างไร

เมื่อกระบวนการแห่งปัญญาดำเนินไป มันก็ไม่มีความรุนแรง

มนุษย์ในสังคมประชาธิปไตยถือหลักการเดียวกันนี้แหละ ถ้าถือหลักการนี้มันก็ไปได้แล้ว คือประชาธิปไตยเริ่มด้วยการใช้ปัญญา และอยู่บนฐานของธรรม ซึ่งเป็นเรื่องเดียวกัน คือ ปัญญานั้นมันมุ่งไปที่ธรรม มันหาความจริง มันมุ่งให้เข้าถึงความถูกต้องดีงามและประโยชน์ที่แท้ มันก็ไม่ใช้วิธีการเบียดเบียน ต่อจากนี้ขั้นตอนมันก็เดินหน้าเป็นกระบวนการไปเอง เป็นสันติอยู่ในตัว

แต่ที่นี้ กระบวนการที่จะเป็นประชาธิปไตยมันถูกตัดตอนไปเสียก่อน เมื่อถูกตัดตอนเสียแล้ว มันก็เลยไปไม่ถึงประชาธิปไตย ปัญหาที่เลยเกิดขึ้น นี่... ต้องให้ชัดตรงนี้

รัฐธรรมนูญมุ่งตั้งธรรมที่จะเป็นหลักของสังคมประชาธิปไตย

ผู้หวังดีทางการเมือง: ที่นี้ ประเด็นที่สอง ในการที่จะแก้ไขกติกา คือรัฐธรรมนูญนี้ เรามีแนวคิดมีหลักที่จะนำเสนอในทำนองไหนดีครับ

พระอาจารย์: หนึ่งก็จับหลักให้ได้ว่า รัฐธรรมนูญมีเพื่ออะไร ก็เอาละว่ากันสั้นๆ เราจะปกครองแบบประชาธิปไตย มันก็ต้องมีหลักมีกติกาที่จะยึดถือร่วมกัน แล้วกติกาที่จะยึดถือร่วมกันของสังคมประชาธิปไตยนี้ ก็มุ่งเพื่อความดีงามของสังคมเพื่อประโยชน์สุขของ

ประชาชน และเมื่อพูดให้สั้น นั่นก็คือมุ่งเพื่อธรรม

หมายความว่า เป็นหลักการของประชาธิปไตยว่าเราต้องมี
กติกายึดถือร่วมกัน แต่สังคมประชาธิปไตยก็มุ่งเพื่อธรรม คือเพื่อ
ความถูกต้องดีงามและประโยชน์สุขของส่วนรวม และการที่เรามี
กติกายึดถือร่วมกัน ก็เพื่อธรรมที่ว่านี้เอง

ถึงตรงนี้เราก็คงต้องมาดูแล คือ ดูว่า อะไรเป็นความจริงความถูกต้อง
ดีงามและประโยชน์สุขที่พึงต้องการ และหลักการวิธีการกฎกติกา
อะไรจะให้เราไปถึงภาวะเช่นนั้น นี่คือธรรมทั้งนั้น

ทีนี้ เพื่อให้เข้าถึงธรรม เราต้องใช้วิธีการทางปัญญา ไม่ใช่ตัดสิน
หรือทึกทักว่าไปโดยที่ยังไม่ทันศึกษาเรื่องให้จะแจ้ง หรือเอาแต่ความ
เห็นของตัวเองโดยไม่หาความรู้ให้ชัดเจน

ต้องย้ำว่า อันนี้ขาดมากในสังคมไทย คือ ขาดการศึกษาข้อมูล
ให้เพียงพอ เข้าที่ประชุมก็นั่งเฝ้ากันอยู่กับความเห็น **ชอบให้ความเห็น
แต่ไม่หาความรู้** สังคมไทยเวลานี้บกพร่องอย่างยิ่งในเรื่องที่ว่า ชอบออก
ความเห็น แต่ไม่หาความรู้

สมานฉันท์สำคัญต่อประชาธิปไตย

อีกเรื่องหนึ่ง การที่เราเป็นประชาธิปไตย เมื่อมีหลักการร่วม
กันนั้น เราก็มองค้ำประคบอย่างหนึ่งขึ้นมาด้วย คือ **สมานฉันท์**

ขอให้เข้าใจว่า สมานฉันท์นี้ไม่ได้มีความหมายว่าสามัคคี
มันเป็นอีกศัพท์หนึ่ง

เวลานี้บางทีเราใช้ “สมานฉันท์” สับสนกับคำว่า “สามัคคี”
สมานฉันท์เป็นปัจจัยอย่างหนึ่งของสามัคคี เป็นปัจจัยอันหนึ่งนะ

ที่จะให้สามัคคีคือความพร้อมเพรียงเกิดขึ้นมา ยังไม่ใช่ตัวความสามัคคี

“สมานฉันท์” แปลว่า มีความต้องการตรงกัน ถ้าคนไม่มีความต้องการตรงกัน มันก็ไปกันไม่ได้

ในสังคมประชาธิปไตยนั้น คนมีความต้องการตรงกันร่วมกัน คือ**ต้องการธรรม** ต้องการความถูกต้องดีงาม ต้องการประโยชน์สุขของสังคม ต้องการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข แม้แต่ในด้านรูปธรรมก็ต้องการระบบที่จะให้ทุกคนมีส่วนร่วม ถ้าอย่างนี้ก็มีความต้องการร่วมกัน เป็นสมานฉันท์

เอ... ที่แก้ปัญหาคาใจกันนี้ ไม่เห็นจะแสดงให้เห็นว่าสองฝ่าย หรือที่ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง จะมีความต้องการตรงกัน ไม่เห็นสมานฉันท์ปรากฏออกมาเลย ถ้าจะทำให้สมานฉันท์ ก็ต้องไปทำให้สองฝ่าย หรือที่ฝ่ายนั้นมีความต้องการตรงกัน

นี่ก็คือ ต้องชัดก่อนว่า ความต้องการอะไร ที่จะต้องให้มีตรงเสมอเหมือนกัน

จะปฏิรูปการเมือง ผู้ร่างรัฐธรรมนูญต้องพัฒนาปัญญา

ผู้ห่วงสถานการณ์: ที่ผมเห็นในโครงสร้างของรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน ผมมองว่าจริงๆ ตัวโครงสร้างของรัฐธรรมนูญปัจจุบันมันใช้ได้ คือมีการตรวจสอบอำนาจกัน โดยใช้กระบวนการในระบบประชาธิปไตย เช่นฝ่ายค้านตรวจสอบเสร็จ ก็ยังมีองค์กรอิสระที่เขา design ขึ้นมาหมด แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นคือการใช้กฎหมาย

นายกฯ นี่เขามา เขารู้ว่าองค์กรอิสระจะเป็นองค์กรตรวจสอบที่มีกำลังเข้มแข็ง เพราะฉะนั้นเขาก็ส่งคนเข้าไปหมดเลย มันเลย

ทำให้องค์กรอิสระเป็นหมั่นไปหมด ตรวจสอบอะไรเขาไม่ได้เลย

ผมเข้าใจว่าโครงสร้างของกฎหมายมันดีอยู่แล้ว แต่ว่าคนใช้นี้ เนื่องจากเขาใช้วิธีการ ใช้สิ่งที่ตัวเองมีอยู่ทุกวิถีทางที่จะทำให้องค์กรตรวจสอบนี้มันอ่อนแอลง ทีนี้ ตรงนี้ถ้าจะแก้ ผมก็ไม่รู้จะแก้อย่างไร เหมือนกัน มันอยู่ที่สำนึกของคนใช้กฎหมายเสียแล้ว

พรธอาจารย์: เอาละ ตรงนี้มี ๒ ประเด็น

ประเด็นหนึ่ง ก็คือ ตามที่คุณว่ามานั้น ตัวคนที่เข้าไปเกี่ยวข้องในระบบและในกระบวนการนี้ทั้งหมด แต่ละคนไม่เป็นธรรมาธิปไตย เริ่มต้นพอคิดนะ เจตนาที่ไม่ดีแล้ว คือคิดจะเอาองค์กรอิสระมาเป็นเครื่องมือสนองเจตนาในการหาผลประโยชน์หรืออะไรก็แล้วแต่ของตนเอง นี่ก็ไม่ใช่ธรรมาธิปไตย และในพวกองค์กรอิสระนั้น เสี่ยงที่เป็นมดตอกมา ก็ตัดสินใจไม่เป็นธรรมาธิปไตย

ทีนี้ สอง มันก็เป็นบทเรียนแสดงว่า การวางกลไกที่จะป้องกันการรวบอำนาจยังไม้รัดกุมดีพอ ก็ต้องไปคิดหนักละ

หมายความว่า โครงสร้างทั่วไปนี่นับว่าดีพอสมควร ในการที่จะทำให้มีการบวนการตรวจสอบ มีองค์กรอะไรต่าง ๆ มาคานมาดุล แต่กลไกที่จะป้องกันไม่ให้เกิดการเข้ามากุมอำนาจยังไม้ดีพอ ก็ต้องสร้างกลไกนี้ขึ้นมา นี่แหละตรงนี้คือจุดอ่อน

หมายความว่า ผู้วางรัฐธรรมนูญก็ต้องยอมรับตนเองว่าตัวนั้นมองไม่ถึงในบางเรื่อง เช่นไปไว้ใจในแง่ไหนๆ เกินไป แล้วในเรื่องบางอย่างก็มองด้วยสายตาที่ตัวศึกษามาแบบตะวันตก ไม่ได้มองเห็น แล้วก็ไม่ได้คิดให้ทัน ต่อลักษณะนิสัยจิตใจของคนไทย ที่จะเอามาใช้ในการวางกลไกในระบบนี้ เพื่อจะให้รับมือกันได้

เลยกลายเป็นว่า ไหวพริบปฏิภาณนิสัยของคนไทยไปเอาประโยชน์จากระบบแบบฝรั่งนี้ได้ คือไป exploit เลย

นี่ก็แสดงว่า พวกคนที่จะมาคิดวางกฎหมายรัฐธรรมนูญก็ต้องพัฒนาปัญญาของตนเองให้เพียงพอ

เรื่องนี้ต้องยอมรับความจริง และไม่ประมาทกันให้มาก มันไม่เฉพาะความรู้ไม่ทันลักษณะจิตใจนิสัยคนไทยเท่านั้นหรอก ความรู้เกี่ยวกับพื้นฐานของสังคมไทย และรากเหง้าของอารยธรรมในดินแดนแถบนี้ ตลอดจนสภาพปัจจุบันที่เป็นปัญหา ก็ต้องศึกษากันให้เพียงพอ

ผู้ห่วงสถานการณ์: ที่นี้มัน ตรงกันข้ามกับที่ท่านอาจารย์พูด นักวิชาการเขาคิดว่าฝรั่งเป็นเทวดา จะบังคับคนไทย วิสัยไทย วิธีไทยให้ตามแบบเขา

พระอาจารย์: นี่แหละได้บทเรียนแล้วไงเล่า มันบอกว่าคุณไปไม่รอดแล้ว

ตั้งแต่เลือกตั้ง ยันร่างรัฐธรรมนูญ ยังยากจะหวัง?

ผู้ห่วงสถานการณ์: อย่างตอนร่างรัฐธรรมนูญ สสร.มีที่เรียนมาจากหลายชาติ มีทั้งอังกฤษ ฝรั่งเศส สเปน ก็ดีกัน ต่างคนต่างเสนอโครงสร้าง

พระอาจารย์: นี่แหละที่ว่าม้อตตาทาต่างคนเข้ามาต่างก็มีม้อตตาทิปไตย ถือตัวว่าตนเองจบจากไหนๆ ก็เหิมไปบ้าง สงวนท่าทีด้วยกลัวว่าตัวจะเสียท่าบ้าง หรือจะเสียหน้าแก่พวกโน่นนี่ เมื่อมีม้อตตาทิปไตยแรง ก็เลยทำให้การทำงานไม่ได้ผลดี

ถ้าคนอยู่กับปัญญาที่มุ่งธรรม คือเป็นธรรมาธิปไตยจริง จะได้ผลมาก คือไม่ถือตัว เมื่อเป็นธรรมาธิปไตยก็มุ่งให้ได้ผลที่จะถึงธรรมก็แล้วกัน คือจุดหมายมุ่งอยู่ที่จะหาความจริงความถูกต้องดีงามและประโยชน์ที่แท้ เมื่อหาธรรม ก็หาปัญญา เมื่อต้องการธรรม ก็ต้องเสริมสร้างปัญญา ตอนนี้ คุณมีคำแนะนำอย่างไร ฉันฟังหมด

ถ้าคนมีธรรมาธิปไตยอย่างนี้ ก็หมดปัญหา เพราะจะไม่มาถือพรรค ถือพวก ถือกลุ่ม ถือแหล่ง ถือสถาบันอะไร แต่มุ่งหาความรู้มุ่งไปถึงธรรม เพื่อเอาธรรมเป็นหลักเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ เลยข้ามพ้นการถือตัวถือพวกไปได้หมด

เพราะฉะนั้น เกณฑ์ตัดสินใจจึงสำคัญที่สุด ตั้งแต่ชาวบ้านเริ่มด้วยการเลือกตั้ง ก็เอาผลประโยชน์ที่ ส.ส. มาให้เป็นเกณฑ์ตัดสินใจ เมื่อเป็นอย่างนี้ เกณฑ์ตัดสินใจในการเลือก ส.ส. ก็ไม่เป็นธรรมาธิปไตยแล้ว แต่จมกันอยู่แค่อัตตาธิปไตย และโลกาธิปไตยไปไม่ถึงธรรมาธิปไตย ที่เป็นหัวใจของประชาธิปไตย

ขึ้นมากระทั่งผู้ร่างรัฐธรรมนูญ ถ้าติดอยู่แค่อึดตัวตนเป็นอัตตาธิปไตยบ้าง ห้วนไหวไปตามแรงกดดัน มีอาการที่จะทำเพราะเอาอกเอาใจ จนบางที่ถึงขั้นที่อาจจะล่วงเลยยุค เป็นโลกาธิปไตยบ้าง เจอปัญหาของรัฐธรรมนูญที่ร่างเสร็จมา แต่มิได้เจริญปัญญาจากบทเรียนของปัญหานั้นเท่าที่ควร จึงไปไม่ถึงธรรมาธิปไตยบ้าง ถ้าอย่างนี้รัฐธรรมนูญที่ดีและการปฏิรูปการเมืองก็หวังได้ยากที่จะเป็นจริง

แม้เป็นถึงจักรพรรดิ ซึ่งปกครองคนเดียวด้วยซ้ำ ท่านยังบอกที่ต้องเป็นธรรมาธิปไตย ถ้าจักรพรรดิใช้เกณฑ์การตัดสินใจเป็นอัตตาธิปไตย ก็จบเหมือนกัน เกณฑ์ตัดสินใจของจักรพรรดิก็ต้อง

เป็นธรรมาธิปไตย

เมื่อประชาชนทุกคนมีส่วนร่วมในสังคมประชาธิปไตย ประชาชนแต่ละคนนั้นก็ต้องตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตย เพื่อให้ประชาธิปไตยเป็นจริงขึ้นมา

สังคมไทยเสื่อมทรุดห่างไกลจากธรรมาธิปไตย?

ผู้ร่วมพิทักษ์การณณ์: มันสัมพันธ์กัน อย่างที่ว่า นายกฯ นี่เขาพยายามใช้อุบายต่างๆ มาครอบงำ เพื่อเปลี่ยนค่านิยมคนไทยให้เป็นบริโภคนิยม ให้อยู่ภายใต้การครอบงำของเขา...

พระอาจารย์: นี่ก็อยู่ในหลักที่ว่ามาทั้งนั้นแหละ ในเมื่อคนไม่มีหลักเกณฑ์ในการตัดสินใจ มันก็ไปตามกระแสหมด ตอนนี้ประชาชนจับหลักอะไรไม่ได้ มันพร่าไปหมด

ผู้ร่วมพิทักษ์การณณ์: ทักษิณทำสังคมให้กลายเป็นสังคมใหม่ แบบทักษิณทุกแง่มุม

พระอาจารย์: คงหมายถึงคำที่มีใครคิดขึ้นว่า Taksinization?

ผู้ร่วมพิทักษ์การณณ์: ที่นี้ ว่าตามหลักการศึกษา โยนิโสมนสิการที่จะให้เป็นธรรมาธิปไตยมันเกิดยาก เพราะนายกฯ นี้ เขาไปสร้างสิ่งแวดล้อมให้เป็นปามิตรไปหมด มันไม่มีกัลยาณมิตร

พระอาจารย์: นี่จะกลายเป็นการขยายขอบเขตของเรื่องจนกว้างเกินไป แล้วก็เป็นการขยายพ่วงไปกับปัญหาตัวบุคคล ในที่นี้จะไม่ใช้เวลากับการวิจารณ์ตัวบุคคล และไม่ขยายขอบเขตของเรื่องออกไปอีกละ เวลาที่ล่วงไปมากแล้ว

เอาเป็นว่า ทั้งหมดนี้ พุดรวมๆ ก็จับเข้าหลักการพื้นฐานที่ง่ายๆ ขึ้นเดียวเชิงเดียวก่อน บอกไปได้เลยว่า ทุกคนต้องตัดสินใจโดยเอาธรรมเป็นหลัก พอคนมีหลักและอยู่กับหลักได้ ก็ไม่ถูกลากไปและเริ่มรักษาตัวได้

ที่นี้ ธรรมะคืออะไร ก็พุดง่ายๆ ก่อน อย่าเพิ่งไปพุดลึกซึ้ง เอาแค่ว่า ธรรมะ คือความจริงความถูกต้องดีงามและประโยชน์สุขที่แท้

ลองถามชื่อว่า ที่คุณจะตัดสินใจเลือกนี้ ถ้าตกลงจะเป็นธรรมาธิปไตย คุณเห็นว่าเขาเอาผลประโยชน์มาให้แล้วก็ชอบเขาอย่างนี้เป็นธรรมาธิปไตยหรือเปล่า ถ้าคุณจะเลือกใคร คุณรู้จักเขารู้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องดีแล้วหรือยัง แล้วถ้าจะเอาความถูกต้องดีงามและประโยชน์สุข เราคิดถึงประโยชน์สุขของคนส่วนใหญ่ หรือมองแค่ประโยชน์ของตัวเอง อะไรอย่างนี้ ต้องชี้กันง่าย ๆ ถามไปได้ทันทีเลย

ผู้ห่วงสถานการณ์: กรณีเลือกตั้งนี่นะครับ สมมติว่าที่หน่วยเลือกตั้งนี้ ๓-๔ พรรคนี่มันเลวหมด จะทำอย่างไรครับ

พระอาจารย์: ก็เอาที่เลวน้อยที่สุด - นี่พุดไปตามหลัก ที่จริงเมื่อเข้าใจดีแล้ว จะเอาธรรมาธิปไตย ก็ตัดสินใจได้เองในขอบเขตที่กฎหมายบัญญัติไว้นั้นแหละ ปัญหาที่อยู่ที่ว่า เรื่องเลือกตั้งนี้ ปัญหาหมักหมมหนัก ก็ปล่อยกันมาจนเสียหมดแล้ว คงต้องแก้กันใหญ่

ฟังที่พุดที่ถามมานี้ เหมือนว่าสังคมไทยนี้เสื่อมทรุดลงไปจากธรรมะอย่างหนัก ในสภาพที่เสื่อมอย่างนั้น ก็ถือว่าคนแทบไม่เอาธรรมาธิปไตยกันแล้ว และก็ป็นเครื่องบอกด้วยว่า การฟื้นฟูหรือการก้าวไปสู่ประชาธิปไตย จะเป็นงานที่หนักหนาสาหัส

หนทางสู่ประชาธิปไตยที่เป็นธรรม

จะทำประชาธิปไตยให้เป็นธรรม ธรรมาธิปไตยก็ต้องมา

ผู้หวั่นเสียดทานการฉ้อ: ขออนุญาตสรุปสถานการณ์เพื่อจะตัดสินใจ คือตอนนี้สถานการณ์มันเลยชั้นที่ว่าไปแล้ว โดยส่วนตัวผมเองไม่คิดจะเคลื่อนไหวตอนนี้

แต่มีพระกับมีคณคนหนึ่งที่เคยร่วมงานกัน เขามาทบอกว่า ชาวพุทธควรจะช่วยแสดงความเห็น ควรจะเข้ามามีบทบาท เพราะว่า เป้าหมายของชาวพุทธของเราก็คือ ปฏิรูปการเมืองครั้งที่สองนี้ต้อง ให้เป็นการปฏิรูปอย่างแท้จริง ปฏิรูปให้ทั้งระบอบของประชาธิปไตย มีคุณสมบัติของธรรมาธิปไตยให้ได้ เกื้อหนุนสิ่งที่ผมเสนอไปนั้น

เขามาทบอกว่า ถ้าอย่างนั้นคุณต้องไม่ตกขบวน เราต้องแสดงความเห็น ที่นี้จะแสดงความเห็นอย่างไรที่จะบอกว่าเราก็มีส่วน

แต่ตอนนี้อย่างที่ว่า สถานการณ์มันสุกงอมเลยชั้นนั้นไปหมด ต่างคนต่างใช้อุบายเอาชนะกัน เพราะฉะนั้นผมว่า ท่ามกลางฝุ่นตลบ เราออกไปนี้มันต้องโดนมองไม่แง่ใดก็แง่หนึ่ง

ที่นี้ใจผมเองผมก็อยากจะให้แน่นอนก่อนว่าจะไปทางไหน คือใจจริงผมอยากจะท้าทายตรงที่ว่า ถ้าเกิดปฏิรูปการเมืองเทียวนี่ เลิกกรอบตะวันตกทั้งหมด ไม่ต้องไปคิดในกรอบรัฐศาสตร์ตะวันตก ทั้งหมด คิดของเราให้ดีที่สุด

ถ้าเอาความเห็นของผม คิดว่า เรื่องหลักอธิปไตย ๓ เราสามารถจะประยุกต์เรื่องธรรมาธิปไตย มายกระดับประชาธิปไตย คือตัวโครงสร้างเองก็ทำได้ครับ ตัวโครงสร้างและกลไกนี้ออกแบบให้เอื้อต่อธรรมาธิปไตย

พระอาจารย์: พุดไปพุดมาก็นกลับมาที่เก่าอีก บอกแล้วว่า มันจะลัทธิและก็คลุมเครือ และคนจะยุ่ง แล้วก็กลายเป็นว่า พอพุดไปๆ มันเหมือนกับมีระบบอีกระบบหนึ่ง เรียกว่าธรรมาธิปไตย แล้วจะปรับประชาธิปไตยให้เป็นอย่างนั้น ก็ยุ่งยุ่งใหญ่เลย แล้วเขาจะถามว่า จริงๆ แล้ว ระบบธรรมาธิปไตยมันเป็นอย่างไรนะ คราวนี้ก็ยุ่งละ ระบบธรรมาธิปไตยมันไม่มี การปกครองคณะสงฆ์ก็ไม่มีชื่ออย่างนี้

ผู้ห่วงสภาวะการณ์: ไม่ใช่ระบบ ผมไม่เคยเขียนคำว่าระบบ

พระอาจารย์: ไม่ใช่ก็ไม่ใช่ แต่ตามวิธีที่พุดนั้นก็คือจะไปปรับระบบประชาธิปไตย ให้เป็นธรรมาธิปไตย

ผู้ห่วงสภาวะการณ์: ยกกระดับขึ้นมาให้ถึงขั้นที่มีคุณสมบัติธรรมาธิปไตย ทุกส่วนที่เกี่ยวข้องในประชาธิปไตยยกกระดับขึ้นมา...

พระอาจารย์: อันนี้ได้พุดถึงแล้ว มันไม่ขัดหรอก ต้องแยกแยะให้ชัด ประชาธิปไตยนั้นก็ให้เป็นประชาธิปไตยที่มันถูกต้อง มันก็เป็นประชาธิปไตยที่เป็นธรรมเท่านั้นเอง แล้วในประชาธิปไตยที่เป็นธรรมนั้นก็ต้องมีธรรมาธิปไตยเป็นแกน

ให้ธรรมาธิปไตยเป็นแกนของประชาธิปไตย ก็คือ คุณต้องตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตย เพราะว่าในประชาธิปไตยนั้น ไม่ว่ากิจกรรมไหนก็มีการตัดสินใจทั้งนั้น ถูกไหม?

การตัดสินใจนี้เป็นเรื่องสำคัญที่สุด เพราะว่าการทำทุกอย่าง ต้องมีการตัดสินใจทั้งสิ้น จะเดินหน้า จะขับเคลื่อนไปได้ ต้องอาศัย การตัดสินใจทั้งนั้น เราก็บอกเลยว่า ในทุกกิจกรรมของประชาธิปไตย นั้น ให้มีการตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตย หรือตัดสินใจอย่างเป็น ธรรมาธิปไตย

เมื่อว่าถึงการปกครอง เราก็พูดให้เต็มว่า การใช้อำนาจตัดสินใจนี้ เป็นแกนของระบบการปกครอง เมื่อจะให้เป็นระบบประชาธิปไตย ก็เอาการตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตยเป็นเกณฑ์

เป็นอันว่า คุณต้องตัดสินใจในทุกกิจกรรมของประชาธิปไตย ด้วยธรรมาธิปไตย ก็เท่านั้นแหละ

ปัญหามีคำว่า ประชาธิปไตยที่เป็นอยู่นี้ ไม่เป็นธรรม

ผู้ร่วมเวทีการณณ์ : ที่อาจารย์พูดนี้เข้าใจครับ มันให้คนเป็นคนที่ มีธรรมาธิปไตย มีเกณฑ์ที่จะเอามาใช้ เอาธรรมาธิปไตยเป็นเกณฑ์ ในการตัดสินใจ แต่ที่นี้กลไกต่างๆ ทั้งหลายตามกรอบความคิด ตะวันตกละ...

พระอาจารย์: อันนั้นเราแยกศัพท์ไปเลย อย่าไปยุ่ง อย่าไปปน อย่าเอาคำว่าธรรมาธิปไตยไปใช้ปะปนกับศัพท์ของเขา เดียวมันจะไปสับสนแม้แต่กับคำว่าประชาธิปไตย

ประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองแบบหนึ่ง ที่มีการตกลง ว่าประเทศไทยเราก็เอาด้วย เราต้องชัดแม้แต่ว่าประชาธิปไตยนั้น เราเอาประเภทไหน แล้วมันเป็นอย่างไร เมื่อตกลงใช้แล้ว ก็ให้ ประชาธิปไตยนั้นเป็นธรรม เท่านั้นแหละ

ผู้ห้วงสภาวะการณ์: ที่ท่านอาจารย์ว่าประชาธิปไตยที่เป็นธรรมนี้ แต่กลไกที่พัฒนามา มันมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาของมัน ซึ่งของเราถูกรอบด้วยความคิดตะวันตก

พระอาจารย์: ก็นั่นนะซี

ผู้ห้วงสภาวะการณ์ ๑: อาจารย์เสนอแนวคิดทำให้ล้มของตะวันตกหมด

ผู้ห้วงสภาวะการณ์ ๒: ไม่ใช่ล้ม

ผู้ห้วงสภาวะการณ์ ๑: คือผมคิดว่า การที่เขาไปเรียนทางตะวันตกมาแล้วเอามาเป็นแนวคิด มันไม่ใช่ผิด

ผู้ห้วงสภาวะการณ์ ๒: มันโดนครอบงำไป ไม่คิดต่อว่าจะทำอะไรให้มัน...

ผู้ห้วงสภาวะการณ์ ๑: อันนั้นเป็นอีก step หนึ่ง แต่การที่เขามีสอบการณ์ไปเรียนฝรั่งเศส ไปเรียนอเมริกา ไปเรียนอังกฤษมาแล้วเอาวิธีการพวกนั้นมาเป็นตุ๊กตา เอามาเป็นแบบนี้ ผมคิดว่าไม่ผิด เพียงแต่ว่าจะเอามาปรับอย่างไรให้เหมาะสมกับเรา เหมาะสมกับสภาพของเรา

พระอาจารย์: ก็นี่แหละ สรุปลงด้วยคำว่า “ให้ประชาธิปไตยที่นำมาใช้มันเป็นธรรม” ไม่รู้ละ คุณจะทำแบบไหนก็ตาม แต่ต้องให้มันเป็นธรรม เพราะประชาธิปไตยที่จัดกันอยู่ในปัจจุบันนี้ไม่เป็นธรรม

ผู้ห้วงสภาวะการณ์: นี่ มันอยู่แค่นี้แหละ ไม่ใช่ไปสร้างความคิดเรื่องระบบธรรมาธิปไตยขึ้นแล้วก็มาง

ผู้ห่วงสถานการณ์ : ในประเด็นเรื่องธรรมาธิปไตยนี้ แม้จะเป็น
เผด็จการ แต่ถ้าตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตย ก็ดี ถูกไหมครับ ถ้าอย่างนี้
คือ ไม่อยู่แค่ระบบ มันอยู่ที่การตัดสินใจ

พระอาจารย์: อันนี้ต้องว่าเป็นขั้นๆ คือ ระบบเผด็จการมันก็เป็น
ธรรมาธิปไตยได้ เป็นอรรถาธิปไตยได้ เป็นโลกาธิปไตยได้
คณาธิปไตยก็เช่นเดียวกัน ประชาธิปไตยก็เช่นเดียวกัน แต่ตกลง
ตอนนี้เราเอาระบบประชาธิปไตย

เมื่อเราเอาระบบประชาธิปไตย ก็ให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการ
ปกครอง และ**ส่วนร่วมที่จริงที่แท้ ก็คือส่วนร่วมในการตัดสินใจ**
โดยมีอำนาจตัดสินใจด้วยเช่นเดียวกันทุกคน (ถ้าบอกว่ามีส่วนร่วม แต่ไม่มี
อำนาจตัดสินใจด้วย แล้วส่วนร่วมนั้นจะเป็นจริงได้อย่างไร)

เมื่อทุกคนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เราบอกว่าทุกคนนั้นต้อง
เป็นธรรมาธิปไตย ดังนั้น ทุกคนต้องตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตย

ผู้ห่วงสถานการณ์ : ชัดครับ ชัดเจนมาก

พระอาจารย์: เข้าใจนะ

ผู้ห่วงสถานการณ์ : ไม่หลงแล้ว ไม่หลงประเด็น

พระอาจารย์: แล้วมันจะแยกกันชัดไปเลย ไม่ต้องมาสับสนกันอีก
คือไม่ต้องเอาศัพท์และแนวคิดไปปะปนกัน ไม่เอาคำว่า **ธรรมาธิปไตย**
ไปปนกับ**ประชาธิปไตย** ให้ผิดตำแหน่งผิดที่

เราบอกได้เลยว่า คุณจัดการประชาธิปไตยให้เป็นธรรมนะ
เวลานี้ประชาธิปไตยไม่เป็นธรรม แล้วจะยกตัวอย่างก็ได้ เช่นว่า คุณไป
ยึดติดความคิดของตะวันตก เอาของเขามาเฉย ๆ โดยที่ไม่ได้รู้จริง

เราไม่ได้ว่าของตะวันตก ตะวันตกก็มีดีเยอะ แล้วที่ดีนั้น บางอย่างก็เอามาใช้ได้ บางอย่างก็ไม่เข้ากับสภาพแวดล้อมของเรา มันเหมาะกับของเขา อันนี้ก็ว่าไป มันเป็นส่วนของการอธิบายรายละเอียด แต่จะอย่างไรก็ตาม เมื่อจัดลงตัวแล้วก็คือ ให้มันเป็นธรรม

ที่จะปฏิรูปการเมือง ก็แค่จะทำประชาธิปไตยให้เป็นธรรม

ผู้ร่วมสถานการณ์: นี่ความเห็นของผมเดิม อย่างที่ว่าองค์ความรู้ยังไม่ชัด คือผมอยากมีคณะทำงานซึ่ง...

พระอาจารย์: อันนี้ไม่เป็นไร เป็นรายละเอียด เป็นเรื่องขั้นปฏิบัติการ

ผู้ร่วมสถานการณ์: ใจจริงผมไม่อยากเผยแพร่ตอนนี้ สถานการณ์ตอนนี้ดูว่า เราก็คงไม่รู้ จะเป็นการเข้าไปแทรก ตอนนี้การนำเสนอคิดว่ามันเสี่ยง มันไม่คุ้มกับผลที่จะได้

พระอาจารย์: มันว่าได้เป็นขั้นตอน ในแง่ของการลงลึกที่เป็นรายละเอียดก็ว่ากันอีกขั้นหนึ่ง แต่ในแง่ที่จะพูดรวมๆ ตอนนี้เราพูดได้ว่าประชาธิปไตยที่เป็นอยู่ตอนนี้มันไม่เป็นธรรม เราพูดได้ไหม ก็พูดได้ มันเห็นชัดๆ อยู่ เรายกปัญหาขึ้นมาก่อนก็ได้ โดยชี้ให้เห็นว่า เพราะอย่างนี้ๆ เราจึงบอกว่าประชาธิปไตยที่เป็นกันอยู่นี้มันไม่เป็นธรรม

ผู้ร่วมสถานการณ์: สถานการณ์ตอนนี้เขาไม่สนใจเรื่องจะปฏิรูปการเมือง มันยังไม่ถึงขั้นที่จะ...

พระอาจารย์: ไม่ใช่อย่างนั้น นี่เราพูดถึงปัญหา คือสภาพบ้านเมืองที่มีอยู่จะเป็นรัฐบาลหรืออะไรก็แล้วแต่ ที่ทำอะไรต่างๆ ซึ่งเป็นตัวปัญหา เราอาจจะพูดเริ่มไว้อ่อน แต่ต้องเป็นคำพูดที่ชัดจะแจ้งลงไป

เรารับสมอ้างเขาก็ได้ เราไม่จำเป็นต้องไปพูดเอง นี่นะ ใครๆ ก็เห็นกันอยู่ ที่เขาพูดกันอยู่ที่นี่ ที่เขาวางกันอยู่ที่นี่ พูดกันสั้นๆ ก็คือเขาบอกว่าประชาธิปไตยมันไม่เป็นธรรม

เราพูดไปแล้วว่า ที่คุณว่ากันอยู่ที่นี่ คุณยอมรับแล้วว่าประชาธิปไตยที่เป็นอยู่ที่นี่ไม่เป็นธรรม จริงไหม

แล้วที่ว่าจะปฏิรูปการเมืองกัน ดูเหมือนเป็นเรื่องใหญ่โตนั่นก็คือ และก็แค่ จะแก้ปัญหายุทธศาสตร์ที่ไม่เป็นธรรม โดยจะทำให้มันเป็นประชาธิปไตยที่เป็นธรรม ใช่มั้ย

ผู้สื่อข่าวถามการณ์ : ถ้าเป็นธรรมมันก็ไม่มีปัญหาหรอก

พระอาจารย์: เอาละ เราบอกว่า พวกคุณที่มาพูดกันอยู่ที่นี่ พวกคุณปรารถนาเรื่องปัญหาประชาธิปไตยไม่เป็นธรรม แล้วคุณคิดว่าจะทำอย่างไรให้เป็นธรรม ตีกลับไปเลย

ผู้สื่อข่าวถามการณ์ : ผมคิดว่าเอาตรงนี้จุดนี้ออกไป ถ้าประชาธิปไตยตั้งอยู่บนความเป็นธรรม จะไม่เกิดปัญหา แล้วเขาจะผูกตลบอย่างไรจะฟังไม่ฟัง ก็เป็นอีกประเด็นหนึ่ง

สมมติว่าเราเตือนเขาแล้ว แนวทางมันควรจะเดินอย่างนี้นะ นี่ดีที่สุดนะ แต่ไม่มีใครฟังเราเลย วันหลังเมื่อมีปัญหา เราก็บอกเขาได้ว่า เราบอกคุณแล้วนะ ว่าคุณต้องเดินทางนี้ คุณไม่เชื่อ มันเลยเกิดปัญหาอย่างนี้

พระอาจารย์: เราพูดไว้ทีหนึ่งก่อนได้

ผู้สื่อข่าวถามการณ์ : ถ้าเราพูดทีหลัง เขาจะมองว่า เออ! ไฉน

มาพูดโมเม แต่เราเตือนเขาแล้ว ไม่มีใครเชื่อเลย ไม่ฟังเลย คือเราพูดไว้ก่อนแล้วไง

ปัญหาคือ ต้องให้สิ่งที่เราพูดนี้ ที่เราแนะแนวทางนี้ ต้องให้เป็น ธรรมเนียมที่ท่านบอก สิ่งที่เราพูดต้องถูกต้อง เป็นแนวทางที่ถูกต้อง ฟังไม่ฟังเราบังคับเขาไม่ได้ เขาจะคิดว่าเราเป็นฝ่ายไหน ไม่เป็นไร

พระอาจารย์: แล้วที่เราพูดขึ้นมาี้ เราจับเอาสิ่งที่เขาวานี้ เราไม่ได้ว่าเอง

พวกคุณกำลังพูดถึงประชาธิปไตย สรุปแล้วก็คือ คุณพูดว่า ประชาธิปไตยที่เป็นอยู่นี้มันไม่เป็นธรรม

ผู้สื่อข่าวการเมือง: วันนี้เขาประชุมกัน เดียวเย็นนี้ ถ้าตกลงกันได้ เขาเปลี่ยนแผนแล้ว ... จะ**ปฏิรูปการเมือง** คือประเด็นว่า ประชาธิปไตยไม่เป็นธรรม หรือว่ารัฐธรรมนูญที่ต้องแก้ ฝ่ายค้าน พูดมานาน รัฐบาลไม่ยอม นี่ก็เพิ่งมายอมว่าจะให้ปฏิรูปการเมือง ให้แก้รัฐธรรมนูญ

พระอาจารย์: อันนั้นเป็นเรื่องของเขา แต่เราสรุปให้ได้เลย

ผู้สื่อข่าวการเมือง: ความจริง ที่เขาวานี้ไม่ใช่ประเด็นหลักนะครับ

พระอาจารย์: อ้าว... ก็ไม่ใช่ซี เราสรุปให้เขา คือเขาพูดกันอยู่นั้น แต่เขาสรุปไม่ได้ ไม่ตั้งเป็นประเด็นชัดเจนออกมา

เราชี้ให้เขาเห็นว่า ที่คุณพูดกันทั้งหมดนั้น คือพูดว่า ประชาธิปไตยที่เป็นอยู่นั้นไม่เป็นธรรม จริงไหม แล้วทำไมมันไม่เป็น ธรรม ก็เพราะว่า... อย่างนั้นๆ เหมือนที่พูดกันมาแล้ว

นำธรรมาธิปไตยมาให้แก่ประชาธิปไตย

จับประเด็นให้ชัดไว้ ไม่ว่าวนไปกับสถานการณ์ที่สับสน

ผู้ห้วงสัจธรรมการณ : ปัญหาเรื่องประชาธิปไตยที่ไม่เป็นธรรมนี้ มันเกิดมานานแล้ว มันอยู่ท่ามกลางกระแสซึ่งตอนนี้ความรู้สึกของเขาก็โล่ทรราชอย่างเดียว ว่าทรราชมันจะไปอย่างไร ถ้าเราไปตอนนี้ ผมว่ามันไม่คุ้ม ความเห็นของผมนะ

พระอาจารย์: มันอยู่ที่เราจะปฏิบัติแค่ไหน เราจะพูดแค่ไหน

ผู้ห้วงสัจธรรมการณ ๒ : ไม่ได้อยู่ที่ระบบนะ มันอยู่ที่ตัวบุคคล มีฝ่ายที่จะไล่กับฝ่ายที่พยายามจะอยู่

ผู้ห้วงสัจธรรมการณ ๑ : ก็ช่างเขาสิ เป็นเรื่องของเขาไป

พระอาจารย์: นี่เราพูดหลักการ ไม่ได้พูดถึงบุคคล เราไม่ไปพูดเรื่องใคร แล้วก็ไม่ต้องพูดมาก พูดนิดเดียว แต่ถ้าคำที่พูดมันตรงเรื่องนะ มันหนักพูดทิ้งไว้เลย แล้วไม่ต้องไปทำอะไรมาก

ผู้ห้วงสัจธรรมการณ : พูดไปแล้ว ฟังไม่ฟังก็ช่างเขา แล้วเราชุดขึ้นมาพูดใหม่ได้

ผู้ห้วงสัจธรรมการณ ๒ : ถ้าทำ ก็ทำแบบเป็นแถลงการณ์ย่อๆ

พระอาจารย์: ก็แล้วแต่ อันนั้นเอาตามไม่ต้องออกความเห็น ไปว่ากันเอง ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า จะออกในรูปไหนก็ตามแต่ ก็เอาสาระที่ว่านี้

เป็นหลักการ เป็นแนวทาง พูดยืนยันเข้ม

มองให้กว้างให้ไกล ไม่มองแค่คนที่อยู่ในวงวน

ผู้ห่วงใยทางการเมือง : ขอผมสรุปขั้นตอนถวายท่านอาจารย์นิดหนึ่งครับ คือตอนนี้เท่าที่คิดดู ทักษิณจะอยู่ยาก แต่ว่าจะไปโดยวิธีไหน เวลาเร็วหรือไม่เร็ว แต่คิดว่ารุนแรง เทียบนี้คงจะแรงมาก

ฝ่ายที่จะไล่มันมีหลายฝ่ายที่ได้โอกาส เพราะว่าฝ่ายที่ไม่ชอบกลุ่มคนที่เสียประโยชน์ พรรคการเมืองที่เสียประโยชน์ และฝ่ายนักวิชาการ ซึ่งเป็นกลาง และนักวิชาการพวกนี้ส่วนหนึ่งเคยทำงานให้ทักษิณ ก็รู้ดีเสียที

อย่างอาจารย์ชัยอนันต์มาเขียนนี้ มีน้ำหนักมาก เพราะอาจารย์ชัยอนันต์เคยเป็นประธานการบินไทย ประธานการไฟฟ้าฝ่ายผลิต อาจารย์ชัยอนันต์ก็รู้ข้อมูลลึก ก็บอกว่าการเลือกตั้งที่ผ่านมาบัตเลือกตั้งมันพิมพ์หลายชุด ก็เปลี่ยนยกชุด

แล้วกรณีนี้ที่ฉ้อฉล ใครๆ เขาก็สรุปว่า ตอนแรกก็ยังไม่คิดอะไรมาก แต่พอทักษิณเริ่มอีกขั้นหนึ่งก็คือว่า เริ่มที่จะเอาต่างชาติเข้ามาครอบงำประเทศไทย ซึ่งอาจารย์ก็ทบทวนไม่ได้ อย่างเช่นการบังคับการบินไทยนี่นะครับ เปิดให้แอร์เอเชียหลายเส้นทาง และแอร์เอเซียอื่นๆ ก็ถือหุ้นใหญ่อยู่ในนั้นร่วมลงทุนกับสิงคโปร์

เวลาไปเจรจาทำ FTA กับประเทศไหน ก็ได้สิทธิพิเศษด้านโทรคมนาคม อย่างบังคลาเทศกับออสเตรเลียเสียเนี่ย แต่เป็นการทำลายรากฐาน อย่างไปเจรจา FTA กับออสเตรเลียเนี่ย พวกที่เลี้ยงวัวนมวัวยังต้องเททิ้งเลย เพราะว่ามันถูก ที่ออสเตรเลียขนาดเอามาตั้งไกลเป็นหมื่นกิโล เรายังแพงกว่าเขาตั้งเยอะ...

พระอาจารย์: เอาละ นี่เป็นรายละเอียด เป็นคำบรรยายในเรื่องความไม่ซื่อตรง ไม่อยู่ในธรรมะ ของนักปกครองที่มุ่งเรื่องผลประโยชน์ส่วนตัว ถ้าว่าไปก็คงยาวไปเรื่อย

ที่นี้ตอนนั้นก็คือรวมความที่มันเป็นเป็นอย่างนี้ เราถึงใช้คำว่า **“ประชาธิปไตยที่เป็นอยู่มันไม่เป็นธรรม”** เรื่องก็อยู่ที่ว่าต้องให้คนจับประเด็นให้ได้

พวกที่มาด้วยกันอยู่นี้ บางที่ยังจับประเด็นไม่ถูกเลย ฝ่ายหนึ่งก็จะไล่ทักษิณออกให้ได้ อีกฝ่ายหนึ่งก็ตรงข้ามหรือจะต้านพวกที่ไล่ไปๆ มาๆ บางทีก็จะหาทางแค่อะนะกัน

เรื่องที่น่าจะคิดกันบ้างก็อย่างที่ว่า เรามองกว้างระยะยาวนี้เขาว่ากันไป เราไม่ได้เข้าไปยุ่งด้วย คุณเล่นงานกันไป ถ้าสมมติว่าทักษิณออกไปจริง แล้วตอนนี้มีหลักประกันอะไรไหม อย่างน้อยให้สติว่า ทำอย่างไรจะให้คนที่จะมาแทนทักษิณ ที่จะมีอำนาจใหม่นี้เขาจะไม่เป็นอย่างนี้อีก

เราคิดเรื่องระดับนี้มากกว่าที่จะมายุ่งกับ ๒ ฝ่ายที่ทะเลาะกันขณะนี้ เราต้องมองระยะยาวกว่านั้น

ที่พูดกันเวลานี้ ว่าทักษิณเป็นอย่างนี้ อย่างน้อยกลุ่มหนึ่งก็ว่าไม่ดี ไม่ได้เรื่อง จึงมาไล่ทักษิณ แล้วต่อไปจะมีหลักประกันอะไรว่าผู้ที่มาแทนจะไม่เป็นอย่างทักษิณอีก เราต้องทำงานขนาดนั้น ต้องให้สังคมมีทางไปที่ถูก ที่จะได้ผลในระยะยาว ให้เป็นประชาธิปไตยที่เป็นธรรม ซึ่งมีประโยชน์จริงๆ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์: นี่ขั้นที่ ๒

พระอาจารย์: เราต้องพูดไว้ก่อน ต้องให้สติเขาก่อนว่า คุณนี่ยุ่งอยู่

แค่นี้เองหรือ เรื่องที่สำคัญคุณอย่าคิดแค่นี้ไม่ได้ ต้องให้เขารู้ว่าเขาจะคิดอยู่แค่นี้ไม่พอ เพราะว่าบทเรียนมันมีอยู่แล้ว มันก็หมุนเวียนเป็นวงจรกันอยู่แค่นี้แหละ ถ้าคุณทำเสร็จแล้ว คุณจะหมุนอยู่แค่นี้หรือ เห็นคุณหมุนกันมาหลายรอบแล้ว ตอนนี้ก็รอบแล้ว นี่ต้องเตือนเขา

นี่คือ เมื่อเขามัวนัวเนียกันอยู่ เราต้องมองให้กว้างออกไป จะเอาแค่นี้ไปตกอยู่ในวังวนกับเขาไม่ได้ ถ้าเรามัวไปยุ่งอยู่กับเขา เราก็ไม่มีอะไรที่จะช่วยจะให้แก่สังคมได้ ทั้งในมิติกว้าง และมิติไกล

เป็นอันว่า เราต้องมองกว้าง-คิดไกล โดยมีใจที่ใฝ่สูงอยู่แล้ว คือใฝ่ธรรมที่จะต้องเอามาเป็นแกนของระบบประชาธิปไตย อันได้แก่ ธรรมาธิปไตย

แต่ทั้งนี้ก็ไม่ใช่ว่าหมายความว่า เราจะมองนิ่งเฉยอยู่ ในสถานการณ์อย่างนี้ เราต้องเตือนต้องบอกต้องพยายามให้แนวทางที่เป็นทางออกอย่างชอบธรรมแก่เขา แต่จะเตือนจะบอกอย่างไร อันนี้คือ เรื่องที่คณะผู้มานี้จะต้องไปคิดกัน

หายวุ่นเมื่อใด ควรจับหลักสำคัญที่เป็นเรื่องกว้างไกล

วันนี้ได้พูดกันในเรื่องการปกครองระบอบประชาธิปไตย และได้พูดถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องว่าเป็นหัวใจของการปกครอง คือเรื่อง **การใช้อำนาจตัดสินใจ** ซึ่งมีจุดสำคัญอยู่ที่ว่า ใครมีอำนาจตัดสินใจ คนนั้นต้องตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตย

ทำไมธรรมาธิปไตยจึงมีความสำคัญต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตย ก็เพราะว่า เมื่อเป็นประชาธิปไตย อำนาจตัดสินใจก็อยู่ที่ประชาชน เมื่ออำนาจตัดสินใจอยู่ที่ประชาชน ก็ต้องให้ประชาชนตัดสินใจอย่างถูกต้อง คือตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตย

นี้แหละ จึงต้องมีธรรมาธิปไตย เพื่อให้ประชาชนมี
ธรรมาธิปไตย นั้นเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ

ผู้ห่วงสถานการณ์: เราเสนอคำว่าธรรมาธิปไตยตรงนี้

พระอาจารย์: ก็ใช่นะซี ชี้จุดให้เห็นชัด ไม่ใช่ว่ากันพวไปหมดจน
ไม่รู้ว่ธรรมาธิปไตยเป็นอะไร เอาไปปะปนกับระบบการปกครอง
วุ่นวายสับสน

ผู้ห่วงสถานการณ์: สรุปรย่อๆ ขั้นตอนที่จะปฏิรูปการเมืองจริงจัง
เพื่อไปสู่ประชาธิปไตยที่เป็นธรรมอย่างที่ท่านอาจารย์ว่า ให้คนมี
ธรรมาธิปไตยในการตัดสินใจจริงๆ มันสามารถทำกลไกได้ เอามา
ประยุกต์ได้

พระอาจารย์: การปฏิรูป ๒ ด้าน ต้องบรรจบกัน

หนึ่ง ด้านการจัดตั้งวางระบบ ต้องจัดกลไกอะไรต่างๆ ที่จะให้
มั่นใจที่สุดว่าการตัดสินใจจะเป็นไปด้วยธรรมาธิปไตย มีการถ่วงดุล
และไม่ให้มีการครอบงำ เป็นต้น

ด้านนี้ก็ไม่ง่ายเลย การวางกฎกติกา ตั้งแต่รัฐธรรมนูญลงไป
ทีเดียว ยังมีปัญหาขาดพร่องมีช่องโหว่และบิดเบือนอยู่เรื่อย ซึ่งจะต้อง
วางให้มีกลไกที่จะกำหนดและกำกับให้ได้ผลดีอย่างแน่นอนมั่นใจ
แต่ในที่สุด การที่จะให้ได้ธรรมรวมทั้งธรรมาธิปไตยในภาคปฏิบัติ ก็มาขึ้น
ต่อธรรมาธิปไตยในใจตั้งแต่ของคนผู้บัญญัติเอง ที่จะมีคุณภาพแค่ไหน
ก็เลยเป็นเรื่องวนเวียน และขึ้นต่อการปฏิรูปด้านที่ ๒ อีกนั่นเอง

สอง ด้านตัวคน ได้แก่การศึกษาที่จะพัฒนาบุคคล ให้มีคุณภาพ
ที่จะใช้เจตนาหรือเจตจำนงที่ถูกต้อง ที่จะตัดสินใจโดยเอาธรรมเป็น

เกณฑ์ ที่เรียกว่าเป็นธรรมาธิปไตย

ในการตัดสินใจ ถ้าเราไม่ให้การศึกษา ไม่พัฒนามนุษย์ เมื่อคนไม่มีความรู้ ไม่มีปัญญา ก็อ่อนแอจนคลอนแคลน โอนเอนไปตาม กระแส ถูกชักจูงหรือแม้แต่หลอกได้ง่าย หรือไม่ก็เียงไปตามพวก หรือ แม้กระทั่งตามเสียงเล่าลือ กลายเป็นโลกาธิปไตย ถ้าไม่เช่นนั้นก็เอาผลประโยชน์ของตัวเองเป็นใหญ่ ถือสิทธิของตัวเอง หรือมองอยู่แค่ว่าตัวจะได้จะเป็น กลายเป็นอรรถาธิปไตย การตัดสินใจของคนที่ขาดการศึกษา จึงมักอยู่กับอรรถาธิปไตย และโลกาธิปไตย

ในทางตรงข้าม ถ้าคนมีการศึกษาที่ถูกต้อง หรือการศึกษาที่แท้ แล้ว ก็จะเป็นคนมีคุณภาพ คือดีทั้งด้านปัญญา และดีทั้งด้านเจตนา ดังที่ได้ย่ำบ่อๆ

๑) **มีปัญญาดี** คือ รู้เข้าใจเท่าทันข้อมูลข่าวสารสถานการณ์ รู้จักคิด มีเหตุผล มีวิจารณ์ญาณ แยกแยะได้ว่า อะไรเป็นความจริง ถูกต้องดีงาม ประโยชน์-มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น

๒) **มีเจตนาดี** คือ คิดสุจริต ตั้งใจดี มุ่งพูดจาสื่อสารและ ทำการในทางที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลสร้างสรรค์ เริ่มแต่หมยมันทำหน้าที่ของตนให้บริสุทธิ์บริบูรณ์

นี่เป็นเกณฑ์อย่างง่ายๆ ที่จะใช้ตรวจสอบและวัดผลการศึกษา ดูแค่ ๒ ด้านนี้ก็เห็นว่าเพียงพอ

ให้การศึกษามีคุณภาพ

ที่จะนำธรรมาธิปไตย มาให้แก่ประชาธิปไตย

ผู้ห่วงสถานการณ์:

ปัจจุบันนี้ คนดูเหมือนจะหวงกังวลเกี่ยวกับ

คุณภาพของการศึกษากันมาก

พระอาจารย์: เท่าที่มองๆ กัน จะเห็นว่า คนมักบอกว่าการศึกษาเวลานี้เน้นด้านปัญญา ให้คนมีความรู้ แต่พอดูกันจริง ที่ว่าปัญญาก็ไม่ค่อยตรง มักเอาแค่ความรู้ข้อมูลในวงจำกัด บวกกับทักษะจำเพาะส่วนหนึ่ง ที่จะเอาไปใช้ทำงานอาชีพ แต่ความมีเหตุผล มีวิจารณ์ญาณเป็นต้น บางทีไม่ได้ฝึกกัน

ส่วนด้านที่สอง คือเจตนาหรือเจตจำนง มักจะเลื่อนลงหรือขาดพร่อง ขาดจิตสำนึกที่จะให้เจตนาตั้งแน่วมุ่งไปในทางดี แทนที่จะมีเจตนาเป็นกุศล กลับตรงข้าม คือมักเป็นไปในทางคิดจ้องหาผลประโยชน์ให้แก่ตน มุ่งจะเสพบริโภคบำรุงบำเรอ ฟุ้งเฟ้อหลงความโก้เก๋ ฮือเฮไปตามกระแส มีความคิดผิวเผินแค่สนองค่านิยมตอกย้ำกันแต่อัตตาธิปไตย และโลกาธิปไตย

ถ้าตรวจสอบวัดผลออกมาอย่างนี้ ก็ไม่ใช่แค่ว่าเด็กจะสอบตกในการศึกษาเท่านั้น แต่ระบบการศึกษาเองได้สอบตกเสียก่อนแล้ว

ถ้าคนเป็นผู้ที่พัฒนาแล้วด้วยการศึกษา มีทั้ง**ปัญญา**และ**เจตนา**ที่ดี ก็มั่นใจได้ว่าเขาจะใช้อำนาจตัดสินใจที่เขามีในระบบประชาธิปไตย ด้วยการตัดสินใจที่เป็นธรรมาธิปไตย

แต่ถ้ามีพลเมืองที่ขาดๆ พร่องๆ ทางปัญญาบ้าง ทางเจตนาบ้าง ประชาธิปไตยก็ขาดๆ พร่องๆ ไม่มีหลักประกัน แล้วก็คงเวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสารอย่างที่เป็นอยู่

สรุปว่า ถ้าเจตนาดีแล้ว มีปัญญาด้วย ก็ตัดสินใจได้ผลดี

ถ้ามีปัญญา แต่เจตนาไม่ดี ก็เสร็จมัน ก็เอาปัญญาไปใช้หาผลประโยชน์ให้แก่ตัว และทำร้ายผู้อื่น

ถ้าเจตนาดี แต่ปัญญาไม่มี ก็จบเหมือนกัน เพราะจะตัดสินใจผิดพลาดโดยรู้ไม่เท่าถึงการณ์ แล้วก็ไปไม่รอด

นี่เป็นจุดบรรจบของระบบการปกครอง กับธรรมชาติ คือความจริง ความถูกต้องดีงาม ที่เป็นหลักทั่วไปอันหนึ่ง

ผู้ช่วยเสนาบดีการณ: ปัญญา กับ เจตนา นี่ เห็นเลยว่าเป็นเรื่องใหญ่จริงๆ

พระอาจารย์: ไม่ใช่ดูแค่ปัญญากับเจตนาในส่วนของตัวเองเท่านั้น แต่ปัญญานั้นยังมองดูรู้เข้าใจเท่าทันเจตนาของผู้อื่นทั้งหลายที่รวมอยู่ในระบบประชาธิปไตยด้วย เช่น สามารถพิสูจน์เจตนาของผู้ที่ใช้อำนาจตัดสินใจ ดูว่าเขามีเจตนาที่เป็นธรรมหรือเปล่า ตรงนี้เป็นเรื่องใหญ่เหมือนกัน

จะเห็นว่า ประชาชนไม่ค่อยมองที่เจตนา แต่ไปมองที่อะไรที่ตัวจะได้ ก็เลยติดอยู่แค่อัตตาธิปไตย

ที่จริง อย่างน้อยต้องมองสองชั้นสองด้าน เขาจะให้ทำอะไร แก่เรา ตอนนี้องมองแน่ แต่เขาให้เพื่ออะไร ก็ต้องมองด้วย เจตนาของเขามุ่งดีเพื่อประโยชน์แก่ประชาชนในฐานะที่เราเป็นคนหนึ่งที่ยากจนจึงมาช่วยยกฐานะ หรือว่าเขามุ่งอะไรอีก และอะไรอีกที่ว่ามันควรเป็นที่ยอมรับได้หรือไม่ อย่างนี้ก็เป็นข้อที่จะศึกษา

นี่ก็คือ เป็นเรื่องของคนในสังคมประชาธิปไตยที่จะต้องใช้ปัญญา ถ้าไม่เช่นนั้น ถึงด้านเจตนาจะใช้ได้ ก็จะไม่สามารถใช้อำนาจตัดสินใจได้ถูกต้อง

ฉะนั้น จึงต้องพัฒนาคุณภาพของประชาชน เพื่อให้ประชาชน
ผู้เป็นเจ้าของอำนาจตัดสินใจนั้น **ทำการตัดสินใจด้วยปัญญา**
โดยมีเจตนาที่เป็นธรรม แล้วตรงนี้แหละคือธรรมาธิปไตย

ตอนนี้ก็คงไม่มองประชาธิปไตยกับธรรมาธิปไตยปนกันยุ่งอีก
ต่อไปแล้ว

ผู้ห่วงสถานการณ์: วันนี้คงจะรบกวนท่านมากไปแล้ว เกือบ
๒ ชั่วโมง ขอนมัสการ

ธรรมาธิปไตย ตอนเดียวจบ*

“ประชาธิปไตย” เพิ่งเกิดใหม่จาก democracy

ผู้ทรงอำนาจการณ^๑ ได้ทราบว่ายานเทศน์เรื่อง...

พระอาจารย์: ไม่มีอะไรหรอก พูดกันเรื่อง ประชาธิปไตย กับ
ธรรมาธิปไตย คณะนั้นเขาร่างมาเป็นแถลงการณ์เลยนะ สำคัญ
ก็คือ จะยกระดับประชาธิปไตย ให้เป็นธรรมาธิปไตย

ก็เลยบอกว่า ต้องพูดกันให้ชัดว่า ความหมายของ
ธรรมาธิปไตยคืออะไรกันแน่ เพราะมีการยกมาอ้างมาอธิบายกัน
จนกระทั่งคลุมเครือไปหมด ดังจะเห็นว่า พอจะเอาเข้าจริง ก็ไม่แจ่ม
ไม่เด็ดขาดลงไป แล้วคนก็ชักจะมองในลักษณะที่เป็นการเพ้อฝัน

เรื่องเป็นอย่างนี้ คือ มีการพูดกันเหมือนกับว่ามีระบบ
การปกครองอุดมคติที่เรียกว่าธรรมาธิปไตย แต่เวลานี้เราเป็นแค่
ประชาธิปไตย จึงยังต้องก้าวไปเป็นธรรมาธิปไตย คล้ายๆ อย่างนั้น

อีกแบบหนึ่ง ก็มองเหมือนกับว่า ธรรมาธิปไตยเป็นคุณสมบัติ
สูงสุดของการปกครองที่ดี จึงจะต้องพัฒนาระบบประชาธิปไตยขึ้นไป

---

* หลังจากมีการสนทนาในตอนคำวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๙ แล้ว ต่อมา ในวันรุ่งขึ้น
บังเอิญว่ามีผู้มาเยี่ยมอีกคนหนึ่ง ซึ่งได้ปรารภเหตุการณ์ใหญ่เดียวกันนั้น จึงได้พูดทบทวน
สาระของเรื่องธรรมาธิปไตยที่ได้พูดไปแล้ว เห็นว่าเนื้อหาเหมือนเป็นคำสรุป น่าจะเป็น
ประโยชน์ จึงนำมาลงพิมพ์ต่อท้ายไว้ด้วย โดยตัดเติมตามควร

ให้มีคุณภาพเป็นธรรมาธิปไตย

เดี๋ยวนี้นี้ คนที่พูดเรื่องธรรมาธิปไตย มักจะมองในความหมายอย่างที่ว่ามานั้น

ความจริง ธรรมาธิปไตยมันไม่ใช่ระบบการปกครอง แต่มันเป็นคุณธรรมหรือคุณสมบัติในตัวคน ก็เลยบอกว่า นี่นะ แม้แต่สังฆะ ซึ่งเป็นสถาบันที่พระพุทธเจ้าตั้งขึ้นเอง ก็ไม่มีการปกครองที่เรียกว่า ธรรมาธิปไตย คำว่า “ธรรมาธิปไตย” ไม่ใช่การปกครองที่ไหนทั้งนั้น แม้แต่ในคณะสงฆ์ แต่มันเป็นคุณสมบัติในตัวบุคคล

“ธรรมาธิปไตย” เป็นคำเก่าที่มีอยู่ก่อนแล้วในพระไตรปิฎก โดยมีความหมายของมันเองมาแต่เดิม ที่นี้ชื่อของมันเกิดมาคล้ายเข้ากับคำใหม่ที่เขาคิดบัญญัติขึ้นมาไม่นานนี้ว่า “ประชาธิปไตย” ซึ่งเป็นการบัญญัติเพื่อให้เป็นคำแปลของคำฝรั่งว่า democracy

เมื่อเป็นคำบัญญัติขึ้นสำหรับ democracy คำว่า “ประชาธิปไตย” ก็จะต้องมีความหมายไปตามคำฝรั่งคือ democracy ที่ว่านั่นด้วย

ที่นี้ เมื่อเวลาผ่านไป คำว่า “ประชาธิปไตย” มีการใช้ดาษดื่นมาก จนกลายเป็นว่า คนรู้จักคำว่า “ประชาธิปไตย” มากกว่าคำว่า “ธรรมาธิปไตย” พอเจอคำว่า “ธรรมาธิปไตย” ก็เลยชักจะมองความหมายของมันไปในเชิงที่จะให้เข้ากับหรือให้อ่อนนุ้ตรตามความหมายของคำว่า “ประชาธิปไตย”

ไปๆ มาๆ “ธรรมาธิปไตย” ก็เลยจะมีความหมายที่คลุมเครือหรือสับสน เพราะยกขึ้นมาพูดที่ไร ก็มักมีเงาของคำว่า “ประชาธิปไตย” เข้ามาพาดผ่าน

ประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครอง ซึ่งมีเรื่องของการจัดตั้ง

วางระบบ มีกระบวนการขั้นตอนระเบียบวิธีอะไรต่างๆ ในการดำเนินการที่เป็นรูปธรรม ตรงนี้ชี้ได้ว่า ระบบจัดตั้งที่วุ่นไม่มีในธรรมาธิปไตย เพราะฉะนั้น ถ้าจะไปบอกให้พัฒนาประชาธิปไตยไปเป็นธรรมาธิปไตย ก็ย่อมมองไม่ชัด แล้วถ้าคนเข้าใจผิดว่าธรรมาธิปไตยเป็นระบอบเป็นระบบ ก็เลยจะยุ่งกันใหญ่

จึงต้องให้ชัดว่าประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครอง แล้วก็ไปเทียบกับระบอบการปกครองอื่นๆ จะเป็นระบอบเผด็จการ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ คณาธิปไตย หรืออะไรก็ว่าไป

แล้วที่นี้ ธรรมาธิปไตยคืออะไรละ อ้อ... อันนี้ต้องมาดูที่การตัดสินใจของบุคคล ก็เลยต้องอธิบายกันหน่อย

ธรรมาธิปไตย เป็นเกณฑ์ตัดสินใจ ให้ได้ประชาธิปไตยที่ดี

ตรงนี้ดูให้ชัดนะว่า ในการปกครองทุกระบอบ มีองค์ประกอบสำคัญ คือ **อำนาจตัดสินใจ** อันนี้เป็นตัวกำหนดเด็ดขาด

การปกครองระบอบต่างๆ ทั้งหลายนั้น เมื่อมองไปให้ถึงที่สุด ตัวกำหนดก็อยู่ที่อำนาจตัดสินใจ หมายความว่า อำนาจตัดสินใจสูงสุด อยู่ที่ไหน การปกครองก็คือระบอบนั้น จะเป็นระบอบการปกครองไหน ก็ดูว่าอำนาจตัดสินใจสูงสุดอยู่ที่ใด

ถ้าอำนาจตัดสินใจอยู่ที่บุคคลผู้เดียว ก็เป็น **เผด็จการ**

ถ้าอำนาจตัดสินใจอยู่ที่คณะบุคคล ก็เป็น **คณาธิปไตย**

ถ้าอำนาจตัดสินใจอยู่ที่ประชาชน ก็เป็น **ประชาธิปไตย**

ตอนนี้ บ้านเมืองของเรา呢 ตกลงกันว่าให้เป็นประชาธิปไตย อำนาจตัดสินใจก็จึงมาอยู่ที่ประชาชน

ที่นี้ ปัจจุบัน เรามีระบอบประชาธิปไตยที่มีตัวแทน ประชาชน ก็มอบ

อำนาจตัดสินใจนี้ให้แก่วกตัวแทนที่พวกตนเลือกตั้งไปนั้น แล้วตัวแทนหรือผู้แทน (ส.ส.) เหล่านี้ ยังไปประชุมกันเลือกผู้นำหรือหัวหน้าผู้บริหารขึ้นมาให้เป็นนายกรัฐมนตรีคนหนึ่ง

ก็เลยเท่ากับไปมอบอำนาจตัดสินใจ ให้กับคนที่เป็นนายกรัฐมนตรีนั้น

ดังนั้น นายกรัฐมนตรีก็จึงเป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ และทำการตัดสินใจในนามของประชาชน

ถึงแม้จะได้จัดวางกระบวนการในการตัดสินใจ และมีระบบตรวจสอบถ่วงดุลคานอำนาจ เป็นต้น (ไม่ให้นายกรัฐมนตรีกลายเป็นผู้เผด็จการ) แต่นายกรัฐมนตรีก็เป็นแกนหรือเป็นศูนย์กลางของกระบวนการตัดสินใจนั้นแหละ

ทีนี้ ในเมื่ออำนาจตัดสินใจเป็นสิ่งสำคัญ เรียกได้ว่าเป็นหัวใจของการปกครองนั้น มันก็เป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งว่า บุคคลผู้ตัดสินใจจะใช้อำนาจตัดสินใจนั้น ด้วยเอาอะไรเป็นตัวกำหนด หรือเอาอะไรเป็นเกณฑ์ตัดสินใจ

นี่เราดูตรงนี้นะ ไม่ว่าระบอบไหน จะเป็นระบอบเผด็จการ หรือเป็นระบอบกษัตริย์ไทย หรือเป็นระบอบประชาธิปไตย ในเวลาที่ใช้อำนาจตัดสินใจ จะเอาอะไรเป็นเกณฑ์

ถ้าเอาตัวเอง เอาความยิ่งใหญ่ของตน เอาความทะนงตัว เอาทัศนคติความเห็นความเชื่อยึดถือส่วนตัว เอาผลประโยชน์ของตน เป็นเกณฑ์ตัดสินใจ ก็เป็น**อัตตาธิปไตย**

ถ้าตัดสินใจไปตามกระแสความนิยม เสียงเล่าลือ หรือแม้แต่ไม่เป็นตัวของตัวเอง คอยฟังว่าใครจะว่าอย่างไร อย่างที่ว่าแล้วแต่

พวกมากลากไป หรือตามแรงกดดัน จะเอาใจเขา จะหาคะแนน หรือ
ตอบแทนการเอื้อประโยชน์ ก็เป็นโลกาธิปไตย

ถ้าเอาความจริงความถูกต้องดีงาม หลักการ กฎ กติกา เหตุผล
ประโยชน์ที่แท้จริงของชีวิตและสังคม เป็นเกณฑ์ตัดสิน โดยใช้
ปัญญาหาข้อมูลตรวจสอบข้อเท็จจริงและความคิดเห็นที่รับฟังอย่าง
กว้างขวาง ให้ถ่องแท้ ชัดเจน และพิจารณาอย่างดีที่สุด เต็มขีดแห่ง
สติปัญญาจะมองเห็นได้ด้วยความรู้สึทธิ์ใจ ก็เป็น**ธรรมาธิปไตย**

ฉะนั้น ผู้เผด็จการก็เป็นได้ทั้งอัตตาธิปไตย โลกาธิปไตย และ
ธรรมาธิปไตย

คณาธิปไตยก็เป็นได้ทั้งอัตตาธิปไตย โลกาธิปไตย และ
ธรรมาธิปไตย

ประชาธิปไตยก็เช่นเดียวกัน ก็เป็นได้ทั้งอัตตาธิปไตย
โลกาธิปไตย และธรรมาธิปไตย

แต่ที่เราต้องการ ซึ่งดีที่สุด คือให้เป็น**ธรรมาธิปไตย**

ถ้าผู้เผด็จการใช้เกณฑ์ตัดสินแบบธรรมาธิปไตย ก็เป็นเผด็จการ
ที่ดี แต่เรากลัวว่าเขาจะตัดสินใจไม่รอบคอบ เพราะรู้ข้อมูลไม่ทั่วถึง
หรือปัญญาอาจจะไม่พอ เป็นต้น

ถ้าคณาธิปไตยที่ไหน เป็นธรรมาธิปไตย มันก็ยิ่งดี คือเป็น
อย่างดีที่สุดของคณาธิปไตย แต่เราเห็นว่ายังมีจุดอ่อนอยู่มาก

ทีนี้เราหวังว่า ถ้าระบอบเป็นประชาธิปไตย และคนใช้อำนาจ
ตัดสินใจด้วยเกณฑ์ธรรมาธิปไตย ก็จะเป็นดีที่สุด

จะเป็นอย่างนี้ได้ ก็ต้องให้ประชาชนทุกคนเป็นธรรมาธิปไตย

เพราะประชาชนทุกคนมีอำนาจตัดสินใจ ตั้งแต่เลือกตั้งเลยทีเดียว ทุกคนต้องตัดสินใจเลือกด้วยเกณฑ์ธรรมาธิปไตย

ธรรมาธิปไตยของชาวบ้าน ถูกทดสอบครั้งสำคัญวันเลือกตั้ง

พอถึงวันเลือกตั้ง เราตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตย เลือกใครล่ะ ก็ใช้ปัญญาพิจารณาตรวจตราไล่ดูให้ชัดที่สุด ใครพรรคไหนเป็นคนดี มีธรรมมีปัญญาซื่อสัตย์สุจริตมุ่งทำประโยชน์แก่ส่วนรวมแน่นอน ก็ได้ตัวเลย บอกว่าคนนี้เป็นผู้แทนของเราได้

ผู้แทนเป็นอย่างไร ก็แสดงว่าผู้เลือกคงเป็นอย่างนั้น ถ้าผู้เลือกเป็นคนดี ก็คงได้ผู้แทนที่เป็นคนดี ถ้าผู้แทนชั่ว ก็ต้องสงสัยไว้ก่อนว่า ผู้เลือกก็คงจะชั่วหรือมีคุณภาพต่ำ มองไปได้ถึงทั้งประเทศ คนชาติอื่นมองดูที่ ส.ส. ไทย แล้วบอกว่า คนไทยก็คืออย่างนี้

พูดสั้นๆ ว่า ธรรมาธิปไตยจะต้องเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจของทุกกิจกรรมในระบอบประชาธิปไตย เริ่มตั้งแต่การเลือกตั้ง ซึ่งเป็นบททดสอบการใช้อำนาจตัดสินใจครั้งสำคัญยิ่งใหญ่มาก สำหรับประชาชนในระบอบประชาธิปไตย

ที่นี้ คนที่มีอำนาจตัดสินใจใหญ่ที่สุด คือผู้บริหารสูงสุดในกรณีนี้ก็คือนายกรัฐมนตรี เพราะได้รับมอบความไว้วางใจให้เป็นผู้ใช้อำนาจตัดสินใจนี้แทนประชาชน ในนามของประชาชน หรือในนามของประเทศชาติทั้งหมด

เพราะฉะนั้น การใช้อำนาจตัดสินใจของนายกรัฐมนตรี จึงสำคัญที่สุด

ถ้านายกรัฐมนตรีผู้ทำหน้าที่ตัดสินใจแทนประชาชนนี้ ใช้อำนาจ

ตัดสินใจสูงสุดนั้น ด้วยเกณฑ์ธรรมาธิปไตย ก็ดีนะซิ ก็หวังได้ว่าเขาจะรักษาประเทศชาติไว้ด้วยดี และตัวเขาเองก็จะเป็นรัฐบุรุษ

แต่ถ้านายกรัฐมนตรีใช้เกณฑ์อัตตาธิปไตย หรือโลกาธิปไตย ในการตัดสินใจ แล้วไม่ช้าไม่นานนัก ประเทศชาติก็มีหวังปั่นป่วนวุ่นวาย และตัวเขาเองก็จะเป็นอะไรที่ตรงข้ามกับรัฐบุรุษ

ตอนนี้ เรามีประชาธิปไตยที่เป็นระบอบการปกครองที่ดีที่สุด หรือเลวน้อยที่สุดแล้ว ทำให้ไม่ต้องมาโอตครวญแต่ปัญหากันอยู่เรื่อย

เรื่องก็คือว่า การใช้อำนาจตัดสินใจมันไปไม่ค่อยจะถึงธรรมาธิปไตยกันเลย หรือว่าธรรมาธิปไตยมันไม่ค่อยจะเด่นขึ้นมาให้เห็นชัดที่จะทำให้ชื่นใจมันใจ

เมื่อไรๆ ก็ได้แต่นัวเนียตัดพ้อต่อว่า กระทั่งทะเลาะกันอยู่ที่เรื่องอัตตาธิปไตยกับโลกาธิปไตยนั่นแหละ

บางทีทำท่าจะเอาธรรมาธิปไตย แต่ก็อยู่แค่ธรรมชั้นสองที่เป็น **กฎคนทำ** อ่างกันอยู่นั่น ติดอยู่แค่นั้น ขึ้นไม่ค่อยถึงธรรมแท้ที่เป็น **กฎแห่งธรรม** ก็เลยเอาดีจริงไม่ได้

เอาละ ระบอบประชาธิปไตยจะดีได้ คนต้องเป็นธรรมาธิปไตย

ระดับชี้ชะตาของประเทศ: ประชาชน ผู้เป็นเจ้าของอำนาจตัดสินใจ แต่ละคนต้องทำการตัดสินใจในการเลือกตั้ง ที่จะเลือกผู้แทนมารับมอบอำนาจตัดสินใจของตนไป โดยใช้เกณฑ์ธรรมาธิปไตย

ระดับตัดสินใจชะตากรรมของชาติ: นายกรัฐมนตรี และผู้ร่วมขบวนการปกครอง ซึ่งใช้อำนาจตัดสินใจในนามของประชาชน จะต้องทำการตัดสินใจในการบริหารกิจการของประเทศชาติ โดยใช้เกณฑ์ธรรมาธิปไตย

นี่แหละ ประชาธิปไตย กับธรรมาธิปไตย มาบรรจบกันที่นี้ ถ้าอย่างนี้จะไม่สับสน ไม่เช่นนั้นก็ยุ่งอยู่ที่ว่า จะทำประชาธิปไตยให้เป็นธรรมาธิปไตยได้อย่างไรดี

จำได้เลย ธรรมาธิปไตยมิใช่เป็นระบอบที่มาแข่งกับประชาธิปไตย แต่ธรรมาธิปไตยเป็นแกนกลาง อยู่ที่ตรงหัวใจของประชาธิปไตย พอดีๆ

ธรรมาธิปไตยของนายกรัฐมนตรื ชีษะตาประชาธิปไตย

ผู้ห่วงสถานการณ์: ชัดเจนมาก แต่คนเราไม่ค่อยมีหลัก ไม่มีหลักคิด

พระอาจารย์: มันต้องชัดเจนไป ข้อนี้ ความนี้ หลักนี้ มันอยู่ตรงไหน ที่จุดไหน ตำแหน่งไหน ของเรื่องนั้นๆ ต้องจับให้ได้ ความชัดเจนนี้ สำคัญมาก ต้องจะแจ้งชัดเจน

ผู้ห่วงสถานการณ์: ความจะแจ้งชัดเจนต้องที่การกระทำด้วย คือในการ ที่จะทำตรงนั้นให้ได้

พระอาจารย์: เริ่มด้วยความชัดเจนในการคิด แล้วก็พูดออกมาให้ชัดเจน และทำได้ชัดเจนตรงจุด - คิดชัด พูดชัด ทำชัด

เรื่องนี้สำคัญจริงๆ นะ เรื่องประชาธิปไตย กับธรรมาธิปไตยนี้ ควรจะชัด ไม่เช่นนั้นจะยุ่งจะมั่วไปหมด และจะไม่หนักแน่น ไม่มีพลัง แล้วชาวพุทธเดี๋ยวนี้ก็ชอบอ้างกันมากในเรื่องธรรมาธิปไตย

ถ้าไม่ชัด มันก็จะกลายเป็นอย่างที่ว่าเมื่อกี้ คือคนข้างนอก เขาจะมองไปในแง่เป็นเรื่องเพ้อฝัน จับเอามาปฏิบัติไม่ได้

ที่จริง แม้แต่คำที่ใช้เชิงนามธรรมว่า "ความเป็นประชาธิปไตย" ที่หลายคนชอบพูด ก็มีความหมายแค่ทำนองว่าใจกว้าง รับฟังคนอื่น

ยอมรับเสียงส่วนใหญ่ได้ ซึ่งไม่ถึงขั้นเป็นตัวหลักการ แต่ธรรมาธิปไตยนี้ ถ้าเข้าใจแล้ว จะเห็นว่าเป็นตัวหลักการที่ชัดเป็นแกนเลยทีเดียว

เอ... น่าจะจบเสียที ถึงตรงนี้ เราต้องกำชับว่า นายกรัฐมนตรี ทำหน้าที่ใช้อำนาจตัดสินใจแทนประชาชน ท่านต้องเป็นธรรมาธิปไตย ไม่เช่นนั้นประชาธิปไตยไม่มีทางสำเร็จ

ประชาธิปไตยจะดีไม่ได้ ถ้าผู้นำคือนายกรัฐมนตรีไม่มี ธรรมาธิปไตย และประชาธิปไตยนั้นก็จะไม่เป็นธรรม

ประชาธิปไตยจะเป็นธรรมไม่ได้ ถ้านายกรัฐมนตรีไม่มี ธรรมาธิปไตย

จะพูดให้หนักกว่านี้ก็ได้ว่า

ประเทศไทยจะเป็นประชาธิปไตยไม่ได้ ถ้านายกรัฐมนตรีไม่มี ธรรมาธิปไตย

ผู้ห่วงสถานการณ์: เขาเขียนป้ายกันว่า ให้มีจริยธรรม ให้มีอย่างนั้นอย่างนี้ มันกว้างๆ คลุมๆ ไม่เห็นชัดลงไปอย่างนี้

คำว่าประชาธิปไตยก็อย่างที่ท่านชี้แจง แล้วธรรมาธิปไตย จนถึงอัตตาธิปไตย เรายังไม่รู้เลยว่า ที่จริง มันเป็นเรื่องที่มาจากข้างในตัว ไม่ใช่ระบบ ประชาธิปไตยนี้คือระบอบ

พระอาจารย์: ในที่สุด ระบอบนี้จะสำเร็จได้ด้วยตัวบุคคลนี้เอง

ผู้ห่วงสถานการณ์: คือ การใช้อำนาจตัดสินใจในเรื่องนั้น ๆ...

ธรรมาธิปไตย พิสุจน์นักบริหารที่ยิ่งใหญ่ยามผาวิฤต

พระอาจารย์: ที่พูดมานี้ เป็นเรื่องหลักการทั้งนั้น และหลักการ

มากมายหลายอย่าง ก็เป็นเรื่องที่มนุษย์เรานี้แหละบัญญัติจัดตั้งวางกันขึ้น โดยเฉพาะที่เด่นก็คือกฎหมาย ที่ว่าเป็นกฎคนทำ แล้วหลักการจำพวกกฎคนทำเหล่านี้ก็ออกมาในฐานะเป็นตัวแทนหรือเป็นสื่อของธรรมและกฎแห่งธรรมนั่นเอง คนจะต้องไปให้ถึงธรรมตัวจริงตัวแท้

คนที่รู้จักยึดกฎคนทำ โดยโยงไปถึงกฎแห่งธรรมได้ ไม่หลงไม่เผลอ นับว่าเป็นคนที่ยอดเยี่ยม

คนที่เข้าถึงธรรม อยู่กับธรรม โดยมีปัญญารู้ธรรม และเจตนาเป็นธรรม จะมีความมั่นใจที่จิตได้ดุล ซึ่งเป็นความมั่นคงที่แท้จริงจะใสสว่างสะอาดสงบ ไม่หวั่นไหว และมีความสุขที่เป็นอิสระ

ผู้บริหารกิจการของมนุษย์ ไม่ว่าในระดับใดๆ ก็ตาม จะเป็นเรื่องประเทศชาติ หรือห้างร้านบริษัท จะประสบความสำเร็จแท้จริงได้ เป็นนักบริหารสมบูรณ์ ต่อเมื่อบริหารตลอดลงไปถึงกระบวนการธรรมชาติที่ว่านี้ ให้กลมกลืนเป็นองค์รวมที่บูรณาการทั่วตลอด

เมื่อเกิดเหตุการณ์ร้าย แม้จะเป็นความขัดแย้งที่รุนแรงถึงขั้นวิกฤต นักบริหารที่มุ่งธรรม ก็จะมองเป็นโอกาสที่จะก้าวไปสู่ความสมบูรณ์ในการเข้าถึงบูรณภาพแห่งธรรม เพราะจะได้สามารถสำรวจตรวจสอบมองเห็นจุดเห็นแ่งที่ยังขาดยังพร่องที่จะได้แก้ไขจัดปรับให้สมบูรณ์ เขาจึงไม่ปฏิบัติการเชิงลบ ที่จะสูญเสียหรือทำลายพลังงานด้วยการวิวาทต่อกรพยายามเอาชนะภายนอก

เมื่อตั้งสติและดำรงขันติได้ ผ่านพ้นอารมณ์ความรู้สึกขุ่นเคืองเป็นต้นไปแล้ว พอก้าวสู่การใช้ปัญญา เขาจะขบใจพวกคนที่มาชี้โทษให้ แล้วใช้ออกาสและพลังงานในทางสร้างสรรค์ให้เต็มที่ แล้ว

เขาก็จะก้าวสูงขึ้นไป พร้อมด้วยชัยชนะแท้ ที่ทุกฝ่ายได้ด้วยกัน ที่ความเป็นฝ่ายละลายหายไป และทุกอย่างดีขึ้น คือชัยชนะแห่งธรรม

ถ้าต่อสู้เพื่อเอาชนะกัน ด้วยความรุนแรงหรือเล่ห์กลภายนอก จะไม่มีทางได้ชัยชนะแท้จริง เพราะความชนะที่สูญเสียธรรม ไม่อาจเป็นชัยชนะที่แท้ ตราบาปจะคงอยู่ และคงอยู่ยืนยาว นานกว่าชีวิต และแม้แต่ชาติวงศ์ของคนคิดว่าตนชนะนั้น

ชัยชนะที่แท้และยั่งยืน ต้องเป็นชัยชนะแห่งธรรม และชัยชนะโดยธรรมเท่านั้น

ธรรมาธิปไตยมา จะแก้ปัญหาได้ถูกทาง

ผู้วิรู้งสถานการณ์: ทำอย่างไรดี ตอนนี้แทนที่จะคิดแก้ไขความแตกแยกดูเหมือนเขาจะยิ่งแสวงความแตกแยกให้หนักขึ้น

พระอาจารย์: คนที่ขัดแย้งกันเกินขีด จนกลายเป็นแตกแยกแบ่งฝ่ายทะเลาะต่อสู้จะเอาชนะกันนั้น ถ้าไม่ใช่เพราะยึดถือผลประโยชน์ที่ถูกระทบหรืออาจจะสูญเสีย หรือมีความต้องการซ่อนแฝงบางอย่างแล้ว ก็มักเป็นเพราะมีความยึดติดในตัวตนของบุคคลเป็นต้น ด้วยการมองแบบคลุมๆ หรือเหมารวม ไม่ทางบวก ก็ทางลบ แล้วก็กลายเป็นว่า ถ้าเป็นบวกก็บวกอย่างเดียวกันทั้งตัวทั้งคน ถ้าเป็นลบก็ลบอย่างเดียวกันทั้งตัวทั้งคน ซึ่งโดยทั่วไปยากที่จะเป็นจริง

คนที่แตกแยกแบ่งฝ่ายนั้น ที่จริงต่างก็คงมีความหวังดีต่อประเทศชาติสังคมของตน ถ้าเขามีความหวังดีเหมือนกัน แต่เขามองเห็นต่างกัน ก็แสดงว่าโดยพื้นฐาน เขายังเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ถ้าอย่างนั้น เขาน่าจะเอาความต่างที่มองเห็น ซึ่งบางทีก็คือส่วน

เพิ่ม มาทำให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติของตนเท่าที่จะเป็นไปได้

การที่จะทำอย่างนั้นได้ ก็คือ การไม่มองแบบเหมารวม ซึ่งหมายความว่า ไม่มองติดตันอยู่ที่ตัวบุคคล อันจะทำให้ความเป็นฝ่ายเกิดขึ้นโดยเกาะอยู่กับตัวบุคคลนั้น แต่มองไปที่การกระทำของเขา ซึ่งจำแนกออกไปได้เป็นแต่ละอย่างๆ ที่จะเห็นได้หรือวิเคราะห์ได้ว่าดี-ร้าย ถูก-ผิด เป็นคุณ-เป็นโทษ อย่างไรๆ โดยใจมุ่งไปที่การแก้ปัญหา และทำให้เกิดประโยชน์สุขของส่วนรวมประเทศชาติ

ที่ดี ที่เป็นคุณ ก็ยอมรับโมทนา ที่ไม่ดี ที่ผิด ที่เป็นโทษ ก็ยอมรับตามเป็นจริง แล้วแก้ไขหรือปฏิบัติไปตามธรรม

การปฏิบัติโดยมองตามที่มันเป็น และตั้งวางใจไปตามธรรมอย่างนี้ นอกจากจะแก้ปัญหา ช่วยให้ธรรมเกิดขึ้นแล้ว ก็ช่วยให้บุคคลนั้นเจริญงอกงามก้าวสู่ความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นด้วย

เก่าไป ใหม่มา อย่าให้เป็น เก่าแก่ใด ใหม่ก็ดื้อกัน

ถึงแม้เมืองวิกฤตไป บ้านต้องไม่วิกฤตด้วย

ได้ยินว่า ขณะนี้ สังคมไทยใกล้วิกฤต คนแตกแยกทะเลาะกัน
ไปทั่ว แม้แต่ในครอบครัวก็แยกพวกแบ่งฝ่าย พูดเรื่องการเมือง
ไม่ได้ กลายเป็นขึ้นเสียงเถียงกันถึงขั้นรุนแรง ขาดความสามัคคี

คนในบ้าน ในครอบครัว หรือคนใกล้ชิดนั้น ที่จริง ถึงจะ
ชอบคนละอย่าง ถึงจะต่างเป็นคนละพวก ถ้าอยู่กับธรรม ก็พูดกันได้

วิธีง่ายๆ ก็คือ ถ้าความเห็นไม่ตรงกัน เราต้องไม่มองที่
ตัวคน เราไม่ด่าว่าพวกไหนฝ่ายไหน แต่เรามองที่การกระทำของเขา

เราไม่คำนึงว่าคนไหนพวกไหน หรือเป็นใครฝ่ายไหน
ทั้งนั้น เราพูดถึงการกระทำเป็นอย่างๆ ไป ยกขึ้นมาวิเคราะห์พิจารณา
กันว่า อันนั้นอย่างนั้น มีแง่ดี-แง่เสีย แง่ผิด-แง่ถูก อย่างนั้นๆ มีทาง
ที่จะแก้ไขให้ถูกต้อง หรือปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้นไปได้อย่างนั้นๆ

ถ้าพูดกันอย่างนี้ ก็จะไม่มองอะไรแบบเหมารวม อย่างที่ว่า
ถ้าชอบพวกไหน เข้าฝ่ายไหนแล้ว พวกนั้นว่าอย่างไรก็ถูกหมด ฝ่ายนั้น
ทำอะไรก็ดีหมด อีกฝ่ายผิดหมด ร้ายทุกอย่าง แต่เรายังเป็นตัวของเราเอง

ที่ว่าไปตามธรรม

พร้อมนั้นก็ไม่ได้กลายเป็นการเอาชนะกัน ซึ่งทำให้ยอมกันไม่ได้ ยิ่งกว่านั้น ยังได้ประโยชน์จากสถานการณ์ที่ได้เอามันมาเป็นเครื่องฝึกความคิดของเรา เป็นการเจริญปัญญาด้วย

นอกจากไม่มาทะเลาะที่จะเอาชนะกันในครอบครัวหรือในกลุ่มย่อยแล้ว เรายังมีอะไรที่ช่วยบอกช่วยเตือนพวกที่เต็น ออกโรงกันอยู่ให้ตรวजूตัวเอง และแก้ไขปรับปรุงตัวเขาให้ดีขึ้นให้ถูกต้องมากขึ้นด้วย

ที่จริง เมื่อมองให้ดี เหตุการณ์ร้ายก็มีคุณค่าในแง่ที่มันชี้จุด ยกเรื่องขึ้นมา ช่วยให้เรามองเห็นปัญหารู้ตัวรู้สถานการณ์ แต่พวกเราคนส่วนใหญ่นี้ ก็ยังคงเป็นผู้ให้สติแก่พวกกลุ่มที่เต็น เพื่อให้เขาเป็นตัวแทนที่ขอบธรรมของคนส่วนใหญ่ได้อย่างถูกต้อง ไม่ใช่ให้คนส่วนใหญ่กลายเป็นพวกที่ถูกจูงหรือแค่เดินตามเขา

คนพวกที่เต็นหรือสู้กันฝ่ายต่างๆ นั้น ได้ทำการในลักษณะที่จะยอมรับได้หรือไม่ว่า คนไทยส่วนใหญ่หรือสังคมไทยเป็นอย่างนั้น หรือควรจะเป็นอย่างที่เขาสง่างการกันนั้น

ถ้าเราไม่ใช่คนเฉยโง่ และเราคิดตรงไปตรงมาโดยไม่มีอคติต่อฝ่ายไหน เมื่อเขาชี้จุดยกเรื่องให้เราเห็นแล้ว เราอาจจะมองสถานการณ์ได้ดีกว่าเขาและเห็นหนทางหรือแง่มุมในการแก้ปัญหาที่เขาไม่เห็นก็ได้

คนในกลุ่มที่เคลื่อนไหว อาจจะรู้เรื่องจำเพาะเจาะลึกกว่า แต่คนข้างนอกอาจจะเห็นอะไรๆ กว้างขวางครอบคลุมกว่า คนในกลุ่ม อาจจะครุ่นคิดเรื่องแคบเข้ามาจนมุ่มแค่จะเอาชนะอีกฝ่ายหนึ่ง แต่คน

ข้างนอกอาจจะมันอยู่กับจุดหมายที่มุ่งเอาชนะปัญหา คนในกลุ่มอาจถูกสถานการณ์บีบให้ใจร้อนร้อนขัดเคืองเครียดแล้วคิดไม่ชัดไม่รอบคอบ แต่คนข้างนอกอาจจะมีใจสงบโล่งโปร่งคิดและมองได้ทั่วตลอดกว่า ฯลฯ คนข้างนอกจึงมีสติปัญญาที่จะเพิ่มให้แก่คนในพวกในฝ่ายได้

นอกจากให้สติแก่เขา ช่วยให้เขาปรับปรุงตัวแล้ว ก็เตือนให้เขาไม่มัวมุ่งแต่จะเอาชนะกัน จนลืมที่จะเอาชนะปัญหา แต่ให้เขามุ่งไปที่การแก้ปัญหา และถ้าเป็นไปได้ ก็ให้มุ่งไปที่การร่วมกันเอาชนะปัญหา

ทุกคนต้องมีหลัก ถ้าเราอยู่กับหลัก คืออยู่กับธรรมะ เราก็พูดกันว่าไปตามธรรม แล้วใครหรือพวกไหนฝ่ายไหนมีธรรม เป็นธรรม เราก็อยู่กับฝ่ายนั้นพวกนั้นไปเองในตัว

ถ้าต่างฝ่ายหรือทุกพวกทุกฝ่ายไม่ถูกต้อง เมื่อเราอยู่กับธรรม ถึงเราจะไม่พูดว่าเป็นกลาง เราก็เป็นกลางเองในตัว

ในการแบ่งพวกแบ่งฝ่ายกันนั้น มีหลักความจริงอยู่ว่า การที่ฝ่ายหนึ่งทำผิด ไม่ได้หมายความว่าอีกฝ่ายหนึ่งจะถูกต้อง ความผิดหรือความวิปริตของคนหนึ่งฝ่ายหนึ่ง ไม่ทำให้อีกคนหนึ่งอีกพวกหนึ่งจะกลายเป็นถูกขึ้นมา

คนดีกับคนร้ายทะเลาะกันก็มี คนดีกับคนดีทะเลาะกันก็มี คนร้ายกับคนร้ายทะเลาะกันก็มี คนที่ต่างก็ถึงดีถึงร้ายทะเลาะกันก็มี

มนุษย์เรามีเรื่องทะเลาะวิวาทต่อสู้กันมาตั้งแต่ยุคโบราณ ดึกดำบรรพ์ ทั้งที่มีประสบการณ์ในเรื่องนี้มากมาย ก็ยังจมกันอยู่แค่นี้ ถึงเวลาที่ควรจะพัฒนากันบ้าง

ถึงวิกฤตร้อนจะผ่านไปได้ หากวิกฤตลึกไม่หาย ก็ยังไม่ได้ชัยชนะจริง

หันกลับมาดูที่บ้านและหมู่บ้านดิวงมิตร ซึ่งก็คือคนส่วนใหญ่ของสังคมไทย ที่แม้จะอยู่ในความเจ็บ ก็กำชะตาของสังคมในระยะยาว

ถ้ายังพูดกันไม่ได้ แม้แต่จะถกกันเกี่ยวกับเรื่องที่คุณทำโดยไม่พาดพิงตัวคน ไม่เอาคนเป็นตัวตั้ง ก็ยังทะเลาะกัน ถ้าอย่างนั้น ก็ยังมีเรื่องอื่นอีกที่คงจะพูดกันได้ และน่าจะเอามาพูดกันด้วย แล้วก็เป็นเรื่องสำคัญที่มักถูกมองข้ามไปเสียอีกด้วย

แล้วอันนี้ก็เป็นเรื่องสำคัญที่สุดในขณะนี้ เพราะว่า ขณะที่สองพวกหรือหลายฝ่ายทะเลาะกันอยู่ที่นี่ ส่วนมากเขาก็มีว่แต่หมกมุ่นอยู่กับเรื่อง เฉพาะหน้าที่เขาถือว่าเป็นปัญหาของเขา ยิ่งถ้าเขาเขม้นหมายจะเอาชนะกันด้วย บางทีก็มีดমনจนลืมนอย่างอื่นหมด ทำให้การงานสำคัญของประเทศชาติพลอยชะงักงันไป

คนส่วนใหญ่จะมีว่หมกมุ่นไปกับเขาไม่ได้ สิ่งสำคัญยิ่งใหญ่คือประโยชน์สุขของสังคมประเทศชาติ ไม่ใช่แค่ปัญหาที่เขาทะเลาะกันอยู่ที่นี่ การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าก็ต้องคิดต้องทำไป แต่จะละเลยมองข้ามทั้งเรื่องราวและปัญหาอื่นไม่ได้

ยิ่งเขามัวหมกมุ่นเรื่องนี้กันอยู่ พวกเราในบ้านในครอบครัว ก็ควรช่วยสังคมประเทศชาติของเรา โดยยกเอาเรื่องราวปัญหาต่างๆ ในบ้านเมืองขึ้นมาพิจารณาหาทางแก้ไขไปด้วย

ถ้าพวกที่ทะเลาะกันกำลังแก้ปัญหาส่วนหนึ่ง เราก็ช่วยเสริมการแก้ปัญหาส่วนที่ขาดหรืออาจจะถูกมองข้ามไป แล้วผลรวมใหญ่คือประเทศชาติก็จะยังเดินหน้าไปตามปกติได้

สถานการณ์ปัญหาร้ายในขณะนี้ พูตกันว่าถึงขั้นเป็นวิกฤตของสังคมไทย ที่จริงควรเรียกว่าเป็นวิกฤตร้อน เพราะว่าที่แท้นั้นสังคมไทยเข้าสู่ภาวะวิกฤตมานานแล้ว

มีปัญหาเลวร้ายมากมายกัตร้อนสังคมไทยอยู่ตลอดเวลา ซึ่งควรใส่ใจคิดแก้ไขกันอย่างจริงจังไม่น้อยกว่าปัญหาวิกฤตร้อนนั้น หรือยิ่งกว่าเสียอีก เพราะมันเป็นรากเหง้าของวิกฤตร้อนนั้นด้วยซ้ำ

ตัวอย่าง เช่น

- สังคมไทยเคลื่อนไปด้วยพฤติกรรมหวังลามลอย นอนคอยโชค รอผลดลบันดาล ไม่หวังผลจากการกระทำด้วยริ้วแรงความเพียรพยายามของตน

- สังคมไทยเต็มไปด้วยค่านิยมฟุ้งเฟ้อ ชอบโก้เก๋वादกัน ฉาบฉวย อ่อนแอ ขาดความใฝ่รู้ ไม่มีวัฒนธรรมแสวงปัญญา

- สังคมไทยลุ่มหลงบริโภคนิยม คนเอาแต่เสพบริโภค ไม่มีนิสัยเป็นนักผลิต

- คนไทยมักตื่นอยู่แค่คอยตามกระแสความเจริญของประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่น ตามฝรั่ง เท่อญี่ปุ่น มีโลกทัศน์แคบและวิสัยทัศน์จำกัด ขาดความรู้เท่าทันและความมุ่งมั่นที่จะก้าวขึ้นไปสู่การแก้ปัญหาของโลกและการสร้างสรรค์เพื่อมนุษยชาติ

- คนไทยมากมายหมกมุ่นในกาม ปล่อยตัวมัวเมาในเรื่องเพศและประดาอบายมุข จนสุดโต่งยิ่งกว่าวัฒนธรรมนอกที่ตนชอบตามอย่าง

- วัฒนธรรมไทยเสื่อมถอยรวดเร็ว จิตใจคนหทัยมึนลงไป

อาชญากรรมรุนแรงแพร่ระบาดอย่างที่เราจะคาดคิดไม่ถึง

- ปัญหาวัยรุ่นหนีบทเรียน ทั้งเรื่องเพศ เรื่องความรุนแรง ความเลื่อมด้อยในด้านการศึกษา เกิดปัญหาสุขภาพจากความหมกมุ่น มัวเมาดำเนินชีวิตผิด เช่น เป็นโรคอ้วนแต่เด็กมากขึ้นๆ

- คนไทยมักไม่รู้จักรู้ใช้เทคโนโลยี เอาประโยชน์จากข่าวสาร ข้อมูลไม่ได้ แต่ใช้เทคโนโลยีและเสพข้อมูลในทางที่เกิดโทษ

- การทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวงในรูปแบบหลากหลายนับวัน ยิ่งระบาด แพร่ขยายจนกลายเป็นเหมือนของปกติสามัญ

ต้องยอมรับว่า สภาพภูมิโศรณของสังคมอย่างนี้ เป็นมูลเหตุ อยู่เบื้องหลังวิกฤตร้อนที่เรา กำลังเผชิญอยู่ มันเป็นวิกฤตทางสังคม ที่ยืดเยื้อ และเป็นวิกฤตที่ลึกลงไปในชีวิตจิตใจของคน เป็นวิกฤตแห่ง คุณภาพของคน

ทั้งที่สภาพปัญหาเหล่านี้เกาะกินสังคมของเราอย่างหนัก แต่มันก็ถูกละเลย อย่างดีก็แค่แตะปัญหากันอย่างผ่านๆ ผิวเผิน ปลอ่ยให้มันสะสมตัวจนกลายเป็นวิกฤตลึกลับที่แก้ไขได้ยาก

วิกฤตร้อนให้สติแล้ว จงตื่นขึ้นมาจับวิกฤตลึกลับ ให้สังคมไทย มีชัยที่แท้

ในช่วงวิกฤตร้อนตอนที่เหตุการณ์กำลังงวดขึ้นเข้ามาใน ก็มีข่าวใหญ่เรื่องการทุบทำลายองค์ทำวมหาพรหมในศาลที่โรงแรม เอราวัลณ

เมื่อเกิดเหตุการณ์นี้ประจวบช่วงวิกฤตร้อนนั้น คนก็หวั่นใจ และได้แปลความหมายกันต่างๆ บ้างโยงไปถึงว่าเป็นลางร้ายต่อประเทศชาติ

บ้างว่าบ่งบอกชะตาร้ายของผู้นั้นผู้นี้ รวมแล้วก็เป็นเรื่องของโหร-
ไสย ที่มองอยู่ในขอบข่ายของสภาพจิตใจคนไทยอย่างที่สุดขั้วต้น

น่าจะมีใครสักท่านหนึ่งบอกความหมายที่สอดคล้องกับพรหม-
ประวัติแห่งเอราวัณนี้ว่า ท้าวมหาพรหมได้เสด็จมาช่วยผู้คนในสังคมนี-
นานถึง ๕๐ ปีแล้ว ทั้งที่รายการกิจวัตรของพระองค์ก็บอกอยู่แล้วว่า
มาประทับที่นี่ทุกวัน เว้นวันพระจะไปเฝ้าพระพุทธเจ้า คนก็มีแต่รอจะขอ
จะเอาผลประโยชน์ของตนอย่างเดียว ไม่เคยสนใจในเรื่องที่ท้าวมหาพรหม
เสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ไม่ใส่ใจที่จะสดับคำสอนของพระพุทธเจ้า
และไม่คิดจะไถ่กรรมอย่างท้าวมหาพรหมบ้าง เวลาผ่านมานานครึ่งศตวรรษ
แล้ว คนก็ยังอยู่กันแค่คอยอ้อนวอนขอผล

ท้าวมหาพรหมจึงทรงระอาและทรงทำนิมิตตักเตือนว่า
ถ้าคนไทยยังไม่ก้าวสูงขึ้นไปถึงธรรมบ้างแล้ว ต่อไป จะทรงปลีก
พระองค์มุ่งไปทางธรรม จะไม่เสด็จมาที่นี่อีก

เหตุการณ์ร้ายทั้งหลายที่เกิดขึ้นมา น่าจะกระตุกเตือน
คนไทยให้ได้สติ และเจริญปัญญา

แทนที่จะมัวรุนแรงกันในการทะเลาะเบาะแว้ง เราควรเข้มแข็ง
ในการที่จะสร้างสรรค์ และมันก็เป็นเรื่องที่เราได้ตั้งแต่บัดนี้ โดยยกเอา
ปัญหาวิกฤตลึกลับขึ้นมาวิเคราะห์พิจารณาหาทางแก้ปัญหาร่วมกัน
เราก็จะได้ร่วมแก้ปัญหาของประเทศชาติ โดยที่ว่าขณะที่กำลัง
มีการทุ่มตัวแก้ไขวิกฤตร้อนกันอยู่ เราก็แก้ปัญหาวิกฤตลึกลับ
ที่เป็นฐานให้ด้วย เท่ากับให้สังคมแก้ปัญหทั้งวิกฤตร้อนและ
วิกฤตลึกลับไปพร้อมกัน

ไม่ช้านานนัก วิกฤตร้อนจะต้องจบลง แล้วไม่ว่าเมืองไทยจะมีรัฐบาลใด วิกฤตลึกลับก็จะยังคงอยู่ แล้วเราก็จะต้องเดือดร้อนกับมันต่อไป

บางรัฐบาล แม้ในยามปกติ ก็อาจจะคิดและทำการโดยไม่แยบคาย แล้วเสริมเติมวิกฤตลึกลับให้ซ้ำหนักลงไปอีก

ถ้ายังไม่มีerkการแก้ไขวิกฤตลึกลับนั้นอย่างจริงจังมันก็จะนำเราไปสู่วิกฤต ร้อนครั้งใหม่ ทำให้สังคมหมุนเวียนอยู่ในวงจรบาป

ถึงจะมีวันที่พูดได้ว่า วิกฤตร้อนจบแล้ว ประชาธิปไตยฟื้นคืนมา แต่ถ้าวิกฤตลึกลับยังอยู่ เราจะมีประชาธิปไตยที่น่าภูมิใจได้จริงหรือ มันจะเป็นเพียงประชาธิปไตยคุณภาพต่ำ ของสังคมที่เป็นเหยื่อในโลกแห่งทุนนิยม ที่ถูกขัดพัดพาลออกไปในกระแสโลกาภิวัตน์ เป็นสังคมที่ถูกกระทำ ไม่สามารถเป็นผู้นำที่มีอะไรให้แก่อารยธรรมของโลก

ถ้าใส่ใจที่จะแก้ไขปัญหาและเข้มแข็งในการสร้างสรรค์จริง ไม่ว่าใครจะมาเป็นรัฐบาล คนไทยจะต้องเรียกร้องแนะนำอย่างเอาจริงเอจังให้รัฐและให้สังคมต้องมุ่งมั่นในการแก้ปัญหาวิกฤตลึกลับนี้

จะต้องเรียกร้องและเร่งรัด ให้มีการพัฒนาคุณภาพคนไทยอย่างจริงจัง ที่จะช่วยให้สังคมไทยไม่ต้องมาหวาดหวั่นเสี่ยงภัยกับปัญหาวิกฤตร้อนอย่างนี้อีก กับทั้งให้สามารถมีความภูมิใจมั่นใจในประเทศชาติของตน ว่ามีสังคมที่เจริญมั่นคง อันเอื้อต่อการพัฒนาของชีวิตจิตปัญญา โดยมีประชาธิปไตยที่ควรแก่ความหมายอย่างแท้จริง